

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ιστορία και Διδακτική της Ιστορίας»

Αικατερίνη Γιαννούλη

A.M. 213552

ΘΕΜΑ:

Το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.)

και ο Τύπος της Εποχής

Επιβλέπων: Καθηγητής Χαράλαμπος Μπαμπούνης

Συνεπιβλέποντες: Ομότιμος Καθηγητής Κωνσταντίνος Φασούλης

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ρέα Κακάμπουρα

Αθήνα

2020

Abstract

In the following research, the activity of the Socialist Labour Party of Greece (SEKE 1918-1924) is examined, before this to be transformed to the Communist Party of Greece (KKE). A short reference in the appearance of the socialist ideas in Greece in the period 1875-1918 precedes. SEKE envisaged to represent the interests of the working class and aimed at the transformation of the social structure to a socialist society and after 1922 to a communist one, according to the October, 1917 Russian revolution model. In the six years of its existence, ideological clashes between social-patriotic perceptions, second-international principles and third-international opinions were observed. Intense were also its presence in the working-class struggles. Until 1922 reformists dominated in the party, while a course towards bolshevization followed in the end of 1924.

Key-words: SEKE, Socialist Workers' Federation, socialist organization, class struggle, reform programme, Second International, Third International, social-patriotism, labour movement, trade union action.

Περίληψη

Σε αυτή την ερευνητική εργασία εξετάζεται η δραστηριότητα του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.) 1918-1924, πριν αυτό μετασχηματιστεί σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Κ.Κ.Ε.). Προηγείται μια σύντομη αναφορά στην εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα της περιόδου 1875-1918. Το ΣΕΚΕ φιλοδοξούσε να εκπροσωπήσει τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και επιδίωκε τον μετασχηματισμό της κοινωνικής δομής σε σοσιαλιστική κοινωνία και μετά το 1922 σε κομμουνιστική, σύμφωνα με τα πρότυπα της Οκτωβριανής Επανάστασης της Ρωσίας του 1917. Στα έξι έτη της ύπαρξης του παρατηρήθηκαν ιδεολογικές συγκρούσεις ανάμεσα σε σοσιαλπατριωτικές αντιλήψεις, δευτεροδιεθνιστικές αρχές και τριτοδιεθνιστικές απόψεις. Έντονη, επίσης, ήταν η δράση του στους διεκδικητικούς αγώνες της εργατικής τάξης. Μέχρι το 1922 κυριάρχησαν οι μεταρρυθμιστές του κόμματος και ακολούθησε μετά η πορεία προς την μπολσεβικοποίησή του στα τέλη του 1924.

Λέξεις Κλειδιά: Σ.Ε.Κ.Ε., Φεντερασιόν, σοσιαλιστική οργάνωση, ταξική πάλη, μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, Β' Διεθνής, Γ' Διεθνής, σοσιαλπατριωτισμός, εργατικό κίνημα, συνδικαλιστική δράση.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	6
ΜΕΡΟΣ Α΄	
Το υπόβαθρο της εποχής και το ιδρυτικό πλαίσιο αναφοράς του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας ΣΕΚΕ	11
A1. Τα σοσιαλιστικά ρεύματα μέχρι ιδρύσεως του ΣΕΚΕ	11
A2. Το ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ	51
ΜΕΡΟΣ Β΄	
Οι ιδεολογικοί μετασχηματισμοί και η στάση του κόμματος στα πολιτικά γεγονότα της εποχής μέσα από τον Τύπο	76
B1. Ο αγώνας του ΣΕΚΕ στην κοινωνική πάλη	76
B2. Η σύγκρουση και η αντιπαράθεση των ιδεολογιών προς το μετασχηματισμό του ΣΕΚΕ(Κ)	140
Συμπεράσματα	158
Πίνακας συντομογραφιών	162
Πηγές και Βιβλιογραφία	163

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία, που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Ιστορία και Διδακτική της Ιστορίας», καταπιάνεται με την εμφάνιση σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση και λειτουργία του πρώτου σοσιαλιστικού πολιτικού φορέα, του σοσιαλ-εργατικού κόμματος, του ΣΕΚΕ (1918 – 1924). Σε αυτή την κατεύθυνση συνοψίζονται, παρατίθενται και αναλύονται τα βασικότερα στοιχεία του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος από το 1875 μέχρι το 1924, όπως αυτά προέκυψαν μέσω πρωτότυπης έρευνας στον Τύπο της εποχής. Αξίζει να σημειωθεί πως η σπανιότητα αναφοράς του αστικού Τύπου εκείνης της εποχής στο αντικείμενο της εργασίας μου καθιστούσε χρονοβόρα τη συλλογή των πληροφοριών. Η ολοκλήρωση, τελικά, της εκπόνησης αυτής της προσπάθειας οφείλει πολλά σε τρεις κύκλους ανθρώπων.

Στον πρώτο και πιο σημαντικό κύκλο εντάσσονται ο επιβλέπων καθηγητής της εργασίας μου, κ. Χαράλαμπος Ν. Μπαμπούνης, Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ και οι συνεπιβλέποντες καθηγητές κ. Κωνσταντίνος Φασούλης, Ομότιμος καθηγητής Διοίκησης της Εκπαίδευσης και Διαχείρισης Ανθρώπινου Δυναμικού ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ και η κ. Ρέα Κακάμπουρα, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Λαογραφίας ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ. Οι συνεχείς επισκέψεις και συναντήσεις μου με τον κ. Χ. Μπαμπούνη και η καθοδήγηση του ήταν καταλυτικές, ώστε να διαμορφωθεί το πλαίσιο της έρευνας, η ορθή ταξινόμηση του υλικού, το οποίο είχα συλλέξει και, τέλος, η επιστημονική μορφοποίησή του. Ακόμα, ευχαριστώ τους συνεπιβλέποντες καθηγητές για την πολύτιμη συνεισφορά τους.

Ο δεύτερος και ευρύτερος κύκλος αφορά τους εργαζόμενους στα αρχεία, τις βιβλιοθήκες και τα ιδρύματα, τα οποία επισκέφθηκα, αναζητώντας από τον Τύπο υλικό, το οποίο συνέλεξα και επεξεργάστηκα για την εκπόνηση της εργασίας. Πολύτιμη ήταν η βοήθεια των εργαζόμενων στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας και προπαντός στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Ειδικά, οι τελευταίοι και, κυρίως η Διεύθυνση της Βιβλιοθήκης της Βουλής με βοήθησε να έχω πρόσβαση στον Τύπο, ο οποίος δεν είχε ακόμα ψηφιοποιηθεί και από τον οποίο άντλησα πολλές πληροφορίες. Παρακολούθησα, επίσης, αρκετές εκδηλώσεις επετειακού χαρακτήρα με αντικείμενο τις σοσιαλιστικές ζυμώσεις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Τέλος, ο τρίτος και στενότερος κύκλος περιλαμβάνει τους πλησιέστερους ανθρώπους μου. Να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την ενθάρρυνση και την υποστήριξη, τους φίλους και φίλες μου για το ενεργό ενδιαφέρον και την απαραίτητη διάδραση σχετικά με τις απαρχές του σοσιαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα.

Εισαγωγή

Η ιστοριογραφία αποτελεί μια περίπλοκη διαδικασία, αφού ο ιστορικός, αναλύοντας τη φύση του παρελθόντος, προσπαθεί να ανιχνεύσει τις αλλαγές και τις μεταμορφώσεις της κοινωνίας. Το παρελθόν παραμένει πάντοτε ένα χρήσιμο εργαλείο στην ερμηνεία των συνεχών μεταβολών και εμπεριέχει τη συλλογική μνήμη. Η ιστορία δεν αποτελεί απλή χρονολογική παράθεση των γεγονότων του παρελθόντος αλλά μια πηγή από την οποία αντλείται η κατεύθυνση του μέλλοντος, επειδή πέρασε από την περιγραφή και την αφήγηση στην ανάλυση, στην εξήγηση και στην ερμηνεία και από την ατομικότητα στη γενίκευση¹.

Η αναζήτηση, όμως, της ιστορικής αλήθειας είναι πάρα πολύ δύσκολη υπόθεση, γιατί «αταλαίπωρος τοις πολλοίς η ζήτησις της αληθείας, και επί τα ετοιμα μάλλον τρέπονται»². Όταν, όμως, ο υποκειμενισμός του ιστορικού κατορθώσει να ενοποιήσει τη σκέψη του με το αντικειμενικό γεγονός, τότε «η ιστορία, ως μια ενότητα υποκειμενικού και αντικειμενικού, συνιστά ένα παρελθόν ρεαλιστικό»³. Έτσι είναι δυνατή η ανάπλαση του παρελθόντος σε μια λογική σχέση, ώστε αυτή να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα των γεγονότων.

Η διερεύνηση του θέματος της διπλωματικής εργασίας «*Το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.) και ο Τύπος της Εποχής*» ανάγεται στην εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα και επικεντρώνεται στην εξαετή δράση του σοσιαλιστικού κόμματος από 1918-1924. Εμπεριέχει τις σκέψεις, ιδεολογικές αρχές και δράσεις μιας ομάδας ατόμων με ετερόκλητες ως ένα βαθμό σοσιαλιστικές αντιλήψεις, οι οποίοι αποφάσισαν να αφιερώσουν τη ζωή τους ή ένα μέρος της στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της εργατικής τάξης και όσων υφίσταντο την κοινωνική και οικονομική εκμετάλλευση. Η διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα από το 1875 ξεκίνησε κυρίως από το χώρο της διανοήσης, η οποία άλλοτε προσπαθούσε να ερμηνεύσει τον σοσιαλισμό και τον μαρξισμό και να τον προσαρμόσει στην ελληνική πραγματικότητα και άλλοτε αντέγραφε μοντέλα προηγμένων σοσιαλιστικά οργανώσεων του Ευρωπαϊκού χώρου. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιδεολογικής συγκρότησης του *Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.)* διαδραμάτισαν τόσο οι

¹ E. Hobsbawm, *Για την ιστορία*, εκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα 1998, σ. 85

² Thucydides, *Historiae*, Τόμος Α, Βιβλίο 1^ο, εκδ. «Oxford» Great Britain 1970, σ. 20

³ Χ. Μπαμπούνης, *Ιστορική Αφήγηση και Πηγές*, εκδ. «Παπαζήση», Αθήνα 2013, σ. 29

σοσιαλδημοκρατικές ιδέες της Β΄ Διεθνούς όσο και οι ιδέες της Οκτωβριανής επανάστασης στη Ρωσία.

Για την καλύτερη διερεύνηση του θέματος, μετά την πρώτη επαφή με αυτό, τέθηκαν τα παρακάτω ερωτήματα και προβληματισμοί:

- Πότε, πώς και γιατί εμφανίστηκαν στην Ελλάδα οι σοσιαλιστικές ιδέες;
- Ποιες ήταν οι αδυναμίες για την καθυστέρηση διαμόρφωσης ενιαίου σοσιαλιστικού ρεύματος στην Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα;
- Ποιοι παράγοντες συντέλεσαν στην ενοποίηση ετερόκλητων σοσιαλιστικών αντιλήψεων για τη δημιουργία του ΣΕΚΕ;
- Ποια ήταν η επίδραση της Β΄ Διεθνούς και της Ρωσικής Οκτωβριανής επανάστασης στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα;
- Ποιες ήταν οι ιδεολογικές τάσεις στην πορεία του ΣΕΚΕ, οι οποίες εκδηλώνονταν στα συνέδρια, συμβούλια και συνδιασκέψεις;
- Ποιες ήταν οι σχέσεις του συνδικαλιστικού εργατικού κινήματος με το ΣΕΚΕ;
- Ποια ήταν η στάση τόσο του αστικού όσο και του σοσιαλιστικού τύπου στις δράσεις του ΣΕΚΕ;
- Πώς το ΣΕΚΕ έφθασε από τις σοσιαλδημοκρατικές απόψεις του Α΄ συνεδρίου στην αποδοχή του μολσεβικισμού και τη μετατροπή του σε ΚΚΕ;

Για την επίτευξη των στόχων της εργασίας ακολουθήθηκε ένα πρώτο στάδιο ερευνητικό με την αναζήτηση στην υπάρχουσα βιβλιογραφία για τη διαμόρφωση του θεωρητικού υπόβαθρου και με τη συλλογή από τον Τύπο της εποχής πρωτογενούς υλικού, θεωρώντας ότι «κάθε μια πηγή μπορεί να προσφέρεται για ποικίλες παρατηρήσεις και συμπεράσματα προς διάφορες κατευθύνσεις»⁴. Η αναζήτηση πηγών από τις εφημερίδες της εποχής ήταν μια επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία. Ο προσκεείμενος προς τις σοσιαλιστικές ιδέες Τύπος εκείνης της περιόδου «*Εργατικός Αγών*», «*Κομμουνιστική Επιθεώρησης*» και «*Ριζοσπάστης*» αναφερόταν διεξοδικά στις δραστηριότητες του ΣΕΚΕ και η προπαγάνδα υπέρ του κόμματος ήταν εμφανής στα πρωτοσέλιδα, κυρίως, επώνυμα ή ανώνυμα άρθρα. Ένα εν μέρει, πλεονέκτημα για μας ήταν ότι οι ανακοινώσεις, προκηρύξεις και μανιφέστα του ΣΕΚΕ καλύπτονταν ειδησεογραφικά, καθώς επίσης και αποσπάσματα των πρακτικών των συνεδρίων, των

⁴ Χ. Μπαμπούνης, *Ιστορική Αφήγηση ...*, ό.π. σ. 29 και Ρ. Κακάμπουρα, *Αφηγήσεις Ζωής*. Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα, εκδ. «Διάδραση», Αθήνα 2011

συνδιασκέψεων και των συμβουλίων. Τα στελέχη του κόμματος δημοσίευαν άρθρα τους μόνο στις προαναφερθείσες εφημερίδες και, όταν η διοίκηση του κόμματος επέτρεπε τη δημόσια τοποθέτηση των μελών του για τις εσωτερικές διεργασίες του κόμματος, κατέστη δυνατό σε μας να διακρίνουμε και να σταθμίσουμε τις ιδεολογικές συγκρούσεις στο ΣΕΚΕ.

Ο αστικός, όμως, Τύπος συμπολιτευόμενος και αντιπολιτευόμενος «Αθηναϊκή», «Άμυνα», «Βαλκανικός Ταχυδρόμος», «Έθνος», «Εμπρός», «Εστία», «Η Καθημερινή», «Πατρίς», «Σήματα Αθηνών», «Σφαίρα» και «Χρονικά» στα έξι χρόνια δράσης του ΣΕΚΕ (1918-1924) πολύ σπάνια έκανε αναφορές στις δραστηριότητες αυτού του κόμματος. Σε περιόδους προεκλογικές υπήρχαν αναφορές, οι οποίες αποσκοπούσαν στον προσεταιρισμό του ΣΕΚΕ για εκλογική σύμπραξη αλλά και σε εποχές έντονων κοινωνικών αναταράξεων ή στη διάρκεια απεργιών ήταν πιο συχνή η αρθρογραφία για να αποδοθεί στο ΣΕΚΕ η κοινωνική αναταραχή. Τα σχόλια και οι τοποθετήσεις αυτού του Τύπου ήταν επικριτικά και γενικόλογα με προμετωπίδα την προβολή του μπολσεβίκικου κινδύνου για τη χώρα. Στις εφημερίδες μέχρι και 15 Φεβρουαρίου 1923 οι ημερομηνίες ακολουθούν το παλαιό ημερολόγιο και από 1 Μαρτίου 1923 το νέο ημερολόγιο.

Το υλικό, το οποίο συγκεντρώθηκε, ταξινομήθηκε και ακολούθησε η επεξεργασία του με χρονολογική σειρά, αφού έγινε ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των πηγών και το ενδιαφέρον μας εστιάσθηκε στα στοιχεία που θεωρήσαμε σημαντικά. Στη συνέχεια ακολούθησε η ιστορικο-ερμηνευτική προσέγγιση του θέματος και η ανάλυση της πολιτικο-κοινωνικής συγκυρίας μέσα στην οποία συγκροτήθηκε και έδρασε το ΣΕΚΕ. Στη διαδικασία αυτή επιχειρήθηκε η ανάδειξη των «συνειδητών και μη κινήτρων»⁵ των ατόμων, τα οποία διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία και εξέλιξη του κόμματος.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη και το κάθε μέρος διαρθρώνεται σε δύο αντίστοιχα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους αφορά τη διαμόρφωση της σοσιαλιστικής σκέψης στον ελληνικό χώρο και στην τότε τουρκοκρατούμενη Θεσσαλονίκη για το χρονικό διάστημα 1875-1918. Στις σοσιαλιστικές ιδέες των ελληνικών οργανώσεων αυτής της περιόδου είναι εμφανής η επίδραση των αντίστοιχων ευρωπαϊκών αντιλήψεων, ξεκινώντας από τον ουτοπικό σοσιαλισμό, τις χριστιανο-σοσιαλιστικές απόψεις του Jean Jaures, το μαρξισμό μέχρι και την

⁵ Ο.π. σ. 19

αναρχία. Εκφραστές αυτών των απόψεων είναι οι αναρχικοί, κυρίως, της βορειοδυτικής Πελοποννήσου καθώς, επίσης, ο Πλ. Δρακούλης, ο Στ. Καλλέργης, ο Μ. Αντύπας, ο Γ. Σκληρός και οι Κοινωνιολόγοι. Στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα εμφανίζονται οι πρώτες σοσιαλιστικές οργανώσεις με εμφανή την επίδραση των σοσιαλδημοκρατικών αντιλήψεων της Β΄ Διεθνούς, με τον Ν. Γιαννιό «Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών» (ΣΚΑ), τη «Φεντερασιόν» της Θεσσαλονίκης και αργότερα με τον Π. Δημητράτο και τη «Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση» (ΣΕΕ), αλλά όμως οι προσπάθειες ενοποίησης αυτών των ομάδων απέτυχαν, όταν με την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου εμφανίστηκε ο σοσιαλ-πατριωτισμός. Τελικά οι διεθνείς συγκυρίες με τις σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις στην Ευρώπη και η βούληση της Κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου να έχει η Ελλάδα πρόσβαση σε αυτές συντέλεσαν στη ίδρυση του ενιαίου σοσιαλιστικού κόμματος στην Ελλάδα το 1918.

Το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους περιλαμβάνει το ιδρυτικό συνέδριο του «Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Ελλάδος» (Σ.Ε.Κ.Ε.), στο οποίο αντιπαρατέθηκαν τρεις ιδεολογικές τάσεις, η σοσιαλ-πατριωτική ομάδα του Ν. Γιαννιού, η δευτερο-διεθμιστική αντίληψη με κύριο εκφραστή τη Φεντερασιόν και η λενινιστική άποψη, την οποία ενστερνίζονταν κυρίως νεολαίοι. Η ύπαρξη αυτών των αντιλήψεων καθιστούσε δύσκολη τη συγκρότηση ενιαίας ιδεολογίας, η οποία θα εκφραζόταν στις προγραμματικές αρχές του κόμματος και στην αποδοχή της μεταρρυθμιστικής ή επαναστατικής τακτικής. Η ιδεολογική σύγκρουση οδήγησε σε μια σημαντική απώλεια του νεοϊδρυθέντος κόμματος, με την αποχώρηση της ομάδας του Ν. Γιαννιού από το συνέδριο. Ανάμεσα στις δύο άλλες τάσεις επιτεύχθηκε, τελικά, συμβιβασμός και γι' αυτό στο πρόγραμμα του κόμματος υπήρχαν αντιτιθέμενες απόψεις.

Στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους παρουσιάζεται η πορεία του ΣΕΚΕ μέχρι το έκτακτο συνέδριο του Οκτωβρίου του 1922. Ο συμβιβασμός ανάμεσα στους σοσιαλδημοκράτες και τους εκπροσώπους της κομμουνιστικής τάσης συνέβαλε στην ενδυνάμωση του ΣΕΚΕ(Κ), το οποίο είχε αξιοπρεπή παρουσία στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920. Μετά, όμως, το 2^ο συνέδριο της Γ΄ Κομμουνιστικής Διεθνούς οξύνθηκε η εσωτερική διαμάχη στο κόμμα, στο οποίο εμφανιζόταν μια δεξιά τάση υπέρμαχος της μεταρρυθμιστικής πολιτικής, μία κεντρώα τάση, η οποία αποδεχόταν και αυτή τις μεταρρυθμίσεις αλλά απέρριπτε τις θέσεις της Β΄ Διεθνούς και μια κομμουνιστική τάση, όπου εντασσόταν και μια υπερεπαναστατική ομάδα. Σε αυτό το διάστημα η κεντροδεξιά τάση είχε τον έλεγχο της διοίκησης του κόμματος.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους, το σκηνικό στο εσωτερικό του ΣΕΚΕ(Κ) αλλάζει μετά το Νοέμβριο του 1922. Ο έλεγχος του κόμματος σταδιακά πέρασε σε στελέχη, τα οποία αποδέχονταν τις θέσεις και αντιλήψεις της Γ΄ Κομμουνιστικής Διεθνούς και προσπαθούσαν να τις επιβάλλουν στο κόμμα. Η ομάδα αυτή ενισχύθηκε με μέλη του κόμματος, τα οποία επέστρεψαν από το Μικρασιατικό μέτωπο, εμφορούμενα από επαναστατικές θέσεις. Οι εσωτερικές αντιπαραθέσεις στο κόμμα και δημόσια στον κομματικό Τύπο, οι συγκρούσεις των διαφορετικών αντιλήψεων με μετακινήσεις μελών προς τα παραδοσιακά ιδρυτικά μέλη του κόμματος είχαν ως αποτέλεσμα την διαγραφή στελεχών της κεντροδεξιάς τάσης, οδηγώντας και πολλά άλλα μέλη του κόμματος σε αυτόβουλη αποχώρηση. Η πορεία αυτών των γεγονότων οδήγησε το ΣΕΚΕ(Κ) στην «μπολσεβικοποίησή» του και τη μετονομασία του σε ΚΚΕ. Έπονται τα Γενικά Συμπεράσματα, οι ιστορικές πηγές και η Βιβλιογραφία.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΤΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΡΥΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Τα σοσιαλιστικά ρεύματα μέχρι ιδρύσεως του ΣΕΚΕ

Η σοσιαλιστική σκέψη και πολύ περισσότερο η μαρξιστική θεωρία, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, κατανοήθηκαν και διαδόθηκαν στην Ελλάδα ως μια απλή προσέγγιση που αδυνατούσε να προσαρμοστεί εύκολα στο πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι της χώρας. Η ιστορία των προς ανάπτυξη χωρών κατά το 19^ο και τον 20^ο αιώνα είναι η ιστορία της προσπάθειάς τους να φτάσουν τον πιο προηγμένο κόσμο μέσω της μίμησής του⁶. Στην Ελλάδα, οι παραδοσιακοί πολιτικοί μιμούνταν παραδοσιακά πρότυπα με αποτέλεσμα η κοινωνία να μένει στατική, αλλά και όσοι προσπαθούσαν να προβάλλουν νεωτεριστικές αντιλήψεις, στρεφόμενοι προς τη Δύση, μιμούνταν θεωρίες και πρακτικές οι οποίες δεν ανταποκρίνονταν στις κοινωνικές ανάγκες της χώρας.

Οι σοσιαλιστικές ιδέες άργησαν να κάνουν την εμφάνισή τους στην Ελλάδα και οι πιο σπουδαίοι λόγοι ήταν οι εξής: α) Καθυστέρησε η βιομηχανική ανάπτυξη, επειδή η χώρα εξαρτιόταν από το ξένο κεφάλαιο, με συνέπεια να επιβραδυνθεί και η διαμόρφωση ταξικής συνείδησης. Η εγχώρια αστική τάξη εμπόδιζε την ανάπτυξη παραγωγικών δυνάμεων και συμβιβάστηκε με τα φεουδαρχικά στοιχεία που είχαν εξαγοράσει πολύ φθηνά τα τσιφλίκια από τους Τούρκους. Οι τουρκικοί τίτλοι μετά το 1881 αγοράστηκαν, κυρίως στη Θεσσαλία, από την ελληνική πλουτοκρατία. (Ζωγράφος, Σκυλίτσης, Μπαλτατζής, Συγγρός, Ζαρίφης, Ζάππας) και έγιναν οι ίδιοι γαιοκτήμονες. Εξαιτίας αυτού, το ελληνικό κράτος δεν μπόρεσε να ασκήσει πλήρως τα κυριαρχικά του δικαιώματα και να μεταβάλει το καθεστώς της γαιοκτησίας. β) Η επίδραση της «Μεγάλης Ιδέας» που κυριάρχησε για μεγάλο χρονικό διάστημα στον ιδεολογικό και πνευματικό χώρο της Ελλάδας⁷.

Στο διεθνή χώρο το 1864 δημιουργήθηκε η Α΄ Διεθνής όπου ο Κ. Μάρξ και Φρ. Ένγκελς διεξάγουν σκληρή πάλη εναντίον των αναρχικών ρευμάτων και κυρίως εναντίον του Μ. Μπακούνιν, η στάση του οποίου υπονόμεισε την Παρισινή

⁶ E. Hobsbawm, *Για την Ιστορία*, εκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα 1998, σ. 17

⁷ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα και το αγροτικό ζήτημα*, εκδ. «Gutenberg», Αθήνα 1988, σ. 25, και σσ. 50-51

Κομμούνα το 1871. Αυτή την περίοδο οι αναρχικοί έχουν δύναμη στην Ισπανία και την Ιταλία και μετά την ήττα της Παρισινής Κομμούνας επεκτάθηκαν και στη Γαλλία.

Η διεργασία της κοινωνικής συνειδητοποίησης των λαϊκών και ιδιαίτερα των εργατικών στρωμάτων αρχίζει με την ίδρυση των πρώτων εργατικών σωματείων χωρίς καθαρή συνείδηση της τάξης και έναν απώτερο σκοπό⁸. Αφιέρωσαν τις δυνάμεις τους στον συνδικαλισμό, θεωρώντας ότι η συνδικαλιστική και όχι η πολιτική δράση θα τους ανακούφιζε από τις δυσκολίες⁹.

Οι πρώτες ριζοσπαστικές ιδέες εμφανίσθηκαν στην Ελλάδα περίπου τη δεκαετία του 1870 ως αποτέλεσμα περιοδικών οικονομικών κρίσεων. Το ελληνικό εργατικό κίνημα, με την υποτυπώδη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας, εμφανίσθηκε στη Σύρο, το κυριότερο εμπορικό ναυτιλιακό κέντρο, στο τέλος της δεκαετίας του 1870 και αργότερα στο Λαύριο, στην Αθήνα, τον Πειραιά, την Πάτρα, το Βόλο, τη Λάρισα και αλλού. Ο ρόλος του αρχικά περιορίστηκε στην οργάνωση αδελφάτων και αλληλοβοηθητικών σωματείων.

Οι πρώτοι φορείς των σοσιαλιστικών ιδεών είναι κυρίως αστοί διανοούμενοι, υπέρμαχοι του ουτοπικού σοσιαλισμού. Ιστορικά η εργατική τάξη δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα της καταστροφής και της απαλλοτρίωσης μέρους του αγροτικού κόσμου και άρχισε να διαμορφώνεται ως ανεξάρτητη δύναμη στη δεκαετία του 1870, στο βαθμό που αναπτύσσεται βιομηχανικά η χώρα¹⁰. Έτσι, η έλλειψη μεγάλης σοσιαλιστικής επίδρασης έδωσε το χαρακτήρα της πρώτης εργατικής ζύμωσης «υπό αστικήν κηδεμονίαν¹¹». Το κύριο χαρακτηριστικό των «σοσιαλιζόντων» στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα ήταν η συνύπαρξη ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης, του μικροαστικού ριζοσπαστισμού, του χριστιανικού ουμανισμού και της αναρχίας¹².

Στην Πάτρα το 1848 είχε δημιουργηθεί μια ιταλική παροικία που αποτελούσε το 10 - 15% του πληθυσμού της πόλης. Ιταλοί αναρχικοί, επαναστάτες του 1848,

⁸ Α. Μπεναρόγια, *Ελπίδες και Πλάνες* εκδ. «Στοχαστής», Αθήνα 1989, σ. 85

⁹ Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, εκδ. «Επίκεντρο», Θεσσαλονίκη 2006, σ.577

¹⁰ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό...* σσ. 24-26

¹¹ Α Μπεναρόγια, *Ο επαγγελματικός αγών του ελληνικού προλεταριάτου*, Κομμουνιστική Επιθεώρησης, εκδ. «Καζαντζά», Αθήνα, Ιανουάριος 1921, φ. 1, σ. 55

¹² Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, Νεώτερη Δ' 1862-1900, τ. 12^{ος} εκδ. «20^{ος} αιώνας», Αθήνα 1958, σ. 621

κατέφυγαν σ' αυτήν την πόλη, για να αποφύγουν τις διώξεις στην Ιταλία¹³. Αυτοί επηρέασαν μικροαστικές μονάδες, οι οποίες δημιούργησαν το «Δημοκρατικό Σύλλογο» με ιδεαλιστικές διακηρύξεις κυρίως ουτοπικού σοσιαλισμού. Η Πάτρα, επίσης, παρουσίαζε μεγάλη εμπορική και ναυτιλιακή κίνηση με τη Δυτική Ευρώπη και αυτό είχε ως συνέπεια να αναπτυχθεί η επικοινωνία στο χώρο των ιδεών. Οι σοσιαλιστικές κινήσεις είχαν αναρχική κατεύθυνση (επηρεάζονταν από Προυντόν, Μπακούνιν, Κροπότκιν)¹⁴ και κυριάρχησαν, με τη βοήθεια της ιταλικής παροικίας, σε πολλά τμήματα της μικροαστικής τάξης της πόλης και απ' αυτή διαδόθηκαν και στους γύρω αγροτικούς πληθυσμούς της βορειοδυτικής Πελοποννήσου¹⁵.

Ο Δημοκρατικός Σύλλογος, ένας σοσιαλιστικός όμιλος, ιδρύθηκε στην Πάτρα το 1876 και το 1877 εκδόθηκε το ιδεολογικό του όργανο «Ελληνική Δημοκρατία», το οποίο ο Γιάνης Κορδάτος το χαρακτηρίζει ως σοσιαλιστικό φύλλο. Τα μέλη του Δημοκρατικού Συλλόγου προέρχονταν από την αστική και μικροαστική τάξη (δικηγόροι, καθηγητές, φοιτητές, υπάλληλοι). Ιδεολογικά προβάλλονταν ουμανιστικές και αναρχικές αντιλήψεις που αποσκοπούσαν στην κατάλυση του κράτους με άμεση επανάσταση. Υποτιμούσαν κάθε οργανωμένη δράση και επιδίωκαν να διαμορφώσουν μια κοινωνία που θα χαρακτηρίζεται από «άκραν αποκέντρωσιν και τελείαν αυτοδιοίκησιν, πλήρη ελευθερία του ατόμου» και την υποταγή κάθε εξουσίας «εις την κυριαρχίαν του λαού κατ' ευθείαν¹⁶».

Ο Δημοκρατικός Σύλλογος βρισκόταν σε επαφή με το εξωτερικό και το Δεκέμβριο του 1876 αποδέχτηκε τις αποφάσεις της εργατο-σοσιαλιστικής συνδιάσκεψης της Βέρνης. Σε άρθρο της «Ελληνικής Δημοκρατίας» διακρίνει ο αναγνώστης σοσιαλιστικές αρχές του Δημοκρατικού Συλλόγου. Στο πρόγραμμά του μιλούσε για φτωχούς, για πλούσιους και για την ισότητα. «Τι τους μέλει αυτούς (τους πλούσιους) για το Λαό και για κείνους που είνε στη δουλειά; Ο τόκος τρέχει. Οι εργάτες για δαύτους εργάζονται. Ο γεωργός για δαύτους σπέρνει. Οι βοσκοί για δαύτους έχουν το βούτυρο και το κρέας. Αυτή είναι η μόνη αλήθεια γυμνή και ξεσκεπάστη και τέτοιοι είναι οι γενναίοι που μας κάνουν τον πατριώτη¹⁷». Σε αυτές τις απόψεις διάχυτο είναι το πνεύμα των αντιλήψεων του Κροπότκιν¹⁸.

¹³ E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο Δυτικός...ό.π.*, σ. 642

¹⁴ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα... ό.π.*, σ. 30

¹⁵ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 162

¹⁶ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα... ό.π.*, σ. 31

¹⁷ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία ... ό.π.*, σσ. 465-466

¹⁸ Π. Κροπότκιν, *Η Αναρχία*, εκδ. «Ηριδανός», Αθήνα σ. 85

Το κίνημα των αναρχικών βρήκε απήχηση και στις αγροτικές περιοχές, προκάλεσε αναστάτωση στην κοινωνία της πόλης και γι' αυτό υπέστη διώξεις με πολύμηνες φυλακίσεις των μελών του. Ο αστικός τύπος της Πάτρας (εφημερίδα «Φορολογούμενος»¹⁹) χαρακτήριζε τις θέσεις του Δημοκρατικού Συλλόγου δόγματα που διασαλεύουν τις βάσεις των κοινωνιών, και ότι προβάλλονταν «παράλογα δικαιώματα» από «δηλητηριώδεις όφεις» που κυκλοφορούσαν στα σπλάχνα της κοινωνίας της Πάτρας. Απαιτούσε, μάλιστα, την παραδειγματική τιμωρία για να καταπνιγούν τα «εν καταστάσει εμβρύου δόγματα». Πριν διαλυθεί ύστερα από τις διώξεις ο Δημοκρατικός Σύλλογος, είχε δημιουργήσει αδελφές οργανώσεις στη Μεσσήνη, στο Αίγιο, στα Φιλιατρά, στην Κεφαλονιά, στην Ερμούπολη και στην Αθήνα. Στην Αθήνα εκδόθηκε και η εφημερίδα «Γαλαξίας» και στη Σύρο η «Εφημερίδα του Λαού»²⁰.

Μετά τη διάλυση του κινήματος της Πάτρας εμφανίζεται με πιο συστηματικό τρόπο η προβολή σοσιαλιστικών ιδεών από τον *Σταύρο Καλλέργη* και τον *Πλάτωνα Δρακούλη*. Με αυτούς το εργατικό κίνημα κάνει τα πρώτα του βήματα και νέοι προερχόμενοι κυρίως από την αστική τάξη γίνονται οι θεωρητικοί ηγέτες του ελληνικού προλεταριάτου. Στις 6 Αυγούστου 1885 ο Δρακούλης εκδίδει το «Άρδην» που είχε ως υπότιτλο «μηνιαίον φύλλον των ανθρωπίνων συμφερόντων»²¹ και στην προμετωπίδα του υπήρχαν οι φράσεις «η εργασία είναι μήτηρ του πλούτου» και «ο πλούτος ανήκει εις την εργασίαν». Ο Πλ. Δρακούλης θεωρούσε τον σοσιαλισμό ως το ανώτερο κοινωνικό σύστημα, δεν κατόρθωνε όμως να τον προσδιορίσει με ακρίβεια και να τον προβάλει μέσα από τη μαρξιστική θεωρία. Τα καινά δαιμόνια που εισήγαγε το «Άρδην» δεν ήταν αρεστά στην τότε κυρίαρχη τάξη και ο αστικός τύπος της εποχής κήρυξε τον πόλεμο εναντίον του²².

Ο Πλ. Δρακούλης στο «Άρδην» πρότεινε τη δημιουργία μιας υποδειγματικής σοσιαλιστικής κοινότητας μέσα στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος και ονειρευόταν την αγορά μιας μεγάλης εύφορης έκτασης στην Αμερική, όπου θα έστηνε την ουτοπική πολιτεία του. Σε αυτήν οι άνθρωποι, μέσα σε συνθήκες ηρεμίας και ευδαιμονίας θα ρύθμιζαν την κοινωνική τους ζωή με τη δράση ενός οργανωμένου

¹⁹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 468

²⁰ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 468-469

²¹ Ο.π., σ. 620

²² Β. Λάζαρης, *Οι ρίζες του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1996, σσ. 157-158

δικτύου συντεχνιών που θα απέκλειε τους ταξικούς ανταγωνισμούς²³. Σε αυτή την κοινότητα οραματιζόταν τις θέσεις του ουτοπικού σοσιαλισμού των Φουριέ και Καμπέ.²⁴ Ο Πλ. Δρακούλης μετέφρασε και τύπωσε το 1886 την μπροσούρα του Κροπότκιν «προς τους νέους» που διαβάστηκε πολύ²⁵. Όμως, το 1887 το «Άρδην» σταμάτησε οριστικά να εκδίδεται και ο Πλ. Δρακούλης αναχώρησε για την Αγγλία όπου παρέμεινε για επτά χρόνια. Το 1893 γύρισε στην Ελλάδα και έγραψε το βιβλίο «Φως εκ των ένδον», στο οποίο μελετάται η ανθρώπινη ψυχή. Επιστρέφοντας στην Αγγλία ένα χρόνο αργότερα (1894), εκδίδει (το 1901) το μηνιαίο σύγγραμμα «Έρευνα», υποσχόμενος ότι θα προαγάγει «εν τη συνειδήσει του Ελληνισμού πνεύμα γνησίως φιλοπρόοδον, φιλελεύθερον και φιλόσοφον²⁶».

Την ίδια χρονική περίοδο ο Στ. Καλλέργης ιδρύει τον «Σοσιαλιστικό Σύλλογο» μαζί με φοιτητές του Πολυτεχνείου και μαθητές και προσκάλεσε τον Ρόκο Χοϊδά και τον Πλ. Δρακούλη για να συντάξουν το καταστατικό του συλλόγου. Ο Δρακούλης, εντούτοις, υποστήριξε ότι δεν χρειαζόταν οργάνωση και σύλλογος και διαφώνησε. Ο ιστορικός Γιάνης Κορδάτος σκιαγραφεί το χαρακτήρα του Δρακούλη ως άτομο που δεν μπορούσε να δράσει ομαδικά. «Ολοένα αισθηματολογούσε μ' ένα ανακάτωμα ανθρωπιστικών και χριστιανικών ιδεών. Έμεινε πάντα ο διλετάντης, ο ιδιόρρυθμος σοσιαλιστής, που καθώς ενθουσιαζόταν γρήγορα έτσι και απογοητευόταν γρήγορα²⁷».

Ο Στ. Καλλέργης, μετά την εγκατάσταση του Πλ. Δρακούλη στην Αγγλία, διαμόρφωσε μια σοσιαλιστική θεωρία που περιείχε κράμα ιδεών από το χριστιανισμό, την αναρχία, ιδέες από τη μεταρρύθμιση των Γράκχων και από τον ουτοπικό σοσιαλισμό. Τον Ιούλιο του 1890 εκδίδει την εφημερίδα «Σοσιαλιστής» που μετά την κυκλοφορία λίγων φύλλων παύει την έκδοσή της λόγω έλλειψης οικονομικών μέσων. Το 1886 αναδιοργάνωσε το «Σοσιαλιστικό Σύλλογο» που αποσκοπούσε στη διάδοση των «σοσιαλιστικών αρχών εν τη Ανατολή²⁸» και τον ονόμασε «Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο», αφού δημιούργησε και άλλους ομίλους στον Πειραιά, το Λαύριο, την Πάτρα, τον Πύργο, τη Ζάκυνθο και τη Σύρο. Σε όλους αυτούς τους

²³ Β. Λάζαρης, *Οι ρίζες του ελληνικού...* ό.π., σ. 158, σσ. 161-162

²⁴ Κ. Μαρξ – Φρ. Ένγκελς, *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2017, σ. 65

²⁵ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 185

²⁶ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τόμος Α' *Οι σοσιαλιστές διανοούμενοι και η πολιτική λειτουργία της πρώιμης κοινωνικής κριτικής (1875-1907)*, εκδ. «Γνώση», Αθήνα 1995, σ. 322

²⁷ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 621

²⁸ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., σ. 188

συλλόγους – ομίλους συνυπήρχαν Καλλεργικοί, Δρακουλικοί και αναρχικοί. Οι εσωτερικές αντιθέσεις όμως οξύνονταν²⁹ και οι τρεις τάσεις, συντηρητικοί, αριστεροί και αναρχικοί, οδηγήθηκαν το 1894 σε διάσπαση.

Η ομάδα του Στ. Καλλέργη ήταν η πιο πολυπληθής και η πλέον καταρτισμένη στη σοσιαλιστική προπαγάνδα. Καθόρισε τα παρακάτω μέσα με τα οποία θα διαμορφωνόταν η σοσιαλιστική κοινωνία: α) ίδρυση συλλόγων για την υποστήριξη των σοσιαλιστικών ιδεών, β) έκδοση σχετικών συγγραμμάτων, περιοδικών και εφημερίδων, γ) διοργάνωση εξοχικών περιπάτων από σοσιαλιστικά σωματεία, δ) δημιουργία σοσιαλιστικών βιβλιοθηκών, ε) υποστήριξη βουλευτών και δημάρχων για να αποκτήσουν οι σοσιαλιστές την πλειοψηφία στο κοινοβούλιο, στ) διοργάνωση ειρηνικών διαδηλώσεων και υποβολή υπομνημάτων στη Βουλή και ζ) διοργάνωση απεργιών³⁰. Ο Στ. Καλλέργης διαφοροποιήθηκε από τους αναρχικούς για το ζήτημα της χρήσης βίας στην προσπάθεια διάδοσης των σοσιαλιστικών ιδεών³¹. Υποστήριζε, όμως, ότι, αν τα μέσα που προσδιόρισε για τη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών δεν επαρκούσαν, μόνον τότε θα επιδιώκονταν με κάθε μέσο η διάδοση και η εφαρμογή αυτών των ιδεών.

Το 1893 γιορτάστηκε για πρώτη φορά η Πρωτομαγιά απ' όλους τους τότε σοσιαλιστές μαζί. Στο Στάδιο στην Αθήνα συγκεντρώθηκε πολύς κόσμος μπροστά στον οποίο ο Πλ. Δρακούλης παρουσίασε το ιστορικό της Εργατικής Πρωτομαγιάς, ο Στ. Καλλέργης εκφώνησε επιθετικό λόγο εναντίον της πλουτοκρατίας και το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, ο Ευαγ. Μαρκαντωνάτος -φοιτητής της Νομικής- παρουσίασε την αναρχική ιδεολογία, ενώ ο Δ. Γραμματικός τόνισε την αναγκαιότητα της μόρφωσης του λαού. Η συγκέντρωση ενέκρινε ψήφισμα με το οποίο απαιτούσε την κυριακάτικη αργία, την οκτάωρη εργασία και την απαγόρευση της εργασίας των ανηλίκων, την απονομή σύνταξης στους εργάτες που υπέστησαν βλάβη κατά τη διάρκεια της εργασίας, την κατάργηση της θανατικής ποινής και της προσωπικής κράτησης για χρέη. Το ψήφισμα αυτό θα επιδιόταν στην κυβέρνηση για τη σύνταξη σχετικών νομοσχεδίων³².

Ο Στ Καλλέργης, μερικές μέρες αργότερα, από τα δημοσιογραφικά θεωρεία της Βουλής ανέγνωσε το ψήφισμα, γεγονός που προκάλεσε τη σύλληψή του και όταν ρωτήθηκε από τον ανακριτή ποια είναι η πατρίδα του, απάντησε «όλος ο κόσμος είναι

²⁹ Γ. Κορδάτος,, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 622

³⁰ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα ...* ό.π., σ. 203

³¹ Γ. Κορδάτος,, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 623

³² Ο.π., σ. 625

η πατρίδα μου και όλοι οι άνθρωποι αδελφοί μου³³». Καταδικάστηκε σε δωδεκαήμερη φυλάκιση και κατηγορήθηκε «επί προκλήσει του λαού» για την ομιλία του στον εορτασμό της Πρωτομαγιάς, προφυλακίστηκε για δυο μήνες μαζί με τον Γ. Μάργαρη, ο οποίος πέθανε στη φυλακή από τις κακουχίες.

Μετά την αποφυλάκισή του εξέδωσε τον «Σοσιαλισμό», όπου δημοσιεύονταν ειδήσεις για τη σοσιαλιστική κίνηση στο εξωτερικό. Ο ίδιος αναχώρησε για 14 μήνες στο Παρίσι και, όταν επανήλθε, επανέκδωσε τον «Σοσιαλιστή» δίγλωσσο στα Ελληνικά και στα Γαλλικά. Τότε διέκοψε κάθε συνεργασία με τους οπαδούς του Πλ. Δρακούλη και δημοσίευσε στον «Σοσιαλιστή» άρθρα κορυφαίων μαρξιστών της εποχής του. Ο «Κεντρικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος» βρισκόταν στο πλευρό των εξεγερμένων μεταλλωρύχων του Λαυρίου το 1896, οι οποίοι αποτέλεσαν το έναυσμα για μια σειρά από απεργίες και εξεγέρσεις στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας. Μετά την ήττα της Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, οι σοσιαλιστές φανερώνουν σημάδια απογοήτευσης και ηττοπάθειας, μια γενικευμένη κρίση της συνείδησης θα απορροφήσει κάθε δραστηριότητα του Στ Καλλέργη³⁴. Το σοσιαλιστικό κίνημα θα παρακμάσει και ο «Κεντρικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος» διασπάσθηκε σε τρεις ομάδες³⁵. Ο Στ. Καλλέργης το 1898 απογοητευμένος αναχώρησε για την ιδιαίτερη πατρίδα του, την Κρήτη. Ο σοσιαλισμός του Στ. Καλλέργη επικέντρωσε τον αγώνα εναντίον της μεταπρατικής κρατικής μηχανής και δεν μπόρεσε να δει το ζήτημα της εξάρτησης της χώρας από τις τότε Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, αφού έβλεπε την αναπτυσσόμενη Ευρώπη ως εγγύηση της προόδου και της αλλαγής.

Στην Πάτρα, πέντε χρόνια νωρίτερα, το 1893, είχε ιδρυθεί νέος σοσιαλιστικός όμιλος, η «Σοσιαλιστική Αδελφότητα», και αφού η εργατική τάξη είχε δυναμώσει με την ανάπτυξη νέων βιομηχανικών κλάδων, άρχισε η συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών. Στη «Σοσιαλιστική Αδελφότητα» συνυπήρχαν δρακουλικοί, καλλεργικοί και αναρχικοί. Η Σοσιαλιστική Αδελφότητα σε αντίθεση με το Δημοκρατικό Σύλλογο δεν περιφρονούσε την οργανωμένη δράση της εργατικής τάξης. Με την καθοδήγηση της Αδελφότητας δημιουργήθηκαν τα πρώτα εργατικά σωματεία (ξύλεργάτες, σταφιδοκιβωτοποιοί και καπνεργάτες). Η Σοσιαλιστική Αδελφότητα πήρε μέρος στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1895 στηρίζοντας την

³³ Ο.π., σ. 626

³⁴ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 196-197

³⁵ Ο.π. σ. 197

υποψηφιότητα του Δρακούλη που συγκέντρωσε πολλές ψήφους (για λίγες έχασε την εκλογή του στο κοινοβούλιο)³⁶. Την ίδια περίοδο ο «Αναρχικός Εργατικός Σύνδεσμος Αθηνών» απέρριπτε κάθε μορφή κοινοβουλευτικής και νόμιμης δράσης και προωθούσε την αντικοινοβουλευτική πάλη³⁷.

Το 1895 οι αντιθέσεις μέσα στη Σοσιαλιστική Αδελφότητα οξύνθηκαν και οδηγήθηκε στη διάσπαση. Ένα μέρος εκφράζει τους βιομηχανικούς εργάτες, προσανατολισμένο στο σοσιαλισμό του Στ. Καλλέργη. Ένα άλλο μέρος συντάχθηκε με τον συντηρητικό σοσιαλισμό του Πλ. Δρακούλη. Την πολυπληθέστερη ομάδα αποτελούσαν οι αναρχικοί όμιλοι της Πάτρας και του Πύργου και έτσι αρχίζει η δεύτερη συστηματική δράση και η ιδεολογική προπαγάνδα των αναρχικών στη βορειοδυτική Πελοπόννησο.

Η ανάπτυξη του αναρχικού κινήματος στην Πάτρα και στον Πύργο ενισχύθηκε κυρίως εξαιτίας της σταφιδικής κρίσης που έχε εκδηλωθεί από το 1894. Τα χρέη των παραγωγών και οι φόροι που μαζί με το *παρακράτημα*³⁸ έφθαναν το 24% της ακαθάριστης παραγωγής, ανάγκασαν μικρούς ιδιοκτήτες να παραδώσουν τα κτήματά τους στους τοκογλύφους που τα είχαν υποθηκεύσει και να εγκαταλείψουν τα χωράφια τους γιατί η παραγωγή ήταν ασύμφορη.

Ο αναρχικός όμιλος της Πάτρας είχε επικεφαλής τους Δ. Μπαντούνα, φοιτητή της ιατρικής, Δ. Καραμπίλια, Δ. Αρνέλο και Π. Τσεκούρα. Ο Κορίνθιος αναρχικός Ι. Μαγκανάρας, τυπογράφος, πήγε στην Πάτρα και πρότεινε στους ομοϊδεάτες του ο ίδιος να βάλει την προσωπική εργασία και ο όμιλος τα άλλα έξοδα για να εκδώσουν έντυπο του ομίλου. Έτσι, εκδίδεται η εφημερίδα «Επί τα Πρόσω», αναρχοσυνδικαλιστικών θεωριών, επηρεασμένη από την εφημερίδα των Γάλλων αναρχικών «Les Temps Nouveaux»³⁹. Μεταφράστηκαν κείμενα αναρχικά και έργα γνωστών αναρχικών (Ρεκλού, Κροπότκιν, Μπακούνιν) και διαδίδονταν οι ιδέες του στην περιοχή της βορειοδυτικής Πελοποννήσου. Εκτός από την έντυπη προπαγάνδα, αναρχικά στελέχη επισκέπτονταν χωριά και συζητούσαν με τους αγρότες τα αίτια της κρίσης και διέδιδαν τις ιδέες τους. Οι αναρχικοί της Πάτρας, του Πύργου και γενικά των σταφιδοπαραγωγικών περιοχών είχαν διαγνώσει σωστά την τραγική κατάσταση

³⁶ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα...* ό.π., σσ. 32-33

³⁷ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...*, ό.π., σ. 168

³⁸ Το 1895 επιβλήθηκε παρακράτημα 15% επί της εξαγωγίσιμης σταφίδας για να σταματήσει η πτώση της τιμής. Κάθε παραγωγός έπρεπε να παραδώσει στις κρατικές αποθήκες αυτό το ποσοστό το οποίο το κράτος το έδινε σε οινεμπόρους για την παρασκευή εξαγωγίσιμου οινοπνεύματος και τα έσοδα που συγκεντρώνονταν ενίσχυαν τους σταφιδοπαραγωγούς.

³⁹ Χ. Τσεκίνης, *Το εργατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα στην Ελλάδα*, εκδ. «Γαλαίος», Αθήνα 1987, σ. 23

στην οποία βρισκόταν ο αγροτικός κόσμος, και πρωτοστατούσαν στα συλλαλητήρια και τους αγώνες των αγροτών. Σε ένα συλλαλητήριο των σταφιδοπαραγωγών της Πάτρας και της Ηλείας, ο Ι. Μαγκανάρας συνελήφθη και καταδικάστηκε, διότι καλούσε τους παραγωγούς σε άμεση λαϊκή δράση.

Οι αναρχικοί της Πάτρας μετά τη διάσπαση της Σοσιαλιστικής Αδελφότητας αποκήρυξαν τον κοινοβουλευτισμό και στράφηκαν στην ατομική πολιτική δράση. Οι βίαιες εκδηλώσεις ήταν προσφιλείς δραστηριότητες των αναρχικών της εποχής⁴⁰. Στις 3 Νοεμβρίου 1896, ο αναρχικός Δ. Μάτσαλης, δολοφόνησε τον τραπεζίτη Διονύσιο Φραγκόπουλο και τραυμάτισε τον μεγαλέμπορο Ανδρέα Κόλια. Αυτή η ενέργεια προκάλεσε την αντίδραση του κράτους και άρχισε τις διώξεις των αναρχικών της Πάτρας. Η δολοφονική απόπειρα το Φεβρουάριο του 1898 εναντίον του βασιλιά Γεωργίου Α΄ από τον αναρχικό Καρδίτση έδωσε αφορμή να γενικευθούν οι διώξεις⁴¹. Το πρώτο κύμα των διώξεων το 1896 είχε οδηγήσει στη φυλακή τα μέλη της σύνταξης της εφημερίδας «Επί τα Πρόσω». Τα άμεσα αυτά μέτρα καταστολής οδήγησαν το αναρχικό κίνημα της Πάτρας στη διάλυση.

Μετά το 1898, αφού διαλύθηκαν οι αναρχικοί της Πάτρας, ο αγώνας των αναρχικών μεταφέρθηκε στον Πύργο όπου πρωτοστατούσε ο αναρχικός Πάνος Γιαννόπουλος ή Μαχαίρας, εργάτης επιπλαποιός. Όργανο της αναρχικής κίνησης του Πύργου ήταν το «Νέον Φως» («εφημερίς κοινωνιολογική εβδομαδιαία» με προμετωπίδα «Ελευθερία - Αλληλεγγύη»)⁴². Κυκλοφόρησε μέχρι το 1900, όταν διαλύθηκε και η κίνηση του Πύργου. Στις γενικές εκλογές του 1899 καλούσαν το λαό σε αποχή από την ψηφοφορία με άρθρο τους στο Νέον Φως, όπου καταφαίνεται το αντικοινοβουλευτικό πνεύμα, «Όχι, δεν ψηφίζομεν. Η Βουλή δεν είναι δι' ημάς, ούτε οι νόμοι, τα συντάγματα, ούτε οι στρατοί, ούτε αι αστυνομίαι, ούτε η χωροφυλακή, ούτε τα δικαστήρια, ούτε τίποτ' εξ όσων αποτελούν το παρόν τυραννικόν καθεστώς, αλλά δι' εκείνους που μας κλέπτουν ... που μας τυραννούν ... που μας ποτίζουν καθημερινώς δηλητήριον⁴³».

Μετά την όξυνση του σταφιδικού προβλήματος, η Σταφιδική Τράπεζα, συγκεντρώνοντας το παρακράτημα και αγοράζοντας την αδιάθετη σταφίδα, ελεγχόταν από το βιομηχανικό κεφάλαιο με συνέπεια την αύξηση των χρεών των

⁴⁰ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945 Από τη Γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο*, εκδ. «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 2001, σ. 282

⁴¹ Γ. Κορδάτος,, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 631

⁴² Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., σ. 287

⁴³ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 632

αγροτών. Οι φοροεισπράκτορες σε περίοδο συγκομιδής πίεζαν τους αγρότες, οι οποίοι αντέδρασαν με συλλαλητήρια στα οποία πρωτοστατούσαν οι αναρχικοί. Στον Πύργο παρατηρήθηκε παλλαϊκός ξεσηκωμός με χαρακτήρα ένοπλης εξέγερσης και ακολούθησαν συλλήψεις και πολύμηνες φυλακίσεις αναρχικών.

Μετά το 1900 το αναρχικό κίνημα αποδυναμώθηκε και εκφυλίστηκε. Η πολιτική και η τακτική -ατομική τρομοκρατική δράση- αυτού του κινήματος από τη φύση της οδηγούσε σε αδιέξοδο, γιατί στηρίχθηκε στο αυθόρμητο κίνημα των απελπισμένων αγροτών που επιδίωκαν άμεση λύση στο πρόβλημα της σταφιδικής κρίσης, το οποίο, όμως, απαιτούσε μακροχρόνιες δράσεις για να αντιμετωπιστεί. Τα χωριά της βορειοδυτικής Πελοποννήσου ερήμωναν από τη μετανάστευση κυρίως προς τις ΗΠΑ που τα τελευταία χρόνια είχε διογκωθεί⁴⁴. Ουσιαστικά το 1/3 του αγροτικού πληθυσμού της περιοχής είχε μεταναστεύσει.

Ωστόσο το 1903 τα τοκογλυφικά δάνεια των αγροτών στη Σταφιδική Τράπεζα, η οποία βρίσκονταν κοντά στη χρεοκοπία, προκάλεσαν νέα ένταση στον αγροτικό κόσμο. Οι αγρότες ζητούσαν μονοπώλιο στη διάθεση της σταφίδας, την κατάργηση των μεσαζόντων και διαμαρτύρονταν σε συγκεντρώσεις στη Δυτική Πελοπόννησο που μετατράπηκαν πάλι σε ένοπλα συλλαλητήρια⁴⁵. Η κυβέρνηση, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει την κατάσταση με τη δημιουργία εταιρείας για τη μονοπωλιακή εξαγωγή της σταφίδας, βρέθηκε αντιμέτωπη με την αντιπολίτευση και τη διαμαρτυρία Δυτικοευρωπαϊκών χωρών, οι οποίες δεν ήθελαν το μονοπώλιο. Στην Πάτρα και στον Πύργο οι αγρότες ξεσηκώθηκαν, φωνάζοντας το σύνθημα «μονοπώλιο ή θάνατος» κατέλαβαν τον σταθμό του ΣΠΑΠ, ενέργεια που προκάλεσε την επέμβαση του στρατού. Τελικά, εταιρεία για το μονοπώλιο εξαγωγής σταφίδας δεν έγινε με το επιχείρημα ότι δεν το ήθελαν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις και μετά απ' αυτό κόπασαν και οι αντιδράσεις⁴⁶.

Η σταφιδική κρίση ήταν αυτή που κυρίως βοήθησε πάλι την ανάπτυξη του αναρχικού κινήματος στη βορειοδυτική Πελοπόννησο. Η ίδια περιοχή βρίσκονταν την ίδια περίοδο στα πρώτα στάδια της καπιταλιστικής ανάπτυξης και η οικονομική καταστροφή των αγροτών και μερικών μικροαστικών στρωμάτων πρόσφερε εργατικά χέρια στα πρώτα εργοστάσια που εμφανίζονταν.

⁴⁴ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 174

⁴⁵ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, Νεώτερη Ε' 1900-1924, τ. 13^{ος}, εκδ. «20^{ος} αιώνας», Αθήνα 1958, σ. 68

⁴⁶ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα...* ό.π., σσ. 42-43

Ο *Μαρίνος Αντύπας* παρουσιάζει έντονη σοσιαλιστική δράση από το 1902 έως το 1907. Είχε αρχίσει την δράση του ως σοσιαλιστής στην Κεφαλονιά, την Αθήνα και τη Λάρισα. Ήταν προσωπικότητα πολυσύνθετη με επαναστατική δράση επηρεασμένος από τον επαναστατικό ριζοσπαστισμό της πατρίδας του. Ήταν αντιμοναρχικός και επικεντρώθηκε κυρίως στον αγώνα των αγροτών για τη λύση του αγροτικού προβλήματος. Είχε γίνει μέλος του «Κεντρικού Σοσιαλιστικού Συλλόγου» του Στ. Καλλέργη, όταν ήταν φοιτητής στη Νομική Σχολή Αθηνών και το 1896 συμμετείχε στον απελευθερωτικό αγώνα της Κρήτης.

Το 1897, μετά την οδυνηρή ήττα, μίλησε σε συλλαλητήριο που οργανώθηκε στην Ομόνοια της Αθήνας και για την ομιλία του καταδικάστηκε στις αρχές του 1898 σε ένα χρόνο φυλάκιση⁴⁷. Μετά την αποφυλάκισή του, επέστρεψε στην Κεφαλονιά και με τη συνεργασία πολιτικών του φίλων τον Ιούλιο του 1900 κυκλοφόρησε την εβδομαδιαία εφημερίδα «Ανάστασις», που για το περιεχόμενό της δικάστηκε με αποτέλεσμα να σταματήσει την έκδοσή της. Το 1903 πηγαίνει στη Ρουμανία, στον θείο του Σκιαδαρέση, και το 1904, επιστρέφοντας στην Κεφαλονιά, επανεκδίδει την «Ανάστασις», η οποία κυκλοφορήθηκε μέχρι τη δολοφονία του το 1907. Ταυτόχρονα, ίδρυσε με φίλους του το Λαϊκό Αναγνωστήριο «Ισότης», που εξελίχθηκε σε κέντρο πολιτικής και κοινωνικής δράσης. Το 1906 πήρε μέρος στις εκλογές ως υποψήφιος των εργατικών και λαϊκών τάξεων της Κεφαλονιάς, πήρε 2.250 ψήφους και για λίγες δεν εκλέχθηκε βουλευτής⁴⁸.

Ο Μ. Αντύπας στο πρόγραμμά του δεν έκανε λόγο για την πάλη των τάξεων στον επαναστατικό αγώνα για την ανατροπή του καπιταλισμού και η ιδεολογική του τοποθέτηση ανάγεται στον ουτοπικό σοσιαλισμό. Ο σοσιαλισμός του, τον οποίο ονομάζει ο ίδιος «κοινωνισμός», ήταν ένα μείγμα από τις ιδέες του επανησιώτικου αστικού ριζοσπαστισμού με σοσιαλιστικά κηρύγματα του Σαιν Σιμόν και του Φουριέ. Επιδίωκε την κατάργηση της αντίθεσης ανάμεσα στην πόλη και στο χωριό και την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας⁴⁹.

Οι θέσεις του για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος ήταν πρωτοπόρες για την εποχή του, αφού διακήρυττε τη διανομή στους ακτήμονες αγρότες των τσιφλικιών της Θεσσαλίας, καθώς επίσης και των δημόσιων και των μοναστηριακών

⁴⁷ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, Νεώτερη Δ' 1862-1900, τ. 12^{ος} εκδ. «20^{ος} αιώνας», Αθήνα 1958, σσ. 610-611

⁴⁸ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα...* ό.π., σ. 64

⁴⁹ Μ. Ρόζενταλ – Π. Γιουντίν, *Φιλοσοφικό Λεξικό*, εκδ. «Κ. Αναγνωστίδη», Αθήνα 1963, σσ. 485-486

κτημάτων. Όμως, η διανομή θα γινόταν με αποζημίωση που θα καταβαλλόταν με δόσεις. Ζητούσε, επίσης, την κατάργηση της φορολογίας των εργαζόμενων και των ειδών πρώτης ανάγκης και διατύπωνε το αίτημα της προοδευτικής φορολογίας του κεφαλαίου. Μετά τις εκλογές του 1906 εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλία σε κτήμα που είχε αγοράσει ο θείος του Σκιαδαρέσης σε συνεργασία με τον Αριστεΐδη Μεταξά⁵⁰. Έγινε διευθυντής στο κτήμα και αγωνιζόταν πλέον αποκλειστικά να απελευθερώσει τους σκλάβους της θεσσαλικής γης.

Μετά τον πόλεμο του 1897 η θέση των αγροτών της Θεσσαλίας ήταν τραγική και οι γεροντότεροι αναπολούσαν τις μέρες της τουρκικής κατοχής, επειδή η εκμετάλλευση, οι αυθαιρεσίες και η ανεξέλεγκτη βία των τσιφλικάδων και των επιστατών τους ήταν ανυπόφορη. Ο Δ. Μπούσδρας αφηγείται τις άθλιες συνθήκες ζωής των κολίγων, την εκμετάλλευσή τους από τους γαιοκτήμονες, τον μόνιμο φόβο τους για έξωση και «αγεληδόν ωδηγούντο εις τας κάλπας και έδιδον την ψήφον των εις τα υπό του αφέντη υποδεικνυόμενα πρόσωπα»⁵¹». Το 1907 η κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη εισήγαγε στη Βουλή νομοσχέδιο για την διανομή των κτημάτων των τσιφλικάδων της περιοχής, επειδή πείστηκε από το αποτέλεσμα των εκλογών στο θεσσαλικό κάμπο το 1906.

Ο Μ. Αντύπας στη δίκη που έγινε το Σεπτέμβρη του 1907, επειδή στην Αθήνα είχε δείρει τον Βουλευτή της Αγιάς, Σλήμαν, δήλωσε ότι αισθανόταν μεγάλη χαρά, επειδή του δόθηκε η ευκαιρία να θέσει σε εφαρμογή τις σοσιαλιστικές του πεποιθήσεις, τις οποίες για 15 χρόνια είχε μέσα στο στήθος του⁵². Το δικαστήριο του επέβαλε την ποινή της εικοσαήμερης φυλάκισης. Με επαναστατική ορμητικότητα επισκεπτόταν τα χωριά του θεσσαλικού κάμπου και προπαγάνδιζε την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Στο τσιφλίκι του θείου του εφάρμοζε τις σοσιαλιστικές του ιδέες και απάλλαξε τους κολίγους από τις αγγαρείες αντιμετωπίζοντάς τους με ανθρωπιστικό πνεύμα. Οι τσιφλικάδες ενοχλούνταν από τις δραστηριότητές του αυτές και προετοίμαζαν τη φυσική του εξόντωση. Στην αρχή προσπάθησαν να τον τρομοκρατήσουν και τον κατηγορήσαν στον Νομάρχη για αναρχική δράση. Στην πλατεία της Λάρισας είχε φραστικό επεισόδιο με το νομάρχη Λάρισας Νιώτη και οδηγήθηκε στα δικαστήρια, όπου ταλαιπωρείτο με τις συχνές αναβολές. Σε μια απ' αυτές τις αναβολές της δίκης επιστρέφοντας από τη Λάρισα στο κτήμα του (28

⁵⁰ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα... ό.π.*, σ. 64

⁵¹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...τ.* 13^{ος} ό.π., σ. 183

⁵² Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα... ό.π.*, σ. 67

Μαρτίου 1907) δολοφονήθηκε από τον επιστάτη του Μεταξά, Ιωάννη Κυριακό⁵³. Με το θάνατο του Μ. Αντύπα κλείνει ο κύκλος των κινημάτων στην Ελλάδα, των οποίων ιδεολογικός τους προσανατολισμός ήταν ο ουτοπικός σοσιαλισμός.

Από το 1890 στη Θεσσαλονίκη δημιουργήθηκαν πολλές λέσχες πολιτιστικού περιεχομένου, οι οποίες οδήγησαν σε ένα πρώτο στάδιο πολιτικοποίησης. Οι λέσχες ήταν τα σημεία συγκέντρωσης, «τα συνωμοτικά κέντρα του επαναστατικού προλεταριάτου» και αποτελούσαν έναν συνασπισμό ολόκληρης της εργατικής τάξης ενάντια στην αστική τάξη⁵⁴. Οι λέσχες στη Θεσσαλονίκη κάλυπταν κοινωνικές και πολιτικές διεκδικήσεις και μέσα από την εργατική τάξη άρχισε ένα λαϊκό κίνημα που ενοποιούσε τις διεκδικήσεις των λαϊκών στρωμάτων. Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί και Εβραίοι συνενυρίσκονταν σε λέσχες, συντεχνίες και εργατικές ενώσεις της πόλης. Οι ταξικές διακρίσεις δημιούργησαν άλλους δεσμούς αλληλεγγύης και συμφερόντων⁵⁵.

Τον Οκτώβριο του 1908 μετά την επανάσταση των Νεότουρκων δημιουργήθηκε σε μακεδονικό έδαφος το «Σοσιαλιστικό Κέντρο», το οποίο οργάνωσε εργατικά συνδικάτα, στα οποία συνυπήρχαν Τούρκοι, Αλβανοί, Έλληνες, Σλαβομακεδόνες και Βλαχόφωνοι εργάτες. Το ισραηλίτικο στοιχείο, το πιο πολυπληθές στις τάξεις των εργατών στη Θεσσαλονίκη, θα διακριθεί για τη δυναμικότητά του και ο Αβρ. Μπεναρόγια με τον Νεχαμά θα οργανώσουν μια λέσχη για τη διάδοση των σοσιαλιστικών ιδεών με μεγάλη επιτυχία, με αποτέλεσμα η λέσχη να μετατραπεί σε πολιτική οργάνωση με την ονομασία «Εργατικός Σύνδεσμος Θεσσαλονίκης»⁵⁶. Στις 23 Ιουλίου 1909, στην επέτειο της νεοτουρκικής εξέγερσης, πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη μεγάλη εργατική διαδήλωση, μετά από πρόσκληση του «Εργατικού Συνδέσμου Θεσσαλονίκης» και του «Σοσιαλιστικού Κέντρου». Την επόμενη μέρα οι δυο οργανώσεις αποφάσισαν να συνενωθούν σε ομοσπονδία που ονομάστηκε «Εργατική Σοσιαλιστική Ομοσπονδία της Θεσσαλονίκης», τη «Φεντερασιόν»⁵⁷.

Τον Αύγουστο του 1909 πραγματοποιήθηκε η ιδρυτική συνέλευση της Φεντερασιόν από την οποία, παρά τα συμφωνημένα, απουσιάζουν το Σοσιαλδημοκρατικό Κέντρο και το αρμενικό «Χεντσάκ». Η Φεντερασιόν, όμως, είχε

⁵³ Ο.π., σ. 68

⁵⁴ Κ. Μαρξ, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*, εκδ. «Σύγχρονη εποχή», Αθήνα 2012, σ. 97

⁵⁵ Μ. Mazower, *Τα Βαλκάνια*, εκδ. «Πατάκη», Αθήνα 2014, σ. 139

⁵⁶ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος... ό.π.*, σσ. 337, 341

⁵⁷ Β. Λάζαρης, *Οι ρίζες του ελληνικού ... ό.π.*, σ. 382

ήδη αποκτήσει μεγάλη επιρροή στην πόλη και ο Ντιμιτάρ Βλάχωφ, σοσιαλιστής βουλευτής στο οθωμανικό κοινοβούλιο, προσχώρησε στη Φεντερασιόν⁵⁸.

Η επιδίωξη της Φεντερασιόν να αναγνωριστεί από τη Διεθνή δεν πραγματοποιήθηκε, αρχικά, από την αντίθεση του αρμενικού Χεντσάκ και των «Στενών» της Βουλγαρίας, οι οποίοι στην κριτική τους εναντίον της Φεντερασιόν της καταλόγιζαν χαλαρή μαρξιστική ιδεολογία και την κατηγορούσαν ως εθνικιστική οργάνωση. Στις 7/11/1909 η Φεντερασιόν αναγνωρίστηκε από το «Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο» ως τμήμα της Θεσσαλονίκης ενός μελλοντικού «Πανοθωμανικού Σοσιαλιστικού Κόμματος». Όμως, στο συνέδριο της Σοσιαλιστικής Διεθνούς στην Κοπεγχάγη τον Αύγουστο του 1910 δεν συμμετείχε η Φεντερασιόν, γιατί οι Βούλγαροι «Στενοί» αμφισβητούσαν το σοσιαλιστικό της χαρακτήρα. Στη Βαλκανική Σοσιαλδημοκρατική Συνδιάσκεψη στο Βελιγράδι από 25/12/1909 έως 7/1/1910, η οποία συγκλήθηκε από το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της Σερβίας, για τον συντονισμό της πολιτικής των σοσιαλιστικών κομμάτων της Βαλκανικής και στην οποία συμμετείχαν τα Οθωμανικά Σοσιαλιστικά κέντρα, η Φεντερασιόν πάλι δεν έγινε αποδεκτή⁵⁹.

Η αναγκαιότητα ενοποίησης των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οδήγησε το «Σοσιαλιστικό Κέντρο Κωνσταντινούπολης» και δυο αρμενικά σοσιαλιστικά κόμματα στην ανάληψη πρωτοβουλίας για τη σύγκληση συνδιάσκεψης στη Θεσσαλονίκη στη 1/1/1911. Σε αυτή συμμετείχαν, μεταξύ άλλων, πέντε αντιπρόσωποι της Φεντερασιόν και τέσσερις του Σοσιαλιστικού Κέντρου Θεσσαλονίκης⁶⁰. Η Φεντερασιόν κατήγγειλε την Αυστρία και τη Ρωσία που ασκούσαν φιλοπόλεμη τακτική στο Βαλκανικό και στον Οθωμανικό χώρο, αλλά αρνήθηκε να καταγγείλει την αποικιοκρατική και ηγεμονική πολιτική που ασκούσαν στον ίδιο χώρο η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία.

Το 1910 η Φεντερασιόν επηρέαζε δώδεκα (12) συνδικάτα, από τα οποία μόνο τέσσερα ήταν πολυεθνικά και τα οκτώ εθνικά. Στα περισσότερα από τα εθνικά κυριαρχούσε το ισραηλίτικο στοιχείο, αλλά ο χαρακτήρας της οργάνωσης γινόταν σταδιακά πολυεθνικός. Τα πρώτα χρόνια η οργάνωση είχε επιρροές μόνο στη Θεσσαλονίκη και από τον τρίτο χρόνο απλωνόταν στους καπνεργάτες της Καβάλας, της Δράμας, των Σερρών και της Γευγελής και το 1911 ήταν η πιο σημαντική

⁵⁸ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 348

⁵⁹ Ο.π., σσ. 346-347

⁶⁰ Ο.π., σ. 346

οργάνωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας⁶¹. Σύμφωνα με τον Αβρ. Μπεναρόγια στη Θεσσαλονίκη υπήρχαν 30.000 εργάτες. Το σωματείο των εμποροϋπαλλήλων συγκέντρωνε, το 1911, 1.500 άτομα από όλες τις εθνικότητες. Το σωματείο των καπνεργατών είχε 3.000 ενεργά μέλη, στην πλειοψηφία τους γυναίκες. Το συνδικάτο σιγαροβιομηχανίας της Regie είχε 500 μέλη. Το συνδικάτο εργατών υφαντουργίας αριθμούσε 110 μέλη, το τυπογραφικό 85 μέλη. Το συνδικάτο ραπτεργατών που ιδρύθηκε το 1908 είχε 80 μέλη και άλλα 5 συνδικάτα αριθμούσαν 1.500 μέλη απ' όλες τις εθνικότητες⁶².

Η Φεντερασιόν είχε επαφές με τα βαλκανικά σοσιαλιστικά κόμματα και αργότερα με την κίνηση του Zimmerwald. Με πρωτοβουλία Ελβετών και Ιταλών σοσιαλιστών συνήλθε στο Zimmerwald μια διεθνής σοσιαλιστική συνδιάσκεψη από τις 5 έως 8 Σεπτεμβρίου 1915 και μια δεύτερη σύνοδος στο Kienthal τον Απρίλιο του 1916. Μόνο η Φεντερασιόν τάχθηκε υπέρ του προγράμματος αυτών των συνδιασκέψεων, ενώ καμιά από τις ελληνικές σοσιαλιστικές ομάδες δεν είχε αντιπροσώπους⁶³.

Το Σεπτέμβρη του 1909 κυκλοφορήθηκε η εφημερίδα «Χορνάλ ντε Λαβοραδόρ» - «Εφημερίς των εργατών» στην αρχή τετράγλωσση (ισπανοεβραϊκή, ελληνική, βουλγαρική και τουρκική) και αργότερα σε δίγλωσση (ισπανοεβραϊκή και βουλγαρική). Η οικονομική δυσχέρεια οδήγησε στη διακοπή της έκδοσής της τον Απρίλιο του 1911 και το 1912 εκδόθηκε η «Εργατική Αλληλεγγύη» - «Σολινταριδιάρ Οβραδέρα» με εκδότη τον Αβρ. Μπεναρόγια, στην αρχή εβδομαδιαία και αργότερα κάθε δυο εβδομάδες και μετά κάθε τρεις εβδομάδες και στο τέλος του 1911 κυκλοφορούν περίπου 3.000 φύλλα. Η έκδοσή της θα σταματήσει το 1912 μετά την εξορία του Μπεναρόγια. Το 1912 κυκλοφορήθηκε η καθημερινή εφημερίδα «Αβάντι» - «Εμπρός» με εκδότη αρχικά τον Αβρ. Μπεναρόγια και αργότερα τον Αλ. Αρδίττη και το 1924 έγινε εφημερίδα της ισραηλίτικης κοινότητας της Θεσσαλονίκης του Κ.Κ.Ε.

Την ίδια περίοδο στη Θεσσαλονίκη κυκλοφορούσαν και οι εφημερίδες «Εργάτης» του Σοσιαλδημοκρατικού Κέντρου της Κωνσταντινούπολης και από τους σιδηροδρομικούς η εφημερίδα «Ζουρνάλ ντυ Τραβαγγέρ» σε ελληνική, γαλλική και τουρκική γλώσσα και μετά την παύση του «Εργάτη» τον διαδέχθηκαν οι «Σοσιάλ»

⁶¹ Ο.π., σ. 348

⁶² Ο.π., σ. 349

⁶³ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, εκδ. «Εξάντας», Αθήνα 1978, σσ. 78-80

και «Ίνσαριέτ» που εκδιδόταν στην Κωνσταντινούπολη⁶⁴. Ο μαρξισμός της Φεντερασιόν ουσιαστικά ήταν ο μαρξισμός του Κάουτσκι, ο οποίος απέκλειε ουσιαστικά την επαναστατική δράση των μαζών και την προλεταριακή δικτατορία και αμφισβητούσε το δικαίωμα της ταξικής πάλης στο προλεταριάτο⁶⁵. Στα πρώτα χρόνια της «Φεντερασιόν» υπήρχαν τρεις τάσεις, δεξιά, κεντρώα και αριστερή⁶⁶.

Στις αρχές Νοεμβρίου του 1908, ιδρύθηκε το *Εργατικό* (Σοσιαλιστικό) *Κέντρο* του Βόλου, το οποίο μετά τον θάνατο του Μ. Αντύπα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο εργατικό και αγροτικό ζήτημα της χώρας. Στην πόλη λειτουργούσαν βιομηχανικές επιχειρήσεις και καπνοβιομηχανία, με συνέπεια οι εργάτες να αρχίζουν με απεργίες να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Στο Κέντρο αυτό, ως μια σοσιαλιστική λέσχη, γίνονταν ομιλίες και διαλέξεις διανοουμένων με προοδευτικές αντιλήψεις, (Δελμούζος, Σαράτσης, Ζάχος - νομικός σύμβουλος του Κέντρου) για να διαφωτιστούν τα μέλη του και να δημιουργήσουν «εργατικό κόμμα ισχυρό⁶⁷».

Στον ιδεολογικό τομέα υπήρχε ανομοιογένεια, ο Κ. Ζάχος ακολουθούσε σοσιαλιστική γραμμή, ο γιατρός Δ. Σαράτσης και ο δημοσιογράφος Τ. Οικονομάκης προπαγάνδιζαν ουτοπιστικές χριστιανοσοσιαλιστικές ιδέες, ο Ι. Κόσσυβας αρχικά ήταν αναρχικός, ο Αλ. Δελμούζος ήταν επηρεασμένος από τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία και τον Γ. Σκληρό και οι συνεχείς επισκέψεις του Πλ. Δρακούλη μετά το 1906 ενίσχυσαν τις χριστιανοσοσιαλιστικές αντιλήψεις. Το Ε.Κ.Β. εξέδιδε την εφημερίδα «Εργάτης» και παρά την ιδεολογική ανομοιογένεια επηρέασε καθοριστικά το εργατικό κίνημα του Βόλου, γιατί είχε πια μετατραπεί σε εμποροβιομηχανικό κέντρο⁶⁸.

Οι μεγάλες καπνεργατικές απεργίες από το 1909 και μετέπειτα ανάγκασαν την κυβέρνηση να μεταφέρει στρατό στο Βόλο και οι εμποροβιομήχανοι ζητούσαν να παραμείνει μόνιμα εκεί ο στρατός. Για το κλίμα που επικρατούσε τότε στο Βόλο ο Γιάνης Κορδάτος γράφει ότι στη διάρκεια των καπνεργατικών απεργιών (1909-1911), «Τραγούδια επαναστατικά ακούονται στους δρόμους. ... Συζητήσεις για τη θρησκεία,

⁶⁴ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σσ. 350-351

⁶⁵ Β. Λάζαρης, *Οι ρίζες του ελληνικού...* ό.π., σσ. 388-389

⁶⁶ Αβρ. Μπεναρόγια, *Ελπίδες και ...* ό.π., σ. 52

⁶⁷ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, Τ. Β', Α' μέρος, *Από το Κοινωνικόν μας ζήτημα στην ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ*, εκδ. «Γνώση», Αθήνα 1994 σ. 362

⁶⁸ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα...* ό.π., σσ. 82-83

για το δαρβινισμό, για το σοσιαλισμό γίνονται μέσα στο Κέντρο. Η εργατιά ξυπνάει. Οι εργάτες θέλουν να μορφωθούν⁶⁹».

Το αγροτικό ζήτημα, ειδικά της Θεσσαλίας, εμφανιζόταν τότε ως πρόβλημα διανομής της γης και αποκατάστασης των ακτημόνων γεωργών, ήταν όμως στην πραγματικότητα αστικοδημοκρατικό πρόβλημα, αφού η επίλυσή του θα αποδυνάμωνε τα παραδοσιακά τζάκια και θα ενδυνάμωνε την αστική τάξη, με συνέπεια τη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας. Όμως, η μεγαλοαστική τάξη τότε συμπορευόταν με τη μεγάλη κτηματοϊδιοκτησία και γι' αυτό το λόγο ήταν διστακτική στην επίλυση του αγροτικού⁷⁰. Το κίνημα του Κιλελέρ το 1910 ήταν το μήνυμα της παναγροτικής εξέγερσης στη Θεσσαλία και η αστική τάξη του Βόλου επιδίωκε να κλείσει το Ε.Κ.Β. Ο Αλ. Δελμούζος έγραφε στον διευθυντή του «Εργάτη» Δ. Ζάχο ότι «ο αγώνας σας είναι όχι μόνο ο ευγενικότερος απ' όσους έγιναν αλλά και ο πιο εδαφικός»⁷¹.

Για να εκδηλώσουν οι εργάτες του Βόλου την αλληλεγγύη προς τους αγρότες μετονόμασαν την εφημερίδα «Εργάτης» σε «Εργάτης-Γεωργός»⁷² και συντόνιζαν τον αγώνα του βολιώτικου εργατικού κόσμου με τον αγώνα των Θεσσαλών κολλήγων. Οι συνθήκες, οι οποίες διαμορφώθηκαν, επηρέασαν και τους γειτονικούς νομούς της Λάρισας, των Τρικάλων και της Καρδίτσας, γι' αυτό οι κομματάρχες και οι τσιφλικάδες της περιοχής επιδίωξαν να διαλύσουν το Ε.Κ.Β. και να κλείσουν το Παρθεναγωγείο που διηύθυνε ο Αλ. Δελμούζος. Έπειτα, αφού στράφηκαν εναντίον προοδευτικών φοιτητών και δασκάλων, έκλεισαν και το Ε.Κ.Β. το 1911, το οποίο ξανάνοιξε και συνέχισε τη λειτουργία του μέχρι που έκλεισε πάλι με τις δίκες του Ναυπλίου (16-28 Απριλίου 1914)⁷³.

Το 1907 εκδόθηκε το «*Το Κοινωνικό μας Ζήτημα*» του Γ. Σκληρού (1879-1919) και προκάλεσε έντονη συζήτηση από τις σελίδες της φιλολογικής εφημερίδας-περιοδικού «Νουμάς», η οποία διήρκησε δύο χρόνια περίπου. Το εισαγωγικό σχόλιο της εφημερίδας ήταν ενδεικτικό των διαστάσεων αυτής της συζήτησης, «ο κ. Σκληρός ονειρεύεται την ίδρυσιν ενός κόμματος δημοκρατικού, προοδευτικού και φιλελεύθερου, που να κλείση μέσα του όλο τον εργατικό λαό, που ν' αρχίση πόλεμο

⁶⁹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 369

⁷⁰ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα...* ό.π., σ. 77

⁷¹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 364

⁷² Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα...* ό.π., σ. 83

⁷³ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 367-368

αδιάκοπο με την πλουτοκρατία⁷⁴». Το έργο του αποτέλεσε βιβλίο σταθμό για την ελληνική ιστορία των ιδεών, καθώς θεωρείται ως η πρώτη προσπάθεια να ερμηνευθεί η ελληνική κοινωνία με βάση την μαρξιστική θεωρία, όπως αυτή αναθεωρήθηκε από τον Μπερστάιν⁷⁵.

Ο Γ. Σκληρός εγγράφεται το 1901 στην ιατρική σχολή της Μόσχας, όπου προσέγγιζε στα δυο χρόνια της παραμονής του τις σοσιαλιστικές ιδέες και υπήρξε μαθητής του Πλεχάνωφ. Ο Πλεχάνωφ μετά το 1903 ακολουθούσε τις ιδέες της μαρξιστικής δεξιάς, έγινε ηγέτης του μενσεβικισμού και ζήτησε να αντικατασταθεί το σύνθημα για τη δικτατορία του προλεταριάτου με το σύνθημα της «δικτατορίας των εργαζόμενων και των εκμεταλλευόμενων». Η δράση του Γ. Σκληρού είναι κυρίως συγγραφική και έζησε μακριά από την Ελλάδα, αρχικά στη Μόσχα, αργότερα στη Γερμανία και από το 1911 μέχρι το θάνατό του στο Κάιρο. Στα τελευταία έργα του διαφαίνεται έντονα ο επηρεασμός από ένα μίγμα ιδεών φυλετικών, νιτσεικών, και απλουστευτικού δαρβινισμού (νεοδαρβινισμού)⁷⁶.

Στο έργο «Φιλοσοφία του Πολέμου και της Ειρήνης», το οποίο γράφτηκε τον Οκτώβριο του 1915 στο Κάιρο και κυκλοφόρησε δυο χρόνια μετά στην Αλεξάνδρεια, στο περιοδικό «Γράμματα», ο Γ. Σκληρός εγκατέλειψε την καθαρή μαρξιστική σκέψη και θεωρούσε τον πόλεμο σύμφυτο με την ανθρώπινη φύση και την ειρήνη ως πρόσκαιρο φαινόμενο και όχι σταθερό και παρέκβαση του πολέμου. Προέβαλλε το «φυσικό» δόγμα της κατίσχυσης του ισχυρότερου ως αναγκαιότητα και ως ρυθμιστικό παράγοντα των σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους, στις κοινωνίες και στα έθνη⁷⁷. Υποστήριζε ότι η επικράτηση της ειρήνης θα συντελεστεί στο μέλλον, όταν η ανθρωπότητα θα απαλλαγθεί από τους εσωτερικούς της ανταγωνισμούς. Αυτή η θέση του διατυπώθηκε όταν βρίσκονταν σε εξέλιξη ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος⁷⁸.

Στο έργο του «Ζήτημα της Ανατολής», το οποίο είχε δημοσιευθεί το 1909 σε συνέχειες στον Νουμά⁷⁹, επιδίωκε να εκλογικεύσει το θέμα της «εθνικής ιδεολογίας», με το οποίο κατ' αρχήν ξαφνιάζει τον αναγνώστη με την αναφορά και την υπόδειξη για μια λύση που θα σώσει όλους μας (αστούς και εργάτες), γιατί φαίνεται καθαρά ότι

⁷⁴ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ... ό.π.*, σ. 193

⁷⁵ Στρ. Μπουρνάζος, «Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*, τ. Α2', εκδ. «Βιβλιόραμα», Αθήνα 1999, σ. 236

⁷⁶ Π. Βουτουρής, *Ιδέες της σκληρότητας και της καλοσύνης, εθνικισμός, σοσιαλισμός, ρατσισμός (1897-1922)*, εκδ. «Καστανιώτη», Αθήνα 2017, σ. 131

⁷⁷ Γ. Σκληρός, *Έργα, (Νεοελληνική Ιστορική Βιβλιοθήκη)*, εκδ. «Επικαιρότητα», Αθήνα 1977, σσ. 143-144

⁷⁸ Ο.π., σελ. 54

⁷⁹ Νουμάς, φ. 360, 362, 363, 364 (4.18.25/10/1909 και 1/11/1909), σσ. 1,2,3 – σ. 1 – σσ. 6,7 – σσ. 2,3

ο Γ. Σκληρός φεύγει από την ιδεολογία της πάλης των τάξεων και προβαίνει σε υπερταξικές υποδείξεις σωτηρίας στην ελληνική αστική τάξη. Η αντίληψή του διακρίνεται από την αντίθεση τουρκικών και μη τουρκικών στοιχείων σε μια επικείμενη σύγκρουση στα Βαλκάνια. Αυτή η ένωση όλων των μη τουρκικών στοιχείων (Ελλήνων, Βουλγάρων, Αλβανών, Βλάχων κτλ.) ως μια παμβαλκανική συμμαχία των λαών του Αίμου, θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί στον μουσουλμανικό όγκο και θα περιόριζε τις σοβινιστικές υπερβολές των Νεότουρκων, παράλληλα θα υποδείκνυε στις μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες είχαν βλέψεις στα Βαλκάνια, ότι οι λαοί της Ανατολής, θα μπορούσαν να βρουν μόνοι τους τα μέσα, ώστε να περιφρουρήσουν τα εθνικά τους δικαιώματα⁸⁰.

Στο έργο του «Τα σύγχρονα προβλήματα του Ελληνισμού» αποδέχεται ένα μεικτό γλωσσικό σύστημα, γιατί, όπως υποστήριζε, δεν θα μπορούσε να ανεχτεί την καθαρεύουσα, επειδή ήταν ανυπόφορη, νεκρή και κρύα. Όμως, δεν μπορούσε να μεταχειριστεί την αμιγή δημοτική σε επιστημονικά θέματα, γιατί ούτε όλοι είχαν την τριβή της, ούτε αυτή μπόρεσε για την ώρα να επικρατήσει, με εξαίρεση τη λογοτεχνία. Θεωρούσε απαραίτητη την ύπαρξη μεταβατικών μεικτών σταδίων για αρκετά χρόνια. Στις στήλες του Νουμά οι βασικοί άξονες της συζήτησης ήταν η σύνδεση του γλωσσικού ζητήματος με το κοινωνικό και ο ρόλος του δημοτικιστικού κινήματος στους κοινωνικούς και εθνικούς αγώνες⁸¹. Συνιστούσε στους γλωσσολόγους και καλλιτέχνες να καλλιεργούν την αμιγή δημοτική γλώσσα, για να δώσουν το υπόδειγμα της νέας γλώσσας. Διαφωνούσε με τους ακραίους και άτακτους δημοτικιστές της εποχής του και στο έργο του «Το Κοινωνικό μας Ζήτημα» τους ασκεί αυστηρή κριτική, υποστηρίζοντας ότι οι δημοτικιστές δεν επιθυμούσαν να είναι κοινωνιολόγοι, αλλά γλωσσολόγοι, γιατί πίστευαν ότι με τις συζητήσεις και τα συγγράμματά τους θα προκαλούσαν κοινωνικές μεταβολές⁸².

Το 1908 με πρωτοβουλία των Αλ. Παπαναστασίου, Θ. Κουτούπη, Θρ. Πετμεζά, Π. Αραβαντινού, Ν. Εξαρχόπουλου, Ι. Λυμπερόπουλου, Κ. Τριανταφυλλόπουλου, Αλ. Δελμούζου, Λ. Νάκου και Σ. Μελά, ιδρύθηκε στην Αθήνα η «Κοινωνιολογική Εταιρεία» στην οποία εντάχθηκαν αργότερα οι Δ. Σαράτσης, Π. Σκουριώτης, Σ. Κορώνης, Κ. Βαρβαρέσος, Αλ. Μυλωνάς, Δ. Γληνός και άλλοι⁸³. Αυτοί αποτελούσαν ομάδα αστών διανοουμένων που είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό,

⁸⁰ Γ. Σκληρός, *Έργα*, ... ό.π., σ. 430.

⁸¹ Στρατής Μπουρνάζος, «Η εκπαίδευση στο ...» ό.π., σ. 236

⁸² Γ. Σκληρός, *Έργα*, ... ό.π., σ. 129

⁸³ Ο.π., σ. 79

κυρίως στη Γερμανία και επηρεάστηκαν ιδεολογικά από τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία. Οι Κοινωνιολόγοι χαρακτηρίστηκαν ως οι πρώτοι «απόστολοι» του εργατικού κινήματος⁸⁴.

Ηγετική προσωπικότητα των Κοινωνιολόγων ήταν ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο οποίος διαμόρφωσε τις κρατικιστικές του αντιλήψεις, όταν σπούδαζε στη Γερμανία και κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αγγλία. Βασική επιδίωξη των κοινωνιολόγων ήταν η ανάπλαση και ο εκσυγχρονισμός του αστικού συστήματος. Οι προτάσεις τους είχαν ως στόχο την προστασία των εργατών και των αγροτών. Αμέσως μετά την επικράτηση του στρατιωτικού κινήματος στο Γουδί το 1909, το Δ.Σ. της Κοινωνιολογικής Εταιρείας παρέδωσε υπόμνημα στον συνταγματάρχη Ζορμπά - αρχηγό του Στρατιωτικού Συνδέσμου - με προτάσεις των Κοινωνιολόγων για τη συμπλήρωση της νομοθετικής εξουσίας με ένα επαγγελματικό κοινοβούλιο⁸⁵. Αργότερα οι προτάσεις αυτές τυπώθηκαν σε ένα δεκαεξασέλιδο τεύχος με τον τίτλο «Τι πρέπει να γίνει».

Για το αγροτικό ζήτημα αρχικά πρότειναν τη βαθμιαία αποκατάσταση των μορτιτών της Θεσσαλίας και των άλλων περιοχών της Ελλάδας σε ιδιοκτήτες και τον άμεσο χαρακτηρισμό της σχέσης του μορτίτη «ως εμπράγματος και όχι ως ενοχικής», όπως έκαναν μέχρι τότε τα δικαστήρια, παραγνωρίζοντας τη θέση και τα δικαιώματα των μορτιτών. Με τον τρόπο αυτό οι μορτίτες θα γίνονταν κύριοι των κτημάτων. Αργότερα, στις συζητήσεις της Αναθεωρητικής Βουλής τάχθηκαν ανοιχτά υπέρ της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και με τα επιχειρήματά τους βοήθησαν τους αγρότες του θεσσαλικού κάμπου⁸⁶.

Ο σοσιαλιστικός χαρακτήρας των κοινωνιολόγων αναδείχθηκε σε συνέντευξη του Αλ. Παπαναστασίου στον τύπο, όπου αναφερόταν ότι «ένα σπουδαίο εθνικό ζήτημα που μας απασχολεί και οφείλουμε να επιλύσουμε έχει να κάνει με τον σοσιαλισμό, ο οποίος εξυψώνει την ιδέα της πατρίδας και του έθνους πέρα από κάθε εσωτερική αντίφαση»⁸⁷. Ο Έλληνας σοσιαλιστής, σύμφωνα με αυτόν, επιθυμούσε και ποθούσε όχι μόνο την απελευθέρωση του Έλληνα ραγιά αλλά και των άλλων καταπιεσμένων γειτονικών λαών, τους οποίους θεωρούσε συμμάχους και όχι

⁸⁴ Έλ. Σκοπετέα, «Οι Έλληνες και οι εχθροί τους», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές 1900-1922*, τ. Α'2, Εκδ. «Βιβλιόραμα», Αθήνα 1999, σ. 11

⁸⁵ Θ. Μποχώτης, «Εσωτερική πολιτική» *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*, τ. Α2', εκδ. «Βιβλιόραμα», Αθήνα 1999, σ. 66

⁸⁶ Χρ. Βραχνιάρης, *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα... ό.π.*, σ. 79

⁸⁷ Πατρίς, φ. 5448 (17-2-1909), σ. 1

εχθρούς. Η επικοινωνία και η συνεννόηση των λαών δεν αποτελούσε ουτοπία, όπως κάποιοι θα θεωρούσαν. Το ελληνικό εργατικό κίνημα είχε σκοπό να άρει την εκμετάλλευση των πολλών από τους λίγους, να κάνει την πατρίδα πολιτισμένο τόπο όπου θα ζουν ειρηνικά και δε θα αναγκάζονται να μεταναστεύουν οι πολίτες της⁸⁸.

Ο Πλάτων Δρακούλης γύρισε το 1908 στην Ελλάδα από την Αγγλία και τον Αύγουστο του 1909 ίδρυσε το «Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος» (Σ.Τ.Ε.Τ.) με τον οποίο φιλοδοξούσε να γίνει ηγέτης της «διανοητικής και ηθικής επαναστάσεως⁸⁹». Έναν χρόνο αργότερα ίδρυσε το «Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα» (Ε.Σ.Κ.) και το 1911 άρχισε να εκδίδει την εφημερίδα «Έρευνα». Το πρόγραμμά του χαρακτηριζόταν από χριστιανοσοσιαλιστικές ιδέες και έχοντας ως πρότυπο οργανώσεις της Δυτικής Ευρώπης αποσκοπούσε στην αφύπνιση και οργάνωση των Ελλήνων εργατών με ομιλίες, διαλέξεις και την αναδιοργάνωση της παιδείας, απουσίαζε, όμως, η μαρξιστική επιρροή. Το 1910 εκλέχθηκε βουλευτής και έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου, όπως και στις μετά τη Β΄ Αναθεωρητική Βουλή εκλογές, όμως η επανεκλογή του ακυρώθηκε μετά από προσφυγή συνυποψηφίων του.

Το πρόγραμμά του, μεταξύ άλλων, περιλάμβανε τις εξής αρχές: α) εθνικοποίηση γης, μέσων παραγωγής και συγκοινωνιών, β) το έθνος αντιπροσωπεύεται μόνο από εργάτες, όσοι δηλαδή ζουν με την προσωπική τους εργασία και δεν εκμεταλλεύονται την εργασία άλλων, γ) παροχή συντάξεων σε υπερήλικες, καθιέρωση ανώτατου ορίου εργασιμων ωρών, ελάχιστο ημερομίσθιο, αποζημίωση εργατών από ατυχήματα, προστασία εργασίας παιδιών και εθνικό σύστημα για την καταπολέμηση της ανεργίας, δ) κατάργηση έμμεσης φορολογίας, φορολόγηση μεγάλων περιουσιών με προοδευτική κλίμακα, ε) πλήρης αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης με ανθρωπιστικό περιεχόμενο, στ) αυτόνομες ομοσπονδίες δήμων και κοινοτήτων, ζ) αλλαγή του εκλογικού νόμου για την εκπροσώπηση των εργατικών τάξεων, η) δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες και θ) δημιουργία συνομοσπονδίας εργατικών τάξεων της Βαλκανικής Χερσονήσου⁹⁰.

Το πρόγραμμα του Πλ. Δρακούλη δεν επιχειρήθηκε να υλοποιηθεί, γιατί και το ΣΤΕΤ και το ΕΣΚ αποτελούνταν από μια ομάδα γνωστών του Πλ. Δρακούλη και δεν είχε ερείσματα στις ευρύτερες εργατικές μάζες και επιπλέον, επειδή τα συνδικάτα

⁸⁸ Πατρίς, ό.π., σ. 2

⁸⁹ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα ...* ό.π., σ. 265

⁹⁰ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., σσ. 275-276

δεν ήταν ακόμα οργανωμένα. Στα γραφεία του ΣΤΕΤ στην Αθήνα γίνονταν συζητήσεις για το σοσιαλισμό, φιλολογικού κυρίως χαρακτήρα και έτσι διαμορφώθηκαν οι πρώτοι πυρήνες σοσιαλιστικής σκέψης⁹¹. Την αδυναμία να λειτουργήσει το ΕΣΚ ως οργανωμένος πολιτικός φορέας ομολόγησε και ο ίδιος ο Πλ. Δρακούλης στον γραμματέα του Διεθνούς Σοσιαλιστικού Γραφείου Camille Huysmans το 1911. Ένα μεγάλο εμπόδιο στη λειτουργία του ΕΣΚ ήταν ο ίδιος ο χαρακτήρας του Πλ. Δρακούλη. «Ο Δρακούλης, τόσο με τις νεφελώδεις ιδέες του όσο και με τον ιδιότυπο χαρακτήρα του, τη σπουδαιοφάνειά του καθώς και τις αυταρχικές τάσεις του, στάθηκε αιτία να αποξενώσει πολλούς από τους συνεργάτες του και να προκαλέσει διάσπαση στους κόλπους της οργάνωσής του⁹²».

Το 1908 ο Νικόλαος Γιαννιός, δάσκαλος της γαλλικής γλώσσας και γραμματέας του Γιάννη Ψυχάρη στο παρελθόν, διοργάνωσε στην Κωνσταντινούπολη την «Ομάδα Κοινωνικών Μελετών» για τη διάδοση σοσιαλιστικών ιδεών. Σε συνεργασία με το «Σοσιαλδημοκρατικό Κέντρο» της Κωνσταντινούπολης ιδρύθηκε οργάνωση ιδεολογικά προσανατολισμένη στα Σοσιαλιστικά κέντρα της Μακεδονίας και κυκλοφόρησε το 1909 η τετράγλωσση εφημερίδα «Εργάτης»⁹³. Το 1910 οι Νεότουρκοι διέλυσαν το «Σοσιαλιστικό Κέντρο» της Κωνσταντινούπολης και όλα τα ελληνικά στελέχη του, ανάμεσά τους και ο Ν. Γιαννιός, απελάθηκαν στην Ελλάδα. Στην Αθήνα ο Ν. Γιαννιός συνεργάστηκε αρχικά με τον Πλ. Δρακούλη.

Το 1911 διασπάστηκε ο ΣΤΕΤ του Πλ. Δρακούλη και ο Γ. Γιαννιός ίδρυσε το «Σοσιαλιστικό Κέντρο της Αθήνας» και επιχείρησε να δημιουργήσει επαφές με τους σοσιαλιστές του Βόλου και της Λάρισας⁹⁴. Στο πρόγραμμα⁹⁵, το οποίο δημοσιοποίησε, εμφανιζόταν για πρώτη φορά συστηματικά η σοσιαλιστική προπαγάνδα. Το πρόγραμμά του ΣΚΑ ήταν επηρεασμένο από το πρόγραμμα της Ερφούρτης, του γερμανικού σοσιαλδημοκρατικού και του γαλλικού σοσιαλιστικού κόμματος, προσαρμοσμένο σε ικανοποιητικό βαθμό στην ελληνική πραγματικότητα. Το πρόγραμμα αυτό προωθούσε τη συνεργασία όλων των εργατών του κόσμου για την επίτευξη της πολιτικής οργάνωσής τους και την κατάκτηση της εξουσίας, με στόχο την εθνικοποίηση των μέσων παραγωγής και τη διαμόρφωση μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας.

⁹¹ Ο.π., σ. 266

⁹² Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό...* ό.π., σ. 27

⁹³ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., σ. 292

⁹⁴ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό...* ό.π., σ. 29

⁹⁵ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., σσ. 294-295

Με τις θέσεις του αυτές προπαγάνδιζε τις σοσιαλιστικές ιδέες, επιδιώκοντας πολιτικές μεταρρυθμίσεις, όπως την καθιέρωση του γενικού δικαιώματος της ψήφου, την κατάργηση του Συμβουλίου Επικρατείας, τη διετή βουλευτική περίοδο, το αναλογικό εκλογικό σύστημα, την ελευθερία του Τύπου και των συναθροίσεων και την κατάργηση νόμων που περιόριζαν δικαιώματα των γυναικών. Διακήρυττε την αποχή από κάθε πόλεμο και συμμαχία που θα οδηγούσε σε πόλεμο. Βασικές οικονομικές απαιτήσεις του προγράμματος ήταν η κατάργηση των έμμεσων φόρων στα είδη πρώτης ανάγκης με την προοδευτική φορολογία του κεφαλαίου, η εθνικοποίηση επιχειρήσεων και τραπεζών με τη συμμετοχή του κράτους στα κέρδη, η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και μοναστηριακών κτημάτων και η ενοικιάσή τους στους αγρότες για να αποφευχθεί η κατάτμηση της γης σε μικρές ιδιοκτησίες⁹⁶.

Οι κοινωνικές και εργατικές διεκδικήσεις αφορούσαν τη θρησκευτική ελευθερία, τη θεσμοθέτηση της δημοτικής γλώσσας, την παροχή δωρεάν ιατρικής περίθαλψης, παιδείας και δικαιοσύνης με τη μετατροπή των φυλακών σε «μορφωτικά ιδρύματα» και την καθιέρωση του πολιτικού γάμου. Επίσης, διεκδικούσε την καθιέρωση του οκταώρου με μιάμιση εβδομαδιαία ημέρα ανάπαυσης, την κατάργηση του νόμου για επιβολή ποινών στους εργάτες από τους εργοδότες, τη σύσταση εθνικού συστήματος ασφάλισης και γραφείου ανεύρεσης εργασίας, την απαγόρευση της εργασίας των ανηλίκων και τη δημιουργία επιτροπών επιθεώρησης εργασίας⁹⁷.

Το 1911 με πρωτοβουλία του Εργατικού Κέντρου της Αθήνας έγινε η πρώτη απόπειρα για τη συνένωση όλων των εργατικών οργανώσεων της χώρας σε μια κεντρική συνδικαλιστική οργάνωση, αλλά η προσπάθεια αυτή απέτυχε⁹⁸. Το 1914 μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων έγινε νέα απόπειρα με πρωτοβουλία του Εργατικού Κέντρου Πειραιά, αλλά και αυτή δεν ήταν αποτελεσματική⁹⁹. Παράλληλα με τις προσπάθειες συνένωσης των συνδικαλιστικών εργατικών οργανώσεων, εκδηλώθηκαν προσπάθειες για την ενοποίηση των σοσιαλιστικών ομάδων. Ήδη το καλοκαίρι του 1913 το Γραφείο της Β' Διεθνούς είχε ζητήσει από τη Φεντερασιόν να διερευνήσει τη δυνατότητα συνένωσης των ελληνικών σοσιαλιστικών οργανώσεων. Η Φεντερασιόν φάνηκε διστακτική και την πρωτοβουλία ανέλαβαν οι σοσιαλιστικές οργανώσεις της νότιας Ελλάδας. Τον Δεκέμβριο του 1913 οι σοσιαλιστικές

⁹⁶ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό...* ό.π., σ. 28

⁹⁷ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., σσ. 294-295

⁹⁸ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 503

⁹⁹ Ο.π., σ. 503

οργανώσεις όλης της χώρας συμφώνησαν να προετοιμάσουν το έδαφος για την ενοποίηση και με την έκδοση ενός κοινού δημοσιογραφικού οργάνου, την «Οργάνωση» έκαναν το πρώτο βήμα. Χρηματοδότης ήταν ο Πλ. Δρακούλης και τη διεύθυνση ανέλαβε ο Παναγής Δημητράτος¹⁰⁰, ο οποίος το 1914 συγκρότησε στην Αθήνα την «Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση»

Τον Ιούλιο του 1914 στην εφημερίδα Οργάνωση αναγγέλθηκε η ενοποίηση των σοσιαλιστικών οργανώσεων με τη δημιουργία μιας προσωρινής διοίκησης με πρόεδρο τον Π. Δημητράτο. Τον Μάιο του 1915 πραγματοποιήθηκε η «Πρώτη Πανελλαδική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη» στην οποία αποφασίστηκε να διατηρηθεί μια χαλαρή ομοσπονδιακή μορφή οργάνωσης με προσωρινή γραμματεία. Αυτό το σχήμα δεν διατηρήθηκε για πολύ, καθώς το Σοσιαλιστικό Κέντρο του Ν. Γιαννιού και οι οργανώσεις του Πλ. Δρακούλη δημιούργησαν τη «Σοσιαλιστική Ένωση», την οποία αποκάλεσαν «Σοσιαλιστικό Κόμμα». Η «Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση» του Π. Δημητράτου και το «Σοσιαλιστικό Κέντρο» του Ν. Γιαννιού βρίσκονταν σε διαμάχη που οφειλόταν σε προσωπικές και ιδεολογικές διαφορές. Παράλληλα προς τις οργανώσεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, σοσιαλιστικές οργανώσεις υπήρχαν στον Πειραιά, τον Βόλο, την Κέρκυρα, την Μυτιλήνη, την Καβάλα και μεμονωμένοι σοσιαλιστές σε άλλες επαρχιακές πόλεις. Το 1916 με πρωτοβουλία των φοιτητών Δ. Λιγδόπουλου, Σπ. Κομιώτη, Φρ. Τζουλάτι ιδρύθηκε η Σοσιαλιστική Νεολαία, η οποία συνεργάζεται με τη Σοσιαλιστική Ένωση του Δημητράτου¹⁰¹.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος που ξέσπασε τον Αύγουστο του 1914 προκάλεσε όξυνση των αντιθέσεων ανάμεσα στις σοσιαλιστικές οργανώσεις της χώρας. Η διαφοροποίηση οφειλόταν στη στάση που θα τηρούσαν απέναντι στον πόλεμο. Ο Ν. Γιαννιός πανηγύριζε τις πρώτες νίκες της Αντάντ και το 1915 εξέδωσε τον «Σοσιαλιστή», ο οποίος παρουσιαζόταν ως μαρξιστικό έντυπο, αλλά προπαγάνδιζε τις απόψεις του Ελευθ. Βενιζέλου¹⁰². Με τις απόψεις του Ν. Γιαννιού συντάσσονταν και οι Γ. Σκληρός και Κ. Χατζόπουλος. Ο Πλ. Δρακούλης δήλωσε στο Γραφείο της

¹⁰⁰ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 387

¹⁰¹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 503-504

¹⁰² Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 390

Β' Διεθνούς ότι εγκατέλειπε τις φιλειρηνικές του θέσεις και τασσόταν υπέρ της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ¹⁰³.

Στις 20 Φεβρουαρίου 1915 η Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση της Αθήνας και τα Σοσιαλιστικά Κέντρα Αθήνας και Πειραιά με την έκδοση μανιφέστου τάχθηκαν εναντίον της εισόδου της χώρας στον πόλεμο, καταγγέλλοντας τον καπιταλισμό, την ιμπεριαλιστική πολιτική και τον αποικιακό επεκτατισμό. Στην πρώτη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του 1915 είχε συζητηθεί και η σύμπραξη στις επόμενες εκλογές με τους φιλοβασιλικούς, στηριγμένη στην κοινή θέση της ουδετερότητας που είχαν απέναντι στον πόλεμο¹⁰⁴ και προτάθηκαν ως υποψήφιοι στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης οι Αρ. Σίδερις, Π. Δημητράτος και ένας εκπρόσωπος της Φεντερασιόν. Στις εκλογές του 1915 εκλέχθηκαν δύο υποψήφιοι στη Θεσσαλονίκη (Αλ. Κουριέλ και Αρ. Σίδερις) και ο Π. Δημητράτος απέτυχε στην Καβάλα για λίγες ψήφους¹⁰⁵.

Το καλοκαίρι του 1917 ο Ν. Γιαννιός εγκατέλειψε τη θέση του στο Υπουργείο Οικονομικών της κυβέρνησης Ελευθ. Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και το «Σοσιαλιστικό Κέντρο» συμφιλιώθηκε με την «Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση» του Π. Δημητράτου. Επιδιώχθηκε να συγκληθεί σοσιαλιστικό συνέδριο για τις 17 Αυγούστου 1917, για να καθοριστεί πολιτική γραμμή απέναντι στον πόλεμο και η στάση, την οποία θα τηρούσαν οι σοσιαλιστές βουλευτές στο Κοινοβούλιο καθώς και για να εκλεχθεί αντιπροσωπεία για τη Διασυμμαχική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη στις 28-29 Αυγούστου στο Λονδίνο. Τελικά, αυτό το συνέδριο δεν συγκλήθηκε εξαιτίας των διαφωνιών του Ν. Γιαννιού και του Π. Δημητράτου στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής¹⁰⁶. Προτάθηκε, όμως, η σύγκληση συνεδρίου το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου για να αποφασιστεί η ίδρυση πολιτικής οργάνωσης του ελληνικού προλεταριάτου. Οι δυο οργανώσεις εμφανίζονταν πλέον ως ενιαία οργάνωση με το όνομα «Σοσιαλιστικό Τμήμα Αθηνών»¹⁰⁷. Η κίνηση αυτή του Ν. Γιαννιού απέβλεπε στη χρησιμοποίηση του ελληνικού σοσιαλισμού στη διεθνή διπλωματία και πίσω απ' αυτήν βρίσκονταν ο Ελευθ. Βενιζέλος, όπως αυτό διαφαίνεται από τα γεγονότα που ακολούθησαν τον επόμενο χρόνο.

Ωστόσο, ήδη από τις αρχές του 1917 οι σοσιαλιστές της Ευρώπης, ενώ μέχρι τότε οι περισσότεροι συγχρονίζονταν με τις εθνικές πολιτικές των χωρών τους στο

¹⁰³ Ο.π., σσ. 390-391

¹⁰⁴ Ο.π., σ. 392

¹⁰⁵ Γ. Λεονταρίτης *Το ελληνικό σοσιαλιστικό...* ό.π., σ. 71

¹⁰⁶ Ο.π., σ. 101

¹⁰⁷ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 503

ζήτημα του πολέμου, αναζητούσαν να διαμορφώσουν μια πολιτική για τον πόλεμο που δεν θα είχε προσαρτητικούς στόχους και αποδέχονταν το δόγμα του Wilson «ειρήνη χωρίς νίκη»¹⁰⁸. Η κόπωση του πολέμου, η πτώση του τσαρισμού το Φεβρουάριο, η ευρωπαϊκή οικονομική εξασθένηση άρχισε να μετατοπίζει δεξιούς σοσιαλιστές ρεφορμιστές και σοσιαλπατριώτες προς τα αριστερά. Φιλελεύθεροι διανοούμενοι και σοσιαλιστές αντιδρούσαν στην πολιτική των παραδοσιακών κομμάτων, απέρριπταν τη μυστική διπλωματία, το δόγμα της ισορροπίας των δυνάμεων, τους εξοπλισμούς, τους αποικιακούς ανταγωνισμούς και τις προσαρτήσεις χωρών με τον πόλεμο.

Στους Ευρωπαίους σοσιαλιστές κυριαρχούσαν δυο τάσεις, οι *λενινιστές* που επιδίωκαν να μετατρέψουν τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο σε διεθνή ταξικό πόλεμο και, από την άλλη, η ρεβιζιονιστική σοσιαλδημοκρατία που έλεγχε τη Β' Διεθνή. Η ρεβιζιονιστική αριστερά επιδίωκε να συγκληθεί στις 15 Μαΐου 1917 στη Στοκχόλμη συνδιάσκεψη των σοσιαλιστών όλων των εμπόλεμων και ουδέτερων χωρών προκειμένου να πιέσουν για την επίτευξη ειρήνης και για να ενεργοποιήσουν ενωτικά τη Β' Διεθνή. Η αριστερή πτέρυγα των σοσιαλιστών του Zimmerwald στράφηκε εναντίον αυτής της κίνησης, γιατί θεωρούσε ότι η συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης κατευθύνονταν από τον γερμανικό ιμπεριαλισμό¹⁰⁹. Οι σοσιαλιστές των χωρών της Αντάντ, αρχικά, αντιτάχθηκαν στη συνδιάσκεψη γιατί και αυτοί έβλεπαν γερμανική υποκίνηση και η συνδιάσκεψη αναβλήθηκε για αργότερα, όμως, με την πάροδο του χρόνου άλλαξαν θέση και στο δεύτερο δεκαπενθήμερο του Μαΐου, οι Γάλλοι αρχικά σοσιαλιστές και αργότερα οι Άγγλοι αποδέχτηκαν την πρόταση της Στοκχόλμης.

Μια δεύτερη αναβολή της συνδιάσκεψης της Στοκχόλμης¹¹⁰ οδήγησε το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και Βρετανικό Εργατικό Κόμμα να συγκαλέσουν στο Λονδίνο Διασυμμαχική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη με σκοπό να διαμορφωθεί ένα κοινό πρόγραμμα ειρήνης. Ο Άγγλος υπουργός Arthur Henderson προσκάλεσε τηλεγραφικά τη Σοσιαλιστική Ένωση Θεσσαλονίκης να συμμετάσχει στο σοσιαλιστικό συνέδριο του Λονδίνου. Αυτή, όμως, απάντησε ότι η συμμετοχή των Ελλήνων σοσιαλιστών θα γίνει κατόπιν συνεννόησης όλων των ελληνικών

¹⁰⁸ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σ. 92

¹⁰⁹ *Ό.π.*, σ. 93

¹¹⁰ Ριζοσπάστης, φ. 7 (29/7/1917), σ. 4

σοσιαλιστικών οργανώσεων και διέψευσε ότι ο Δρακούλης θα αντιπροσωπεύσει τον Ελληνικό σοσιαλισμό¹¹¹.

Η Συνδιάσκεψη αυτή συνήλθε, τελικά, τον Αύγουστο του 1917 και συμμετείχαν, εκτός από τους Γάλλους σοσιαλιστές και τους Βρετανούς Εργατικούς, αντιπρόσωποι από το Βέλγιο, την Ελλάδα, τη Ρωσία, τη Νότιο Αφρική, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Κατά τη διάρκειά της, υπήρξε μεγάλη διάσταση απόψεων για τον πόλεμο ειδικά στη θέση των Ρώσων για «ειρήνη άνευ αποζημιώσεων» και για το γεγονός ότι μόνο η Κοινωνία των Εθνών μπορεί να εγγυηθεί «το δικαίωμα που έχουν οι λαοί να διαθέτουν ελευθέρως τα καθ' εαυτούς¹¹²». Επίσης, η Συνδιάσκεψη αποδέχτηκε την πρόταση συμμετοχής στη Στοκχόλμη¹¹³ (με αποχή της Ελλάδας, του Βελγίου και της Νότιας Αφρικής) και ενέκρινε να είναι υποχρεωτικές μόνο αυτές οι αποφάσεις της Στοκχόλμης, οι οποίες λαμβάνονταν ομόφωνα. Καταδικάστηκε, τέλος, με μεγάλη πλειοψηφία η άρνηση των κυβερνήσεων να χορηγήσουν διαβατήρια στους σοσιαλιστές αντιπροσώπους για τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης.

Η Ελλάδα δεν αντιπροσωπεύτηκε ουσιαστικά στη Συνδιάσκεψη, γιατί δεν υπήρχε αντιπρόσωπος από καμιά σοσιαλιστική ελληνική ομάδα. Είχε προσκληθεί μόνο ο Δρακούλης που τελικά δεν παραβρέθηκε, αλλά εκπροσωπείτο από την Felicia R. Scatcherd που ο ίδιος την είχε χρήσει αντιπρόεδρο του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων. Ο Πλ. Δρακούλης τασσόταν υπέρ της συνέχισης του πολέμου ως την τελική νίκη της Αντάντ¹¹⁴.

Ο Πλ. Δρακούλης, όμως, δεν αντιπροσώπευε καθόλου τον ελληνικό σοσιαλισμό, όπως φαίνεται από ένα καυστικό εναντίον του ανώνυμο σχόλιο στον «Ριζοσπάστη» στις 29/7/1917: «Ο κ. Δρακούλης εψηφισεν τον κ. Δρακούλην ως εκπρόσωπον των Ελλήνων σοσιαλιστών εις το Συνέδριον του Λονδίνου. Το δηλώνει εις τας εφημερίδας και προσθέτει ότι θα αντιπροσωπεύση εκεί κάτω τα πραγματικά φρονήματα των Ελλήνων σοσιαλιστών περί πολέμου. Πώς τώρα είνε τούτο δυνατόν, ενόσω ο κ. Δρακούλης ούτε καν μέλος του Ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος είνε, ενόσω είνε μονάς; Οι σοσιαλισταί μας έχουν επί τέλους όλην την καλήν διάθεσιν να αφήσουν τον αγαθόν Πλάτωνα ασχολούμενον εις τας γεροντικές του μανίας, αλλά

¹¹¹ Ο.π., φ. 2 (24/7/1917), σ. 4

¹¹² Ο.π., φ. 50 (10/9/1917), σ. 1

¹¹³ Ο.π., φ. 30, (23/8/1917), σ. 2

¹¹⁴ Γ. Λεονταρίτης *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σσ. 96-97

δεν θα ήθελαν να δηλώνη ότι τους αντιπροσωπεύει. Εις μάτην όμως γράφομεν αυτά εδώ, καθόσον ο κ. Δρακούλης είνε αδιόρθωτος¹¹⁵».

Στο μεταξύ, από τον Απρίλιο του 1917, οι Ολλανδοί σοσιαλιστές είχαν αρχίσει ενέργειες για τη σύγκληση της Διεθνούς Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης στη Στοκχόλμη. Σε συνεργασία με τους Σκανδιναβούς σοσιαλιστές στις 22 Απριλίου 1917 έστειλαν προσκλήσεις σε όλα τα τμήματα της Β΄ Διεθνούς για τη συνδιάσκεψη στη σουηδική πρωτεύουσα. Έτσι, άρχισαν σταδιακά να καταφθάνουν στη Στοκχόλμη διάφορες αντιπροσωπείες σοσιαλιστών από χώρες που είχαν αποδεχθεί τη σύγκληση της Συνδιάσκεψης και κατέθεταν σε επιτροπή τις προτάσεις των αντίστοιχων κομμάτων για την ειρήνη. Μας ενδιαφέρουν εδώ οι προτάσεις των αντιπροσωπειών των Βαλκανικών χωρών γιατί, όπως θα φανεί, η τότε συγκυρία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επιτάχυνση των διαδικασιών για τη σύγκληση του ιδρυτικού συνεδρίου του Σ.Ε.Κ.Ε.

Στις προκαταρκτικές συσκέψεις συμμετείχαν από τις βαλκανικές χώρες εκπρόσωποι από το βουλγαρικό κόμμα των «Πλατιών» (το βουλγαρικό «Στενό» κόμμα διαφωνούσε με τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης) και από το σερβικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, όμως, Ρουμάνοι και Έλληνες δεν πήραν μέρος. Το «Πλατύ» βουλγαρικό κόμμα διεκδικούσε τον έλεγχο της Μακεδονίας, της Δοβρουτσάς και τις περιοχές, οι οποίες κατοικούνταν από Βούλγαρους πολίτες, με το επιχείρημα την εθνική ενότητα της Βουλγαρίας. Ως προς την παραβίαση της θέσης «ειρήνη χωρίς προσαρτήσεις» προβαλλόταν το επιχείρημα ότι τα διεκδικούμενα εδάφη ήταν απλά επανάκτηση εδαφών, τα οποία προσάρτησαν οι Έλληνες και οι Σέρβοι στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων. Επομένως, η προσάρτηση αυτών των εδαφών είναι σύμφωνη με τη θέση της αυτοδιάθεσης των εθνοτήτων. Επίσης, διεκδικούσαν λωρίδα σερβικού εδάφους ως διάδρομο προς την Αυστροουγγαρία¹¹⁶.

Το μνημόνιο της σερβικής αντιπροσωπείας, το οποίο κατατέθηκε στην επιτροπή απαιτούσε: α) πλήρη αποκατάσταση της Σερβίας, β) ένωση της Σερβίας με το Μαυροβούνιο, γ) συλλογική οικονομική βοήθεια στη Σερβία εκ μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων για «την αναζωογόνηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας της» που είχαν καταστραφεί από τον πόλεμο και δ) ελεύθερη διέξοδο στη θάλασσα. «Η Σερβία, όπως είναι σήμερα πολιτικά συγκροτημένη, δεν μπορεί να υπάρξει ως κράτος χωρίς την κοιλάδα του Βαρδάρη και διέξοδο στο Αιγαίο μέσω της

¹¹⁵ Ριζοσπάστης, φ. 7 (29/7/1917), σ. 1

¹¹⁶ Γ. Λεονταρίτης *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σ. 109

Θεσσαλονίκης¹¹⁷». Επειδή οι Σέρβοι σοσιαλιστές δεν μπορούσαν να διαφοροποιηθούν από τη βασική θέση των Βαλκάνιων σοσιαλιστών για τη δημιουργία «Βαλκανικής Συνομοσπονδίας», θεωρούσαν τις προτάσεις τους προσωρινές μέχρι να καταργηθούν οι μοναρχίες στα βαλκανικά κράτη¹¹⁸.

Με την απουσία Ελλήνων και Ρουμάνων αντιπροσώπων, η Επιτροπή της συνδιάσκεψης παρουσίασε ένα μνημόνιο, στο οποίο ικανοποιούνταν κυρίως οι Σερβικές προτάσεις σε βάρος των τριών άλλων χωρών: «Η Σερβία θα πρέπει να επανασυσταθεί ως ανεξάρτητο κράτος και να αποκατασταθεί οικονομικά με διεθνή βοήθεια, σύμφωνα με τους γενικούς όρους της ειρήνης. ... Το αληθινό λιμάνι της Σερβίας είναι πραγματικά η Θεσσαλονίκη. Η οικονομική ανάπτυξη της χώρας επιβάλλει ότι οι επικοινωνίες της με το λιμάνι της Θεσσαλονίκης πρέπει να εξασφαλιστούν μέσω της κοιλάδας του Βαρδάρη και πως η Σερβία θα έχει στη διάθεσή της το λιμάνι, την πόλη και τα περίχωρά της, που σήμερα έχουν ενσωματωθεί στην Ελλάδα.... Οι αντιπροσωπείες της Βουλγαρίας και της Σερβίας ζητούν ... να υπαχθεί το λιμάνι της Θεσσαλονίκης υπό τον κοινό έλεγχο των τριών Βαλκανικών χωρών. Η επίτευξη αυτής της λύσης θα αποτελέσει το σημείο εκκίνησης για τη συνεργασία των Βαλκανικών κρατών, η οποία θα βρει την ολοκλήρωσή της με την τελική πραγματοποίηση μιας ομοσπονδίας των Βαλκανίων¹¹⁹».

Αυτό το μνημόνιο, το οποίο έπαιρνε πίσω ό,τι είχε πάρει η Ελλάδα στους Βαλκανικούς πολέμους, ανησύχησε την κυβέρνηση του Βενιζέλου, γιατί και η κυβέρνηση του Κερένσκυ στη Ρωσία αποδεχόταν το προσωρινό σχέδιο της Στοκχόλμης με την επισήμανση ότι προέβλεπε προσωρινή αυτονομία και λύση οριστική με δημοψηφίσματα. Το μνημόνιο για την Ελλάδα αναφέρονταν γενικά και αόριστα με τη φράση «αποκατάσταση της Ελλάδας». Αυτό σήμαινε ότι η Ελλάδα θα έχανε εδάφη, γιατί με την επιλογή του δημοψηφίσματος σε πολλές περιοχές οι Έλληνες δεν ήταν πλειοψηφία¹²⁰.

Ο Έλληνας πρεσβευτής στην Πετρούπολη, Δ. Κακλαμάνος, θεωρούσε τους σοσιαλιστές της Στοκχόλμης όργανα της Γερμανίας. Ο πρεσβευτής στη Στοκχόλμη Κ. Ρέντης πρότεινε να διαμαρτυρηθούν έντονα οι Έλληνες σοσιαλιστές και ο ίδιος συναντήθηκε με το γραμματέα της Β' Διεθνούς C. Huysmans για να συζητήσουν το μακεδονικό ζήτημα και του υπέβαλε τις θέσεις της ελληνικής κυβέρνησης για τη

¹¹⁷ Ο.π., σ. 110

¹¹⁸ Ο.π., σ. 111

¹¹⁹ Ο.π., σσ. 111- 112

¹²⁰ Ο.π., σσ. 112-113

λύση του βαλκανικού ζητήματος. Συγκεκριμένα, οι προτάσεις του ήταν: υποστήριξη των Σερβικών και Ρουμανικών διεκδικήσεων, ενσωμάτωση του Μαυροβουνίου στη Σερβία, συγκρότηση μιας Αλβανικής ομοσπονδιακής δημοκρατίας, εγκαθίδρυση ενός αυτόνομου Θρακικού κράτους που θα περιλάμβανε την Κωνσταντινούπολη, την Ξάνθη και το Δεδέαγατς, σχηματισμό μιας Βαλκανικής Ομοσπονδίας με εγγυήσεις για τις μειονότητες και πλήρη ελευθερία του εμπορίου μέσω όλων των λιμένων της Βαλκανικής Χερσονήσου στην Αδριατική, το Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα. Η Ελλάδα θα απαιτούσε τη Βόρεια Ήπειρο, τα Δωδεκάνησα, την Κύπρο και τουλάχιστο διοικητική αυτονομία για τις πόλεις και τις περιοχές της Μικράς Ασίας όπου υπερετερούσε το ελληνικό στοιχείο¹²¹.

Αυτές οι προτάσεις ήταν ένα μείγμα των επιδιώξεων του Βενιζέλου για μια Μεγάλη Ελλάδα και προσπάθεια να προσαρμοστούν όσο γινόταν με τις θέσεις των πατριωτών σοσιαλιστών. Στην απάντησή του ο C. Huysmans εξήγησε ότι η επιτροπή αναζητούσε λύση, η οποία θα εξασφάλιζε σε όλους τους Βαλκανικούς λαούς ελεύθερη διέξοδο προς τη θάλασσα και ότι το προτεινόμενο σχέδιο ήταν απλά βάση για τις μετέπειτα συζητήσεις και περίμενε τις θέσεις των Ελλήνων σοσιαλιστών. Μετά από ενέργειες του Υπουργείου Εξωτερικών, το Εργατικό Κέντρο Αθηνών και η Εργατική Συνομοσπονδία του Πειραιά διαμαρτυρήθηκαν στην επιτροπή της Σουηδίας, προβάλλοντας την αριθμητική υπεροχή του ελληνικού πληθυσμού στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη. Ο Ν. Γιαννιός στη διαμαρτυρία του τόνιζε ότι η επιτροπή δεν είχε ακούσει τη θέση των Βούλγαρων σοσιαλιστών του «Στενού» κόμματος και την κάλεσε να ακούσει τις θέσεις όλων των Βαλκάνιων σοσιαλιστών. Ο Πλ. Δρακούλης θεώρησε τις προτάσεις της επιτροπής ως θέσεις της βουλγαρικής αστικής τάξης¹²².

Στο τέλος του 1917 και αρχές του 1918, η κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου στράφηκε προς τα σοσιαλιστικά και εργατικά κόμματα της Γαλλίας και Αγγλίας, επειδή νόμιζε ότι θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στις αποφάσεις για την Ειρήνη. Μόνο ο πρεσβευτής Κ. Ρέντης στη Σουηδία μέχρι τότε είχε έλθει σε επαφή με το Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο, το οποίο ζήτησε από την Ελλάδα τις θέσεις των Ελλήνων σοσιαλιστών. Η παρουσίαση της θέσης των Ελλήνων σοσιαλιστών ήταν, στη συγκεκριμένη περίοδο, πολύ δύσκολη υπόθεση, γιατί δεν υπήρχε ενιαίο κόμμα και ταυτόχρονα οι περισσότερες σοσιαλιστικές ομάδες ήταν αντίθετες προς την

¹²¹ Ο.π., σσ. 113-114, σ. 172

¹²² Ο.π., σσ. 114-115

εσωτερική και εξωτερική πολιτική του Ελευθ. Βενιζέλου και, επιπλέον, οι περισσότερες είχαν πατριωτικές θέσεις αντίθετες προς τη διεθνιστική σοσιαλιστική αρχή. Εξάλλου, οι διώξεις των Ελλήνων σοσιαλιστών από την κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου καθιστούσαν τη συνεννόηση πάρα πολύ δύσκολη. Η δεξιά αντιγερμανική ομάδα των Ελλήνων σοσιαλιστών δεν ικανοποιείτο μόνο με την ήττα της Γερμανίας, αλλά ζητούσε τη σύναψη μιας δημοκρατικής ειρήνης και τη δημιουργία μιας Ευρώπης πολιτικά ελεύθερης από ιμπεριαλιστικές και κεφαλαιοκρατικές εξαρτήσεις¹²³.

Οι σοσιαλιστικές οργανώσεις επέκριναν τον Ελευθ. Βενιζέλο για την οικονομική κρίση, η οποία μάστιζε όλη τη χώρα και για τις πολεμικές επιδιώξεις. «Διατί να πολεμήσωμεν καλά - καλά δεν ξεύρω. Εκείνο που ξεύρω είναι ότι ως μόνον όρον συμμετοχής μας εις τον πόλεμον εθέσαμεν την επάνοδό μας εις τας Αθήνας και δια τούτο ούτε δάνειον δυνάμεθα να ζητήσωμεν ούτε ψωμί... Η επάνοδός σας εις την αρχήν δεν μπορεί να πληρωθεί με το αίμα μας¹²⁴». Με την αντιπολεμική γραμμή συντασσόταν η Φεντερασιόν, η Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση της Αθήνας του Π. Δημητράτου και η μειοψηφία του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών του Ν. Γιαννιού. Μόνο η πλειοψηφία της ομάδας του Γιαννιού υποστήριζε παρόμοια θέση με τη βενιζελική, ότι, δηλαδή, με τη νίκη της Αντάντ θα αποδοθεί η ελευθερία στους λαούς.

Οι ιδεολογικές διαμάχες και οι εχθρότητες ανάμεσα στις ελληνικές σοσιαλιστικές οργανώσεις εντεινόταν μετά τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης με βασική διαφωνία για τους στόχους του πολέμου, και κυρίως την διαρκή εχθρότητα του Ν. Γιαννιού προς τη Φεντερασιόν. Αλλά και οι πιο «φιλοσυμμαχικοί» σοσιαλιστές επέκριναν την κυβέρνηση Ελευθ. Βενιζέλου, διότι τους αντιμετώπιζε ως ταραχοποιούς. Οι συλλήψεις και οι φυλακίσεις ήταν συχνές. Ενδεικτικά αναφέρεται η φυλάκιση των Π. Δημητράτου και Κωνσταντινίδη τον Οκτώβριο του 1917¹²⁵, του Γιάννη Πετσόπουλου τον Φεβρουάριο του 1918¹²⁶ και μελών της Νεολαίας του κόμματος, Δ. Λιγδόπουλου, Γ. Δούμα, Σπ. Κομιώτη, Αργυρίου και Κατσώνη το φθινόπωρο του 1917, οι οποίοι καταδικάστηκαν σε τετραετή φυλάκιση και αποφυλακίστηκαν ύστερα από επέμβαση του Άγγλου ηγέτη των Εργατικών Αρ.

¹²³ Ο.π., σσ. 171-173

¹²⁴ Ριζοσπάστης, φ. 85 (15/10/1917), σ. 1.

¹²⁵ Ο.π., φ. 92 (22/10/1917), σ. 1

¹²⁶ Ο.π., φ. 210 (19/02/1918), σ. 1

Henderson με αντάλλαγμα τη συμμετοχή των Ελλήνων σοσιαλιστών στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου¹²⁷.

Με την επικράτηση των Σοβιέτ στη Ρωσία, οι Έλληνες σοσιαλιστές γίνονταν ριζοσπαστικότεροι. Ακόμα και ο Ν. Γιαννιός, ο οποίος αντιπροσώπευε τη «δεξιά» πτέρυγα των ρεφορμιστών σοσιαλιστών, δεν καταδίκασε ανοιχτά την κατάληψη της εξουσίας από τους μπολσεβίκους, είχε χαρακτηρίσει άλλοτε τις ενέργειες του Λένιν ειλικρινείς αλλά ουτοπικές, και υποστήριζε τους Ρώσους σοσιαλεπαναστάτες και τις θέσεις του Πλεχάνωφ, πιστεύοντας ότι η Ρώσικη Οκτωβριανή Επανάσταση δεν ξεπερνούσε τον αστικό χαρακτήρα¹²⁸.

Η τρίτη Διασυμμαχική Εργατική και Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη ορίστηκε να συνέλθει στο Λονδίνο στο διάστημα από την 20^η ως την 24^η Φεβρουαρίου 1918. Ο Αρ. Henderson έστειλε προσκλήσεις στη Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης και στον Ελληνικό Εργατικό Σύνδεσμο του Δρακούλη για να συμμετάσχουν στη Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη και προειδοποίησε ότι οι αντιπρόσωποι των Ελλήνων εργατών έπρεπε να έχουν κατάλληλα διαπιστευτήρια από τις οργανώσεις τους και να παρουσιάσουν ένα ενιαίο πρόγραμμα¹²⁹.

Προς το τέλος του Ιανουαρίου και τις αρχές Φεβρουαρίου του 1918 μετά από συνεννόηση της Σοσιαλιστικής Εργατικής Ένωσης του Π. Δημητράτου και της Φεντερασιόν αποφασίστηκε η σύγκληση της *Δεύτερης Πανελλαδικής Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης* στη Θεσσαλονίκη. Αντιπρόσωποι της Αθήνας και του Πειραιά ήταν οι Άρ. Αρβανίτης, Ν. Δημητράτος και Χ. Σταυράκης. Συμμετείχε, επίσης, εκπρόσωπος της νεολαίας Αθήνας και του Σοσιαλιστικού Κέντρου Βόλου. Η συνδιάσκεψη αυτή ήταν μυστική, επειδή ο στρατιωτικός νόμος απαγόρευε τις πολιτικές συγκεντρώσεις. Ο Ν. Γιαννιός δεν προσκλήθηκε, επειδή είχε ασκήσει οξύτατη κριτική στη Φεντερασιόν και στη Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση και διαφωνούσε με τις θέσεις σχετικά με τον πόλεμο¹³⁰. Σε αυτήν τη συνδιάσκεψη αποφασίστηκε να μην συμμετάσχουν Έλληνες εκπρόσωποι σοσιαλιστές στη Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Επιπλέον, συζητήθηκε η ίδρυση του κόμματος της εργατικής τάξης και αποφασίστηκε να επανασυζητηθεί το θέμα αυτό σε νέα συνδιάσκεψη, η οποία θα γινόταν στην Αθήνα, έστω και μυστικά, και στην οποία θα καλούνταν όλες οι

¹²⁷ Ορ. Οικονομίδης, *Ο μεγάλος Οκτώβρης και η Ελλάδα*, εκδ. «Η Εφημερίδα των Συντακτών», Αθήνα 2017, σ. 61

¹²⁸ Ριζοσπάστης, φ. 391, 392 (22,23/08/1918), σ. 1

¹²⁹ Γ. Λεονταρίτης *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σ. 177

¹³⁰ Β. Λάζαρης, *Οι ρίζες του ελληνικού ...ό.π.*, σ. 463

σοσιαλιστικές οργανώσεις. Η νέα, λοιπόν, αυτή συνδιάσκεψη ορίστηκε για τον Ιούλιο του ίδιου έτους¹³¹.

Ωστόσο, η μυστική συνδιάσκεψη της Θεσσαλονίκης συνέταξε μνημόνιο για να σταλεί στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Στο μνημόνιο αυτό υπήρχαν οι εξής απαιτήσεις τόσο για την Ειρήνη όσο και για το Βαλκανικό ζήτημα: Όσον αφορά στην Ειρήνη προτεινόταν: 1. Γενική και άμεση ειρήνη χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις με βάση το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών. 2. Συμμετοχή του εργατικού κινήματος σε μελλοντική συνδιάσκεψη για την ειρήνη με συγκεκριμένες θέσεις - προτάσεις¹³². 3. Σύσταση διεθνούς ταμείου για την αποζημίωση θυμάτων πολέμου. 4. Εκδημοκρατισμό του συστήματος των συμμαχιών. 5. Άμεση σύσταση μιας κοινωνίας των Εθνών με τελωνειακή ένωση και διεθνές κοινοβούλιο. 6. Άμεση σύγκληση μιας Διεθνούς Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης για τη σύναψη μιας λαϊκής ειρήνης¹³³.

Όσον αφορά στο Βαλκανικό ζήτημα προτεινόταν: 1. Απόδοση στην Ελλάδα των εδαφών της, τα οποία ήταν κατελημμένα, και πλήρης αποκατάσταση του καθεστώτος που υπήρχε πριν από τον πόλεμο. 2. Διευθέτηση των ζητημάτων της Κύπρου, της Δωδεκανήσου, της Βορείου Ηπείρου και των νησιών Ίμβρου, Τενέδου, Λήμνου και Σαμοθράκης με δημοψήφισμα. 3. Το δικαίωμα των προσφύγων να επιστρέψουν στις εστίες τους με αποζημίωση. 4. Πλήρης εκκένωση και αποκατάσταση των βαλκανικών εδαφών στο καθεστώς που υπήρχε πριν από τον πόλεμο. 5. Δημοψήφισμα σε όλα τα αμφισβητούμενα βαλκανικά εδάφη μετά την εκκένωσή τους από τις δυνάμεις όλων των ενδιαφερόμενων μερών και τη δημιουργία τοπικής πολιτοφυλακής. 6. Πλήρης ελευθερία και ισότητα στους πληθυσμούς των μειονοτήτων της Βαλκανικής και της Τουρκίας με μεικτούς πληθυσμούς. 7. Ένωση όλων των βαλκανικών κρατών και της Τουρκίας σε Παμβαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία. 8. Άμεση, τηλεγραφική, ταχυδρομική και τελωνειακή ένωση, πολιτική και οικονομική συμμαχία των βαλκανικών χωρών και της Τουρκίας ενάντια σε κάθε ξένη επιρροή και επέμβαση στα Βαλκάνια¹³⁴.

¹³¹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 510.

¹³² α) εκκένωση των κατεχόμενων εδαφών, β) δημοσίευση των μυστικών συνθηκών, γ) κατάργηση της μυστικής διπλωματίας και της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας, δ) γενικός αφοπλισμός, ε) εθνικοποίηση της πολεμικής βιομηχανίας, στ) ελευθερία της ναυσιπλοΐας και ζ) αποκατάσταση όλων των υπό κατοχή χωρών, όπως η Σερβία και το Βέλγιο.

¹³³ Γ. Λεονταρίτης *Το ελληνικό σοσιαλιστικό...* ό.π., σσ. 180-181

¹³⁴ Ριζοσπάστης, φ. 264 (15/4/1918), σ. 2

Η συνδιάσκεψη αυτή πρότεινε επίσης τη σύγκληση παμβαλκανικού εργατικού σοσιαλιστικού συνεδρίου για να επιτευχθεί συνεννόηση των εργατικών τάξεων της Βαλκανικής και της Τουρκίας με σκοπό την επανίδρυση Παμβαλκανικού Σοσιαλιστικού Γραφείου. Το μνημόνιο αυτό ερχόταν σε αντίθεση σε ορισμένα κρίσιμα σημεία με την επίσημη ελληνική πολιτική, κυρίως για την Ανατολική Μακεδονία και με τη θέση που προωθούσαν οι πατριώτες σοσιαλιστές του Ν. Γιαννιού. Για το λόγο αυτό, ο Π. Αργυρόπουλος, Γενικός Διοικητής της κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη, δεν επέτρεψε να αποσταλεί τηλεγραφικώς το μνημόνιο στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου¹³⁵. Όμως, η Φεντερασιόν φέρεται να έστειλε στο Λονδίνο με άλλον τρόπο τις απαιτήσεις της¹³⁶.

Η κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου έχοντας να αντιμετωπίσει την προαναφερθείσα κατάσταση στον σοσιαλιστικό χώρο, προσπάθησε αρχικά να χειραγωγήσει τη Γενική Εργατική Ομοσπονδία του Πειραιά, ώστε αυτή να υιοθετήσει την πολιτική της απέναντι στη Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Εκλέχθηκε μια αντιπροσωπεία, η οποία έστειλε μνημόνιο στη Συνδιάσκεψη, αλλά η ίδια δεν μετέβη στο Λονδίνο. Μια αντιπροσωπεία, η οποία οργανώθηκε ήταν εκείνη του Πλ. Δρακούλη, του οποίου τη συμμετοχή στη Συνδιάσκεψη ενθάρρυνε ο Ελευθ. Βενιζέλος. Η αντιπροσωπεία του Πλ. Δρακούλη, όμως, δεν αποτελούσε αντιπροσωπευτικό δείγμα για τον ελληνικό σοσιαλισμό, αφού η οργάνωσή του στην Ελλάδα ήταν ανύπαρκτη¹³⁷.

Στην Αθήνα η κυβέρνηση, αντίθετα προς την απόφαση της μυστικής Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης της Θεσσαλονίκης, κατόρθωσε να πείσει τους δύο βουλευτές Αρ. Σίδερι και Αλ. Κουριέλ και τον Π. Δημητράτο να σχηματίσουν μια δεύτερη αντιπροσωπεία, για να εκπροσωπήσουν τους Έλληνες σοσιαλιστές στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Ο Κορδάτος υποστηρίζει ότι η κυβέρνηση στα τέλη του 1917 είχε βολιδοσκοπήσει τον Ν. Γιαννιό για το Συνέδριο της Στοκχόλμης, αλλά τίποτα, τελικά, δεν έγινε. Ακόμα βολιδοσκοπήθηκε και ο Γ. Σκληρός, ο οποίος διέμενε στην Αίγυπτο, παρότι ήταν ασθενής¹³⁸. Εντύπωση προκαλεί η συμμετοχή στην αντιπροσωπεία του Π. Δημητράτου, καθώς ο ίδιος ήταν μέχρι τότε σταθερά αντίπαλος προς την βενιζελική πολιτική για την προσχώρηση της Ελλάδας στον πόλεμο. Μερικοί υποστηρίζουν ότι η απόφασή του είχε σχέση με την αποφυλάκισή

¹³⁵ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 509

¹³⁶ Ριζοσπάστης, φ. 264, (15/4/1918), σ. 2

¹³⁷ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό...* ό.π., σ. 178

¹³⁸ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 509

του (είχε συλληφθεί και φυλακιστεί μαζί με τον Κωνσταντινίδη γιατί είχαν παραβιάσει απαγόρευση του Α΄ Σώματος Στρατού για αναγραφή ειδήσεων σχετικά με εργατικά ζητήματα)¹³⁹. Στο ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ και οι τρεις τους απολογήθηκαν για αυτή τη στάση τους και τους επιβλήθηκαν ποινές.

Οι ελληνικές αντιπροσωπείες, όμως, έφθασαν στο Λονδίνο μετά τη λήξη των εργασιών της Συνδιάσκεψης. Η αντιπροσωπεία του Αρ. Σίδερι αποδέχθηκε τις γενικές αρχές του μνημονίου της Συνδιάσκεψης για τους στόχους του πολέμου και έτσι αναγνωρίστηκε ως η αντιπροσωπευτικότερη του ελληνικού σοσιαλισμού. Οι διαφωνίες ανάμεσα στον Πλ. Δρακούλη και τον Αρ. Σίδερι ήταν σοβαρές με έντονες αμοιβαία αλληλοκατηγορίες. Μάταιες ήταν οι προσπάθειες του Έλληνα πρεσβευτή Ι. Γενναδίου να τους συμφιλιώσει και να συνεργαστούν για το εθνικό συμφέρον. Ο Αρ. Σίδερις επέμενε ότι ο Πλ. Δρακούλης δεν έχει εξουσιοδότηση από καμιά ελληνική σοσιαλιστική οργάνωση. Τελικά, η Συνδιάσκεψη δεν αναγνώρισε την αντιπροσωπεία του Πλ. Δρακούλη.

Σχετικά με το Βαλκανικό ζήτημα – από τα πιο δύσκολα ζητήματα – το μνημόνιο της Συνδιάσκεψης περιείχε γενικές ασαφείς, με προοπτική να επιλυθεί είτε από τις Βαλκανικές χώρες ή από διεθνή επιτροπή. Ο Αρ. Σίδερις ανέπτυξε τις απόψεις του για τα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή σε ένα φυλλάδιο, το οποίο κυκλοφορήθηκε στο Λονδίνο τον Μάιο του 1918. Σε αυτό προτεινόταν α) εκκένωση των κατεχόμενων εδαφών και επιστροφή στο καθεστώς που υπήρχε πριν από τον πόλεμο, β) τελωνειακή ένωση των βαλκανικών κρατών, γ) συλλογική εγγύηση εκ μέρους των Βαλκανικών κρατών του δικαιώματος των μειονοτήτων για την ελεύθερη εθνική τους ανάπτυξη. Για την Τουρκία, προτεινόταν ένα καθεστώς, το οποίο θα επέτρεπε τη συνύπαρξη των νόμιμων αυτών τάσεων με βάση την πλήρη αποκέντρωση του τουρκικού κράτους και με εγγυήσεις για την ανάπτυξη των εθνικοτήτων, έτσι ώστε η υπάρχουσα αυτοκρατορία να μπορέσει τελικά να μεταβληθεί σε μια Ομοσπονδία Αυτόνομων Βιλαετιών¹⁴⁰. Αυτές οι προτάσεις οδηγούσαν σε Ομοσπονδία Βαλκανικών Κρατών και δεν ήταν σύμφωνες με τις επίσημες ελληνικές απόψεις και γι' αυτό η κυβέρνηση απέρριψε την ιδέα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας. Ο Ν. Γιαννιός στο «Ριζοσπάστη» διαφώνησε με τις προτάσεις του Αρ. Σίδερι και παρουσίασε τις δικές του απόψεις, οι οποίες ήταν όμοιες με τις θέσεις της μειοψηφίας, οι οποίες παρουσιάστηκαν αργότερα στο

¹³⁹ Ριζοσπάστης, φ. 92, (22/10/1917), σ. 1

¹⁴⁰ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό ... ό.π.*, σ. 193

ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ. Βούλγαροι και Σέρβοι σοσιαλιστές εξέθεσαν διστάμενες προτάσεις, οι οποίες κυρίως εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των χωρών τους στο θέμα της διεξόδου προς το Αιγαίο.

Ο Πλ. Δρακούλης συνέχιζε μέσα από τον αγγλικό τύπο να στρέφεται εναντίον της αντιπροσωπείας του Αρ. Σίδερι, προβάλλοντας τις υπερπατριωτικές θέσεις του. Στα μέσα Μαΐου του 1918, η αντιπροσωπεία του Αρ. Σίδερι επέστρεψε στην Αθήνα. Όμως, η τέταρτη Διασυμμαχική Εργατική και Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη είχε αποφασιστεί να γίνει και πάλι στο Λονδίνο 17 – 19 Σεπτεμβρίου 1918. Η κυβέρνηση είχε επαφές με το σοσιαλιστικό κόμμα της Γαλλίας με τον δικηγόρο Γ. Πετρίδη, τον οποίο είχε στείλει στο Παρίσι για να λάβει μέρος στις συνεδριάσεις του Εθνικού Συμβουλίου του SFIO (Section Francaise d' Internationale Ouvriere – Γαλλικό Τμήμα της Εργατικής Διεθνούς)¹⁴¹. Η ανάγκη, εντούτοις, για μια ελληνική σοσιαλιστική εκπροσώπηση στο Λονδίνο τον Σεπτέμβριο ήταν επιτακτική. Στο Λονδίνο είχε ειδοποιηθεί η ελληνική πρεσβεία ότι δεν θα γίνονταν δεκτές στη συνδιάσκεψη ελληνικές εργατικές και σοσιαλιστικές αντιπροσωπείες αν δεν είχαν τα διαπιστευτήρια από τις οργανώσεις τους¹⁴².

Καθώς οι σοσιαλιστικές ομάδες στην Αθήνα και τον Πειραιά ασκούσαν επιρροή στις αντίστοιχες εργατικές οργανώσεις, ο Ελευθ. Βενιζέλος αποφάσισε να προσεγγίσει την ηγεσία της Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης. Η Φεντερασιόν τότε μαζί με τις άλλες σοσιαλιστικές οργανώσεις προσπαθούσαν να ενοποιήσουν το σοσιαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα και να δημιουργήσουν το κόμμα της εργατικής τάξης, όπως είχε αποφασιστεί στη μυστική συνδιάσκεψη του Φεβρουαρίου. Η κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου, μαθαίνοντας αυτές τις κινήσεις, όχι μόνο δεν εμπόδιζε τις προσπάθειες για τη δημιουργία του κόμματος της εργατικής τάξης, αλλά και τις ενίσχυε, με την ελπίδα ότι θα μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να χειραγωγήσει το κόμμα αυτό¹⁴³.

Έτσι, ο Ελευθ. Βενιζέλος, μέσω του Π. Αργυρόπουλου, ζήτησε να έλθει σε επαφή με αντιπροσωπεία της Φεντερασιόν. Παρά τις αντιρρήσεις, τις οποίες διατύπωσαν μέλη της οργάνωσης, έγινε δεκτή η πρόταση του Ελευθ. Βενιζέλου, εάν θα γίνονταν δεκτοί οι όροι: α) να τους δοθεί προθεσμία ενός μήνα για να συνεννοηθούν με τις υπόλοιπες σοσιαλιστικές οργανώσεις, β) να υποσχεθεί η

¹⁴¹ Ο.π., σ. 220

¹⁴² Ο.π., σ. 224

¹⁴³ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία ...* ό.π., σ. 510

κυβέρνηση ότι θα επιτρέψει χωρίς περιορισμούς τη σύγκληση στην Αθήνα Πανελλαδικού Σοσιαλιστικού Συνεδρίου και γ) να σταματήσουν όλες οι διώξεις κατά των σοσιαλιστών. Οι όροι της Φεντερασιόν έγιναν αποδεκτοί από τον Βενιζέλο.

Στο τέλος Ιουλίου 1918, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, στα γραφεία της Σοσιαλιστικής Εργατικής Ένωσης, η *Τρίτη Συνδιάσκεψη των Ελληνικών Σοσιαλιστικών οργανώσεων* και συγκροτήθηκε Οργανωτική Επιτροπή του Πανελλαδικού Σοσιαλιστικού Συνεδρίου, η οποία αποτελείτο από τους Άρ. Αρβανίτη, Ν. Δημητράτο, Στ. Κόκκινο, Αβρ. Μπεναρόγια και Δ. Λιγδόπουλο¹⁴⁴. Το γεγονός, όμως, το οποίο στάθηκε κομβικό για τις εξελίξεις στο σοσιαλιστικό κίνημα της χώρας και την ενοποίηση του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, ήταν η Ρώσικη Οκτωβριανή Επανάσταση. Με την ισχυρή επίδρασή της σημειώθηκε μια τεράστια άνοδος του επαναστατικού κινήματος σε όλον τον κόσμο και δημιουργήθηκαν κόμματα με επαναστατική γραμμή¹⁴⁵. Το «Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών» του Ν. Γιαννιού δεν προσκλήθηκε να συμμετάσχει στις προσυνεδριακές διαδικασίες για την ίδρυση του σοσιαλιστικού εργατικού κόμματος εξαιτίας των διενέξεών του με τη Φεντερασιόν και τους Ν. και Π. Δημητράτο της ΣΕΕ¹⁴⁶.

Αρχές Σεπτεμβρίου έγινε συνάντηση του Ελευθ. Βενιζέλου με τον Αβρ. Μπεναρόγια. Ο Ελευθ. Βενιζέλος στόχευε να εξασφαλίσει την υποστήριξη του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος για τις πολεμικές επιδιώξεις της Ελλάδας και να αντιμετωπίσει τις Βουλγαρικές διεκδικήσεις. Ο Αβρ. Μπεναρόγια ζήτησε από τον πρωθυπουργό τέσσερις διευκολύνσεις: α) άδεια για τη σύγκληση των δύο συνεδρίων, εργατικού και πολιτικού, β) για δύο μήνες να μην ενοχλούν οι αρχές τις δραστηριότητες για την οργάνωση των συνεδρίων, γ) άρση του στρατιωτικού νόμου και δ) να μην αναμειγνύεται η Κυβέρνηση στις εσωτερικές υποθέσεις των εργατικών σωματείων. Ο Ελευθ. Βενιζέλος έκανε δεκτούς όλους τους όρους εκτός από την άρση του στρατιωτικού νόμου, αλλά υποσχέθηκε να άρει τους περιορισμούς, οι οποίοι θα εμπόδιζαν τη δράση αυτών που θα απασχολούνταν με την ετοιμασία των συνεδρίων. Ο Αβρ. Μπεναρόγια παρέδωσε στον πρωθυπουργό την προκήρυξη της Οργανωτικής Επιτροπής του σοσιαλιστικού συνεδρίου¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*, έκδ. της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982, σ. 19 : «Ο Κωστής Μοσκόφ αναφέρει εξαμελή οργανωτική επιτροπή προσθέτοντας τον Παναγή Δημητράτο, *Ιστορία του κινήματος* ... ό.π. σελ 403. και ο Λεονταρίτης αναφέρει και αυτός εξαμελή επιτροπή με 6^ο μέλος τον Αν. Σαραντίδη, *Το Ελληνικό* ... ό.π., σ. 285».

¹⁴⁵ Ορ. Οικονομίδης, *Ο μεγάλος Οχτώβρης* ... ό.π., σσ. 50-51

¹⁴⁶ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία* ... ό.π., σ. 510

¹⁴⁷ Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 168, (3/9/1918), σ. 1

Η συνάντηση Ελευθ. Βενιζέλου – Αβρ. Μπεναρόγια προκάλεσε την οργή του Ν. Γιαννιού, ο οποίος, μετά τον αποκλεισμό του από την οργανωτική επιτροπή του επικείμενου συνεδρίου, είχε εξαπολύσει μέσα από τις στήλες του «Ριζοσπάστη» σφοδρή επίθεση εναντίον του Αβρ. Μπεναρόγια. Με αφορμή άρθρο της εφημερίδας «Εμπρός», στο οποίο η εφημερίδα αναρωτιόταν «ποια είναι άραγε η Σοσιαλιστική αυτή ομοσπονδία της Θεσσαλονίκης, η καλουμένη και αξιούσα δια λογαριασμόν της Ελλάδος να θέση την σφραγίδα της ψήφου της (στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου) επί της τύχης των υψίστων εθνικών μας ζητημάτων»¹⁴⁸, ο Ν. Γιαννιός υποστήριζε ότι ο ελληνικός σοσιαλισμός πρέπει να έχει την εμπιστοσύνη του ελληνικού κόσμου και να διοικείται από ελληνική πλειοψηφία με έδρα την Αθήνα, προφανώς υπαινισσόμενος την Ισραηλίτικη καταγωγή του Αβρ. Μπεναρόγια και την έδρα της Φεντερασιόν στη Θεσσαλονίκη¹⁴⁹.

Αναδημοσίευσε στον «Ριζοσπάστη» άρθρα της εφημερίδας «Ραμποτνίτσεσκα Ίσκρα» (Εργατικός Σπινθήρ) του 1911 για την προσχώρηση του Βλάχωφ στη Φεντερασιόν. Οι χαρακτηρισμοί εναντίον του Αβρ. Μπεναρόγια ήταν πολύ σκληροί: «μισθοδοτείται από ταμεία των ανατολικών Νεότουρκων», «οι αυτοχειροτόνητοι αυτοί, υπό την μάσκαν του Σοσιαλισμού»¹⁵⁰, «εβραϊκή οργάνωση»¹⁵¹. Το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών με ανακοίνωσή του στον «Ριζοσπάστη» και τον «Βαλκανικό Ταχυδρόμο» τόνιζε την επιθυμία του να υπάρχει στην Ελλάδα «ειλικρινής σοσιαλισμός και ουχί εβραϊκός σοσιαλισμός»¹⁵², κατηγορούσε τη «Φεντερασιόν» ότι δεν είχε ειλικρινή τακτική, αφού το 1915 συμμαχούσε με το κόμμα του Δημ. Γούναρη και δυο χρόνια αργότερα οι δύο βουλευτές της ψήφισαν Βενιζελικό πρόεδρο της Βουλής. Στην ανακοίνωση τονιζόταν ότι ο Ν. Γιαννιός δεν αποχώρησε ποτέ από το ΣΚΑ και κατέληγαν «ότι οι αδιόρθωτοι της Φεντερασιόν τότε θα εξαναγκασθούν να γίνουν ειλικρινείς σοσιαλισταί, όταν θα υποταχθούν εις μίαν φωτισμένην Ελληνικήν σοσιαλιστικήν πλειοψηφίαν»¹⁵³.

Τέλος, ο Ν. Γιαννιός εκτόξευσε σωρεία κατηγοριών εναντίον της Φεντερασιόν, για να δείξει ότι δεν την εμπιστεύονταν οι Έλληνες σοσιαλιστές. Οι περισσότερες κατηγορίες ήταν αστήρικτες, γιατί είχαν αποσπαστεί από το φυσικό τους πλαίσιο και πήγαζαν από το μένος του εναντίον της Φεντερασιόν, όταν βρέθηκε

¹⁴⁸ Εμπρός, φ. 7842, (12/8/1918), σ. 1

¹⁴⁹ Ριζοσπάστης, φ. 383, (13/8/1918), σ. 1

¹⁵⁰ Ό.π., φ. 404, (4/9/1918), σ. 1

¹⁵¹ Ό.π., φ. 408, (8/9/1918), σ. 1

¹⁵² Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 171, (6/9/1918), σ. 1

¹⁵³ Ριζοσπάστης, φ. 407, (7/9/1918), σ. 1

απομονωμένος. Υποστήριζε, επίσης, ότι η οργάνωση του Αβρ. Μπεναρόγια δεν δεχόταν ως μέλη Έλληνες εργάτες, ότι απέκλειε Έλληνες από τη διοίκησή της, ότι δεν είχε αναγνωρισθεί από το Γραφείο της Β΄ Διεθνούς και ότι παρέδιδε στην Τουρκία την Ανατολική Θράκη¹⁵⁴.

Ο Αβρ. Μπεναρόγια απαντούσε με ήπιο τρόπο μέσα από τις στήλες του «Βαλκανικού Ταχυδρόμου» στις αιτιάσεις του Ν. Γιαννιού και τον κατηγορούσε ότι λειτουργούσε ως άτομο μετά την αποχώρησή του από το ΣΚΑ, πράγμα το οποίο είχε διαψεύσει ο Ν. Γιαννιός. Πρότεινε, επίσης, να συσταθεί μια τριμελής επιτροπή (ένας κυβερνητικός, ένας της Φεντερασιόν και ένας του Γιαννιού) για να ερευνηθεί και να βεβαιωθεί ότι η Φεντερασιόν ήταν αναγνωρισμένο υποτίμημα της Β΄ Διεθνούς, πράγμα που επιβεβαίωνε τόσο η ύπαρξη δυο αντιπροσώπων της στη Β΄ Διεθνή όσο και η συμμετοχή του Ναούμ στα συνέδρια της Βασιλείας, Κοπεγχάγης και Λονδίνου, του ίδιου του Αβρ. Μπεναρόγια στο Βελιγράδι και του Αρ. Σίδερι αργότερα στο Βουκουρέστι¹⁵⁵. Τη διαμάχη Γιαννιού – Μπεναρόγια εκμεταλλευόταν αργότερα ο αστικός τύπος για να εντείνει τις επιθέσεις του εναντίον του Αβρ. Μπεναρόγια. Η διαμάχη τους εκτός από τον προσωπικό ανταγωνισμό είχε βαθύτερα κίνητρα, αφού ο Ν. Γιαννιός αντιπροσώπευε την «συντηρητική» πτέρυγα του ελληνικού σοσιαλισμού και υποστήριζε τις εδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, οι οποίες ήταν παρόμοιες με εκείνες της Κυβέρνησης. Αυτή η διαμάχη θα ενταθεί κατά τη διάρκεια του Α΄ Πανελλαδικού Συνεδρίου και θα οδηγήσει την ομάδα του Ν. Γιαννιού στην αποχώρησή της από αυτό.

Παράλληλα με τις διεργασίες για την ίδρυση σοσιαλιστικού κόμματος, διεξάγονταν και ενέργειες για την ενοποίηση του εργατικού κινήματος, γιατί έτσι θα σταματούσε ο κατακερματισμός του συνδικαλιστικού κινήματος. Αυτές οι απόψεις τονίστηκαν αργότερα και από τον Αβρ. Μπεναρόγια. «Με την σύγκλησιν του Α΄ Πανελλαδικού Εργατικού Συνεδρίου κλείει η πρώτη περίοδος του επαγγελματικού κινήματος, η περίοδος της σποραδικής εμφανίσεως των εργατικών σωματείων», η περίοδος των ατομικών προσπαθειών. «Και αρχίζει νέα περίοδος οργανωμένων προσπαθειών, συστηματικών ενεργειών προς ένωσιν και συνεννόησιν των διαφόρων σωματείων»¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Ό.π., φ. 412, (12/9/1918), σ. 1

¹⁵⁵ Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 170. (5/9/1918), σ. 1, φ. 172 (7/9/1918), σ. 1. και φ. 179 (14/9/1918), σ. 1

¹⁵⁶ Α. Μπεναρόγια, *Ο επαγγελματικός αγών του...* ό.π., φ. 2, Φεβρουάριος 1921, σ. 110

Αρχές Αυγούστου 1918 άρχισε τις εργασίες της η Εργατική Συνδιάσκεψη με τρεις αντιπροσώπους του Ε.Κ.Θ., τρεις του Ε.Κ.Α., τρεις του Ε.Κ.Π και έναν του συνδικάτου εστίασης «Πρόοδος», για να τεθούν οι βάσεις μιας πανελλαδικής εργατικής ομοσπονδίας¹⁵⁷. Οι αντιπρόσωποι αυτοί αποτελούσαν και την Οργανωτική Επιτροπή του Α΄ Πανελλαδικού Εργατικού Συνεδρίου¹⁵⁸. Στις συσκέψεις της Οργανωτικής Επιτροπής, οι οποίες διεξάγονταν, αποφασίστηκε η σύγκληση εργατικής διάσκεψης για την 1^η Οκτωβρίου, η οποία θα είχε ως στόχο την ίδρυση της πανελλήνιας εργατικής ομοσπονδίας¹⁵⁹. Επίσης, η Οργανωτική Επιτροπή ζήτησε από τον Πρωθυπουργό Ελευθ. Βενιζέλο τα κατά τόπους όργανα να μην παρεμβάλλουν εμπόδια στις συνεδριάσεις, οι οποίες θα διεξάγονταν, οι νομαρχίες να εγκρίνουν τα έκτακτα κονδύλια για τις δαπάνες του συνεδρίου και να διευκολυνθεί η έκδοση διαβατηρίων για τους αντιπροσώπους των επαρχιών¹⁶⁰.

Το Α΄ Πανελλαδικό Εργατικό Συνέδριο άρχισε τις εργασίες του στις 21 Οκτώβρη 1918 στην Αθήνα και τις ολοκλήρωσε στις 27 του ίδιου μήνα στον Πειραιά, με την ίδρυση της «Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος». Πήραν μέρος 252 αντιπρόσωποι, οι οποίοι εκπροσωπούσαν 200 σωματεία, 10 εργατικά κέντρα, 2 εργατικές ομοσπονδίες και 2 επαγγελματικές ενώσεις. Οι αντιπρόσωποι προέρχονταν από 20 πόλεις και εκπροσωπούσαν 48 διαφορετικά επαγγέλματα και περίπου 60.000 εργαζόμενους¹⁶¹.

Το συνέδριο μετά από έντονη συζήτηση αποφάσισε τον καθορισμό του επίσημου εορτασμού της Πρωτομαγιάς στις 18 Απριλίου με το νέο ημερολόγιο και αποδέχτηκε την αρχή «της πάλης των τάξεων» και την οργάνωση του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος «έξω από κάθε αστική πολιτική» σηματοδοτώντας τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις επιδιώξεις της εργατικής τάξης και τα συμφέροντα της κεφαλαιοκρατίας¹⁶². Ο Αβρ. Μπεναρόγια χαρακτήρισε την ίδρυση της ΓΣΕΕ μοχλό για την «επαναστατική στρατιά» του προλεταριάτου και προετοιμασία για τους μελλοντικούς αγώνες¹⁶³. Εκλέχτηκε ενδεκαμελής Εκτελεστική Διοίκηση με έξι μέλη να πρόσκεινται στους Βενιζελικούς (Εμ. Μαχαίρας, Ευθ. Ζωγράφος, Εμ. Ξανθάκης, Ν. Ιωαννίδης, Κ. Λάσκαρης, Γ. Στάμου ή Κόρκμαν),

¹⁵⁷ Ριζοσπάστης, φ. 373 (3/8/1918), σ. 1

¹⁵⁸ Ό.π., φ. 382 (12/8/1918), σ. 1

¹⁵⁹ Ό.π., φ. 380 (18/8/1918), σ. 1

¹⁶⁰ Ό.π., φ. 382 (12/8/1918), σ. 1

¹⁶¹ Ό.π., φ. 479 (17/11/1918), σ. 1

¹⁶² Ορ. Οικονομίδης, *Ο μεγάλος Οχτώβρης ...* ό.π., σ. 68

¹⁶³ Α. Μπεναρόγια, *Ο επαγγελματικός αγών...* ό.π., φ. 3, Μάρτιος 1921, σ. 201

τέσσερα μέλη στους σοσιαλιστές (Αβρ. Μπεναρόγια, Γ. Παπανικολάου, Αχ. Χατζημιχάλης, Ηλ. Δελαζάνος) και τον Ευάγγ. Ευαγγέλλου, πιθανή επιρροή της Φεντερασιόν. Ανώτατο όργανο της συνομοσπονδίας ορίστηκε το *Παγκρατικό Συμβούλιο*, το οποίο θα συνερχόταν μεταξύ δύο συνεδρίων¹⁶⁴.

Το ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ

«Το Α΄ Πανελλαδικόν Εργατικόν Συνέδριον υψώνει πρώτο την υγιά φωνήν και ακολούθως καλείται από της ερχομένης Κυριακής το Α΄ Ελληνικόν Σοσιαλιστικόν Συνέδριον δια να δώση την οριστικήν μορφήν του σοσιαλισμού εις την Ελλάδα, να εμφανίσει τας αρχάς του εις τον ελεύθερον ορίζοντα του σημερινού περιβάλλοντος και να αρχίσει μίαν συστηματικήν και σοβαράν εργασίαν»¹⁶⁵. Με αυτά τα λόγια ο «Βαλκανικός Ταχυδρόμος» συνδέει την ίδρυση της ΓΣΕΕ με την επικείμενη συγκρότηση του σοσιαλιστικού κόμματος τη στιγμή μάλιστα κατά την οποία το περιβάλλον, με το τέλος του πολέμου, ήταν ανοιχτό για κοινωνική δράση. Ήδη η Οργανωτική Επιτροπή του Α΄ Ελληνικού Σοσιαλιστικού Συνεδρίου είχε διανεμίει στους αντιπροσώπους του επικείμενου συνεδρίου ενημερωτικό φυλλάδιο στο οποίο παρουσιάζονταν οι αρχές, το πρόγραμμα και το καταστατικό του νέου κόμματος. Στις βασικές αρχές τονιζόταν ο πολιτικός χαρακτήρας του αγώνα της εργατικής τάξης ως προϋπόθεση για την πραγματοποίηση της ιστορικής της αποστολής, δηλαδή την κατάργηση των τάξεων και την απονομή ίσων δικαιωμάτων και καθηκόντων «ανεξαρτήτως γένους, φυλής και θρησκειύματος»¹⁶⁶.

Στο ενημερωτικό φυλλάδιο διατυπώνονταν οι άμεσες προγραμματικές διακηρύξεις οι οποίες συζητήθηκαν αναλυτικά και αποφασίστηκαν κατά τη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου¹⁶⁷. Βασικό σύνθημα του υπό ίδρυση κόμματος προβαλλόταν το «*εργάτες όλου του κόσμου ενωθείτε*». Παρουσιάζονταν, επίσης, οι βασικές καταστατικές αρχές και η οργανωτική δομή του κόμματος. Ετοιμάστηκε «κορνιζαρισμένη επιγραφή» η οποία αναρτήθηκε στην αίθουσα συνεδριάσεων «όσα και αν παραχωρήση εις τον εργάτη η πολιτεία, ποτέ δε θα κατορθώση να του

¹⁶⁴ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα 1918-1926*, εκδ. «Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο», Αθήνα 2007, σ. 32

¹⁶⁵ Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 226 (31/10/1918), σ. 1

¹⁶⁶ Ο.π.

¹⁶⁷ Ο.π., φ. 228 (2/11/1918), σ. 1

επιστρέψη όσα του οφείλει, έως ότου αυτός οργανωμένος και δυνατός θα πάρη μόνος του πίσω το όλον, διότι του ανήκει»¹⁶⁸.

Το Α΄ Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο ξεκίνησε τις εργασίες του στις 4 Νοεμβρίου 1918 στα γραφεία της Ένωσης Μηχανικών Θαλάσσης στην Τρούμπα του Πειραιά. Συμμετείχαν τριάντα τέσσερις (34) εκπρόσωποι, οι οποίοι αντιπροσώπευαν τρία σοσιαλιστικά ιδεολογικά ρεύματα, όπως αυτά εκφράζονταν στις υπάρχουσες τότε οργανώσεις και ομάδες στη χώρα. Τη «δεξιά» τάση της αριστεράς εκπροσωπούσαν εννέα αντιπρόσωποι, ο Ν. Γιαννιός και ο Α. Χατζημιχάλης του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθήνας, ο Ι. Στυλιανού και ο Α. Κουρουκλής του Σοσιαλιστικού Κέντρου Λάρισας, ο Κ. Γκρέσσο του Σοσιαλιστικού Κέντρου Βόλου, ο Ηλ. Δελαζάνος της εφημερίδας «Σοσιαλισμός», οι βουλευτές Αλβ. Κουριέλ και Αρ. Σίδερις και ο Π. Χλωμός της Σοσιαλιστικής Νεολαίας Αθήνας, την αριστερή τάση εννέα ο Σπ. Κομιώτης και ο Φρ. Πετρούσκα της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης Αθήνας, ο Φρ. Τζουλάτη της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης Κέρκυρας, ο Μ. Οικονόμου της Σοσιαλιστικής Νεολαίας Αθήνας, ο Δ. Χαραλαμπίδης της Σοσιαλιστικής Νεολαίας Πειραιά, οι Ι. Καράσσο και Α. Λεβή της Σοσιαλιστικής Νεολαίας Θεσσαλονίκης, ο Κ. Αναγνωστόπουλος της Σοσιαλιστικής Νεολαίας Βόλου και ο Δ. Λιγδόπουλος της εφημερίδας «Εργατικός Αγών» και της Οργανωτικής Επιτροπής.

Οι υπόλοιποι δεκαέξι εκπροσωπούσαν κατά το μάλλον ή ήττον κεντρικές θέσεις, ο Ν. Δαμίγος της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης Αθήνας, ο Μ. Σιδέρης και ο Γ. Πισπινής της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης Πειραιά, ο Αβρ. Μπεναρόγια της Οργανωτικής Επιτροπής, ο Α. Αρδίττης της εφημερίδας «Αβάντι», ο Χ. Μπενρουμπή, ο Κ. Αντωνίου, ο Π. Πέτρου της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης Θεσσαλονίκης, ο Μ. Μπαλαμπανίδης, ο Λ. Χατζής της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης Βόλου, ο Α. Πεχνά της Σοσιαλιστικής Οργάνωσης Καβάλας, ο Ν. Ιωάννου του Σοσιαλιστικού Μορφωτικού Ομίλου Βόλου, ο Αρ. Αρβανίτης, ο Π. Δημητράτος, ο Ν. Δημητράτος και ο Στ. Κόκκινος της Οργανωτικής Επιτροπής¹⁶⁹. Συμμετείχαν, επίσης, ως παρατηρητές οι Εμμ. Μαχαίρας και Ευαγ. Ευαγγέλου της ΓΣΕΕ, οι οποίοι προσήλθαν την τρίτη ημέρα του συνεδρίου. Δεν είχαν προσέλθει ακόμα οι αντιπρόσωποι της Μυτιλήνης,

¹⁶⁸ Ό.π., φ. 233 (7/11/1918), σ. 1

¹⁶⁹ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 400

Χαλκίδας, Πάτρας και Καζακλάρ. Οι αντιπρόσωποι αυτοί εκπροσωπούσαν περίπου 1.000 οργανωμένους σοσιαλιστές σε όλη την Ελλάδα¹⁷⁰.

«Δεξιόι» και κεντρώοι συγκροτούσαν ενιαία ομάδα σύγκλισης απόψεων στα ζητήματα της οικονομίας και της εσωτερικής πολιτικής, αφού εμπνέονταν ιδεολογικά από τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία και υποστήριζαν μια μορφή αριστερής δημοκρατίας¹⁷¹. Ως προς την εξωτερική πολιτική και το ζήτημα των προσαρτήσεων, το οποίο υποστηριζόταν από τα σοσιαλιστικά κέντρα, υπήρχε διαφωνία ανάμεσα στη «δεξιά» και κεντρώα τάση. Από την άλλη πλευρά, στην αριστερή πτέρυγα κυριαρχούσαν οι νεολαίοι και εμπνέονταν από πιο ριζοσπαστικές θέσεις, τις οποίες θεωρούσαν ως αναγκαία προϋπόθεση για την κατάκτηση της εξουσίας. Γι' αυτό, το συνέδριο βρέθηκε πολλές φορές στην ανάγκη να υιοθετήσει θέσεις ως προϊόν συμβιβασμού¹⁷².

Ο Αρ. Αρβανίτης ως γραμματέας της οργανωτικής επιτροπής, η οποία είχε συσταθεί στην τρίτη σοσιαλιστική συνδιάσκεψη του Ιουλίου 1918, κήρυξε την έναρξη του συνεδρίου την Κυριακή 4 Νοεμβρίου 1918 και ώρα 10^η πρωινή. Μέχρι να οριστεί το προεδρείο του συνεδρίου, προέδρευε ο Στ. Κόκκινος, μέλος της οργανωτικής επιτροπής¹⁷³. Οι διαδικασίες του συνεδρίου ξεκίνησαν με τους καθιερωμένους χαιρετισμούς των εκπροσώπων και των τριών τάσεων και με ευχές για την επιτυχία του. Το συνέδριο, μάλιστα, διέκοψε την πρωινή συνεδρίαση για να εκδηλώσει τη χαρά του με την κήρυξη της Νοεμβριανής Επανάστασης των Σπαρτακιστών στη Γερμανία¹⁷⁴.

Με την έναρξη της απογευματινής συνεδρίασης εκδηλώθηκε αντιπαράθεση ανάμεσα στον Αβρ. Μπεναρόγια και τον Ν. Γιαννιό, εξαιτίας της μέχρι τότε στάσης του Ν. Γιαννιού απέναντι στη Φεντερασιόν. Ακολούθησε μυστική ψηφοφορία για την εκλογή προεδρείου, το αποτέλεσμα της οποίας ήταν, πρόεδρος : Α. Πεχνά 10, Γ. Πισπίνης 8, Ν. Γιαννιός 7, αντιπρόεδρος : Ηλ. Δελαζάνος 6, Δ. Λιγδόπουλος 6, γραμματέας : Μ. Οικονόμου 14, Π. Χλωμός 6. Επομένως, πρόεδρος εκλέχθηκε ο Α. Πεχνά, καπνεργάτης, εκπρόσωπος της Φεντερασιόν και των κεντρώων θέσεων, αντιπρόεδρος ο Ηλ. Δελαζάνος -μετά από την παραίτηση του ισοψηφούντος Δ.

¹⁷⁰ Ριζοσπάστης, φ. 468 (6/11/1918), σ. 2

¹⁷¹ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, εκδ. «Κομμούνα», Αθήνα 1986, σ. 121

¹⁷² Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ... ό.π.*, τ. Β' Β' μέρος, σ. 22

¹⁷³ Ριζοσπάστης, φ. 468 (6/11/1918), σ. 2

¹⁷⁴ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*, εκδ. «Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ», Αθήνα 1982, σ. 25

Λιγδόπουλου- εκπρόσωπος της ομάδας του Ν. Γιαννιού και γραμματέας ο Μ. Οικονόμου της αριστερής τάσης¹⁷⁵.

Μετά την εκλογή του προεδρείου, η οργανωτική επιτροπή με απόφαση του συνεδρίου συνέταξε διαμαρτυρία, επειδή η κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου είχε απαγορεύσει να δημοσιεύονται στον Τύπο ειδήσεις που αφορούσαν τις εργασίες του συνεδρίου και την παρέδωσε στον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Εμμ. Ρέπουλη, ο οποίος αναίρεσε αυτήν την απαγόρευση. Αφού συζητήθηκαν διαδικαστικά θέματα σχετικά με το χρόνο της πρωτολογίας και της δευτερολογίας των αντιπροσώπων και το χρόνο των συνεδριάσεων, στη συνέχεια εκλέχθηκε επιτροπή για τη μελέτη και την εισήγηση των αρχών, του προγράμματος, του καταστατικού και της εξωτερικής πολιτικής του κόμματος, αποτελούμενη από τους Ν. Γιαννιό, Α. Αρδίττη, Φ. Πετρούσκα, Αρ. Σίδερι, Μ. Μπαλαμπανίδη, Ι. Καραύσο, Φρ. Τζουλάτη, Μ. Σιδέρη, Χ. Μπενρουμπή, Π. Χλωμό, Α. Κουριέλ και Δ. Λιγδόπουλο¹⁷⁶.

Τη δεύτερη μέρα του συνεδρίου (5/11/1918) αποφασίστηκε μετά από έντονη αντιπαράθεση η συγκρότηση ανακριτικής επιτροπής για τους τέσσερις κατηγορούμενους, Αρ. Σίδερι, Αλ. Κουριέλ, Π. Δημητράτο και Ν. Γιαννιό, αποτελούμενη από τους Λ. Χατζή, Χ. Μπενρουμπή, Π. Πέτρου, Π. Χλωμό, Α. Κουρουκλή, Σπ. Κομιώτη και Μ. Σιδέρη. Οι τρεις πρώτοι κατηγορούνταν, αφενός, για τη συμμετοχή τους στη Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου την άνοιξη του 1918, ενώ η μυστική συνδιάσκεψη του Φεβρουαρίου στη Θεσσαλονίκη είχε αποφασίσει να μη συμμετάσχουν Έλληνες σοσιαλιστές και, αφετέρου, επειδή έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης σε αστική Κυβέρνηση, και ο Ν. Γιαννιός γιατί είχε συνεργαστεί το 1917 με την προσωρινή κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου της Θεσσαλονίκης. Οι σύνεδροι απέρριψαν πρόταση του Π. Μπαλαμπανίδη να απέχουν οι κατηγορούμενοι από τις διαδικασίες του συνεδρίου, μέχρι να εισηγηθεί για τις εναντίον τους κατηγορίες η αρμόδια επιτροπή. Παράλληλα, τέθηκε το πλαίσιο γύρω από το οποίο θα συζητούνταν το όνομα, οι αρχές και το πρόγραμμα του κόμματος.

Ένα μεγάλο μειονέκτημα που χαρακτήριζε την πλειοψηφία των μελών του κόμματος ήταν η ελλιπής θεωρητική τους κατάρτιση, εφόσον ο θεωρητικός τους εξοπλισμός ήταν μια μηχανιστική κι απλοϊκή αντίληψη των μαρξιστικών αρχών¹⁷⁷. Αυτό το γεγονός σε συνδυασμό με την ιδεολογική ανομοιογένεια των συνέδρων είχε

¹⁷⁵ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά* ... ό.π., σ. 33

¹⁷⁶ Ριζοσπάστης, φ. 468 (6/11/1918), σ. 2

¹⁷⁷ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό*... ό.π., σ. 268

ως αποτέλεσμα να ψηφιστούν πολλές θέσεις του προγράμματος άλλοτε ρεφορμιστικές – μεταρρυθμιστικές και άλλοτε μαξιμαλιστικές – ριζοσπαστικές¹⁷⁸. Η πλειονότητα των άρθρων του προγράμματος ψηφίστηκε ομόφωνα χωρίς ιδιαίτερες διαφωνίες, όπως είχε προετοιμαστεί και προμελετηθεί από την οργανωτική επιτροπή. Ιδιαίτερη μνεία θα γίνει σε εκείνα τα άρθρα, στα οποία διατυπώθηκαν έντονες διαφωνίες που πήγαζαν από τις ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των τριών τάσεων των συνέδρων.

Δεν πρέπει, όμως, να αγνοηθούν τα νέα προβλήματα που είχαν ανακύψει στον κόσμο τη χρονική περίοδο κατά την οποία συντελείτο η ενοποίηση των σοσιαλιστικών ομάδων στην Ελλάδα. Οι προσπάθειες για την Ειρήνη, οι δεκατέσσερις όροι του Wilson, η ΚτΕ (1918), η προσπάθεια ανασύνταξης της Β΄ Διεθνούς και η Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία είχαν διχάσει τους Ευρωπαίους σοσιαλιστές¹⁷⁹. Εύλογες, λοιπόν, οι απορίες και η αμηχανία πολλών μελών του συνεδρίου, όταν ο Φρ. Τζουλάτη ρωτούσε τους συνέδρους «με ποια Διεθνή θα συνεννοηθούμε; Με εκείνη που κατέρρευσε το 1914 ή με εκείνη που πρόκειται να ιδρυθεί;» Ο Φρ. Πετρούσκα θεωρούσε αναγκαίο να αποφασίσει το συνέδριο «σε ποια σχολή ανήκουμε γιατί υπάρχουν διάφορες σχολές»¹⁸⁰.

Στην απογευματινή συνεδρίαση, η συζήτηση ξεκίνησε με τα πρώτα ουσιαστικά θέματα του συνεδρίου, δηλαδή τις αρχές και το πρόγραμμά του κόμματος. Αφού η αρμόδια επιτροπή στην εισήγησή της παρουσίασε τις αρχές, ο Ν Γιαννιός διαφώνησε με την αναγκαιότητα να προταθούν στο πρόγραμμα οι βασικές αρχές, γιατί, σύμφωνα με την τοποθέτηση του Αχ. Χατζημιχάλη, η έκδοση εντύπων θα κάλυπτε το κενό αυτών στην ιδρυτική διακήρυξη. Η πλειονότητα των συνέδρων, επικαλούμενη την μέχρι τότε πρακτική των σοσιαλιστικών κομμάτων της Γαλλίας και της Γερμανίας, υποστήριξε με την τοποθέτηση του Αρ, Σίδερι, ότι κρινόταν αναγκαία η παρουσίαση των θεωρητικών αρχών, με βάση τις οποίες θα επιδιώξει το κόμμα να αλλάξει την κοινωνία «δεν είμεθα κόμμα απλώς αστικό, ρεφορμιστικό αλλά κόμμα που αποβλέπει σε μια νέα κοινωνία και πρέπει να δικαιολογηθούμε για αυτό»¹⁸¹. Τελικά, με τη σύμφωνη πλέον γνώμη και του Ν. Γιαννιού, αποφασίστηκε να τεθούν

¹⁷⁸ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 122

¹⁷⁹ Ό.π., σ. 121

¹⁸⁰ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά ...* ό.π., σσ. 40, 58

¹⁸¹ Ό.π., σ. 56

ως πρόλογος στο πρόγραμμα οι αρχές του κόμματος, αφού γίνουν βελτιώσεις στη γλώσσα ώστε να είναι κατανοητές¹⁸²

Στις γενικές αρχές του προλόγου διαπιστώνεται ότι η οικονομική εξέλιξη της αστικής κοινωνίας, καταστρέφοντας τις μικροεπιχειρήσεις, στέρησε από τον εργάτη τη δυνατότητα να είναι κυρίαρχος των παραγωγικών του μέσων. Έτσι, ο εργάτης μετατράπηκε σε ακτήμονα προλετάριο, αφού τα μέσα παραγωγής έγιναν μονοπώλιο των κεφαλαιούχων. Από τη στιγμή που η μηχανή αντικατέστησε το εργαλείο, αυξήθηκε η απόδοση της ανθρώπινης εργασίας, η οποία ωφελεί, κυρίως, τους «κεφαλαιούχους» και αυξάνει την επισφάλεια των εργατών, αγροτών και μικροαστών, οδηγώντας τους στην κοινωνική αθλιότητα. Η ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ήταν ασυμβίβαστη με τη χρήση και ανάπτυξη αυτών, γι' αυτό η ατομική ιδιοκτησία αποτελούσε αντικείμενο εκμετάλλευσης των εργαζομένων εκ μέρους των «κεφαλαιούχων», οι οποίοι καρπώνονταν το αποτέλεσμα της εργατικής απόδοσης, το *υπερπροϊόν*¹⁸³.

Βασική επιδίωξη του κόμματος ήταν η μεταβολή της υπάρχουσας διαδικασίας παραγωγής σε σοσιαλιστική, για να την καταστήσει «από πηγήν αθλιότητος και δουλείας των λαϊκών τάξεων, εις πηγήν υψίστης ευημερίας»¹⁸⁴ και μόνο η εργατική τάξη, η οποία αντιτίθεται στην ατομική ιδιοκτησία, θα μπορούσε να το πετύχει. Για τον λόγο αυτόν ο αγώνας της εργατικής τάξης είναι κατεξοχήν πολιτικός, αφού θα κατακτήσει τα οικονομικά της συμφέροντα, όταν οργανωθεί σε κόμμα ενιαίο, εναρμονίζοντας την επαναστατική της δράση με το παγκόσμιο εργατικό κίνημα και γίνει κάτοχος και της πολιτικής εξουσίας. Συνεπώς το σοσιαλιστικό εργατικό κόμμα «*κηρύσσει εαυτό ηνωμένον με όλους τους εργάτας των άλλων χωρών που έχουν προαχθή εις συναίσθησιν της τάξεώς των*»¹⁸⁵.

Στη συζήτηση για το *μεταρρυθμιστικό minimum* πρόγραμμα, η «δεξιά» τάση πρότεινε να γραφεί αυτό στη δημοτική γλώσσα και το συνέδριο να ψηφίσει άρθρο για την αναγκαστική επιβολή της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας. Το συνέδριο, τελικά, αποφάσισε να μη θέσει ως θέμα του σοσιαλιστικού πλαισίου το γλωσσικό ζήτημα, παρά μόνο ζήτησε την κατάργηση του άρθρου 107 του

¹⁸² Ο.π., σσ. 55, 57, 59

¹⁸³ Ο.π., σ. 136

¹⁸⁴ Ο.π., σ. 137

¹⁸⁵ Ο.π., σ. 138

Συντάγματος, το οποίο επέβαλε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του Έθνους¹⁸⁶. Η απόρριψη της πρότασης της «δεξιάς» τάσης απέβλεπε στην πρόθεση των σοσιαλιστών να μη ταυτιστούν με τους Κοινωνιολόγους, οι οποίοι σε αρκετά θέματα συντάσσονταν ήδη με τη βενιζελική παράταξη¹⁸⁷.

Στη συνέχεια για το πρώτο άρθρο του μεταρρυθμιστικού συζητήθηκε το δίλημμα του αν θα αποδεχθούν την αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία ή θα επιμείνουν σε ένα επαναστατικό πρόγραμμα. Να θεωρήσουν, δηλαδή, τη λαϊκή δημοκρατία ως στάδιο μεταβατικό για την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και την κατάργηση της ιδιοκτησίας ή να αγωνιστούν για έναν πλήρη σοσιαλιστικό μετασχηματισμό¹⁸⁸. Η αριστερή τάση διαφωνούσε με την ύπαρξη της λέξης «δημοκρατία» με το επιχείρημα του Φρ. Τζουλάτη, ο οποίος υποστήριξε ότι με τις έννοιες «δημοκρατία και ελευθερία, η αστική τάξη παραπλανά τις εργατικές μάζες» και ότι αυτές οι έννοιες έχουν διαφορετικό περιεχόμενο στην σοσιαλιστική και κομμουνιστική κοινωνία¹⁸⁹. Ο Δ. Λιγδόπουλος, επίσης, υποστήριξε ότι οι σοσιαλιστές πρέπει να στηρίζουν τους αστούς, για να πραγματοποιήσουν μια αστική δημοκρατία, διευκρινίζοντας όμως, το περιεχόμενό της και αντιδιαστέλλοντάς την προς τη δημοκρατία, όπως την εννοούν οι σοσιαλιστές «*δια να μη συγχύζεται ο λαός ως προς τον σκοπόν μας*»¹⁹⁰. Αξίζει εδώ να επισημανθεί ότι η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία της εργατικής τάξης θεωρείτο παροδικό καθήκον των σοσιαλιστών, γιατί τα πάντα είναι σχετικά και όλα αλλάζουν, έτσι και το θέμα της δημοκρατίας θεωρείτο ζήτημα τακτικής και όχι αρχών¹⁹¹.

Η «δεξιά» τάση τασσόταν υπέρ της αναγραφής της δημοκρατίας στο πρώτο άρθρο του μεταρρυθμιστικού, αφού οι δύο βουλευτές, Αρ. Σίδερης και Αλ. Κουριέλ, στην ορκωμοσία του βασιλιά Αλέξανδρου στις 22 Ιουλίου 1917 είχαν καταγγείλει στη Βουλή των Ελλήνων τη βασιλεία και, αποχωρώντας από τη συνεδρίαση, αναφώνησαν «*Ζήτω η Λαϊκή Δημοκρατία*»¹⁹². «*Αυτή ήτο η στάσις των δυο σοσιαλιστών βουλευτών, οι οποίοι κατέθεσαν πρότασιν ότι δεν αναγνωρίζουν το νέο*

¹⁸⁶ *Σύνταγμα της Ελλάδος κατά την Β' Αναθεωρητικήν Βουλήν (1911)*, Άρθρο 107 : «Επίσημος γλώσσα του Κράτους είναι εκείνη, εις την οποία συντάσσονται το πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα, πάσα προς παραφθοράν ταύτης επέμβασις απαγορεύεται».

¹⁸⁷ *Ο.π.*, σσ. 61,62

¹⁸⁸ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σ. 268

¹⁸⁹ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά ... ό.π.*, σ. 65

¹⁹⁰ *Ο.π.*, σ. 67

¹⁹¹ Β.Ι. Λένιν, *Δυο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2009, σ. 113

¹⁹² Ρίζοσπάστης, φ. 1 (23/7/1917), σ. 3

καθεστώς και κηρύσσονται υπέρ της Δημοκρατίας»¹⁹³, όπως αναφέρει η εφημερίδα «Ριζοσπάστης». Ο Αρ. Σίδερισ μέσα από τον τύπο έκανε ύμνο στην αρχαία ελληνική δημοκρατία, τονίζοντας ταυτόχρονα την ελληνικότητα της Μακεδονίας και τασσόταν υπέρ της δημοκρατικής κυβέρνησης του Κερένσκυ στη Ρωσία¹⁹⁴.

Έντονη συζήτηση, επίσης, έγινε ανάμεσα σε συνέδρους για τον χαρακτήρα του αστικού καθεστώτος, το οποίο θα συνέφερε τους σοσιαλιστές. Η μια πλευρά υποστήριζε ότι ένα αυταρχικό καθεστώς συμφέρει τους σοσιαλιστές, γιατί ο λαός εξεγείρεται πιο εύκολα εναντίον αυτού, ενώ η άλλη πλευρά διατεινόταν ότι σε ένα αστικό δημοκρατικό καθεστώς οι σοσιαλιστές θα μπορούσαν να προπαγανδίζουν ευκολότερα τις θέσεις τους. Έτσι, αντιμετώπιζαν το πρόβλημα αν θα υποστηρίξουν την κατάργηση του μοναρχικού καθεστώτος ή αν θα ανεχτούν τη βασιλεία, ώστε να επιδεινωθούν οι εσωτερικές αντιθέσεις του αστικού συστήματος που θα οδηγήσουν στην επανάσταση. Οι αντιπρόσωποι της αριστερής τάσης υποστήριζαν ότι δεν έχει μεγάλη σημασία για τους σοσιαλιστές η μορφή του καθεστώτος, το οποίο θα αντιπαλέψουν, αλλά η δυνατότητα τους να επιβάλλουν θεσμούς που επιθυμούν. Αντίθετα, οι εκφραστές της «δεξιάς» τάσης πρόβαλαν το επιχείρημα ότι μια τυραννική εξουσία μπορεί κάποιους να εξεγείρει αλλά άλλους τους κάνει «ζητιάνους»¹⁹⁵.

Μετά απ' αυτή την αντιπαράθεση ψηφίστηκε το πρώτο άρθρο του μεταρρυθμιστικού προγράμματος με 11 ψήφους υπέρ και 7 κατά. Επικράτησε, δηλαδή, η άποψη της «δεξιάς» πτέρυγας να γίνει αποδεκτός ο όρος της αστικής δημοκρατίας ως αναγκαίας προϋπόθεσης για το πέρασμα στο σοσιαλισμό και την κατάργηση του καταπιεστικού μοναρχικού καθεστώτος και καταψηφίστηκε η αναγκαιότητα, για την περίοδο εκείνη, της αποδοχής ενός επαναστατικού προγράμματος. Το ψηφισμένο πρώτο άρθρο στην τελική του διατύπωση είχε ως εξής: «Την κατάργησιν του βασιλικού θεσμού και τη εκδημοκράτησιν της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας, δηλαδή την εγκαθίδρυσιν της λαϊκής δημοκρατίας ως μεταβατικής περιόδου δια την πραγματοποίησιν της σοσιαλιστικής πολιτείας»¹⁹⁶.

Οι σύνεδροι στη συνέχεια αποφάσισαν ομόφωνα να δοθεί δικαίωμα ψήφου σε άνδρες και γυναίκες, να ισχύει το αναλογικό εκλογικό σύστημα και η θητεία των

¹⁹³ Ο.π., σ. 1

¹⁹⁴ Ο.π., φ. 4 (26/7/1917), σ. 1

¹⁹⁵ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά...* ό.π., σ. 68

¹⁹⁶ Ο.π., σ. 138

βουλευτών να είναι διετής. Η κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να εισάγει το θεσμό του δημοψηφίσματος «*όπως εξακριβούται αμέσως η γνώμη του λαού επί ωρισμένων σπουδαίων ζητημάτων και ειδικώς προκειμένου περί επιστρατεύσεως, πολέμου, συνθήκης, σπουδαίας φορολογικής, διοικητικής ή δικαστικής νομοθεσίας*». Επίσης, ψήφισαν να καταργηθεί ο στρατιωτικός νόμος και να αποκεντρωθεί η διοίκηση με την οργάνωση των νομών, δήμων και κοινοτήτων σε δημοκρατική βάση¹⁹⁷.

Το συνέδριο την τρίτη ημέρα (6/11/1918) ασχολήθηκε με τη στάση που έπρεπε να τηρήσει το κόμμα απέναντι στην «*Κοινωνία των Εθνών*». Το ερώτημα που τέθηκε ήταν αν το Σοσιαλιστικό Κόμμα πρέπει να αποδεχθεί την ΚτΕ ή να την απορρίψει ως όργανο της άρχουσας αστικής τάξης. Η συζήτηση για την ΚτΕ προκάλεσε ρήγματα στη «δεξιά» και στην κεντρώα τάση από την επιχειρηματολογία της αριστερής τάσης και αποτέλεσε το προοίμιο για τη μετέπειτα αποχώρηση της ομάδας του Ν. Γιαννιού, όταν συζητήθηκε το καταστατικό και η στάση του κόμματος για την εξωτερική πολιτική.

Η θέση της «δεξιάς» τάσης για την ΚτΕ ήταν γνωστή από τις απόψεις που είχε εκφράσει ο Ν. Γιαννιός στο «*Ριζοσπάστη*» από το 1917, όπου χαρακτήριζε την ΚτΕ ως πρόδρομο της σοσιαλιστικής κοινωνίας¹⁹⁸. Ο Ν. Γιαννιός πρόβαλε τις ωφέλειες, τα οποία θα είχε η ανθρωπότητα από την επιβολή ποινών σε κράτη, τα οποία θα παραβίαζαν το διεθνές δίκαιο και τις διεθνείς συνθήκες, με τη δημιουργία μιας διεθνούς στρατιωτικής δύναμης. Εξέφραζε την πεποίθηση ότι ο διεθνής αυτός στρατός θα ήταν περιττός με την κατάργηση του ελεύθερου ανταγωνισμού «*ο οποίος είναι το βαθύτερον ελατήριο του πολέμου*»¹⁹⁹. Επικαλείτο, επίσης, τις δηλώσεις του Wilson, λέγοντας ότι οι ωφέλειες από τη δημιουργία της ΚτΕ θα ήταν ο περιορισμός των εξοπλισμών, ο οποίος δεν μπορούσε να επιτευχθεί με τα «πλατωνικά» ψηφίσματα του Συνεδρίου της Χάγης αλλά θα επιτυγχανόταν από μια στρατιωτικά εγγυημένη διεθνή δικαιοσύνη. Επίσης, υποστήριζε ότι η ΚτΕ θα έλυνε και το πρόβλημα της ελευθερίας των θαλασσών με τη νίκη της Αντάντ στον πόλεμο και ότι η Ελλάδα έπρεπε να υποστηρίξει την ΚτΕ, επισημαίνοντας ότι «η φυλή μας

¹⁹⁷ Ο.π., σσ. 138-139

¹⁹⁸ Ριζοσπάστης, φ. 31, (24/8/1917), σ. 1: «Η «Κοινωνία των Εθνών δια την οποίαν συμφωνούν όλοι οι Εμπόλεμοι δεν είναι η γνωστή «Σοσιαλιστική Πολιτεία» των σοσιαλιστών. Η έμπνευσις θα ελήφθη ασφαλώς από αυτήν, η ΚτΕ πιθανόν να είναι ο πρόδρομος της σοσιαλιστικής...».

¹⁹⁹ Ο.π., φ. 32, (25/8/1917) σ. 1

πλασμένη δια έργα ειρήνης, δεν θα έχει να χάσει τίποτα. Η φυλή μας θα επανεύρη τον εαυτό της»²⁰⁰.

Η αριστερή τάση απέρριπτε τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΚτΕ και υποστήριξε την ένταξη της σε μια κοινωνία καθαρά σοσιαλιστικών κρατών που άρχισε - σύμφωνα με τον Φρ. Τζουλάτη - να δημιουργείται. Ο Δ. Λιγδόπουλος θεωρούσε την ΚτΕ ως νέα εκδοχή της Ιεράς Συμμαχίας που είχε ως σκοπό «να πολεμήσει κάθε εκδήλωση επαναστατικών κινημάτων στον κόσμο»²⁰¹ και πρότεινε τη δημιουργία μιας διεθνούς εργατικής οργάνωσης. Τόνισε, επίσης, ότι οι οικονομικές αντιθέσεις προκαλούν τους πολέμους και ότι αυτοί θα σταματήσουν να εκδηλώνονται «μόνον όταν λείψουν οι αιτίες που είναι ο τρόπος της παραγωγής της σημερινής κοινωνίας»²⁰².

Όταν και η κεντρική τάση με τον Άντζελ Πεχνά θεώρησε ουτοπία την ΚτΕ εφόσον θα δημιουργηθεί μέσα στο κεφαλαιοκρατικό καθεστώς, ο Ν. Γιαννιός χαρακτήρισε αυτούς που εναντιώνονταν στην ΚτΕ «πρωτόγονους σοσιαλιστές» και επισήμανε την έλλειψη σεβασμού προς τα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης, υποβάλλοντας ως μειοψηφία χωριστή πρόταση. Ο Αβρ. Μπεναρόγια και οι αντιπρόσωποι, οι οποίοι δεν ανήκαν στην ομάδα του Ν. Γιαννιού, αντέδρασαν έντονα, θεωρώντας ότι η τοποθέτησή του προσβάλλει το συνέδριο. Ο Στ. Κόκκινος χαρακτήρισε υποκριτική τη στάση του Ν. Γιαννιού ως προς την ενότητα του σοσιαλιστικού χώρου, αφού αυτές οι πράξεις του ήταν αντίθετες προς τις θεωρητικές του τοποθετήσεις για ενότητα²⁰³ και ο Α. Αρδίττης την εξέλαβε ως πράξη εκβιασμού προς το συνέδριο. Οι Π. Χλωμός και Αχ. Χατζημιχάλης υπερασπίστηκαν τον Ν. Γιαννιό και δήλωσαν ότι η ΚτΕ για αυτούς είναι θέμα αρχής²⁰⁴. Ο Δ. Λιγδόπουλος αντιδρώντας στη δήλωση αυτών αντέτεινε: «Νομίζω ότι αν θέλουμε να θεωρήσωμεν ως βάση του κόμματος την κοινωνία εθνών, πρέπει να χωριστούμε», και θεώρησε τη στάση των συνέδρων υπέρ της ΚτΕ υβριστική προς τους «μαξιμαλιστές συντρόφους». Τότε, ο Π. Χλωμός υποστήριξε ότι πρέπει στο καταστατικό του κόμματος να γραφούν και τα άρθρα της μειοψηφίας.

²⁰⁰ Ό.π., φ. 33. (25/8/1917) σ. 1

²⁰¹ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά...* ό.π., σσ. 76-77

²⁰² Ό.π., σσ. 75-76

²⁰³ Ό.π., σ. 78 «ενόμιζα ότι (ο Ν. Γιαννιός) θα πάψει το χώρισμα που ως τα τώρα μας εχώριζε και θα ενωθούμε».

²⁰⁴ Ό.π., «το κάθε κόμμα έχει την βάση του και την τακτικήν του. Η Κοινωνία των Εθνών είναι βάση μας και υπέρ της βάσεώς μας αυτής επιμένωμεν χωρίς να εκβιάζωμεν»

Στην ψηφοφορία για την ΚτΕ οι σύνεδροι ισοψήφισαν, 13 υπέρ της ΚτΕ και 13 εναντίον. Η συμβιβαστική λύση επιτεύχθηκε όταν η κεντρικά τάση με τον Α. Αρδίττη τάχθηκε υπέρ της ΚτΕ, τονίζοντας ότι «αι συμμαχίαι είναι εξυπηρετικά των συμφερόντων του εργατικού συμφέροντος. *Οι λαοί ήσαν πριν χωρισμένοι. Αι συμμαχίαι τους ήνωσαν και η ΚτΕ δεν θα φέρει πολέμους διότι μετά τον πόλεμον αυτόν δεν θα είναι εύκολον να ξαναγίνει και πάλι πόλεμος*»²⁰⁵. Σε αυτήν, επίσης, συνέβαλε και ο Ν. Δαμίγος, προτείνοντας να συμπεριληφθούν στην ΚτΕ και τα επαναστατημένα έθνη και ανάμεσα σ' αυτά η Ρωσία και η Γερμανία, θέση με την οποία συμφώνησαν οι Μ. Σιδέρης και Αρ. Σίδερης. Με τα νέα δεδομένα έγινε πάλι ψηφοφορία, στην οποία έγινε αποδεκτή η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΚτΕ με 17 ψήφους, εναντίον ψήφισαν 7 και οι υπόλοιποι 3 έδωσαν λευκή ψήφο. Μετά την υπερψήφιση της ΚτΕ, απορρίφθηκε η πρόταση του Π. Χλωμού για ίδρυση Ανωτάτου Δικαστηρίου της ΚτΕ και προτάθηκε από τον Αλβ. Κουριέλ να αποφασίσει για το θέμα η Διεθνής²⁰⁶.

Το επόμενο θέμα, το οποίο απασχόλησε το συνέδριο, ήταν η στάση του κόμματος απέναντι στον πόλεμο και ο χαρακτήρας του στρατού. Αρχικά, αφού απορρίφθηκε η πρόταση του Φρ. Πετρούσκα να εκλέγονται οι αρχηγοί του στρατού από τους στρατιώτες, ψηφίστηκε ομόφωνα, ύστερα από πρόταση του Ν. Γιαννιού, η μετατροπή του στρατού σε εθνοφρουρά και ο εκδημοκρατισμός της²⁰⁷, περιορίζοντας έτσι την «αυταρχική και δεσποτική» συμπεριφορά των αξιωματικών²⁰⁸. Στη συνέχεια η συζήτηση επικεντρώθηκε στην αποδοχή του «πολέμου εθνικής άμυνας» ή στην αποδοκιμασία όλων ανεξαιρέτα των «αστικών πολέμων». Η αρμόδια επιτροπή εισηγήθηκε στο συνέδριο δύο προτάσεις: α) *αποχή κατ' αρχήν από κάθε πόλεμο, αναγνώριση της ανάγκης της εθνικής άμυνας μετά από απόφαση του σοσιαλιστικού κράτους* και β) *αποχή από κάθε αστικόν πόλεμο*²⁰⁹.

Η δυσκολία διάκρισης του πολέμου σε επιθετικό ή αμυντικό απασχόλησε ιδιαίτερα τους συνέδρους, όπως τόνισαν οι Μ. Σιδέρης και Αλ. Κουριέλ «με τους στρατιωτικούς κύκλους και τις διπλωματίες είναι αδύνατο να ξέρει κανένας πότε αμύνεται και πότε επιτίθεται»²¹⁰. Ήδη το πρόβλημα αυτό είχε προκαλέσει τη

²⁰⁵ Ό.π., σ. 79

²⁰⁶ Ό.π., σ. 80-81

²⁰⁷ Ριζοσπάστης, φ. 469 (7/11/1918), σ. 2

²⁰⁸ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά...* ό.π., 81

²⁰⁹ Ό.π., σ. 82

²¹⁰ Ό.π., σ. 83

διάσπαση πολλών σοσιαλιστικών κομμάτων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο²¹¹. Για αυτόν τον λόγο οι εκπρόσωποι της κεντρώας τάσης υποστήριζαν τον πλήρη «αφοπλισμό όλων των λαών». Η αριστερή τάση τάχθηκε υπέρ της αποχής από κάθε αστικό πόλεμο με το επιχείρημα ότι ο πόλεμος εναντίον της αστικής τάξης είναι προοδευτικός και υποστήριζε την αναγκαιότητα της μετατροπής κάθε πολέμου σε κοινωνική επανάσταση. Η πρόταση του Ν. Γιαννιού να διαγραφεί η φράση «κατ' αρχήν», επειδή θεωρούσε τον αμυντικό πόλεμο αναγκαίο, απορρίφθηκε²¹², έγινε όμως δεκτή η πρότασή του για τον πόλεμο εθνικής άμυνας²¹³ και στην ψηφοφορία πλειοψήφησε, με 13 ψήφους, η πρόταση για «κατ' αρχήν» αποχή από κάθε πόλεμο και αναγνώριση της εθνικής άμυνας, 11 μειοψήφησαν και ένα λευκό.

Για τις συμμαχίες, τις οποίες θα έκανε το Σοσιαλιστικό Κόμμα, υπήρχαν δυο προτάσεις, α) αποχή από κάθε συμμαχία που φέρνει τον πόλεμο και β) αποχή από κάθε αστική συμμαχία που φέρνει τον πόλεμο. Έγινε αποδεκτή η πρώτη πρόταση. Επομένως ως προς τις αρχές του κόμματος για την ΚτΕ, τις συμμαχίες, τον στρατό και τον πόλεμο η τελική μορφή των αποφάσεων ήταν: *«πολιτική ειρήνης, συνεννόησης και ειλικρινούς συνεργασίας με όλα τα κράτη. Κατάργησης της μυστικής διπλωματίας, των μυστικών συνθηκών και προϋπολογισμών. Υποχρεωτική διαιτησία δι' όλης τας μεταξύ των κρατών διαφοράς. Βαλκανική δημοκρατική ομοσπονδία. Η Κοινωνία των Εθνών. Την μετατροπήν του ενεργού στρατού εις εθνοφρουράν και εκδημοκράτησίν της. Αποχήν κατ' αρχήν από κάθε πόλεμο. Αφοπλισμός όλων των κρατών και αναγκαστική διαιτησία δια πάσαν διαφοράν μεταξύ αυτών. Αναγνώρισις της εθνικής αμύνης κατόπιν αποφάσεως της διαιτητικής επιτροπής της ΚτΕ. Αποχή από κάθε συμμαχίαν που φέρει εις πόλεμον»*²¹⁴.

Ψηφίστηκαν ομόφωνα, επίσης, τα άρθρα που προτάθηκαν από την Οργανωτική Επιτροπή για τα ζητήματα των συνεταιρισμών, του τύπου, της εξασφάλισης της προσωπικής ελευθερίας, της θρησκείας, της θέσης της γυναίκας, των δικαστηρίων, της υγείας, της εκπαίδευσης και της φορολογίας. Στα άρθρα τονιζόταν 1. Η συγκρότηση και λειτουργία των συνεταιρισμών και των συνδικάτων πρέπει να είναι ελεύθερη χωρίς να απαιτείται κυβερνητική ή δικαστική έγκριση. 2. Να καταργηθεί το δικαίωμα της κυβέρνησης να διαλύει τα σωματεία 3. Ο Τύπος να

²¹¹ Ριζοσπάστης, φ. 469 (7/11/1918), σ.2

²¹² Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά...* ό.π., 82

²¹³ Ό.π., σ. 85 «πάντοτε θα υπάρχει η ιδέα της αμύνης, εφόσον υπάρχουν άγρια κράτη. Καταλήγων κηρύσσεται υπέρ της αμύνης».

²¹⁴ Ό.π., σ. 139

είναι απόλυτα ελεύθερος με την κατάργηση κάθε μορφής λογοκρισίας και τα αδικήματα, τα οποία αφορούν αυτόν, να ανήκουν στη δικαιοδοσία ενόρκων. 4. Να εξασφαλίζεται πλήρως η προσωπική ελευθερία και το οικογενειακό άσυλο, 5. Να καταργηθεί ο νόμος για τις εκτοπίσεις και 6. Να καθοριστεί ανώτατο όριο προφυλάκισης με αποζημίωση για τυχόν παράνομη κράτηση²¹⁵.

Αποφάσισαν, επίσης, να καθιερωθεί η ελευθερία κάθε θρησκευόμενου χωρίς να είναι αναγκαία η ύπαρξη επίσημης θρησκείας, καθώς η θρησκεία οφείλει να αναγνωρίζεται ως «ιδιωτική υπόθεση» και η Εκκλησία «ιδιωτικόν ίδρυμα». Οι ληξιαρχικές πράξεις να εκδίδονται από την τοπική αυτοδιοίκηση. Να καθιερωθεί ο πολιτικός γάμος²¹⁶. Επιβαλλόταν, επίσης, η πλήρης αστική, οικονομική και κοινωνική εξίσωση των γυναικών με τους άνδρες, καταργουμένων και των νόμων που περιορίζουν τα δικαιώματα της γυναίκας. Η απονομή της δικαιοσύνης να γίνεται από δικαστές που θα εκλέγονταν από τον λαό και να συσταθούν ειδικά δικαστήρια για ανηλίκους. Να καταργηθούν η θανατική ποινή, τα στρατοδικεία και ναυτοδικεία, οι φυλακές να μετατραπούν σε μορφωτικά ιδρύματα και να ιδρυθούν ειδικές φυλακές για ανήλικους, γυναίκες και άτομα που διώκονται για πολιτικά αδικήματα²¹⁷.

Να θεσμοθετηθεί η υποχρεωτική εκπαίδευση και να εκλαϊκευθεί. Να παρέχονται δωρεάν η τροφή και τα μέσα διδασκαλίας στους μαθητές και μαθήτριες από τους κατά τόπους δήμους και κοινότητες. Να εισαχθεί η δημοτική γλώσσα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και να εξασφαλισθεί η δυνατότητα να διδάσκονται τη γλώσσα τους οι διάφορες εθνικότητες. Η ιατρική περίθαλψη να παρέχεται δωρεάν σε όλους. Οι έμμεσοι φόροι και οι φόροι στα είδη πρώτης ανάγκης πρέπει να καταργηθούν και να επιβάλλεται κλιμακούμενη προοδευτικά φορολογία τόσο στο κεφάλαιο όσο και στις κληρονομίες με απώτερο στόχο τον περιορισμό του κληρονομικού δικαιώματος²¹⁸. Το κράτος να συμμετέχει στα κέρδη των μεγάλων μονοπωλίων, των εταιρειών και των επιχειρήσεων και να κατάσχονται τα έκτακτα κέρδη. Να εθνικοποιηθούν οι τράπεζες και οι μεγάλες επιχειρήσεις και στις διοικήσεις τους να μετέχουν οι εργάτες²¹⁹.

Την τέταρτη ημέρα (7/11/1918) το συνέδριο ασχολήθηκε με το αγροτικό ζήτημα σε μια ενδιαφέρουσα συζήτηση. Υποβλήθηκαν αρχικά δυο προτάσεις. Η

²¹⁵ Ο.π., σσ. 139-140

²¹⁶ Ριζοσπάστης, φ. 469 (7/11/1918), σ.2

²¹⁷ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά...* ό.π., σ. 140

²¹⁸ Ριζοσπάστης, φ. 469 (7/11/1918), σ. 2

²¹⁹ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά...* ό.π., σ. 141

πρόταση του Αβρ. Μπεναρόγια υποστήριζε την «απαλλοτριώση» όλων των μεγάλων κτημάτων της παλαιάς και νέας Ελλάδας, τη διανομή τους στους αγρότες, την κατάσχεση όλων των μοναστηριακών κτημάτων και την παράδοσή τους στις γεωργικές κοινότητες. Ο ίδιος ο Μπεναρόγια πρότεινε να αντικατασταθεί η λέξη «απαλλοτριώση» με τη λέξη «εθνικοποίηση» και υποστήριζε ότι με τα απαλλοτριωμένα κτήματα, τα οποία θα παραχωρούνταν στους μικροκαλλιεργητές αγρότες, θα δημιουργούνταν περισσότεροι προλετάριοι με πολιτική δύναμη. Η δεύτερη πρόταση του Ν. Γιαννιού ζητούσε την εθνικοποίηση των μεγάλων κτημάτων «όχι κατά τον μαξιμαλιστικόν τρόπον αλλά δι' αγοράς υπό του κράτους ή η ενοικίασις υπ' αυτού μοναστηριακών και λοιπών κτημάτων εις χωρικούς χωρίς την συμμετοχήν των καλογήρων εις τα κέρδη». Η πρόταση αυτή με τον όρο «ενοικίαση» κατακρίθηκε²²⁰. Τελικά η οριστική πρόταση του Ν. Γιαννιού ήταν «εθνικοποίηση των τσιφλικιών και των μοναστηριακών κτημάτων και την παραχώρησιν αυτών»²²¹.

Μια τρίτη πρόταση του Αρ. Σίδερι που συμβίβαζε τις δυο προηγούμενες και ζητούσε την εθνικοποίηση των τσιφλικιών και των μοναστηριακών κτημάτων και την παράδοσή τους στις κοινότητες των καλλιεργητών (η τελευταία φράση ήταν πρόταση του Αρδίττη) έγινε αποδεκτή και από το Ν. Γιαννιό και ψηφίστηκε με 22 ψήφους, ενώ η πρόταση του Μπεναρόγια πήρε 10. Ο Αρ. Σίδερις υποστήριξε την πρότασή του με το επιχείρημα ότι η ιδιοκτησία της γης είναι η «πηγή του κακού», επειδή οι μικροϊδιοκτήτες είναι δύναμη, η οποία αντιτάσσεται στον σοσιαλισμό, γι' αυτό τα εθνικοποιημένα μεγάλα κτήματα έπρεπε να παραχωρηθούν στις κοινότητες και να τα εκμεταλλεύονται οι κάτοικοι αυτών. Διευκρίνισε, επίσης, ότι είναι ζήτημα αρχής η απαλλοτριώση χωρίς αποζημίωση, των κτημάτων²²². Τελικά έγινε αποδεκτή η πρότασή του και από το Ν. Γιαννιό και ψηφίστηκε με 22 ψήφους, ενώ η πρόταση του Μπεναρόγια πήρε 10.

Η πρόταση, η οποία ψηφίστηκε απέρρευε από τις αντιλήψεις της σοσιαλδημοκρατίας, ενώ η πρόταση του Μπεναρόγια πλησίαζε προς τη ρύθμιση των μπολσεβίκων της Ρωσίας, καθώς ο Λένιν μοίρασε τη γη στους αγρότες για να χτυπηθεί η μεγάλη ιδιοκτησία και να προσδεθούν οι αγρότες στην επαναστατική

²²⁰ Βαλκανικός ταχυδρόμος, φ. 236, (10/11/1918), σ. 1 «Η πρόταση αυτή μολόνότι περιελάμβανε το στοιχειώδες αντισοσιαλιστικό αυτό «ενοικίασις» όπερ σημαίνει με άλλα λόγια «εκμετάλλευσιν» εύρεν εν τούτοις υποστηρικτές 4-5 οπαδούς του προτείναντος»

²²¹ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,... ό.π., σ. 90

²²² Ό.π., σσ. 89-91

κυβέρνηση²²³. Η απόφαση για την εθνικοποίηση των μεγάλων κτημάτων αποτελούσε ένα ριζοσπαστικό μέτρο σε σχέση με τις θέσεις των άλλων κομμάτων και οργανώσεων, αφού η περιουσία των γαιοκτημόνων γινόταν κρατική. Δεν ικανοποιούσε όμως την επιθυμία των ακτημόνων αγροτών να έχουν δική τους γη και ενίσχυε την προπαγάνδα των άλλων πολιτικών δυνάμεων ότι οι σοσιαλιστές θέλουν να πάρουν τη γη από τους αγρότες και να την κάνουν κρατική²²⁴. Τελικά για τους αγρότες δεν καταρτίστηκε ένα συνολικό εξειδικευμένο αγροτικό πρόγραμμα.

Στη διάρκεια της συζήτησης για το εργατικό προκλήθηκε ένταση ανάμεσα στον Αβρ. Μπεναρόγια και τον Ν. Γιαννιό. Αυτό είχε ως συνέπεια η ομάδα του Γιαννιού να απέχει από τη ψηφοφορία, δηλώνοντας ότι «δεν τα ψηφίζουμε και λογικά αν είναι. Η αποχή είναι δι' άλλους λόγους και αυτήν την στιγμήν μπορούσαμε να συζητήσουμε μυστική συνεδρίαση, εν τούτοις επειδή είναι περασμένη η ώρα ας εξακολουθήσωμεν»²²⁵. Από αυτό το νέο επεισόδιο διαφαίνεται η διάθεση της ομάδας του Γιαννιού να αποχωρήσει πλέον από το συνέδριο.

Οι απαιτήσεις για τους εργάτες ψηφίστηκαν όλες όπως προτάθηκαν από την οργανωτική επιτροπή και περιλάμβαναν τις εξής θέσεις: Οι επιθεωρητές και επόπτες εργασίας να εκλέγονται από τους εργάτες. Να καθιερωθεί το οκτάωρο και κατώτατο όριο αμοιβής καθώς και η Κυριακή ως αργία. Να ιδρυθούν ταμεία εργατικών συντάξεων και αλληλοβοήθειας για τους ασθενείς εργάτες και να αναφερθούν σανατόρια για την αντιμετώπιση της φυματίωσης. Οι δήμοι και οι κοινότητες να δημιουργήσουν υποδομές για τη μέριμνα του τοκετού των γυναικών. Να καθιερωθεί η επαγγελματική εκπαίδευση των εργατών και να αναστέλλεται η λειτουργία των εργοστασίων και επιχειρήσεων όταν προκηρύσσονται απεργίες.

Να καθιερωθούν ειδικά δικαστήρια για την εκδίκαση ατομικών υποθέσεων μεταξύ εργατών και εργοδοτών και να λαμβάνονται μέτρα για την ασφάλεια και την υγιεινή των εργατών. Οι εργάτες να συμμετέχουν με ποσοστό 50% στο ανώτατο συμβούλιο εργασίας, να απαγορευθεί η εργασία ανηλίκων κάτω των 18 ετών και οι υπηρέτριες να θεωρούνται εργάτριες με ό,τι σήμαινε και συνεπαγόταν αυτό. Η εργατική νομοθεσία να επεκταθεί και στους αγρότες. Τα παιδιά και οι γυναίκες να μην εργάζονται τη νύχτα και να θεσπιστεί διπλή αμοιβή της νυχτερινής εργασίας. Να

²²³ Ν. Χάλας, *Κομμιντέρν. Η Τρίτη Διεθνής*, εκδ. «Εργατική Δημοκρατία», Αθήνα 1999, σ. 52 : «Στην Ουγγαρία η άρνηση της κυβέρνησης του Μπέλα Κουν να παραχωρήσει τη γη στους αγρότες ήταν αποφασιστικό λάθος με αποτέλεσμα οι τρεις στους τέσσερις Ούγγρους να θεωρούν ότι δεν είχαν να χάσουν τίποτα από την ήττα της εργατικής τάξης».

²²⁴ Χρ. Βραχνιάρης *Το Ελληνικό εργατικό κίνημα...* ό.π., σσ. 107-108

²²⁵ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά...* ό.π., σ. 97

απαγορεύεται στους εργοδότες να επιβάλλουν οποιαδήποτε ποινή στους εργατές. Να καταργηθεί κάθε νόμος που εμποδίζει την απεργία και ο νόμος για την επιστράτευση των εργατών²²⁶.

Μετά την ψήφιση των απαιτήσεων για τους εργατές ο Ν. Δημητράτος, ο οποίος δεν είχε πάρει το λόγο, όταν συζητήθηκε το θέμα της αστικής δημοκρατίας, ζήτησε να μιλήσει, τονίζοντας ότι ένα σοσιαλιστικό κόμμα δεν έπρεπε να κατευθύνει την εργατική τάξη σε μεταρρυθμίσεις του αστικού συστήματος και ότι τα άρθρα που ψηφίστηκαν αποτελούν διόρθωση των νόμων που υπάρχουν και δεν έχουν σχέση με το maximum των απαιτήσεων του κόμματος. Υποστήριξε ότι αυτά που αποφασίστηκαν μπορούσαν να θεωρηθούν πρόγραμμα ριζοσπαστικού κόμματος και όχι επαναστατικού σοσιαλιστικού²²⁷.

Μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης για τις αρχές του κόμματος άρχισε η συζήτηση για το καταστατικό του, η οποία διήρκεσε δυο ημέρες (7-8/11/1918). Ο Ν. Γιαννιός υποστήριξε ότι δεν έπρεπε να τεθούν στο καταστατικό, ζητήματα αρχής του κόμματος, όπως η «κολλεκτιβική και κομμουνιστική κοινωνία», αλλά η πρότασή του δεν έγινε αποδεκτή, αφού στο ιδρυτικό ψήφισμα του συνεδρίου παρουσιαζόταν ως βασική αρχή του κόμματος. Το καταστατικό του Α΄ συνεδρίου δεν έχει διασωθεί αλλά δημοσιεύθηκε στις 18 Μαΐου 1919, όταν άρχισε το Εθνικό Συμβούλιο, η δομή της οργάνωσης του ΣΕΚΕ²²⁸.

Για την ονομασία του Κόμματος προτάθηκαν: α) Σοσιαλιστικόν Εργατικόν Κόμμα της Ελλάδος (πρόταση του Ν. Δημητράτου) και β) Σοσιαλιστικόν Κόμμα της Ελλάδος (πρόταση της ομάδας του Γιαννιού με το επιχείρημα ότι με τη λέξη «εργατικόν» αποκλείονται οι διανοούμενοι). Ψηφίστηκε η πρώτη πρόταση με 9 ψήφους, η δεύτερη πήρε 7, ενώ 6 σύνεδροι ψήφισαν λευκό²²⁹.

Για την έδρα του Κόμματος προτάθηκαν η Θεσσαλονίκη, ο Πειραιάς γιατί εκεί ήταν η έδρα της ΓΣΕΕ και η Αθήνα. Στην ψηφοφορία που ακολούθησε η Αθήνα έλαβε 14 ψήφους έναντι τεσσάρων του Πειραιά και ισάριθμων της Θεσσαλονίκης²³⁰.

Η οργανωτική δομή του ΣΕΚΕ περιλάμβανε τα εξής όργανα: 1. Συνέδριο. 2. Εθνικό Συμβούλιο. 3. Κεντρική Επιτροπή και Κεντρική Εξελεγκτική Επιτροπή. 4. Το Γραφείο του Κόμματος. 5. Τα Τμήματα. 6. Οι Όμιλοι. 7. Τα μέλη.

²²⁶ Ριζοσπάστης, φ. 625 (17/4/1919), σ. 2

²²⁷ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,... ό.π., σ. 99

²²⁸ Ριζοσπάστης, φ. 655 (18/5/1919), σ. 2

²²⁹ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,... ό.π., σ. 101

²³⁰ Ό.π., σ. 102

Κυρίαρχο όργανο του κόμματος ήταν το *Συνέδριο*, το οποίο συγκαλείτο κάθε χρόνο και καθόριζε τις αρχές, την τακτική και την οργάνωση του κόμματος. Ασκούσε τον έλεγχο των οργάνων και αντιπροσωπεύονταν σε αυτό όλες οι οργανώσεις του κόμματος και οι ομοσπονδίες που αποδέχονταν τις αρχές του. Έξι μήνες μετά το συνέδριο ή σε έκτακτες περιπτώσεις συγκαλείτο το *Εθνικό Συμβούλιο* με περιορισμένο αριθμό μελών, το οποίο αποφάσιζε για επείγοντα ζητήματα χωρίς να τροποποιήσει αποφάσεις συνεδρίου²³¹. Από το συνέδριο εκλεγόταν πενταμελής *Κεντρική Επιτροπή* (ΚΕ), η οποία αποτελούσε το εκτελεστικό όργανο των αποφάσεών του. Η Κ.Ε. είχε τη γενική διοίκηση του κόμματος και όλα τα όργανα όφειλαν να τηρούν τις εγκυκλίους της και να την εμπιστεύονται. Μέλος της Κ.Ε. εκλεγόταν ως *Γενικός Γραμματέας* της ΚΕ του κόμματος. Η Κ.Ε. ελεγχόταν, επίσης, από τριμελή *Κεντρική Εξελεγκτική Επιτροπή* και, τέλος, το *Γραφείο του Κόμματος* συγκέντρωνε τα αρχεία του και οργάνωνε την υλοποίηση των αποφάσεων των οργάνων του²³².

Σε κάθε πόλη λειτουργούσαν *Τοπικά Τμήματα*, τα οποία αριθμούσαν τουλάχιστον δεκαπέντε (15) μέλη ή *Όμιλοι* όταν τα μέλη ήταν λιγότερα. Οργάνωναν τον τοπικό αγώνα, ενέκριναν την εγγραφή ή τη διαγραφή μελών και προωθούσαν τις αρχές του κόμματος στις εκδηλώσεις τους. Η οργανωτική τους δομή ήταν ίδια με την αντίστοιχη της Κ.Ε. με πενταμελή Τοπική και τριμελή Εξελεγκτική Επιτροπή²³³. Για να εγγραφεί κάποιος ως μέλος του κόμματος έπρεπε να είναι είκοσι (20) ετών, να ανήκει σε σωματείο - αν είναι εργάτης, να ασπάζεται τις αρχές του²³⁴ και η εγγραφή του να εγκριθεί από τη συνέλευση του Τμήματος ή του Ομίλου. Κάθε μέλος του κόμματος υποχρεωνόταν να συμμετέχει στις συνεδριάσεις και στις συγκεντρώσεις, υποστηρίζοντας τον πολιτικό αγώνα και να συμπεριφέρεται με πνεύμα συντροφικότητας προς όλα τα μέλη του²³⁵.

Οι σύνεδροι συζήτησαν εκτενώς για το αν θα είναι ανοιχτό το κόμμα σε οποιονδήποτε ήθελε να γίνει μέλος του ή θα γίνονται δεκτοί μόνο οι συνειδητοί σοσιαλιστές που γνώριζαν τις βασικές μαρξιστικές αρχές. Ο Ν. Γιαννιός πρότεινε τη δημιουργία μορφωτικών ομίλων φοίτησης των υποψήφιων μελών ενός ή δυο ετών, τους οποίους θεωρούσε απόλυτα αναγκαίους. Ο Α. Μπεναρόγια συμφώνησε με τους μορφωτικούς ομίλους του Ν. Γιαννιού, αλλά δεν τους θεωρούσε απόλυτα

²³¹ Ριζοσπάστης, φ. 655 (18/5/1919), σ.2

²³² Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα Κείμενα*, Τόμος Πρώτος 1918-1924, εκδ. «Σύγχρονη εποχή», Αθήνα 1974, σσ. 22-23

²³³ Ό.π., σσ. 20-21

²³⁴ Ριζοσπάστης, φ. 470 (8/11/1918), σ. 2

²³⁵ Ό.π., φ. 655 (18/5/1919), σ.2

αναγκαίους. Ο Ν. Γιαννιός ανταπάντησε ότι έπρεπε ένα μέλος πρώτα να γίνεται σοσιαλιστής και έπειτα να εγγράφεται στα μητρώα ως μέλος, υποστηρίζοντας ότι, αν υπήρχαν σοσιαλιστές, δεν θα πήγαιναν βουλευτές στην Ευρώπη (συνδιάσκεψη του Λονδίνου). Ανταπαντώντας ο Αρ. Σίδερις, επιτιθέμενος κατά του Γιαννιού, είπε ότι θα πει «πράγματα πολύ - πολύ βαρειά για σας (τον Γιαννιό)»²³⁶.

Ακολούθησε έντονη αντιπαράθεση μεταξύ των συνέδρων για την αναγκαιότητα ή μη των μορφωτικών ομίλων και ψηφίστηκε η οριστική μορφή του άρθρου για τα μέλη του κόμματος με 18 ψήφους υπέρ και 7 κατά²³⁷. Μετά την αποχή της ομάδας του Ν. Γιαννιού από τη ψηφοφορία, ο Αβρ. Μπεναρόγια απευθυνόμενος στον Ν. Γιαννιό είπε «δεν θα φύγετε προτού εξηγηθούμε». Ο Γιαννιός τότε δήλωσε ότι «δεν μπορεί να ανεχθεί τη στάση του Αρ. Σίδερι και Αβρ. Μπεναρόγια», καταλήγοντας με τη φράση «ομολογώ ότι είναι μερικά ζητήματα που λύνονται μόνο με το πιστόλι»²³⁸. Η αψιμαχία αυτή προκάλεσε ένταση και ο πρόεδρος του συνεδρίου αναγκάστηκε να διακόψει τη συνεδρίαση για την επόμενη ημέρα..

Όσον αφορά στους βουλευτές του κόμματος προτάθηκε από την αριστερή πτέρυγα να παραδίδουν ανυπόγραφη την παραίτησή τους στην Κεντρική Επιτροπή χωρίς ημερομηνία, την οποία θα διαχειριστεί η Κ.Ε. στην περίπτωση που οι εκλεγέντες βουλευτές δεν θα ακολουθούσαν τις θέσεις και την τακτική του κόμματος. Οι άλλες τάσεις του συνεδρίου θεώρησαν την πρόταση προσβλητική. Η αριστερή πτέρυγα υποστήριξε ότι «δυνατόν να είναι αδαμάντινοι χαρακτήρες, πιθανώς όμως να απατηθώμεν εις την εκλογήν. Πρέπει να υπάρχει μια εγγύησις δι' ης θα μπορούμε να διώχνουμε τους αναξίους αντιπροσώπους μας»²³⁹.

Ο Ν. Γιαννιός στη συνέχεια έθεσε το θέμα της αντιπροσώπευσης των μειοψηφιών στο κόμμα και πρότεινε οι οργανώσεις Αθηνών, το (*Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών* το οποίο ονομαζόταν και *Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ελλάδος*²⁴⁰, και η *Σοσιαλιστική Εργατική Ένωσις*), να μείνουν ανεξάρτητες. «Θα ανήκουν εις το Κόμμα. Αλλά επειδή θα μας χωρίζει η τακτική θα θέλαμε να είμεθα όπως είμεθα. Στις εφημερίδες πρέπει να μας επιτραπεί να έχωμεν και εφημερίδα»²⁴¹. Στην τοποθέτηση

²³⁶ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,... ό.π., σσ. 107-108

²³⁷ Ό.π. σ. 109 «όστις θα γίνη μέλος του κόμματος πρέπει να υπογράψη δήλωσιν παραδοχής των αρχών και του προγράμματος του κόμματος, να συστηθή από δύο παλαιά μέλη ... εφοδιάζεται με βιβλιόριον αναγνωρίσεως».

²³⁸ Ό.π., σ. 110

²³⁹ Ό.π., σ. 122

²⁴⁰ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ... τ. Β', Α' μέρος* ό.π., σ. 97

²⁴¹ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,..., ό.π. σσ. 122-123

αυτή του Ν. Γιαννιού έγινε εκτενής συζήτηση και η αριστερή πτέρυγα αναρωτήθηκε τι θα συνέβαινε αν και άλλες μειοψηφίες διεκδικούσαν αυτό που θέλει ο Ν. Γιαννιός. Ο Μ. Οικονόμου υποστήριξε ότι «δεν μπορώ να καταλάβω πώς υποστηρίζετε ότι είναι δυνατόν να υπάρξουν στην αυτήν πόλιν δυο οργανώσεις ανήκουσαι και οι δυο στο αυτό κόμμα, αλλά με χωριστήν πολιτικήν κάθε μια με χωριστόν πρόγραμμα, με χωριστήν εφημερίδα, με χωριστόν Σοσιαλισμόν». Τόνισε ότι οι διαφορές με τον Ν. Γιαννιό ήταν οι μορφωτικοί όμιλοι και ότι αυτό δεν αποτελούσε αίτιο να μην «είμεθα» μαρξιστές και υποστήριξε ότι πρέπει να υπάρχουν ασφαλιστικές δικλείδες για τα μέλη, αφού όλοι θέλουν να μορφώνονται μαρξιστικά τα εισερχόμενα μέλη²⁴².

Την έβδομη ημέρα (10/11/1918) αποφασίστηκε το επόμενο συνέδριο να γίνει στην Αθήνα μετά από ένα χρόνο, όπως οριζόταν από το καταστατικό. Ως δημοσιογραφικό όργανο του κόμματος αποφασίστηκε να είναι ο «*Εργατικός Αγών*» με τη νέα ονομασία «*Σοσιαλιστικός Αγών*» με πρόθεση να εκδίδεται καθημερινά, πράγμα όμως που δεν έγινε ποτέ. Ψηφίστηκαν, επίσης, οι αρχές του κόμματος, το πρόγραμμα²⁴³, το καταστατικό και συντάχθηκε το ιδρυτικό ψήφισμα του νέου κόμματος. Στο ιδρυτικό του κόμματος αναφέρεται ότι οι Οργανώσεις που το υπογράφουν, οι Όμιλοι, οι Νεολαίοι αποτελούσαν πλέον ενιαίο κόμμα. Η αλληλογραφία με κόμματα του εξωτερικού και με τη Διεθνή μεταφέρθηκαν στην Κεντρική Διοίκηση του Κόμματος. Η Φεντερασιόν και η Οργάνωση Πειραιά όφειλαν να ειδοποιήσουν το Διεθνές Γραφείο να αλληλογραφεί στο εξής απευθείας με την Κεντρική Διοίκηση του Κόμματος, η οποία ήταν υποχρεωμένη να υποβάλλει στο Διεθνές Γραφείο τις τακτικές εκθέσεις για την πορεία του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα.

Για τα ζητήματα εσωτερικής πολιτικής διατυπώθηκε η θέση «ότι, επειδή καθ' όλην την περίοδον των εσωτερικών αγώνων η θέλησις του λαού δεν εύρε την ευκαιρίαν να εκδηλωθή ελευθέρως, θεωρεί ότι μόνον ο λαός είναι αρμόδιος ν' αποφανθή περί του ζητήματος της διοικήσεώς του και ΚΗΡΥΣΣΕΤΑΙ ΥΠΕΡ ΤΑΧΕΙΑΣ ΣΥΓΚΛΗΣΕΩΣ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ»²⁴⁴.

²⁴² Ό.π., σσ. 125, 127-128 [Σε αυτό το σημείο σταματούν τα σωζόμενα πρακτικά του ιδρυτικού συνεδρίου].

²⁴³ Οι αρχές και το πρόγραμμα δημοσιεύθηκαν έξι μήνες μετά το συνέδριο. Ριζοσπάστης, φ. 625 (17/4/1919), σ. 2 : «Αι αρχαί και το πρόγραμμα του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος ετυπώθησαν δια πρώτην φοράν τον Ιανουάριον του 1918, ως προσχέδιον, και διενεμήθησαν καθ' όλον το 1918. Τον Νοέμβριον του ίδιου έτους, εις το Α' Σοσιαλιστικόν Συνέδριον του Πειραιώς εψηφίσθησαν από τους απεσταλμένους προς τούτο αντιπροσώπους όλων των σοσιαλιστικών οργανώσεων, ομίλων και νεολαιών της Ελλάδος».

²⁴⁴ Ριζοσπάστης, φ. 472 (12/11/1918), σ. 1

Την ίδια ημέρα ψηφίστηκε και το υπόμνημα για την *εξωτερική πολιτική* του κόμματος. Η πλειοψηφία του συνεδρίου υιοθέτησε μια μετριοπαθή θέση στο ζήτημα των μελλοντικών διαπραγματεύσεων για την Ειρήνη. Υποστήριξε ότι η συνομολόγηση γενικής Ειρήνης έπρεπε να γίνει χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις «επί τη βάση του δικαιώματος των λαών να διαθέτουν ελευθέρως τα καθ' εαυτούς και συμμετοχή εις αυτάς (διαπραγματεύσεις) όλων των εμπολέμων κρατών και της Ρωσίας και ακύρωσις πάσης προγενεστέρας συνθήκης»²⁴⁵. Προτεινόταν, επίσης, στις διαπραγματεύσεις να αντιπροσωπεύονταν οι εργατικές τάξεις των κρατών που συμμετέχουν σε αυτές. Τα εμπόλεμα και τα ουδέτερα κράτη έπρεπε να αποδεχθούν την άμεση εκκένωση των χωρών που έχουν καταληφθεί από τους διάφορους στρατούς, να γίνει άμεση αποστράτευση και γενικός αφοπλισμός και να καταργηθεί η μυστική διπλωματία. Να καταργηθεί, επίσης, η στρατιωτική θητεία και ο στρατός να αντικατασταθεί από πολιτοφύλακες. Οι θάλασσες έπρεπε να διεθνοποιηθούν και να ανοίξουν τα στενά.

Κρίθηκε, επίσης, απαραίτητο να διεθνοποιηθούν τα εργοστάσια που παράγουν πολεμικούς εξοπλισμούς και να χρησιμοποιηθούν σε παραγωγικούς σκοπούς. Όλα τα έθνη να έχουν το δικαίωμα να αποφασίζουν το πολιτικό τους σύστημα, τα εκκρεμή εθνικά και εδαφικά ζητήματα, όπως και το αποικιακό ζήτημα, να επιλυθούν με γνήσια δημοψηφίσματα των ενδιαφερόμενων πληθυσμών. Με τους ίδιους όρους να επιλυθεί και το αποικιακό ζήτημα. Με την κατάργηση των συμμαχιών που υπάρχουν να συγκροτηθεί η ΚτΕ για την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας όλων των λαών. Να γίνει, τέλος, τελωνειακή ένωση των κρατών και να συσταθεί διεθνές κοινοβούλιο ως οικονομική και πολιτική βάση της ΚτΕ. Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, το ΣΕΚΕ έκρινε απαραίτητη τη σύγκληση διεθνούς σοσιαλιστικού συνεδρίου του οποίου οι αποφάσεις θα ήταν υποχρεωτικές για όλα τα εργατικά κόμματα²⁴⁶.

Ως προς τα εκκρεμή βαλκανικά ζητήματα το συνέδριο πρότεινε οι λαοί των νησιών και της Βορείου Ηπείρου να αποφασίσουν ελεύθερα και να καθορίσουν την τύχη τους, καθώς σε αυτές τις περιοχές υπερίσχυε το ελληνικό στοιχείο. Οι προσφυγικοί πληθυσμοί των βαλκανικών χωρών και της Μικράς Ασίας ορίστηκε από το συνέδριο να παλιννοστήσουν και το τουρκικό κράτος να γίνει ομόσπονδο αποτελούμενο από βιλαέτια, έτσι ώστε οι εθνικότητες της Ανατολής να αποκτήσουν

²⁴⁵ Ο.π., φ. 472 (12/11/1918), σ. 1

²⁴⁶ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,... ό.π., σσ. 144-145

αυτονομία και να εισχωρήσουν σε μια βαλκανική ομοσπονδία²⁴⁷. Το συνέδριο, όμως, αναγνώριζε τη δυσκολία για την επίλυση των βαλκανικών προβλημάτων, αφενός, επειδή η εξωτερική πολιτική που ασκείτο από τις κυβερνήσεις των χωρών της Βαλκανικής ήταν ηγεμονική και διεκδικούσε εδάφη γειτονικών χωρών της βαλκανικής χερσονήσου καλλιεργώντας τον εθνικισμό και, αφετέρου, επειδή η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία επεδίωκε τον έλεγχο της περιοχής, προσπαθώντας να τα μετατρέψει σε πειθήνια όργανά της. Επιπλέον, καθίστατο αδύνατος ο καθορισμός εθνολογικών συνόρων, διότι οι εθνικότητες σε πολλές περιοχές ήταν τόσο ανάμεικτες, ώστε να μην μπορεί ούτε ο πόλεμος να δώσει οριστική λύση.

Για όλους αυτούς τους λόγους το ΣΕΚΕ έκρινε ως προτεραιότητα των σοσιαλιστικών κομμάτων της Βαλκανικής την καταπολέμηση κάθε ιμπεριαλιστικής αξίωσης των βαλκανικών χωρών για τον διακανονισμό των εκκρεμών ζητημάτων, γιατί θα οδηγούσε σε νέους πολέμους. Τα σοσιαλιστικά κόμματα όφειλαν να αντιταχθούν σε κάθε συμμαχία που επιβουλεύεται τα δικαιώματα και την ελευθερία των άλλων βαλκανικών λαών και να διακηρύξουν ότι ο μόνος τρόπος για την ένωση των βαλκανικών λαών και τη διασφάλιση της ειρήνης ήταν η δημιουργία *Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας (ΒΔΟ)*, χωρίς καμιά εδαφική μεταβολή. Μια ομοσπονδία, στηριγμένη σε δημοκρατικούς θεσμούς, θα μπορούσε να εγγυηθεί την πλήρη και πραγματική πολιτική, εθνική και γλωσσική ελευθερία όλων των εθνοτήτων. Στη ΒΔΟ θα υπήρχαν *τοπικές Βουλές* και μια *κεντρική Βουλή* η οποία θα εκλεγόταν με άμεση καθολική ψηφοφορία και με το σύστημα της αναλογικής αντιπροσώπευσης²⁴⁸.

Για την υλοποίηση του στόχου της ΒΔΟ προτάθηκε ως πρώτο βήμα η άμεση ταχυδρομική, τηλεγραφική και τελωνειακή ένωση και η πολιτική και οικονομική συμμαχία των βαλκανικών κρατών εναντίον κάθε ξένης επέμβασης και επιρροής. Το συνέδριο εισηγήθηκε και τη σύγκληση παμβαλκανικού σοσιαλιστικού εργατικού συνεδρίου, για να συνεννοηθούν οι εργατικές τάξεις της Βαλκανικής ώστε να αναλάβουν κοινή δράση και να επανιδρύσουν το *παμβαλκανικό σοσιαλιστικό γραφείο*²⁴⁹.

²⁴⁷ Ο.π., σ. 145

²⁴⁸ Ριζοσπάστης, φ. 476 (14/11/1918), σ. 1

²⁴⁹ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,... ό.π., σ. 147

Η ομοσπονδοποίηση των Βαλκανίων θεωρήθηκε ως η πιο βιώσιμη λύση του βαλκανικού ζητήματος παρ' όλο που αναγνωριζόταν ότι η εφαρμογή της δεν ήταν άμεσα εφικτή. Οι σοσιαλιστές της πλειοψηφίας του συνεδρίου έδειξαν ότι κατανοούσαν το βαλκανικό πρόβλημα και η ΒΔΟ θα μπορούσε να αποκλείσει νέο εδαφικό τεμαχισμό και θα εξασφάλιζε την ειρηνική συνύπαρξη των λαών²⁵⁰. Το ζήτημα της Ανατολικής Θράκης δεν θίχθηκε ειδικά στο υπόμνημα γιατί ο ελληνικός πληθυσμός στην περιοχή ήταν μειοψηφία και υπαγόταν στις γενικότερες αποφάσεις για τις μειοψηφίες. Η δημιουργία ανεξάρτητου δημοκρατικού κράτους της Θράκης θα συνέβαλε στην ενίσχυση της ΒΔΟ²⁵¹.

Κατατέθηκε, επίσης, στο συνέδριο το πρόγραμμα της μειοψηφίας για την εξωτερική πολιτική. Σε αυτό προτεινόταν να επιλυθούν τα ευρωπαϊκά ζητήματα σύμφωνα με τους δεκατέσσερις όρους του Wilson, οι οποίοι είχαν υιοθετηθεί και από τους εργάτες των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Ως προς την Τουρκία προτεινόταν να περιοριστεί στο κέντρο της Μ. Ασίας με διέξοδο στη θάλασσα τα λιμάνια της Αλεξανδρέττας και της Αττάλειας, αφού α) δημιουργηθεί η δημοκρατία του Μαρμαρά με ταυτόχρονη διεθνοποίηση των Στενών υπό την εγγύηση της ΚτΕ, β) ιδρυθεί ανεξάρτητη δημοκρατία του Πόντου, γ) συσταθεί Αρμενική δημοκρατία, δ) επιδικασθεί η Συρία στην Γαλλία και η Παλαιστίνη στην Αγγλία με ταυτόχρονη ίδρυση Ιουδαϊκής δημοκρατίας, ε) οι νομοί Σμύρνης και Αϊδινίου δοθούν στην Ελλάδα και ταυτόχρονα να επιστραφούν τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα. Ως προς τα Βαλκάνια υποστήριζε την ίδρυση Παμβαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας, α) με την ίδρυση Αλβανικού ανεξάρτητου κράτους, β) την αναγνώριση εκ μέρους της Σερβίας της ελληνικότητας της Θεσσαλονίκης με αντάλλαγμα την περιοχή του Μοναστηρίου, γ) με την υποστήριξη προς τη Ρουμανία για τις περιοχές Δοβρουτσάς και Τρανσυλβανίας και προς τους Σέρβους για τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, δ) τη δημιουργία ανεξάρτητου Νοτιοσλαβικού κράτους και ε) την ανεξαρτητοποίηση της Βεσσαραβίας και έτσι θα αποτρεπόταν η μεγέθυνση της Σερβίας και Ρουμανίας σε βάρος των άλλων Βαλκανικών χωρών²⁵².

Αυτές οι θέσεις προσπαθούσαν να συμβιβάσουν τις ελληνικές εθνικές επιδιώξεις με τις σοσιαλιστικές αρχές. Προέβλεπαν τη ικανοποίηση ελληνικών,

²⁵⁰ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό ...* ό.π., σ. 274

²⁵¹ Ρίζοσπάστης, φ. 476 (14/11/1918), σ. 1 «Ο μόνος καθ' ημάς τρόπος ... ως πρώτου βήματος προς την Βαλκανικήν Ομοσπονδιάν θα ήτο η αποκατάστασις της Θράκης, Ανατολικής και Δυτικής, εις εν κράτος δημοκρατούμενον, ουδέτερον και αυτόνομον απαρτίζον και αυτό τμήμα της συνομοσπονδίας ταύτης».

²⁵² Ρίζοσπάστης, φ. 474 (12/11/1918), σ. 2

σερβικών και ρουμάνικων διεκδικήσεων σε βάρος της Βουλγαρίας και τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τον διαμελισμό της Μικράς Ασίας²⁵³. Μια συμβιβαστική τοποθέτηση για τα δυο υπομνήματα υποστηρίχθηκε από τον διευθυντή του «Ριζοσπάστη», Γ. Πετσόπουλο ο οποίος τόνιζε ότι οι θέσεις της πλειοψηφίας και της μειοψηφίας δεν αποκλείουν επί της ουσίας η μια την άλλη και θα μπορούσαν να συνυπάρχουν μέσα στο ΣΕΚΕ και ότι η διάσπαση στο κόμμα «ούτε δικαιολογείται, ούτε ενδείκνυται, ούτε και ωφελεί τον σοσιαλιστικόν αγώνα. Οι μειοψηφούντες έχουν καθήκον να μείνουν εις το κόμμα, αποτελούντες την μειονοψηφίαν αυτού εκδίδοντες την εφημερίδα των, αλλά ασπαζόμενοι ενωμένοι εις την σοσιαλιστικήν των παρά των εργατών μας κόσμω προπαγάνδαν. Ουδεμία των δύο μερίδων επιτρέπεται να κομματίζεται δια χωριστόν λογαριασμόν της μεταξύ των εργατών, οι δε εργάται μας, αδιαφορούντες δια τας μεταξύ των διαφόρων ομάδων διαφοράς, οφείλουν να εννοήσουν πλέον, ότι ο σοσιαλισμός δεν είναι κάτι ξένον προς τον εργατικόν των αγώνα»²⁵⁴.

Πριν από την εκλογή της διοίκησης του νεοσυσταθέντος κόμματος, οι σύνεδροι ασχολήθηκαν με τις κατηγορίες που είχαν απαγγελθεί προς τους δύο βουλευτές, Αρ. Σίδερι και Αλ. Κουριέλ καθώς και προς τον Π. Δημητράτο. Δεν πήραν απόφαση για τον Ν. Γιαννιό, αφού είχε αποχωρήσει από το συνέδριο. Οι τρεις υπό κατηγορία υποστήριξαν ότι η συμμετοχή τους στη σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου αποσκοπούσε στο να «διαλύσουν τις πλάνες που έσπειρε ο Δρακούλης εμφανιζόμενος ως εκπρόσωπος των εργατοσοσιαλιστών της Ελλάδας». Τόνισαν, επίσης, ότι στο Λονδίνο συναντήθηκαν και με τον αντιπρόσωπο του ρωσικού λαού Λιτβίνοφ²⁵⁵. Απολογούμενοι υποστήριξαν ότι « δεν έπραξαν αντίθετα προς την (μυστική) συνδιάσκεψιν, ήτις αποφάσισε την συμμετοχήν εις το συνέδριον του Λονδίνου και μεταβάντες εκεί ενήργησαν πάντοτε επί τη βάσει του υπομνήματος της συνδιάσκεψης της Θεσσαλονίκης»²⁵⁶. Ισχυρίστηκαν, επίσης, ότι παρόλο που τους προτάθηκε από τους Henderson και Huysmans να υπογράψουν εν ονόματι του κόμματος τα Πρακτικά του συνεδρίου, αυτοί αρνήθηκαν, υποστηρίζοντας ότι δεν είχαν εντολή για κάτι τέτοιο. Οι δυο βουλευτές, απορρίπτοντας την κατηγορία για τη

²⁵³ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σ. 267

²⁵⁴ Ριζοσπάστης, φ. 476 (14/11/1918), σ. 1

²⁵⁵ Ορ. Οικονομίδης, *Ο μεγάλος Οχτώβρης ... ό.π.*, σ. 67

²⁵⁶ Ριζοσπάστης, φ. 474 (12/11/1918), σ. 1

στήριξη της αστικής κυβέρνησης το 1917, τόνισαν ότι με τη στάση τους υποστήριξαν τη δημοκρατία, αποδοκιμάζοντας την απολυταρχία²⁵⁷.

Το συνέδριο επέβαλε στον Παναγή Δημητράτο την ποινή της τετράμηνης στέρησης του δικαιώματος του εκλέγεσθαι και στους δυο βουλευτές την εξάμηνη απομάκρυνση από το Κόμμα «αφιέμενοι ελεύθεροι και υπεύθυνοι να κανονίσωσιν την εν τη Βουλή πολιτικήν των²⁵⁸.

Εκλέχθηκε η διοίκηση του Κόμματος και στην Κεντρική Επιτροπή εξελέγησαν οι: Νικόλαος Δημητράτος, Άριστος Αρβανίτης, Δημοσθένης Λιγδόπουλος, Σταμάτης Κόκκινος και Μιχαήλ Σιδέρης. Γραμματέας ο Ν. Δημητράτος. Στην Κεντρική Εξελεγκτική Επιτροπή οι: Γ. Πισπινής, Σ. Κομιώτης και Α. Μπεναρόγια²⁵⁹.

Το *ιδρυτικό ψήφισμα* του συνεδρίου παρατίθεται αυτούσιο:

Το Α΄ Ελληνικόν Σοσιαλιστικόν Συνέδριον κατά την εν Πειραιεί συνεδριάσιν του της 10^{ης} Νοεμβρίου ε.ε. παραδεχθέν ότι είναι άμεσος πλέον η ανάγκη της συνενώσεως όλων των σοσιαλιστικών οργανώσεων και ομίλων της χώρας προς μίαν κοινήν κατεύθυνσιν και δράσιν δια την ανάληψιν ενιαίας προσπαθείας χάριν της εξαπλώσεως και επικρατήσεως του σοσιαλισμού εις την χώραν, αποφασίζει την συνένωσιν όλων των οργανώσεων και των ομίλων της χώρας εις ένα ενιαίον οργανισμόν υπό το όνομα «*Σοσιαλιστικόν Εργατικόν Κόμμα της Ελλάδος*» με έδραν την Αθήνα.

Το Σοσιαλιστικόν Εργατικόν Κόμμα της Ελλάδος βασίζεται επί των θεμελιωδών αρχών, που έχουν ψηφιστεί εις τα Διεθνή Συνέδρια ήτοι:

1. Πολιτική και οικονομική οργάνωσις του προλεταριάτου σε ξεχωριστό κόμμα τάξεως δια την κατάκτησιν της πολιτικής εξουσίας και την δημοσιοποίησιν των μέσων της παραγωγής και ανταλλαγής δηλ. την μεταβολήν της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας εις *κοινωνίαν κολλεχτιβικήν* ή κομμουνιστικήν, και

2. Διεθνής συνεννόησης και δράσης των εργατών.

Το Κόμμα, πάντοτε κόμμα πάλης τάξεως και αντιπολιτεύσεως και όχι κόμμα συμβιβασμών, αποκρούει κατά τον κατηγορηματικότερον τρόπον τας προσπαθείας, αι οποίαι τείνουν ν' αλλάξουν την δοκιθμασμένην και ένδοξον τακτικήν, που βασίζεται επί της πάλης των τάξεων και ν' αντικαταστήσουν τον υψηλόν αγώνα κατά

²⁵⁷ Ο.π.

²⁵⁸ Ο.π.

²⁵⁹ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 402

της αστικής τάξεως δια την κατάκτησιν της εξουσίας, με μιαν πολιτικήν παραχώρησιν εις το κεφαλαιοκρατικό καθεστώς.

Το Σ. Ε. Κόμμα δεν δύναται ποτέ να συμμετάσχη ή να ενισχύση οποιαδήποτε κυβέρνησιν της αστικής τάξεως και αποκρούει κάθε απόπειραν απομακρύνσεώς του από την πάλην των τάξεων, με σκοπόν να διευκολυνθεί η προσέγγισις των εργατών με τα αστικά κόμματα. Το Κόμμα κηρύσσει εαυτό τμήμα της Διεθνούς ηνωμένον και συνδεδεμένον μετά των κομμάτων όλων των χωρών, τα οποία αγωνίζονται δια την ανατροπήν της Διεθνούς κεφαλαιοκρατίας και τον θρίαμβον του Διεθνούς σοσιαλισμού. Το συνέδριον αποφασίζει όπως το παρόν ψήφισμα, υπογραφόμενον παρ' όλων των μελών του Συνεδρίου (των αντιπροσώπων των οργανώσεων και ομίλων νεολαίας, παρά των μελών οργανωτικής κλπ παρισταμένων με συμβουλευτικήν ψήφον) χρησιμεύση ως βάση δι' όλα τα ζητήματα αρχών, οργανώσεως και τακτικής του Κόμματος.

Εν Πειραιεί 10 Νοεμβρίου 1918.

Διά τας οργανώσεις.²⁶⁰

Ακολουθούν οι οργανώσεις και τα μέλη τους τα οποία συμμετείχαν στο συνέδριο.

²⁶⁰ Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, *Πρακτικά*,... ό.π., σσ. 133-135

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΥΠΟ

Ο αγώνας του ΣΕΚΕ στην κοινωνική πάλη

Με την ολοκλήρωση των εργασιών του Α΄ Σοσιαλιστικού Συνεδρίου ο «Εργατικός Αγών» τόνισε ότι οι σοσιαλιστές, εφαρμόζοντας την τακτική που υπαγόρευαν τα συμφέροντα του εργατικού κόσμου, «θα σηκώσουν τη σημαία του αγώνα» με την πεποίθηση ότι θα τη διατηρήσουν «δοξασμένην και άμωμον» και στηριγμένοι στην πείρα των άλλων σοσιαλιστικών κομμάτων, θα εφαρμόσουν το πρόγραμμα του κόμματος. Αναγνώριζαν, βέβαια, τα μέλη του κόμματος ότι η προσπάθεια αυτή θα ήταν δύσκολη, αν η δράση τους παρέμενε αδιάλλακτη απέναντι στην αστική τάξη και ότι θα υποστούν επιθέσεις «αι οποίαι θα είναι μανιωδέστεραι όσον το κόμμα θ' αναπτύσσει περισσότερον επιρροήν». Για τον λόγο αυτόν η εφημερίδα συνιστούσε τόσο στα ηγετικά στελέχη όσο και στα απλά μέλη του κόμματος να μη επαναπαύονται²⁶¹.

Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του νεοσύστατου κόμματος πραγματοποιήθηκε το απόγευμα της Κυριακής 6 Ιανουαρίου 1919 στο θέατρο «Διονύσια» στην πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα, με σκοπό να έλθει σε επαφή με το ευρύτερο κοινό και να παρουσιάσει τις γενικές αρχές του προγράμματός του. Ο Αβρ. Μπεναρόγια θυμάται ότι συγκεντρώθηκε μεγάλο πλήθος εργατών και διανοουμένων «ίνα ακούση δια πρώτην φοράν το νέον πολιτικόν Ευαγγέλιον της εργατικής τάξεως. Πανταχόθεν εξεδηλούτο ενθουσιασμός»²⁶². Ο τύπος της επόμενης μέρας έκανε λόγο για 2.000 συγκεντρωμένους και εκτενείς αναφορές για την ατμόσφαιρα της γιορτής. Ακόμα και η φιλοκυβερνητική «Πατρίς» αναφερόταν στην παρουσία χιλιάδων εργατών²⁶³. Σύμφωνα με την αναφορά του διοικητή της Μυστικής Αστυνομίας Ν. Βερεντίτη μίλησαν στο συγκεντρωμένο πλήθος ο γραμματέας της ΚΕ Ν. Δημητράτος, ο δημοσιογράφος Κ. Καραμούζης, ο αντιπρόσωπος των ηλεκτροτεχνιτών Στ. Κόκκινος, ο πρόεδρος του συνδικάτου «Πρόοδος», ο Αβρ. Μπεναρόγια, ο βουλευτής Αρ. Σίδερης και ο πρόεδρος των ηλεκτροτεχνιτών Γ. Παπανικολάου²⁶⁴.

²⁶¹ Εργατικός Αγών, φ. 66 (18/11/1918), σ. 1

²⁶² Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ.124

²⁶³ Πατρίς, φ. 8886 (7/1/1920), σ. 2

²⁶⁴ Τ. Κωστόπουλος, *Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του ΣΕΚΕ πριν από 100 χρόνια, Με τα μάτια της Ασφάλειας*, Εφημερίδα των Συντακτών, φ. 1806, (4-6/1/2019), σ. 32

Η κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου, που επιθυμούσε για διπλωματικούς λόγους την ύπαρξη ελληνικής αντιπροσώπευσης στο παγκόσμιο εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα, με την ίδρυση της ΓΣΕΕ είχε τον έλεγχο της διοίκησης της εργατικής συνομοσπονδίας, αφού τα έξι μέλη της με επικεφαλής τον Εμμ. Μαχαίρα συμφωνούσαν με την κυβερνητική πολιτική, ενώ τα μέλη της μειοψηφίας ήταν διασπασμένα. Ο Ηλ. Δελαζάνος και ο Αχ. Χατζημιχάλης ακολουθούσαν το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Ν. Γιαννιού, ο οποίος είχε αποχωρήσει από το ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ, ενώ ο Αβρ. Μπεναρόγια, ο Γ. Παπανικολάου και αργότερα ο Ευαγγ. Ευαγγέλου ακολουθούσαν τη γραμμή του ΣΕΚΕ²⁶⁵. Ένα επείγον ζήτημα που είχε να αντιμετωπίσει η νέα πολιτική οργάνωση, ήταν να ορίσει αντιπροσώπους στη Διασυμμαχική Εργατική και Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη, όπως είχε απαιτήσει ο Henderson²⁶⁶. Το ΣΕΚΕ δεν έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να συμμετάσχει σε αυτήν τη συνδιάσκεψη με αντιπρόσωπό του και έτσι η πρωτοβουλία παρέμεινε στις φιλοκυβερνητικές δυνάμεις. Η ΚΕ του κόμματος ειδοποίησε τους Huysmans και Henderson ότι τη συμμετοχή της Φεντερασιόν στο Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο θα αναλάβει πλέον το νεοϊδρυθέν κόμμα.

Το Παγκρατικό συμβούλιο της ΓΣΕΕ και η κυβέρνηση αναγνώρισαν επίσημα τον Γ. Πετρίδη ως εκπρόσωπο του εργατικού κινήματος στις διεθνείς συνδιασκέψεις, καθ' υπόδειξη του Εργατικού Κέντρου Πειραιά, μετά από πρόταση του Εμμ. Μαχαίρα. Το ΣΕΚΕ, όμως, δεν αναγνώρισε τον Γ. Πετρίδη ως αντιπρόσωπο του ελληνικού εργατικού κινήματος, εξάλλου είχε αρχίσει πλέον να διαφαίνεται ότι οι συμμαχικές κυβερνήσεις δεν θα επέτρεπαν τη συμμετοχή εργατικών ή σοσιαλιστικών αντιπροσώπων στη μελλοντική συνδιάσκεψη Ειρήνης και δεν θα δέχονταν τη σύγκληση μιας διεθνούς σοσιαλιστικής συνδιάσκεψης στον ίδιο χρόνο και τόπο με την επίσημη συνδιάσκεψη Ειρήνης²⁶⁷.

Ο Ν. Γιαννιός και ο Γ. Πετρίδης, ως εκπρόσωποι των Ελλήνων εργατών σε επικείμενη διεθνή συνδιάσκεψη για την ειρήνη, πήραν από την κυβέρνηση διαβατήρια για τις εργατικές συνδιασκέψεις, όμως στη σοσιαλιστική διάσκεψη της Βέρνης απουσίαζαν Έλληνες σοσιαλιστές, γεγονός που προκάλεσε τη δυσφορία Ευρωπαϊκών κύκλων²⁶⁸. Η διάδοση σοσιαλιστικών ιδεών στην ελληνική εργατική

²⁶⁵ Α. Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης*, Τόμος Α', εκδ. «Η Εφημερίδα των Συντακτών», Αθήνα 2017, σ. 43

²⁶⁶ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό... ό.π.*, σ. 32

²⁶⁷ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σ. 276

²⁶⁸ Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 306 (22/1/1919), σ. 2

τάξη ενοχλούσε την κυβέρνηση, αφενός, επειδή η ακτιβιστική δράση του ΣΕΚΕ συνέπιπτε με την έξαρση επαναστατικών ενεργειών στην Ευρώπη και, αφετέρου, επειδή μετά τον εθνικό διχασμό έπρεπε να προστατευθεί από τη διαρροή ψηφοφόρων τόσο προς τη δεξιά παράταξη όσο και προς το νέο κόμμα, το οποίο απευθυνόταν στην αριστερή πτέρυγα των φιλελεύθερων βενιζελικών, την Αγροτική Ένωση. Για τον λόγο αυτό άρχισε να παίρνει κατασταλτικά μέτρα με διώξεις εναντίον δεξιών και αριστερών αντιπάλων²⁶⁹.

Η κυβέρνηση δημιουργούσε, αρχικά, εμπόδια στη συνεργασία των εργατικών οργανώσεων με τους σοσιαλιστές, για να αποτρέψει την επιρροή τους στα εργατικά σωματεία και οι συνεχείς δημοσιεύσεις άρθρων στον φιλοκυβερνητικό τύπο αποσκοπούσαν να κάμψουν τις πρώτες δημόσιες εμφανίσεις του ΣΕΚΕ και να εξουδετερώσουν τη ριζοσπαστική του δύναμη. Ήδη ο αστικός Τύπος είχε αρχίσει πριν από το ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ την προπαγάνδα, για να επηρεάσει τον χαρακτήρα του σοσιαλιστικού κόμματος. Η εφημερίδα «Εστία» υποστήριζε ότι οι σοσιαλιστικές ιδέες ήταν φυσικό να εμφανιστούν και στην Ελλάδα αλλά «*πριν εγκολληθώμεν τας υπόπτους ιδέας*» επιβαλλόταν να αποκαλύψουν οι υποστηρικτές αυτών των ιδεών τους σκοπούς των, αφού κάθε οργανωμένη κοινωνία έπρεπε να καταστεί φρουρός προς τη «σοσιαλιστική τυραννία». Απαιτούσε πάνω από κάθε σοσιαλιστική ιδέα να κυριαρχεί η ελληνική ιδέα. «*θέλομεν Ελληνικόν και τον Σοσιαλισμόν μας, όπως άλλως τε εν Αγγλία, όπως έγινε σήμερον Γαλλικός εν Γαλλία ... Τον θέλομεν συνησπισμένον περί το Κράτος, παρά το πλευρόν του Αγώνος ... Ομολογούμεν δε εις την Φεντερασιόν της Θεσσαλονίκης και τους εκπροσωπούντας αυτήν δεν βλέπομεν τους παρέχοντας μίαν τοιαύτην αναγκαιοτάτην εγγύησιν*»²⁷⁰. Και η «Πατρίς», επικαλούμενη τη στάση των Ιταλών σοσιαλιστών, οι οποίοι στα εθνικά τους θέματα συσπειρώθηκαν με την αστική κυβέρνηση της χώρας τους, απευθύνεται στους Έλληνες σοσιαλιστές να παραδειγματιστούν από τη στάση των Ιταλών²⁷¹.

Ένα μήνα μετά την ίδρυση του ΣΕΚΕ προβαλλόταν με μεγαλύτερη συχνότητα από τον αστικό τύπο ο κίνδυνος της ανατροπής του αστικού κοινωνικού καθεστώτος από τον *μπολσεβικισμό*. Τα στελέχη του ΣΕΚΕ χαρακτηρίζονταν από την εφημερίδα «Πατρίς» «αλήτες, κηφήνες, δηλητηριώδεις σφήκες, κοπάδια, ύποπτοι καταστροφείς» και προτρεπόταν η κυβέρνηση των φιλελεύθερων να εξυγιάνει την Ελλάδα από

²⁶⁹ Γ. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό... ό.π.*, σσ. 277-278

²⁷⁰ Εστία, φ. 8666 (6/9/1918), σ. 1

²⁷¹ Πατρίς, φ. 8985 (19/4/1919), σ. 2

«δηλητηριώδη μιάσματα». Η εφημερίδα καθησύχαζε τους πολίτες λέγοντας «Όχι Χριστιανοί μου, δεν φοβούμεθα τον Μπολσεβικισμό εν Ελλάδι, δια τον απλούστατον λόγον ότι εις τον τόπον μας, ευτυχώς ακόμη, την παμνησίαν σχεδόν αντιπροσωπεύουν τα υγιά και νοικοκυρεμένα στοιχεία της φυλής.»²⁷². Προβαλλόταν, επίσης, ο αγώνας εναντίον του μπολσεβικισμού με συνεχείς αναφορές σε προληπτικά μέτρα, τα οποία είχαν λάβει άλλες χώρες της Ευρώπης, Ασίας και Αμερικής²⁷³.

Τις κατηγορίες αυτές του αστικού τύπου προσπαθούσαν να αποκρούσουν τα στελέχη του ΣΕΚΕ, επικαλούμενα το πρόγραμμα του κόμματος και υποστήριζαν ότι αυτό προϋποθέτει την πολιτική και επαγγελματική οργάνωση των εργατών και ότι τα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα επιδιώκονταν μέσα στα πλαίσια του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος. Καλούσαν τους εργάτες να μην παρασύρονται από την προπαγάνδα και τις υπερβολές του αστικού τύπου, τόνιζαν ότι η ίδρυση του ΣΕΚΕ έγινε, αφού προηγήθηκε εκτενής συζήτηση με τον πρωθυπουργό Ελευθ. Βενιζέλο, και διερωτούνταν ποιοι βρίσκονταν στο παρασκήνιο των κατηγοριών του Τύπου εναντίον τους, όταν κάθε δράση τους χαρακτηριζόταν μπολσεβικιστική, «θέλουν οι εργάται καλύτερευσιν της ζωής των; Μπολσεβικισμός. Θέλουν οι σοσιαλισταί ολίγην ελευθερίαν; Μπολσεβικισμός!»²⁷⁴.

Τα μέλη του κόμματος τόνιζαν, επίσης, ότι οι συνθήκες στην Ελλάδα δεν ήταν κατάλληλες για εφαρμογή ξένων προτύπων και ότι ο αγώνας τους αποσκοπούσε στην πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων ώστε ο εθνικός πλούτος να υπηρετεί τις ανάγκες των εργατών και αγροτών της χώρας. «*Το ΣΕΚΕ εψήφισε, κατά το τελευταίον αυτού εν Πειραιεί συνέδριον, ... ίνα εντός των ορίων του σημερινού καθεστώτος επιτύχωμεν πολιτικάς (δημοκρατικάς) μεταρρυθμίσεις κοινωνικάς και οικονομικάς τοιαύτας και εργατικά νομοθετήματα*»²⁷⁵. Ζητούσαν εξηγήσεις από την κυβέρνηση για ποιον λόγο εμποδίστηκαν Έλληνες σοσιαλιστές να μεταβούν στη συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης και διαμαρτύρονταν για συλλήψεις και ξυλοδαρμούς μελών του κόμματος.

Η επιθετική πολιτική της κυβέρνησης εναντίον του ΣΕΚΕ εκδηλωνόταν με απαγορεύσεις συνελεύσεων, συλλήψεις, φυλακίσεις, εκτοπισμούς και εξορίες των στελεχών του κόμματος, παρά τις διαβεβαιώσεις του Πολιτικού Γραφείου της κυβέρνησης ότι δεν καταδιώκει το σοσιαλισμό αλλά μόνο μερικά άτομα που

²⁷² Ο.π., φ. 8865 (15/12/1918), σ. 1

²⁷³ Ο.π., φ. 8872 (22/12/1918), σ. 1

²⁷⁴ Ριζοσπάστης, φ. 514 (22/12/1918), σ. 1

²⁷⁵ Ο.π., φ. 529 (8/1/1919), σ. 1

παρουσιάζονταν ως σοσιαλιστές²⁷⁶. Το ΣΕΚΕ διαμαρτυρόταν, επίσης, προς το Υπουργείο Εσωτερικών, επειδή η μυστική αστυνομία έκανε παρεμβάσεις στις σοσιαλιστικές και εργατικές συνελεύσεις²⁷⁷. Το ΣΕΚΕ κατήγγειλε την Κυβέρνηση για αυθαίρετη και αντισυνταγματική συμπεριφορά προς τον βουλευτή Α. Κουριέλ στην Πάτρα, ο οποίος διατάχθηκε από τον αρχηγό της αστυνομίας να αποχωρήσει, γιατί «διείδον συνωμοσίαν κατά της τάξεως και παρασκευήν μαξιμαλιστικού κινήματος». Εργάτες συλλαμβάνονταν και διώκονταν στη Θεσσαλονίκη για κατοχή και ανάγνωση του «Εργατικού Αγώνα» και κατηγορούνταν για μπολσεβικισμό²⁷⁸. Αποκορύφωμα ήταν οι κατηγορίες για εσχάτη προδοσία εναντίον των Αβρ. Μπεναρόγια, Αχ. Χατζημιχάλη, Ηλ. Δελαζάνου, μελών της εκτελεστικής διοίκησης της ΓΣΕΕ, του Κ. Σπέρα και του Π. Δημητράτο, οι οποίοι υποστήριζαν ότι στόχος της κυβέρνησης ήταν να απομακρύνει από τους εργάτες τους μορφωμένους συναδέλφους των, οι οποίοι διέδιδαν τις σοσιαλιστικές ιδέες²⁷⁹.

Στη Λαμία η αστυνομία αναζητούσε μπολσεβίκους και έκανε έρευνες για ανεύρεση οπλισμού στο σπίτι του προέδρου των καπνεργατών, ο οποίος συνελήφθη και κρατήθηκε για δυο μέρες «λόγω προνοίας»²⁸⁰. Εργάτες στην Καβάλα διώκονταν για κατοχή βιβλίων. Απαγορεύθηκε συνέλευση του Σοσιαλιστικού Κέντρου Πειραιά με αστείες δικαιολογίες, ότι δηλαδή η αίτηση για άδεια δεν άρχιζε με τη φράση: «λαμβάνομεν την τιμήν». Η επιθετική πολιτική έφερε αντίθετα, προς την προσδοκία της Κυβέρνησης, αποτελέσματα και συσπείρωσε τις εργατικές δυνάμεις, αφού «εξεδηλώθη και από μέρους των μεταξύ των διαφωνούντων σοσιαλιστικών μερίδων τάσις προς ένωσιν» και έτσι το ΣΕΚΕ και ο Ν. Γιαννιός έκαναν ανακωχή για να αντιμετωπίσουν τον κοινή επίθεση²⁸¹. Αυτή ήταν κατά τον πρώτο μήνα του νεοϊδρυθέντος κόμματος η συμπεριφορά της κυβέρνησης και του αστικού τύπου απέναντί του και συνεχίστηκε στα επόμενα χρόνια.

Το Φεβρουάριο του 1919 συνελήφθη ο διευθυντής του «Ριζοσπάστη» Γ. Πετσόπουλος και φυλακίστηκε με την ασαφή κατηγορία ότι αντιπολιτευόταν την κυβέρνηση²⁸². Ο ίδιος με ανοιχτή επιστολή από τη φυλακή κατήγγειλε ότι στρατιωτικές και εισαγγελικές αρχές άλλοτε απαγόρευαν την κυκλοφορία της

²⁷⁶ Ο.π., φ. 514 (22/12/1918) σ. 2

²⁷⁷ Ο.π., φ. 495 (3/12/1918), σ. 2

²⁷⁸ Ο.π., φ. 511 (19/12/1918), σσ. 1,2

²⁷⁹ Ο.π., φ. 513 (21/12/1918), σσ. 1,2

²⁸⁰ Ο.π., φ.529 (8/1/1919), σ.1

²⁸¹ Ο.π., φ. 514 (22/12/1918), σσ. 1,2

²⁸² Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 320 (14/2/1919), σ. 1

εφημερίδας και άλλοτε προέβαιναν σε κατασχέσεις του φύλλου σε πολλές πόλεις της χώρας. Το ΣΕΚΕ με ανακοίνωσή του διαμαρτυρήθηκε για τις διώξεις εναντίον οργανώσεων και αγωνιστών του εργατικού κινήματος για κατασχέσεις των εντύπων «Εργατικός Αγών» και «Ριζοσπάστης» και την αυθαίρετη σύλληψη του Πετσόπουλου. Κατηγόρησε, επίσης, την κυβέρνηση για κατάχρηση εξουσίας και απαιτούσε την κατάργηση του στρατιωτικού νόμου, την άρση των περιορισμών της ελευθερίας του Τύπου και ζητούσε την αποφυλάκιση των συλληφθέντων σοσιαλιστών για να αποδειχθεί *«αν ζώμεν εις κράτος Συνταγματικόν, εν τω οποίω είναι ηγγυημένη η ελευθερία της πολιτικής δράσεως»*²⁸³. Η σύλληψη του Πετσόπουλου θεωρήθηκε και από τον «Βαλκανικό Ταχυδρόμο» ως δείγμα, το οποίο δημιουργεί άλλοτε φανταστικούς μπολσεβίκους και άλλοτε ανατρεπτικά κινήματα εναντίον του καθεστώτος²⁸⁴. Ο Πετσόπουλος τελικά αποφυλακίστηκε στις 14 Φεβρουαρίου 1919, αφού θεωρήθηκαν αβάσιμες οι σε βάρος του κατηγορίες.

Οι επιθέσεις του αστικού τύπου συνεχίζονταν και στην εφημερίδα «Εστία», στην οποία οι σοσιαλιστές χαρακτηρίζονταν ως «αυτόκλητοι προστάται των εργατών», «υποκινηταί υπόπτων δοξασιών»²⁸⁵, «υστερόβουλοι και θορυβοποιοί εκμεταλλευταί της εργατικής ιδέας» και ως ανεχόμενοι τον υποτιθέμενον «επίγειον Παράδεισον», όπου ο λαός πεινούσε ενώ οι ηγέτες των Σοβιέτ ζούσαν στην πολυτέλεια²⁸⁶. Η ίδια εφημερίδα παρουσίαζε τον μπολσεβικισμό ως εχθρό της ειρήνης, της ησυχίας, της τάξης, της προόδου και της ανάπτυξης κάθε χώρας. «Είνε ο εχθρός της οικογένειας και της θρησκείας, είνε εν μια λέξει ο εχθρός της ανθρωπότητας»²⁸⁷. Απευθυνόμενη προς το ΣΕΚΕ ρωτούσε «Δια ποίον σοσιαλισμόν της Ελλάδος γίνεται λόγος; Ποίον και πού το πρόγραμμά του; Ποίοι είνε οι αρχηγοί του;»²⁸⁸.

Με τη δημοσίευση του προγράμματος του Α' συνεδρίου του ΣΕΚΕ στις 17 Απριλίου 1919, άμεση ήταν η αντίδραση του φιλοκυβερνητικού τύπου. Η «Πατρίς» το χαρακτήρισε «φαιδρότατον» επειδή με την προτεινόμενη κατάργηση του υπάρχοντος πολιτεύματος θα κυριαρχήσουν τα Σοβιέτ και οι μπολσεβίκοι²⁸⁹. Η «Εστία», με εκτενή αναφορά για τις θέσεις του προγράμματος του ΣΕΚΕ σχολίαζε

²⁸³ Ριζοσπάστης, φ. 564 (13/2/1919), σ. 1

²⁸⁴ Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 320 (14/2/1919), σ. 1 : «προσπαθούν αι αρχαί να φαίνονται παρέχουσαι δείγματα εξαιρετικού ζήλου δημιουργούσαι πότε φανταστικούς Μπολσεβίκους και πότε ανατρεπτικά κατά του καθεστώτος κινήματα».

²⁸⁵ Εστία, φ. 8868 (30/3/1919), σ. 1

²⁸⁶ Ό.π., φ. 8867 (23/3/1919), σ. 1

²⁸⁷ Ό.π., φ. 8854 (16/3/1919), σ. 1

²⁸⁸ Ό.π., φ. 8868 (30/3/1919), σ. 1

²⁸⁹ Πατρίς, φ. 8985 (19/4/1919), σ. 1

την καθιέρωση του πολιτικού γάμου ως κατάργηση του θεσμού της οικογένειας, την ίδρυση ΒΔΟ ως σύμπραξη με τους Βουλγάρους, οι οποίοι «εσφαγίασαν μερικές χιλιάδες Ελλήνων», την περιφρόνηση της θρησκείας, χαρακτηρίζοντας τα μέλη του ΣΕΚΕ «ψευδοσοσιαλιστές», Βούλγαρους και Εβραίους, οι οποίοι οργάνωσαν τη «ξενικήν Πρωτομαγιάν»²⁹⁰.

Στις 10 Απριλίου 1919 οι σοσιαλιστές εκπρόσωποι της διοίκησης της ΓΣΕΕ, Αβρ. Μπεναρόγια, Αχ. Χατζημιχάλης, Ηλ. Δελαζάνος, Γ. Παπανικολάου και ο Ευαγγ. Ευαγγέλου, ανακοίνωσαν τον εορτασμό της *Εργατικής Πρωτομαγιάς* στις 18 Απριλίου 1919, σύμφωνα με το καταστατικό της συνομοσπονδίας²⁹¹. Συγκροτήθηκε οργανωτική επιτροπή από τους Ηλ. Δελαζάνο, Γ. Χριστάκη, Ιακ. Στυλιανού, Γ. Παπανικολάου και Αχ. Χατζημιχάλη, η οποία ανακοίνωσε το πρόγραμμα της γιορτής. Αυτό περιλάμβανε την κήρυξη γενικής απεργίας, την προσυγκέντρωση των εργατών στα σωματεία τους και την ομαδική μετάβασή τους στην κεντρική πρωινή συγκέντρωση στον Άγιο Ιωάννη του Ρέντη και το απόγευμα εκδήλωση στο θέατρο «Διονύσια». Το ΣΕΚΕ με προκήρυξή του καλούσε τους εργάτες να παραστούν ενωμένοι στη διαμαρτυρία, τονίζοντας ότι η πρώτη Μαΐου θα γίνει αφορμή εργατικών διεθνιστικών εκδηλώσεων σύμφωνα με τα οράματα της Διεθνούς²⁹². Με ανακοινώσεις καλούσαν τους εργάτες στις εκδηλώσεις το συνδικάτο της εστίασης «Πρόοδος», η Νεολαία Αθηνών, ο Όμιλος γυναικών Αθηνών και το Τμήμα Αθηνών.

Η οργανωτική επιτροπή ανακοίνωσε το πρόγραμμα της γιορτής στον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Εμμ. Ρέπουλη και αντιπροσωπεία των ηλεκτροτεχνιτών εξέθεσαν τις αντιλήψεις τους για τη γιορτή στον Υπουργό Συγκοινωνιών Αλέξ. Παπαναστασίου, ο οποίος επέτρεψε τον εορτασμό με την προϋπόθεση ότι δεν θα διαταραχθεί η δημόσια τάξη και απαίτησε να μη διακοπούν ο φωτισμός και οι συγκοινωνίες²⁹³. Η κυβέρνηση ήδη είχε λάβει προληπτικά μέτρα για την τήρηση της τάξης, τοποθετώντας στρατιωτικές φρουρές στο εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος και υπενθυμίζοντας στους εργάτες ότι βρίσκονται σε καθεστώς επιστράτευσης και ότι θα εφαρμοσθεί ο Στρατιωτικός Νόμος εναντίον εκείνων που

²⁹⁰ Εστία, φ. 8886 (19/4/1919), σ. 1

²⁹¹ Ριζοσπάστης, φ. 622 (14/4/1919), σ. 1

²⁹² Ό.π., φ. 625 (17/4/1919), σ. 3

²⁹³ Πατρίς, φ.8984 (17/4/1919), σ. 2 «Ο υπουργός συνέστησε στους εργάτες ότι η εργατική τάξη πρέπει να διαθέτη ευμενώς προς αυτήν τας λοιπάς κοινωνικάς τάξεις και ουχί να τας κάμη να δυσφορούν με αξιώσεις παραλόγους και μη απαραίτητους».

τυχόν απειθαρχήσουν στις διαταγές της στρατιωτικής αρχής²⁹⁴. Επίσης ο στρατιωτικός διοικητής Ι. Κονταράτος είχε απαγορεύσει τις συγκεντρώσεις στην Αθήνα και Πειραιά και την ομαδική μετάβαση των εργατών στον τόπο της γιορτής, επιτρέποντας μόνο «την κατ' άτομον ή κατ' οικογένειαν μετάβασιν»²⁹⁵.

Με ανακοίνωση του Εργατικού Κέντρου Πειραιά ο Εμμ. Μαχαίρας κατήγγειλε ως άκυρο το ανακοινωθέν των σοσιαλιστών εκπροσώπων της ΓΣΕΕ, για τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς στις 18 Απριλίου 1919, υποστηρίζοντας ότι «το να είναι οι εργατικές ενώσεις «έξω πάσης αστικής επιρροής» δεν σημαίνει ότι υποχρεούνται να ευρίσκονται υπό την επιρροήν των αλληλοσυγκρουόμενων σοσιαλιστικών κομμάτων». Πρότεινε να γιορταστεί η Πρωτομαγιά στα κατά τόπους εργατικά κέντρα χωρίς να γίνει αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης²⁹⁶. Πολλά εργατικά σωματεία συντάχθηκαν με το σκεπτικό του Εμμ. Μαχαίρα, δηλώνοντας αποχή από τη γιορτή και στα ψηφίσματά τους μιλούσαν για γιορτή που διοργάνωνε «πεντάδα ξενικής προπαγάνδας», «ψευδοσοσιαλιστές», «εορτή δια δολίους πολιτικούς σκοπούς και πολιτικήν εκμετάλλευσιν»²⁹⁷.

Η εργατική τάξη των Ελλήνων γιόρτασε την Πρωτομαγιά για πρώτη φορά μαζικά, απεργιακά, με ενιαίο συνδικαλιστικό όργανο, επιτυγχάνοντας έτσι τη σύζευξη συνδικαλισμού – σοσιαλισμού. Στου Ρέντη συγκεντρώθηκαν περίπου 10.000 εργάτες και ο Αβρ. Μπεναρόγια ως κεντρικός ομιλητής ενθουσίασε το συγκεντρωμένο πλήθος. Με ψήφισμά τους οι συγκεντρωμένοι ζητούσαν από την κυβέρνηση να σταματήσουν οι διώξεις και συλλήψεις εργατών και σοσιαλιστών, να αποστρατευθούν πολιτικά οι «επιστρατευμένοι» σιδηροδρομικοί και τροχιοδρομικοί, να καταργηθεί άμεσα η προληπτική λογοκρισία και να καθιερωθεί το οκτάωρο και η Κυριακάτικη αργία²⁹⁸. Εκδήλωσαν επίσης τη δυσφορία επειδή η κυβέρνηση δεν απάντησε σε υπόμνημα των εργατών για τιμαριθμική προσαρμογή των ημερομισθίων²⁹⁹. Το ψήφισμα αυτό επιδόθηκε από δωδεκαμελή αντιπροσωπεία στον Εμμ. Ρέπουλη, ο οποίος εξέφρασε την ευαρέσκειά του «δια την υπό των εργατών τηρηθείσαν απόλυτον τάξιν κατά την εορτήν»³⁰⁰.

²⁹⁴ Ο.π.

²⁹⁵ Βαλκανικός Ταχυδρόμος, φ. 388 (16/4/1919), σ. 2

²⁹⁶ Πατρύς, φ. 8983 (16/4/1919), σ.1

²⁹⁷ Εστία, φ. 8885 (17/4/1919), σ. 1

²⁹⁸ Πατρύς, φ. 8985 (19/4/1919), σ.2

²⁹⁹ Ριζοσπάστης, φ. 626 (19/4/1919), σ. 1

³⁰⁰ Πατρύς, φ. 8985 (19/4/1919), σ. 2

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας οργανώθηκε πανηγυρική εκδήλωση με διαλέξεις στα γραφεία του συνδικάτου «Πρόοδος», αντί για το θέατρο «Διονύσια», όπου αρχικά είχε οριστεί να πραγματοποιηθεί και που τρεις μέρες νωρίτερα ο στρατιωτικός διοικητής την είχε απαγορεύσει, παρόλο που η αστυνομία είχε δώσει άδεια³⁰¹. Μετά τη συγκέντρωση αυτή συνελήφθησαν τα μέλη της οργανωτικής επιτροπής και φυλακίστηκαν στις φυλακές «Αβέρωφ», γιατί «παρέβησαν» τις απαγορευτικές διαταγές που είχαν εκδοθεί για τη συγκέντρωση των εργατών. Συνελήφθησαν επίσης ο βουλευτής Α. Κουριέλ, ο γραμματέας του συνδικάτου «Πρόοδος» Δ. Λεβέντης και ο Κ. Σπέρας. Το βράδυ αποφυλακίστηκαν όλοι εκτός από τον Κ. Σπέρα.

Η Πρωτομαγιά γιορτάστηκε σε δώδεκα πόλεις Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη, Βόλο, Λάρισα, Σύρο, Καρδίτσα, Λαμία, Κατάκωλο, Μυτιλήνη, Χίο, Αργοστόλι, ενώ εκδηλώσεις έγιναν σε άλλες επτά Χαλκίδα, Καλαμάτα, Κέρκυρα, Καβάλα, Δράμα, Ιωάννινα, Αγρίνιο. Στη Θεσσαλονίκη η συγκέντρωση εξέδωσε ψήφισμα με το οποίο απαιτούσε την ικανοποίηση αιτημάτων που αφορούσαν κυρίως τη Βόρεια Ελλάδα, όπως αποστράτευση, ειρήνη, κατάργηση μυστικών συνθηκών, ίδρυση Παμβαλκανικής Ομοσπονδίας, μη ανάμειξη ξένων δυνάμεων στη Βαλκανική, πραγματική Κοινωνία των Εθνών και απαγόρευση της εξαγωγής ανεπεξέργαστων καπνών, αίτημα που απασχολούσε πολύ τους καπνοπαραγωγούς της Μακεδονίας³⁰².

Το ΣΕΚΕ εξέδωσε, επίσης, ψήφισμα με αφορμή την Πρωτομαγιά, το οποίο περιείχε τις ίδιες διεκδικήσεις με αυτό της συγκέντρωσης στου Ρέντη³⁰³ και με ανακοίνωσή του τόνισε ότι «Το Σοσιαλιστικόν εργατικόν κόμμα είναι εν τούτοις υπερήφανον δια την τηρηθείσαν καθ' όλην την Ελλάδα τάξιν την 1^{ην} Μαΐου, κατά την οποίαν παρ' όλας τας πιέσεις και τους περιορισμούς οι αγωνισταί του εις όλας τας μεγάλας εργατικάς πόλεις ετίμησαν την ημέραν ανταξίως προς την σημασίαν της»³⁰⁴.

Το 1^ο Εθνικό Συμβούλιο του κόμματος, δεύτερο στη σειρά κυρίαρχο όργανο μετά το συνέδριο, συγκλήθηκε σύμφωνα με το καταστατικό έξι μήνες μετά το ιδρυτικό συνέδριο στα γραφεία του κόμματος στην Αθήνα στις 18 – 23 Μαΐου 1919, για να επιλύσει επείγοντα ζητήματα³⁰⁵. Στο Συμβούλιο συμμετείχαν τα μέλη της Κεντρική Επιτροπής (ΚΕ) και της Κεντρικής Εξελεγκτικής Επιτροπής (ΚΕΕ), οι

³⁰¹ Ριζοσπάστης, φ. 624 (16/4/1919), σ. 2

³⁰² Πατρίς, φ. 8985 (19/4/1919), σ. 2

³⁰³ Ριζοσπάστης, 626 (19/4/1919), σ. 1

³⁰⁴ Ο.π., φ. 630 (23/4/1919), σ. 1

³⁰⁵ Ριζοσπάστης, φ. 639 (2/5/1919), σ. 2

βουλευτές του κόμματος, οι αντιπρόσωποι των τμημάτων Αθήνας (Π. Δημητράτος και Φρ. Πετρούτσκα), Πειραιά (Λ. Τσαλαβούτας), Βόλου (Σ. Ραφαήλ), Θεσσαλονίκης (Ε. Αντωνίου και Λ. Λεβή), Καβάλας (Λ. Χατζησταύρου) και Κέρκυρας (Δ. Παπαδάτος), και ο υπεύθυνος για τη νεολαία στην ΚΕ (Φρ. Τζουλάτη). Το Εθνικό Συμβούλιο είχε το ρόλο, τον οποίο ασκούσε αργότερα μετά το 3^ο συνέδριο το 1924 η ευρεία ολομέλεια της ΚΕ και η Εκτελεστική Επιτροπή της. Πρόεδρος του Συμβουλίου εκλέχθηκε ο Σ. Ραφαήλ και γραμματέας ο Άρ. Αρβανίτης³⁰⁶.

Στο συμβούλιο συζητήθηκαν οι εκθέσεις δράσης της ΚΕ και της ΚΕΕ και ασκήθηκε κριτική στην ΚΕ επειδή η δράση της δεν ήταν σύμφωνη με το πρόγραμμα του κόμματος και επειδή καθυστέρησε τη δημοσίευσή του³⁰⁷. Το πρόγραμμα δημοσιεύθηκε πέντε περίπου μήνες μετά το Α΄ συνέδριο τον Απρίλιο του 1919³⁰⁸ και η αναβολή της δημοσίευσής του οφειλόταν στην ύπαρξη σε αυτό θέσεων ασυμβίβαστων προς τη νέα κατεύθυνση, η οποία διαμορφωνόταν με την ίδρυση της Γ΄ Διεθνούς³⁰⁹.

Το συμβούλιο, αφού διαπίστωσε ότι θα ήταν απαραίτητη η οργάνωση του κόμματος στους εργατικούς χώρους, ότι τα εργατικά σωματεία με μη συνειδητά μέλη ήταν επιζήμια στον αγώνα του κόμματος και ότι η εργατική τάξη ήταν χωρισμένη σε τρεις κατηγορίες³¹⁰, αποφάσισε να δέχεται την *οργανική* προσχώρηση σοσιαλιστικών επαγγελματικών οργανώσεων στο ΣΕΚΕ μόνο αν η πλειοψηφία αποτελείτο από καταρτισμένα ιδεολογικά μέλη και τα σωματεία που προσχωρούν αναλάμβαναν τις υλικές και ηθικές υποχρεώσεις έναντι όλων των αγώνων του κόμματος. Τα μέλη του ΣΕΚΕ ήταν υποχρεωμένα να αποδέχονται την πάλη των τάξεων και να αγωνίζονται μέσα στα πλαίσια της τακτικής του κόμματος, εκκαθαρίζοντας τις οργανώσεις από τους «κίτρινους» εκπροσώπους των. Το κόμμα, επίσης, αναλάμβανε την υποχρέωση να δια φωτίζει και να υποστηρίζει τον αγώνα των σωματείων³¹¹.

Το συμβούλιο έκρινε ότι ένα μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα μέσα στα πλαίσια του αστικού καθεστώτος θα λειτουργεί ως μέσο «νάρκωσης» της εργατικής τάξης και ανακοπής της προόδου της κοινωνικής επανάστασης. Για τον λόγο αυτόν έθεσε ως προτεραιότητα του άμεσου αγώνα πολιτικές διεκδικήσεις, οι οποίες είχαν

³⁰⁶ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 24

³⁰⁷ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 415

³⁰⁸ Ριζοσπάστης, φ. 625 (17/4/1919), σ. 2

³⁰⁹ Α. Μπενάρδια, *Η πρώτη σταδιοδρομία...* ό.π., σ. 126

³¹⁰ α) οι κίτρινοι, β) αυτοί που αδυνατούσαν να κατανοήσουν το σοσιαλισμό γ) αυτοί που αποδέχονταν τις αρχές του ΣΕΚΕ

³¹¹ Ριζοσπάστης, φ. 667 (30/5/1919), σ. 2

αποφασιστεί στο συνέδριο, (κατάργηση στρατιωτικού νόμου, λογοκρισίας, καθιέρωση αναλογικού εκλογικού συστήματος, επίλυση αγροτικού ζητήματος ...). Το ΣΕΚΕ διαδήλωσε την αντίθεσή του στον θεσμό της βασιλείας και αρνήθηκε την αστική δημοκρατία, την οποία χαρακτήρισε πολιτική απάτη³¹².

Ως προς την εξωτερική πολιτική το ΣΕΚΕ απαιτούσε την ανάκληση όλων των στρατευμάτων από την Ουκρανία και συνέστησε στην κυβέρνηση να αναπτύξει σχέσεις με τις σοσιαλιστικές χώρες. Αναιρώντας την απόφαση του Α΄ συνεδρίου για την Κοινωνία των Εθνών την κατήγγειλε, χαρακτηρίζοντάς την ως συμμαχία των κεφαλαιοκρατικών κρατών εναντίον της επανάστασης και αποδέχθηκε μόνο μια διεθνή κοινωνία των εργαζομένων, η οποία θα μπορεί να εξασφαλίσει την ελεύθερη συμβίωση των λαών.

Με την ίδρυση της Γ΄ Διεθνούς τον Μάρτιο του 1919 το κόμμα αντιμετώπιζε το δίλημμα της προσχώρησής του σε αυτήν ή την παραμονή του στη Β΄ Διεθνή³¹³. Το συμβούλιο αποφάσισε την αποχώρηση του κόμματος από τη Β΄ Διεθνή με τη διαπίστωση ότι αυτή πρόδωσε τη σοσιαλιστική ιδεολογία³¹⁴ και ανέθεσε στην Κ Ε να προετοιμάσει το έδαφος για την προσχώρηση του κόμματος στη Γ΄ Κομμουνιστική Διεθνή³¹⁵.

Το συμβούλιο, εκτιμώντας τη δράση του ΣΕΚΕ κατά τους επτά πρώτους μήνες ύπαρξής του, διαπίστωσε ότι υπήρχε ανομοιομορφία δράσης των Τμημάτων, Ομίλων και νεολαίων και ότι πολλά μέλη εξέθεταν το κόμμα επειδή δεν πρόβαλλαν συνειδητά την πάλη των τάξεων. Τα ανώτερα όργανα του κόμματος αδυνατούσαν να καθοδηγήσουν σωστά τα μέλη του, με συνέπεια αυτά να έχουν ανεπαρκή ιδεολογική συγκρότηση. Πολλά μέλη του κόμματος εκδήλωσαν τάσεις απειθαρχίας ως προς τις ιδεολογικές αρχές και κυρίως εκείνα, τα οποία είχαν αναλάβει την ευθύνη του εκδοτικού τμήματος του ΣΕΚΕ. Εκτίμησε, επίσης, ότι δεν προβαλλόταν ο επαναστατικός χαρακτήρας του κόμματος, ο οποίος είχε ως στόχο τη ριζική μεταβολή της αστικής κοινωνίας σε σοσιαλιστική. Αυτή η μεταβολή δεν απέκλειε την ύπαρξη μεταρρυθμιστικού προγράμματος – μάλιστα το θεωρούσε μέσο πολιτικής

³¹² Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα...* ό.π., σσ. 28-29

³¹³ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 126

³¹⁴ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 31 : «Το Σοσιαλιστικόν εργατικόν κόμμα λαβόν υπ' όψιν ότι τα κόμματα και τα στοιχεία που απαρτίζουν σήμερον τη β΄ Διεθνή επρόδωσαν την σοσιαλιστικήν ιδεάν συμπράττοντα με τας αστικές κυβερνήσεις κατά το διάστημα του πολέμου και ότι συνεργαζόμενα με αυτάς εγκατέλειψαν την πάλην των τάξεων ... αποφασίζει να αποχωρήση εκ της β΄ Διεθνούς και να αποκηρύξη την οπορτουνιστικήν τακτικήν της».

³¹⁵ Ρίζοσπάστης, φ. 667 (30/5/1919), σ. 2

διαπαιδαγώγησης των εργατών – αλλά δεν έπρεπε να δίνεται η εντύπωση ότι το κόμμα είναι απλώς μεταρρυθμιστικό και ότι ταυτίζεται με τα άλλα αστικά κόμματα. Επισήμανε, τέλος, ότι δεν διευκρινιζόταν η πολιτική αξία της αντιπολεμικής στάσης του κόμματος με συνέπεια να συγχέεται αυτή με την αντίστοιχη αστική προπαγάνδα³¹⁶.

Για να αντιμετωπίσει αυτές τις αρνητικές διαπιστώσεις το συμβούλιο αποφάσισε ότι έπρεπε τα Τμήματα, οι Όμιλοι και η νεολαία να συμμορφώνονται προς τις οδηγίες της ΚΕ και να συστηματοποιήσουν τη δράση τους σύμφωνα με τις επίσημες θέσεις του κόμματος. Ανέθεσε στην ΚΕ να επιδιώξει την κυκλοφορία του επίσημου δημοσιογραφικού οργάνου του κόμματος, «Εργατικός Αγών», δυο φορές την εβδομάδα με απώτερη προοπτική την καθημερινή του έκδοση και να συγκεντρώσει τις εκδοτικές ομάδες του κόμματος για την εξασφάλιση της διάδοσης περισσότερων εντύπων. Για να βελτιωθεί η προπαγάνδα του κόμματος, έπρεπε η ΚΕ να προβάλλει θέματα καθημερινής επικαιρότητας και καλούσε όλα τα μέλη του να συνδράμουν τις τοπικές οργανώσεις με τη διοργάνωση διαλέξεων, διάδοση βιβλίων, προκηρύξεων και την «περισυλλογήν μέσων συντηρήσεως του Κόμματος». Επίσης, υπενθυμιζόταν στα μέλη του κόμματος ότι είχαν την υποχρέωση να συμβάλλουν στην επιτυχία των συγκεντρώσεων, συλλαλητηρίων και διαδηλώσεων³¹⁷.

Αποφάσισε, επίσης, την επαναφορά των δυο βουλευτών στο κόμμα με τον όρο ότι θα τηρούν το καταστατικό και θα συμμορφώνονται με τις κατευθύνσεις του κόμματος. Σε περίπτωση που οι βουλευτές διαφωνούσαν με την ΚΕ έπρεπε να αναστείλουν τη δράση τους, έως ότου το συνέδριο αποφασίσει οριστικά για την οποιαδήποτε διαφωνία ανέκυπτε. Το συμβούλιο, επίσης, εκτίμησε ότι ο «Ριζοσπάστης» και ο διευθυντής του, Γ. Πετσόπουλος, εκφράζοντας τις διαθέσεις τους υπέρ των σοσιαλιστικών ιδεών, βοήθησαν το σοσιαλιστικό κίνημα. Γι' αυτό δόθηκε εντολή στο Τμήμα Αθηνών να φροντίσει για την εγγραφή του Γ. Πετσόπουλου στο κόμμα και η εφημερίδα «Ριζοσπάστης» στο εξής θα ήταν υποχρεωμένη να συμμορφώνεται με το καταστατικό του κόμματος και να τηρεί τους όρους του ψηφίσματος του συμβουλίου, σύμφωνα με το οποίο οι πόροι της εφημερίδας δεν έπρεπε να προέρχονται από διαφημίσεις κρατικών συμφερόντων,

³¹⁶ Ο.π.

³¹⁷ Ο.π., σσ.2-3

αντιθέτων στη σοσιαλιστική ιδεολογία³¹⁸. Η οριστική απόφαση για το ρόλο της εφημερίδας «Ρίζοσπάστης» με το Κόμμα παραπέμφθηκε στο επόμενο συνέδριο.

Σύμφωνα με τις καταστατικές του υποχρεώσεις το συμβούλιο συνέταξε την ημερήσια διάταξη του Β' συνεδρίου του κόμματος, το οποίο επρόκειτο να συνέλθει στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1919 και δύο από τα βασικότερα θέματα αυτής ήταν η σχέση του κόμματος με τη Γ' Διεθνή και η αναθεώρηση άρθρων του μεταρρυθμιστικού προγράμματος³¹⁹. Ορίστηκε, επίσης, συντακτική επιτροπή του «Εργατικού Αγώνα», αποτελούμενη από τους Π. Δημητράτο, Α. Αρβανίτη και Ν. Βιτάλη, οι οποίοι εξέφραζαν την κεντρικά τάση του κόμματος. Το συμβούλιο αποδέχτηκε τις παρατήσεις των Ν. Δημητράτου (Γραμματέα), Δ. Λιγδόπουλου και Μ. Σιδέρη από τη ΚΕ και του Σπ. Κομιώτη από τη ΚΕΕ και τοποθέτησε στη ΚΕ τους Π. Δημητράτο και Αλ. Τσαλαβούτα και αργότερα τον Γ. Δούμα, ενώ στην κενή θέση της ΚΕΕ τοποθετήθηκε ο Φρ. Πετρούτσκα³²⁰.

Οι αλλαγές στη ΚΕ σταθεροποίησαν και ενίσχυσαν την κεντρικά πλειοψηφία του κόμματος. Όμως η εσωκομματική διαμάχη οξύνθηκε το καλοκαίρι του 1919, όταν η μεγάλη πλειοψηφία της νεολαίας, η οποία ανήκε στην αριστερή τάση του ΣΕΚΕ, κατήγγειλε την αργοπορία της ΚΕ να προετοιμάσει την προσχώρηση του κόμματος στη Γ' Διεθνή και την απουσία μαχητικότητας στην καθημερινή κομματική δράση. Η αντίδραση προέρχονταν κυρίως από τους Δ. Λιγδόπουλο, Ν. Δημητράτο, Φρ. Τζουλάτη και Σ. Κομιώτη οι οποίοι αυτονομήθηκαν από το ΣΕΚΕ και προχώρησαν στην ίδρυση ξεχωριστής οργάνωσης στον Πειραιά, την «Κομμουνιστική Ένωση» και στην έκδοση του περιοδικού «Κομμουνιστής», στο οποίο δημοσιεύονταν υλικά της Γ' Διεθνούς και μεταφράσεις από τα έργα των Μαρξ, Έγκελς και Λένιν³²¹ και αργότερα κάποια μέλη προερχόμενα από τη νεολαία θα αποτελέσουν το φυτώριο του αρχαιομαρξισμού³²².

Ο εορτασμός της Πρωτομαγιάς το 1919 έγινε αφορμή για τη διάσπαση της ΓΣΕΕ, με το πρόσχημα ότι η πενταμελής διοίκηση του Εμμ. Μαχαίρα κωλυσιεργούσε στην προετοιμασία του εορτασμού της, παραβιάζοντας έτσι το καταστατικό της συνομοσπονδίας. Τα βαθύτερα όμως αίτια της διάσπασης εντοπίζονταν στο ότι, αφενός, ο Εμμ. Μαχαίρας παραβίαζε την αρχή της πάλης των τάξεων που είχε

³¹⁸ Ο.π.

³¹⁹ Ο.π.

³²⁰ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 415

³²¹ Αγ. Ελεφάντης, *Η επαγγελία της ...* ό.π., σ. 30

³²² Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., τ. Β', Β' μέρος, σ. 109

ψηφισθεί στο ιδρυτικό συνέδριο της Συνομοσπονδίας και, αφετέρου, ότι η επικράτηση της τότε αριστερής τάσης (Μ. Σιδέρης, Ν. Δημητράτος και Δ. Λιγδόπουλος) στην ΚΕ υποκινούσε τα εργατικά σωματεία να συνδεθούν οργανικά με το ΣΕΚΕ³²³. Η διάσπαση της ΓΣΕΕ είχε αντίκτυπο και στα εργατικά κέντρα, αφού από το Εργατικό Κέντρο Αθηνών αποχώρησαν οι σοσιαλιστές και ίδρυσαν νέα ένωση, το «Πανεργατικό Κέντρο Αθηνών», διασπάσεις, επίσης, έγιναν και στα εργατικά κέντρα Πειραιά, Βόλου και Κέρκυρας. Τα σοσιαλιστικά μέλη της εκτελεστικής επιτροπής και της εποπτικής επιτροπής της ΓΣΕΕ θεώρησαν ότι προ πολλού ο Εμμ. Μαχαίρας έπαυσε να ασκεί τα καθήκοντα του Γενικού Γραμματέα της ΓΣΕΕ³²⁴.

Οι σοσιαλιστές της ΓΣΕΕ συγκρότησαν νέα πενταμελή διοίκηση της Συνομοσπονδίας, αποτελούμενη από τους: Αχ. Χατζημιχάλη, Γ. Παπανικολάου, Αβρ. Μπεναρόγια, Ηλ. Δελαζάνο και Ευαγγ. Ευαγγέλου. Η νέα πενταμελής διοίκηση αποφάσισε τη σύγκληση Παγκρατικού Συμβουλίου της ΓΣΕΕ για τις 31 Μαΐου στην Αθήνα στην αίθουσα του συνδικάτου «Πρόοδος» με θέματα την έκθεση των πεπραγμένων της Εκτελεστικής Διοίκησης, την έκθεση της εποπτικής επιτροπής, την παραίτηση της πενταμελούς επιτροπής, τη νέα κατεύθυνση της ΓΣΕΕ και τη σύγκληση του 2^{ου} Πανελλαδικού Συνεδρίου της³²⁵.

Στον αστικό τύπο της εποχής υπήρξαν πολλά δημοσιεύματα για τις εξελίξεις στο εργατικό κίνημα και χαρακτηριστική ήταν η στάση της «Αθηναϊκής», η οποία πρωτοκυκλοφορήθηκε αρχές Φεβρουαρίου 1919. Στους τρεις πρώτους μήνες η εφημερίδα δημοσίευε ειδήσεις σχετικές με το ΣΕΚΕ, υποστηρίζοντας ότι διάκειται φιλικά προς τους εργάτες, όμως με ανώνυμο άρθρο της για τον εορτασμό της 1^{ης} Μαΐου άλλαξε κατεύθυνση και απευθυνόμενη με φιλική διάθεση προς τους εργάτες, τόνιζε ότι πρέπει να είναι «αυτόφωτοι» και όχι «ανδρείκελα εις χείρας των επιτηδείων», αλλά συντελεστές πραγματικής προόδου. Τους εφιστούσε την προσοχή να προσέξουν την *Σκύλλα*, δηλαδή την κυβέρνηση, η οποία τους χρησιμοποιούσε για την επίτευξη των αντεργατικών και πολεμικών σκοπών της, αλλά και τη *Χάρυβδη*, «οι γνωστοί απολογηταί των», οι οποίοι αποβλέπουν μόνον «εις το πώς θα φθάσουν» και «θα εισπηδήσουν εις την Βουλήν»³²⁶. Υποστήριζε, επίσης ότι οι εργάτες δεν ήταν

³²³ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 127

³²⁴ Ριζοσπάστης, φ. 625 (17/4/1919), σ. 3

³²⁵ Ό.π., φ. 637 (30/4/1919), σ.1

³²⁶ Αθηναϊκή, φ. 72 (17/4/1919), σ. 1 : «Μεταξύ των τόσων ζητημάτων, τα οποία έθεσεν επί του τάπητος ο πόλεμος, είνε το των υπηρετών και υπηρετριών άλλως, ο οποίος εγένετο χάριν της

έτοιμοι να αντικαταστήσουν το αστικό καθεστώς με οποιονδήποτε άλλο και με συνεχή χρονογραφήματα γελοιοποιούσε τον μπολσεβικισμό³²⁷. Αναφερόμενη προς τους απεργούς ραπτεργάτες τους συνιστούσε να σκεφτούν τα συμφέροντά τους και να αποβάλλουν τους φανατισμούς και τους «μπολσεβίκικους λεονταρισμούς» στους οποίους τους οδηγούσαν αυτοί που εκμεταλλεύονταν τον αγώνα τους. Την ίδια περίοδο παρόμοια τακτική, με άρθρα εναντίον του μπολσεβικισμού, εμφανιζόταν και στις εφημερίδες «Πατρίς» και «Εστία»³²⁸.

Το *Παγκρατικό Συμβούλιο* της ΓΣΕΕ συγκλήθηκε από τη νέα σοσιαλιστική πενταμελή επιτροπή στις 31 Μαΐου – 7 Ιουλίου 1919. Κήρυξε έκπτωτη την πενταμελή διοίκηση του Εμμ. Μαχαίρα και κάλεσε τα σωματεία στα οποία ανήκαν να τους διαγράψουν³²⁹. Με πρόταση του Ευαγγ. Ευαγγέλου κλήθηκαν να τοποθετηθούν στο συμβούλιο τα μέλη του έκπτωτου πενταμελούς και ο Εμμ. Μαχαίρας, αφού προσήλθε, αμφισβήτησε τη νομιμότητα του συμβουλίου αλλά, τελικά, αποφασίστηκε η επίλυση των διαφορών ανάμεσα στα δύο τμήματα της διασπασμένης ΓΣΕΕ να συζητηθεί στο 2^ο συνέδριό της. Στο Συμβούλιο, στο οποίο ήταν παρόντες 9 εκτελεστικοί επίτροποι της ΓΣΕΕ και αντιπρόσωποι από εργατικά κέντρα και οργανώσεις, εγκρίθηκαν τα πεπραγμένα της διοίκησης σε όλους τους τομείς. Δεν έγινε δεκτή η παραίτηση της νέας πενταμελούς διοίκησης και εκφράστηκε η εμπιστοσύνη προς αυτήν. Αποφασίστηκε η κατεύθυνση και η δράση της ΓΣΕΕ να στηρίζεται στην εφαρμογή του καταστατικού, όπως αυτό ψηφίστηκε στο ιδρυτικό συνέδριο της Συνομοσπονδίας και ορίστηκε η Θεσσαλονίκη ως τόπος σύγκλησης του 2^{ου} συνεδρίου της στις 30 Αυγούστου 1919. Στο συνέδριο αυτό παραπέμφθηκαν για να απολογηθούν οι Εμμ. Μαχαίρας, Ευθ. Ζωγράφος, Εμμ. Ξανθάκης και Ν. Ιωαννίδης, επειδή χρησιμοποιούσαν τους τίτλους της ΓΣΕΕ και του Παγκρατικού, χωρίς να έχουν πλέον αυτό το δικαίωμα³³⁰. Τέλος, το Συμβούλιο διαμαρτυρήθηκε προς την κυβέρνηση για τις διώξεις εργατών με κατηγορίες για «εσχάτη προδοσία», για την απαγόρευση από τις στρατιωτικές και αστυνομικές αρχές των συγκεντρώσεων

ελευθερίας, και αποκλειστικώς της, δεν ήτο δυνατόν ή να γεννήση ... Μπολσεβικικάς ιδέας εις την κλάσιν των κατ' εξοχήν δούλων, εν μέσω της σημερινής κοινωνίας των ελευθέρων! Ως μανθάνομεν, το ζήτημα των υπηρετιών και υπηρετών λύεται λίαν προσεχώς, εφ' όσον πρόκειται να εξεστθή και αυτό παρά της Διασκέψεως της ειρήνης»..

³²⁷ Ο.π., φ. 75, (21/4/1919), σ. 1

³²⁸ Εστία, φ. 8871 (2/4/1919), σ. 1 : «Σπείραν αιμοδιψών φαυλοβίων ωνόμασε τους διοικούντας Μπολσεβίκους ο Άγγλος υπουργός των Εσωτερικών κ. Σιώρτ. Και γνωρίζουν, φανατζόμεθα, εν Αγγλία κάτι περισσότερο και κάτι ασφαλέστερον από τους πνευματικώς νοσούντας ή εξ εγκρύπτων άλλων διαθέσεων και πόθων εμφανιζομένους υπερασπιστάς και υμνητάς του Μπολσεβικισμού».

³²⁹ Ριζοσπάστης, φ. 672 (4/6/1919), σ. 2

³³⁰ Ο.π., φ. 675 (7/6/1919), σ. 2

της Πρωτομαγιάς, για την προληπτική λογοκρισία και για τη μη αναγνώριση από τα πρωτοδικεία καταστατικών σωματείων, τα οποία αναφέρονταν στην πάλη των τάξεων³³¹.

Στις 17 Ιουνίου του 1919 άρχισε απεργία στην Τράπεζα Αθηνών, ενώ είχαν προηγηθεί απεργίες των καπνοπαραγωγών και ραπτεργατών, και η ΓΣΕΕ εκδήλωσε την ετοιμότητά της να παράσχει αμέριστη την υποστήριξή της αν ζητηθεί επίσημα, αφού οι τραπεζοϋπάλληλοι δεν μετείχαν στη Συνομοσπονδία. Η απεργία αυτής της τράπεζας επεκτάθηκε και σε άλλες πόλεις και στη Θεσσαλονίκη υπάλληλοι άλλων τραπεζών έκαναν συνελεύσεις για να κηρύξουν απεργία, εκδηλώνοντας την αλληλεγγύη τους³³². Η εφημερίδα «Εστία» επανήλθε την επόμενη μέρα, στηρίζοντας τους τραπεζικούς και ταυτόχρονα συνιστούσε στην κυβέρνηση να δείξει ενδιαφέρον για την απεργία τους³³³. Οι τραπεζικοί υπάλληλοι ζήτησαν τελικά τη βοήθεια της ΓΣΕΕ, η οποία εκδήλωσε την ηθική και υλική της στήριξη, πετυχαίνοντας έτσι μια σύνδεση της συντηρητικής τάξης των τραπεζικών υπαλλήλων με το οργανωμένο εργατικό κίνημα. Όταν κηρύχθηκε η παντραπεζική απεργία, ο Αρ. Σίδερισ εκ μέρους του ΣΕΚΕ απηύθυνε χαιρετισμό στη συνέλευση των τραπεζικών³³⁴. Η απεργία των τραπεζικών αναθέρμανε τις προσδοκίες των σοσιαλιστών και των εργατών, οι οποίοι είχαν καμφθεί από την αποτυχία της απεργιακής κινητοποίησης των ναυτεργατών στις 15 Ιουνίου. Έτσι τον Ιούλιο οι εργάτες ετοιμάζονταν για πανεργατική απεργία στην οποία συμμετείχαν ταχυδρομικοί, ηλεκτροτεχνίτες, εργάτες εστίασης, σιγαροποιοί, εργαζόμενοι στον Τύπο, ενάντια στην ακρίβεια στα βασικά είδη τροφίμων και για την υπεράσπιση των εργατικών σωματείων από τους εργοδότες.

Στις 5 Ιουλίου, αφού η πενταμελής της ΓΣΕΕ είχε επιδώσει στον Εμμ. Ρέπουλη υπόμνημα με τα εργατικά αιτήματα, συνελήφθησαν τα τέσσερα μέλη της νέας πενταμελούς διοίκησης (Αβρ. Μπεναρόγια, Αχ. Χατζημιχάλης, Ηλ. Δελαζάνος και Ευαγγ. Ευαγγέλου, ενώ ο Γ. Παπανικολάου διέφυγε τη σύλληψη) και εξορίστηκαν

³³¹ Ο.π., φ. 677 (9/6/1919), σ. 1

³³² Εστία, φ. 8946 (18/6/1919), σ. 2

³³³ Ο.π., φ. 8947 (19/6/1919), σ. 1 : «Νομίζομεν περιττόν να συστήσωμεν εις την Κυβέρνησιν κάθε προσοχήν διά το ζήτημα της απεργίας των τραπεζικών υπαλλήλων. Όπως και το υπουργείον Εθν. Οικονομίας ετόνισεν εις τους απεργούς, τα πλείστα εκ των αιτημάτων των είνε βεβαίως δίκαια και νόμιμα. Επίσης αληθές είνε ότι η στάσις των Διευθυντών Τραπεζών τινων δεν ήτο οία ώφειλε να ήτο απέναντι υπαλλήλων αφοσιωμένων και πολυτίμων».

³³⁴ Ριζοσπάστης, φ. 693 (25/6/1919), σ. 2 : «...Αυτή είνε η πάλη, ήτις διεξάγεται σήμερον, πάλη δύο ιδεολογιών, δύο κόσμων. Ο κόσμος των υπαλλήλων και των εργατών αξίοι να καταστή οικονομικός κυρίαρχος και ο κόσμος των καφαλαιούχων επιμένει να κανονίζη αυτός με την θέλησιν δύο-τριών κηφήνων την ζωήν και την τύχην των εργαζομένων. Διά τούτο εν τη πάλη σας ταύτη έχετε την αμέριστον υποστήριξιν της εργατικής τάξεως, κολοσιαίως βαρυνούσης επί των μελλουσών να ληφθώσι αποφάσεων».

στη Φολέγανδρο. Τη επόμενη ημέρα συνελήφθη για Τρίτη φορά, την ίδια χρονιά, ο Γ. Πετσόπουλος (είχε συλληφθεί και προφυλακισθεί και στις αρχές Μαΐου, όταν δημοσίευσε στο πρωτομαγιάτικο φύλλο άρθρα απαγορευμένα από τη λογοκρισία) επειδή παραβίασε τον νόμο περί λογοκρισίας και επειδή κατά τη διάρκεια της προηγούμενης φυλάκισής του, τραγουδώντας «τραγούδια του Κωνσταντίνου», ασκούσε αντιδραστική πολιτική, παρουσιαζόμενος ως σοσιαλιστής. Η εφημερίδα «Πατρίς», συγχαίροντας την κυβέρνηση για τις συλλήψεις, τόνιζε «ΘΑ ΑΙΣΘΑΝΘΟΥΝ ΑΜΕΣΩΣ ΟΛΟΝ ΤΟΝ ΟΓΚΟΝ ΤΗΣ ΑΜΕΙΛΙΚΤΟΥ ΠΥΓΜΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, ΙΚΑΝΗΣ ΝΑ ΔΙΑΡΡΗΞΗ ΚΑΙ ΤΑΣ ΣΚΛΗΡΟΤΕΡΑΣ ΚΕΦΑΛΑΣ των αμεταπείστων κηρύκων του Ρωσσικού αναρχισμού»³³⁵.

Τα τέσσερα μέλη της πενταμελούς, τα οποία είχαν εξοριστεί στην Φολέγανδρο αναπληρώθηκαν από τους Γ. Χριστάκη, Γ. Ζέικο, Μ. Χατζημάρκου και Ν. Φραντζεσκάκη, οι οποίοι σε συνάντησή τους με τον Υπουργό Συγκοινωνίας Αλέξ. Παπαναστασίου ζήτησαν την απελευθέρωση των απελαθέντων³³⁶. Το αίτημα δεν έγινε δεκτό και κηρύχθηκε γενική απεργία η οποία ξεκίνησε από τον Τύπο την Κυριακή 7 Ιουλίου 1919 και γενικεύθηκε την επόμενη. Ο Αβρ. Μπεναρόγια χαρακτηρίζει αυτήν την απεργία ως τη «μόνη μέχρι σήμερα πολιτική απεργία της εργατικής τάξεως εν Ελλάδι» και εξήρε το ρόλο του Γ. Παπανικολάου για την οργάνωσή της³³⁷.

Οι υπουργοί της κυβέρνησης, οι αστυνομικές αρχές και ο φιλοκυβερνητικός Τύπος αποκαλούσαν τους απεργούς εργάτες «πουλημένα όργανα ξένης προπαγάνδας» και τους διανοούμενους ηγέτες των εργατών «υπόπτους εκμεταλλευτές» και η «Πατρίς» απαιτούσε «ΑΜΕΣΟΝ ΛΗΨΙΝ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ» τα οποία θα εξασφάλιζαν στο Κράτος την ησυχία και ασφάλεια μέχρι τη λύση των εθνικών ζητημάτων³³⁸. Η «Εστία» κατέκρινε του εργάτες, γιατί διεκδικούσαν «όλο αιτήματα, μόνο αιτήματα» και υποστήριζε τον αγώνα τους μόνο όταν υπηρετούσε την «Ελληνικήν ψυχήν», την «ελληνικήν συνείδησιν» και όχι τον αγώνα «των Μπεναρόγια»³³⁹.

Στην κριτική εναντίον του εκτοπισμένου Αβρ. Μπεναρόγια συμμετείχε και ο Ν. Γιαννιός, ο οποίος στην εφημερίδα του «Κοινωνία» έγραφε: «Ο Μπεναρόγιας

³³⁵ Πατρίς, φ. 9063 (6/7/1919), σ.1

³³⁶ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό ... ό.π.*, σ. 70

³³⁷ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ... ό.π.*, σ. 131

³³⁸ Πατρίς, φ. 9064 (7/7/1919), σ. 1

³³⁹ Εστία, φ. 8965 (7/7/1919), σ.1

είναι Εβραίος, αλλά και αν ακόμη υποθέσωμεν ότι διανοείται να μετατρέψει τον σοσιαλισμό στην Ελλάδα εις Εβραϊκόν κίνημα, οι σοσιαλισταί της Ελλάδος δεν θα του το επιτρέψουν»³⁴⁰. Στις 9 Ιουλίου έληξε η απεργία, η οποία από τη πλευρά των εργατών θεωρήθηκε ηθική νίκη της εργατικής τάξης. Ο υπουργός συγκοινωνιών Αλ. Παπαναστασίου δεσμεύθηκε ότι θα απελευθερωθούν όλοι οι συλληφθέντες και θα επανέλθουν στις θέσεις τους, καθώς και ότι το θέμα των τεσσάρων ηγετών της ΓΣΕΕ θα τύχει πολιτικής και όχι δικαστικής αντιμετώπισης³⁴¹. Το ΣΕΚΕ και η ΓΣΕΕ με συνεχείς εκκλήσεις στον Τύπο ζητούσαν την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών των εκτοπισμένων στη Φολέγανδρο³⁴².

Όταν η κυβέρνηση απαγόρευσε τη σύγκληση του συνεδρίου της ΓΣΕΕ στη Θεσσαλονίκη, η πενταμελής διοίκησή της ανακοίνωσε νέα ημερομηνία σύγκλησης του συνεδρίου στον Βόλο στις 30 Σεπτεμβρίου 1919³⁴³. Παράλληλα και ο Εμμ. Μαχαιράς συγκάλεσε συνέδριο για την ίδια ημερομηνία στον Πειραιά. Τελικά πέντε ημέρες πριν τη σύγκληση του συνεδρίου στον Βόλο η κυβέρνηση το απαγόρευσε και αυτό. Το 2^ο συνέδριο της ΓΣΕΕ τελικά πραγματοποιήθηκε ένα χρόνο αργότερα το Σεπτέμβριο του 1920 στην Αθήνα.

Αρχές φθινοπώρου εκδηλώθηκαν πολλές απεργίες των ηθοποιών, των κουρέων, των αρτεργατών, των μυλεργατών, των μηχανουργών και των καπνεργατών, με τους τελευταίους να απαιτούν κυρίως την απαγόρευση εξαγωγής των ανεπεξέργαστων καπνών³⁴⁴. Το ΣΕΚΕ με ανακοίνωσή του διαμαρτυρήθηκε στον ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό Τύπο³⁴⁵ για τις καταπίεσεις, φυλακίσεις και εξορίες των εργατών και σοσιαλιστών, για τη λογοκρισία της κυβέρνησης στον σοσιαλιστικό Τύπο και για την ύπαρξη του στρατιωτικού νόμου. Αυτό το γεγονός έδωσε αφορμή στον αστικό Τύπο να εξαπολύσει σφοδρή επίθεση εναντίον των σοσιαλιστών³⁴⁶. Στην επίθεση αυτή πρωτοστατούσαν οι εφημερίδες «Πατρίς», «Καθημερινή» και «Έθνος».

³⁴⁰ Ριζοσπάστης, φ. 708 (13/7/1919), σ. 1

³⁴¹ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό ... ό.π.*, σ. 74

³⁴² Ριζοσπάστης, φ. 712 (17/7/1919), σ. 1 : «Διά ταύτα και εν ονόματι της εργατικής αλληλεγγύης η νέα πενταμελής επιτροπή εντέλλεται προς όλους τους εργάτας, όπως καταβάλουν εντός της τρεχούσης εβδομάδος εις τους ταμίας των σωματείων των τουλάχιστον ανά μίαν (1) δραχμήν έκαστος ... υπέρ των εξορίστων συναγωνιστών μας».

³⁴³ Ο.π., φ. 759 (3/9/1919), σ. 1

³⁴⁴ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό ... ό.π.*, σ. 79

³⁴⁵ Ριζοσπάστης, φ. 805 (19/10/1919), σ. 1 : «Και οι μεν διευθύνοντες το «Αβάντι» και οι διοικούντες το Ιταλικόν σοσιαλιστικόν κόμμα γνωρίζουν ... 4. ότι το συνέδριον του σοσιαλιστικού κόμματος μόνον εις την Ελλάδα, όπως και το εργατικόν, απαγορεύθη αδικαιολογήτως ...».

³⁴⁶ Ο.π., φ. 808, (22/10/1919), σ. 1 : «Ο κυβερνητικός τύπος εξεμάνη διότι το ελληνικόν σοσιαλ-εργατικόν κόμμα διέφυγε τα πυκνά συρματοπλέγματα της λογοκρισίας του κ. Αυγέρη και υπό των στηλών του ευρωπαϊκού σοσιαλιστικού τύπου διαμαρτυρήθη».

Χαρακτήριζαν τη διαμαρτυρία του ΣΕΚΕ «φαντασιώδεις καταδιώξεις»³⁴⁷ και ρωτούσαν τους εκπροσώπους του ΣΕΚΕ «ποίοι είσθε και τι εκπροσωπείτε, τέλος πάντων, και ποία είναι η ιδεολογία την οποίαν επιδιώκετε να εφαρμόσετε και ότι ονειροπολείτε την ανατροπήν δια να αναστηλώσετε το κράτος της Αναρχίας. Εκπροσωπείτε μόνο τους εαυτούς σας»³⁴⁸. Επίσης τους ειρωνεύονταν «ονειρεύεστε κοινωνικά ανατροπές δια να μοιράζωμεν τα εκατομμύρια και θέλετε να αντικαταστήσωμεν την σημερινήν αναρχίαν με τα ματωμένα συστήματα του Λενίν – Τρότσκι»³⁴⁹. Τέλος, τους σάρκαζαν «Σας εμποδίζει η λογοκρισία! Σας φοβίζει η φυλακή! Αλλά ποίου είδους επαναστάται είσθε, όταν κάμπτεσθε προς τόσον ασημάντων δυσχερειών!»³⁵⁰, καταλήγοντας σε υπερβολές της μορφής ότι τελικά οι εργάτες θα ζητήσουν δίωρη εργασία την ημέρα.

Οι ηγέτες του ΣΕΚΕ κατηγορούνταν για απόπειρα δημιουργίας νέας αριστοκρατίας που επεδείκνυαν «μεταξωτά» και κοσμήματα και ότι τους διέκρινε «η τεμπελιά, η εθνικοποίηση γυναικών»³⁵¹. Οι αστικές εφημερίδες υπερασπίζονταν τον στρατιωτικό νόμο με το επιχείρημα ότι κανένας φιλήσυχος πολίτης δεν υφίσταται καμιά συνέπεια εξαιτίας της ύπαρξής του παρά μόνο οι συνωμότες, οι ανατροπείς, «οι θέλοντες την αναρχίαν και τον μπολσεβικισμό»³⁵².

Συχνά οι επιθέσεις του τύπου επικεντρώνονταν πάλι στο πρόσωπο του Αβρ. Μπεναρόγια, ακόμα και ο Ελευθ. Βενιζέλος στη Βουλή, απευθυνόμενος προς τον Αρ. Σίδερι είπε «θέλετε να κάμετε κόμμα ιδιαίτερον, σχηματίσατέ το, αλλά προσέξατε να μη παρασυρθητέ από τους Μπεναρόγηδες»³⁵³. Το «Έθνος» υποστήριζε ότι «δυστυχώς εν Ελλάδι κατά το τελευταίον θέρος υπήρξαν οι εκμεταλλευταί, οι διάφοροι Μπεναρόγηδες, οίτινες απέβλεψαν εις την εξώθησιν των πραγμάτων προς τον Μπολσεβικισμό», διαβεβαιώνοντας τον λαό ότι το κράτος θα συντρίψει κάθε τάση μπολσεβικισμού, προασπιζόμενο τόσο την κοινωνία όσο και τους εργάτες³⁵⁴. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός μιλώντας στους εργάτες του λιμανιού στον Πειραιά τους ρώτησε: «θέλετε αντί του Βενιζέλου τον Μπεναρόγια;»³⁵⁵. Αποκορύφωμα των επιθέσεων εναντίον του Μπεναρόγια ήταν τα συνεχή χρονογραφήματα της μορφής: «πολύ

³⁴⁷ Πατρίς, φ. 9139 (19/10/1919), σ. 1

³⁴⁸ Ο.π., φ. 9142 (21/10/1919), σ. 1

³⁴⁹ Ο.π., φ. 9144 (23/10/1919), σ. 1

³⁵⁰ Ο.π., φ.9148 (27/10/1919), σ. 1

³⁵¹ Έθνος, φ. 2074, (26/11/1919), σ. 1

³⁵² Ο.π., φ. 2073 (25/11/1919), σ. 1

³⁵³ Καθημερινή, φ. 73 (27/11/1919), σ. 2

³⁵⁴ Έθνος, φ. 2075 (27/11/1919), σ. 1

³⁵⁵ Ο.π., φ. 2077 (29/11/1919), σ. 2 και Καθημερινή, φ. 77 (1/12/1919), σ. 2

πιθανόν οι εργάται να γελούν, όταν ακούουν ότι ο Λαμπρός κύριος Μπεναρόγια ονειρεύεται να γίνει διά των εργατών ο Λενίν (sic) της Ελλάδος, Εβραίος βλέπετε και ο Λενίν»³⁵⁶.

Ο Αβρ. Μπεναρόγια με επιστολή στον διευθυντή της εφημερίδας «Πατρίς» Γ. Λαμπράκη διαμαρτυρήθηκε για την επίθεση που δεχόταν από την εφημερίδα, ενώ ο ίδιος βρισκόταν εξόριστος στη Φολέγανδρο. Από τις στήλες του «Ριζοσπάστη» τα στελέχη του ΣΕΚΕ απαντούσαν στις αιτιάσεις του αστικού τύπου. Ενδεικτικά ο Κ. Σπέρας με σκληρό λόγο επιτέθηκε στους δημοσιογράφους του αστικού Τύπου απαντώντας στα δημοσιεύματά τους «...είμεθα όλοι εκείνοι που διά της εργασίας μας εγεμίσαμεν τας απλήστους κοιλίας σας. Είμεθα όλοι εκείνοι που εχύσαμεν το αίμα μας δια να πλουτίσουν ολίγοι κηφήνες ως επαγγελματίες πατριώτες, οι διά της μαγκούρας εις τας διαδηλώσεις και διά της πέννας εις τα γραφεία των υπερπατριωτικών εφημερίδων πωλούντες πατριωτισμόν άνευ διατιμήσεως»³⁵⁷.

Ο Αρ. Αρβανίτης, Β' Γραμματέας του ΣΕΚΕ, απέδιδε τις αντιδράσεις του αστικού Τύπου εναντίον του ΣΕΚΕ τόσο στην ενόχληση που προκάλεσαν οι δημοσιεύσεις στο σοσιαλιστικό Τύπο του εξωτερικού για τις διώξεις των σοσιαλιστών στην Ελλάδα όσο και στο ότι ο εργαζόμενος λαός αντιλαμβανόταν ότι ο παραγόμενος εθνικός πλούτος οικειοποιείτο από λίγους «κηφήνες», με συνέπεια τα μεγάλα αστικά κόμματα να χάνουν την εμπιστοσύνη των εργατών. «Και ερωτάτε ποίοι είμεθα εμείς οι σοσιαλισταί. Είμεθα η ιδεολογική εκδήλωσις της νέας κοινωνίας. ...Είμεθα εις αντίθεσιν με τον κοινωνικόν σας κόσμον. ... Και ίσως μπορείτε να μας κρεμάσετε ... δεν θα μπορέσετε όμως ποτέ να σταματήσετε το ρεύμα της κοινωνικής εξελίξεως . Σεις δε ποίοι είσθε;»³⁵⁸.

Το Νοέμβριο αποφυλακίστηκε ο Γ. Πετσόπουλος, ο οποίος παρέμεινε συνολικά κατά το έτος 1919 4 ½ μήνες στη φυλακή . Επανήλθαν από την εξορία τα τρία μέλη της πενταμελούς της ΓΣΕΕ αλλά ο Αβρ. Μπεναρόγια παρέμεινε εξόριστος για αρκετούς ακόμα μήνες³⁵⁹. Το ΣΕΚΕ διαμαρτυρήθηκε για τους διωγμούς που υφίσταντο τα στελέχη του και ζητούσε από την κυβέρνηση να καταργήσει την προληπτική λογοκρισία, επειδή αυτή το εμπόδιζε να αμυνθεί στις ύβρεις, τους εξευτελισμούς και προπηλακισμούς που υφίστατο από τον αστικό Τύπο. Απαιτούσε να επαναφέρει από τη Φολέγανδρο τον Μπεναρόγια «Αποδόσατέ μας τον

³⁵⁶ Έθνος, φ. 2082 (4/12/1919), σ. 1

³⁵⁷ Ριζοσπάστης, φ. 812 (26/10/1919), σ. 1

³⁵⁸ Ο.π.,

³⁵⁹ Ο.π., φ. 823 (6/11/1919), σ. 1

Μπεναρόγια». Κατήγγειλε την κυβέρνηση, επειδή εμπόδιζε την ομαλή λειτουργία των εργατικών οργανώσεων με αποκορύφωμα την απαγόρευση των συνεδρίων της ΓΣΕΕ και του ΣΕΚΕ, τα οποία προβλέπονταν από τα καταστατικά τους και έπρεπε να συγκληθούν τον Σεπτέμβριο του 1919³⁶⁰.

Τα στελέχη του ΣΕΚΕ αρνούσαν την κατηγορία για μπολσεβικισμό υποστηρίζοντας ότι ο μπολσεβικισμός της Ρωσίας δεν θα εφαρμοζόταν στην Ελλάδα, «Μας ρίπτουν ως την μεγαλύτεραν κατηγορίαν ότι εισάγομεν τον Μπολσεβικισμόν. Μολονότι θεωρητικώς πιστεύομεν, δεν δεχόμεθα την ιδιότητα αυτήν. Ο Μπολσεβικισμός είναι ένα σύστημα κατάλληλον και ανάλογον προς τας συνθήκας τας οικονομικάς και ψυχολογικάς της Ρωσίας. ...Είμεθα αφανείς ιδεολόγοι, αντλούντες την δύναμίν μας ... από την μαχητικότητα της εργατικής τάξεως»³⁶¹.

Την ίδια χρονική περίοδο, 20 Νοεμβρίου 1919, συγκλήθηκε ένα έκτακτο σύντομο *Εθνικό Συμβούλιο* του ΣΕΚΕ και επανέφερε, ύστερα από την πίεση της βάσης του κόμματος, στην ΚΕ τον Ν. Δημητράτο και τον Δ. Λιγδόπουλο, οι οποίοι αντικατέστησαν τους Αρ. Αρβανίτη και Στ. Κόκκινο³⁶². Το συμβούλιο επικύρωσε τον «Ριζοσπάστη» ως ανεπίσημο όργανο του κόμματος με τους όρους να ελέγχεται από την ΚΕ και ο αρχισυντάκτης να είναι μέλος του κόμματος και ενέκρινε την εγγραφή του Γ. Πετσόπουλου στο κόμμα. Στις 15 Ιανουαρίου του 1920 πραγματοποιήθηκε στη Σόφια η *Α΄ συνδιάσκεψη των Βαλκανικών Σοσιαλιστικών και Κομμουνιστικών Κομμάτων* και το ΣΕΚΕ συμμετείχε με αντιπρόσωπο τον Δ. Λιγδόπουλο³⁶³. Η συνδιάσκεψη αυτή αποφάσισε την προσχώρηση των Βαλκανικών σοσιαλιστικών κομμάτων στη Γ΄ Διεθνή, αφού αποδέχθηκε τον «επαναστατικόν αγώνα των τάξεων» και τη «δικτατορία του προλεταριάτου» και μετονομάστηκε σε «*Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία*» (ΒΚΟ)³⁶⁴. Η συμμετοχή του ΣΕΚΕ στην ΒΚΟ αποτέλεσε και το προοίμιο της προσχώρησης του κόμματος στη Γ΄ Διεθνή³⁶⁵.

Στις τάξεις του ΣΕΚΕ είχαν ενταχθεί ήδη πολλά νέα εργατικά στελέχη και κυρίως οι διανοούμενοι Γιάνης Κορδάτος, Γεώργιος Γεωργιάδης και Ευάγγελος Παπαναστασίου, οι οποίοι θα διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα πορεία του κόμματος. Μετά το Εθνικό Συμβούλιο εντάθηκε στο κόμμα η ζύμωση με «ζωηράς συζητήσεις» για καίρια ζητήματα, τα οποία είχαν ανακύψει, όπως η

³⁶⁰ Ό.π., φ. 840 (23/11/1919), σ. 1

³⁶¹ Ό.π., φ. 850 (3/12/1919), σ. 1

³⁶² Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ.416

³⁶³ Ν. Δημητράτος), *Δημοσθένης Λιγδόπουλος*, Κομμουνιστική ... ό.π., Φεβρουάριος 1921, φ. 2, σ. 78

³⁶⁴ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη* ... ό.π., τ. Β΄, Β΄ μέρος, σ. 62

³⁶⁵ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία* ...ό.π., σ.133

προσχώρηση του κόμματος στη Γ' Διεθνή και ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του³⁶⁶. Με την είσοδο του Ευαγ. Παπαναστασίου εμφανίστηκε μια «υπεραριστερή» αντικοινοβουλευτική τάση, στην οποία συμμετείχαν και αναρχοσυνδικαλιστές και διαφωνούσαν με τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του κόμματος³⁶⁷.

Μέσα σε αυτό το κλίμα και σε συνδυασμό με την απαγόρευση της κυβέρνησης να συγκληθεί το συνέδριο του κόμματος το Σεπτέμβριο του 1919 και με την αναμονή της επιστροφής από τη Μόσχα του Δ. Λιγδόπουλου, ο οποίος από τις αρχές του 1920 είχε μεταβεί στη Σοβιετική Ρωσία για να συνδέσει το Κόμμα με τη Γ' Διεθνή και να το αντιπροσωπεύσει στο 2^ο συνέδριό της, συγκλήθηκε το Β' Συνέδριο του Κόμματος στην Αθήνα στην αίθουσα Τσαλδάρη στη στοά του θεάτρου «Κεντρικόν» στις 5 – 12 Απριλίου 1920.

Στο συνέδριο συμμετείχαν εκτός από τα μέλη της ΚΕ (Ν. Δημητράτος, Μ. Σιδέρης, Π. Δημητράτος και Γ. Δούμας), της ΚΕΕ (Σ. Κομιώτης, Γ. Πισπινής, απουσίαζε ο εξόριστος Αβ. Μπεναρόγια), από το τμήμα Αθηνών οι Ν. Δαμίγος, Γ. Λαγουδάκης και Μ. Οικονόμου, από το τμήμα Πειραιά οι Γ. Γκέλος και Στ. Κόκκινος, από το τμήμα Θεσσαλονίκης οι Αν. Πεχνά, Ν. Καστρινός και Ν. Σαργολόγος, από το τμήμα Βόλου οι Κ. Γκοντίνος και Φασούλας, από το τμήμα Καβάλας οι Α. Γιουδάς και Λ. Χατζησταύρου και από το τμήμα Δράμας ο Ελευθ. Σταυρίδης, από τους ομίλους Σερρών ο Α. Παπαδόπουλος, Λάρισας ο Α. Νικολάου, Πύργου ο Λυκουριώτης και Χαλκίδας ο Χάνος³⁶⁸. Όλοι αυτοί είχαν δικαίωμα αποφασιστικής ψήφου. Στο συνέδριο, επίσης πήραν μέρος και οι Γ. Κορδάτος και Γ. Γεωργιάδης ως εισηγητές, ο Αρ. Αρβανίτης, ο Γ. Πετσόπουλος ως διευθυντής του «Ριζοσπάστη», ο Γ. Παπανικολάου ως εκπρόσωπος της ΓΣΕΕ, ο Χατζής από την ομοσπονδία καπνεργατών, ο Γ. Ράλλης από την ομοσπονδία του ΤΤΤ και ο βουλευτής του Κόμματος Αλ. Κουριέλ, με συμβουλευτικό χαρακτήρα. Το συνέδριο παρακολούθησαν τα διοικητικά συμβούλια των μεγαλύτερων εργατικών οργανώσεων της Αθήνας και του Πειραιά, πολλά μέλη του κόμματος, δημοσιογράφοι και ανταποκριτές ξένων εφημερίδων³⁶⁹.

³⁶⁶ Ό.π., σ. 134

³⁶⁷ Ό.π., σ. 135

³⁶⁸ Δεν είναι γνωστά τα ονόματα των εκπροσώπων του τμήματος Κέρκυρας και των ομίλων Ιωαννίνων, Αργοστολίου Καλαμών, Πάτρας, Τρικάλων, Καρδίτσας, Λαμίας Τυρνάβου Αγρινίου και Λαυρίου.

³⁶⁹ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 50

Η ημερήσια διάταξη του συνεδρίου, η οποία είχε συνταχθεί από το Εθνικό Συμβούλιο τον Μάιο του 1919, αφού συμπληρώθηκε στο έκτακτο Εθνικό Συμβούλιο του Νοεμβρίου 1919, είχε δημοσιευθεί στον «Ριζοσπάστη» στις 18 Φεβρουαρίου 1920. Όμως τέσσερις ημέρες πριν από την έναρξη του συνεδρίου ανακοινώθηκε νέα ημερήσια διάταξη που περιλάμβανε τα θέματα: 1) εκθέσεις της ΚΕ, ΚΕΕ και των βουλευτών του κόμματος, 2) το πρόγραμμα του κόμματος, 3) σχέση του κόμματος με τη Γ' Διεθνή, 4) η στάση του κόμματος στις εκλογές, 5). Το αγροτικό ζήτημα και 6) το ζήτημα του Τύπου του κόμματος³⁷⁰.

Πρόεδρος του συνεδρίου εκλέχτηκε ο Ν. Καστρινός (δημοσιογράφος) και γραμματέας ο Ελευθ. Σταυρίδης. Η ΚΕ παρουσίασε την εισήγησή της και ο Γ. Πετσόπουλος άσκησε κριτική στην ΚΕ, επειδή αυτή επέτρεψε να διαμορφωθεί στο κόμμα μια ατμόσφαιρα δυσπιστίας και καχυποψίας, με συνέπεια να εκδηλώνονται τάσεις απειθαρχίας³⁷¹ και επειδή δεν συμμορφώθηκε με τις αποφάσεις και τις εντολές του Α' συνεδρίου. Με την κριτική του Γ. Πετσόπουλου συντάχθηκαν και οι αντιπρόσωποι του τμήματος Βόλου, οι οποίοι δήλωσαν ότι έχουν εντολή από το Τμήμα τους να καταψηφίσουν τη δράση της ΚΕ. Με τη συμβιβαστική παρέμβαση των αντιπροσώπων του Τμήματος Θεσσαλονίκης το συνέδριο έκρινε ότι η ΚΕ και η ΚΕΕ ανταποκρίθηκαν στο καθήκον τους και ενέκρινε τις εκθέσεις τους. Στο συνέδριο επικρατούσαν και συγκρούστηκαν δυο τάσεις, η μια συντασσόταν με την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία και εκπροσωπείτο κυρίως από τους Αλ. Κουριέλ, Π. Δημητράτο και Αρ. Αρβανίτη και η άλλη συντασσόταν με τη Γ' Διεθνή και εκπροσωπείτο από τους Γ. Κορδάτο, Γ. Γεωργιάδη, Ελ. Σταυρίδη, Ν. Καστρινό και Κ. Γκοντίνο³⁷².

Το συνέδριο, αρχικά, έκανε δεκτή την πρόταση της ΚΕ για ίδρυση εκδοτικής εταιρείας και υποχρεώθηκαν τα μέλη του κόμματος να αγοράσουν όσο το δυνατόν περισσότερες μετοχές³⁷³. Ασκήθηκε κριτική στους δυο βουλευτές του κόμματος καθώς κρίθηκε ανεπαρκής η δράση τους στη Βουλή για το ζήτημα της συνθήκης των Βερσαλλιών και των άλλων συνθηκών και για τη μη σωστή τους στάση στο θέμα της πυρκαγιάς της Θεσσαλονίκης που είχε ευρύτερο κοινωνικό χαρακτήρα, επιπλέον, επικρίθηκαν επειδή σε πολλά ζητήματα δεν τοποθετήθηκαν στις συζητήσεις της Βουλής. Ο Αλ. Κουριέλ αποδέχθηκε τις επικρίσεις αλλά τις απέδωσε στην αδυναμία

³⁷⁰ Ριζοσπάστης, φ. 696 (1/4/1920), σ. 1

³⁷¹ Ό.π., φ. 972 (7/4/1920), σ. 1 : «Ο Π. Δημητράτος ομολόγησε ότι αυτή η ατμόσφαιρα υπήρχε μόνο στο τμήμα Αθηνών».

³⁷² Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 538

³⁷³ Ριζοσπάστης, φ. 972 (7/4/1920), σ. 1

που είχαν λόγω της ανεπάρκειας στελεχών του κόμματος, τα οποία θα επεξεργάζονταν τα ειδικά ζητήματα που προέκυπταν κάθε φορά. Επιδοκιμάστηκε, όμως, η στάση τους για το θέμα της εκστρατείας στην Ουκρανία, για τα αντεργατικά νομοσχέδια, για το αγροτικό ζήτημα και το στρατιωτικό νόμο³⁷⁴.

Μολονότι το ΣΕΚΕ υποστήριζε την αντικατάσταση του κοινοβουλευτικού συστήματος με την εξουσία των συμβουλίων των παραγωγικών τάξεων, οι αντιπρόσωποι του συνεδρίου αποφάσισαν «κατ' αρχήν» τη συμμετοχή του κόμματος στις επόμενες εκλογές και ανέθεσαν σε επιτροπή να συντάξει εκλογικό πρόγραμμα με βάση τις αρχές και τη νέα τακτική του κόμματος. Απέρριψαν κατηγορηματικά τη συνεργασία με οποιοδήποτε άλλο κόμμα και ανέθεσαν σε ειδικό εκλογικό συνέδριο να εκτιμήσει τη συμμετοχή ή την αποχή στις εκλογές, ανάλογα με την «τότε πολιτειακήν κατάστασιν»³⁷⁵. Η υπεραριστερή τάση, η οποία εκφραζόταν στο συνέδριο από τον Ευαγγ. Παπαναστασίου με την άποψη «Η θέση των κομμουνιστών είναι στο πεζοδρόμιο»³⁷⁶, αντιμετωπίστηκε με τις τοποθετήσεις των Π. Δημητράτου, Γ. Πετσόπουλου και Άρ. Αρβανίτη και αποφασίστηκε να απευθυνθεί το κόμμα με προκήρυξή του προς τους εργάτες και να τους εκθέσει την αναγκαιότητα του κοινοβουλευτικού αγώνα³⁷⁷.

Την τρίτη ημέρα (7 Απριλίου 1920) συζητήθηκε στο συνέδριο το αγροτικό ζήτημα και ψηφίστηκε η *εθνικοποίηση* της καλλιεργήσιμης γης, ως επέκταση της γενικής θέσης του κόμματος για την εθνικοποίηση των μέσων παραγωγής. Εκφράστηκε η διαφωνία προς τον αγροτικό νόμο 2052/1919³⁷⁸, γιατί παράλληλα με τις μικρές ιδιοκτησίες, που θα δημιουργούνταν από την μερική απαλλοτρίωση και διανομή των γαιών, διατηρούσε τις μεγάλες ατομικές ιδιοκτησίες. Το συνέδριο, επίσης, απέρριψε την πρόταση του εισηγητή για το αγροτικό Γ. Κορδάτου, ο οποίος υποστήριζε «την ολοκληρωτική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών χωρίς καμιά αποζημίωση»³⁷⁹ και ότι «η παραχώρησις όλου του τσιφλικίου» να γίνει «εις τον συνεταιρισμόν του χωρίου, όστις θ' αποτελεί νομικόν πρόσωπον και οικονομικόν οργανισμόν»³⁸⁰. Η πρόταση αυτή χαρακτηρίστηκε «υπερεπαναστατική» και ακραία

³⁷⁴ Ο.π., φ. 973 (8/4/1920), σ. 1

³⁷⁵ Ο.π., φ. 979 (14/4/1920), σ. 1

³⁷⁶ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 537

³⁷⁷ Ριζοσπάστης, φ. 977 (12/4/1920), σ. 1

³⁷⁸ Ο.π., φ. 760 (4/9/1919), σ. 1

³⁷⁹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 537 : «την άποψη αυτή είχε προωθήσει με σειρά άρθρων στον «Ριζοσπάστη», (13,14/12/1919)».

³⁸⁰ Ριζοσπάστης, φ. 973 (8/4/1920), σ. 2

από τον Π. Δημητράτο, άποψη που είχε υπενθυμίσει με επιστολή του και ο Γ. Σκληρός στον Γ. Κορδάτο³⁸¹.

Εξουσιοδοτήθηκε η κεντρική διοίκηση του κόμματος να συντάξει, με τη βοήθεια ειδικών, μελέτη για το αγροτικό ζήτημα στις επαρχίες της χώρας ώστε τα πορίσματά της να βοηθήσουν στην οργάνωση της προπαγάνδας του κόμματος³⁸². Αργότερα, όμως, όταν το σύνθημα για ολοκληρωτική απαλλοτρίωση ήταν και θέση της Γ' Διεθνούς, αναγκάστηκε και το ΣΕΚΕ να το αναγνωρίσει³⁸³, επηρεασμένο από τις αποφάσεις, τις οποίες έλαβε η Ρωσία για τη διανομή της γης μετά την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 και από τις απόψεις των άλλων σοσιαλιστικών τάσεων του εξωτερικού, όπως των Σπαρτακιστών στη Γερμανία³⁸⁴.

Στο Α' συνέδριο του ΣΕΚΕ είχε επιτευχθεί ένας συμβιβασμός ανάμεσα στην κεντρώα και την αριστερή τάση, όμως στη συνέχεια σε πολλά Τμήματα και Ομίλους εμφανίστηκαν τάσεις διαφοροποίησης ως προς τις αρχές του κόμματος, με συνέπεια το ΣΕΚΕ να εμφανίζει για το ίδιο θέμα δύο ή περισσότερες τακτικές. Για αυτόν τον λόγο το Β' συνέδριο τάχθηκε «υπέρ της *συγκεντρωτικής*³⁸⁵ οργάνωσης του Κόμματος». Έτσι δεν επέτρεπε πλέον στα μέλη του κόμματος να προπαγανδίζουν άλλη τακτική. Οι τυχόν αποκλίνουσες τάσεις μόνο στα συνέδρια θα μπορούσαν να παρουσιασθούν, με την προϋπόθεση ότι γίνονταν πλειοψηφία στα κατά τόπους Τμήματα και τους Ομίλους και οι αντιπρόσωποι μπορούσαν να παρουσιάσουν και την άποψη της μειοψηφίας αρκεί αυτή να υποστηριζόταν από το 1/3 συν δύο των μελών του Τμήματος ή του Ομίλου³⁸⁶.

Ψηφίστηκε νέο καταστατικό, στο οποίο επαναλαμβάνονταν οι προγραμματικές αρχές του Α' συνεδρίου, αφού έγιναν μερικές ουσιαστικές αλλαγές, όπως η «δημοσιοποίησης των μέσων παραγωγής» έγινε «κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής» και η «μεταβολή της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας εις κοινωνίαν κολληχτιβικήν ή κομμουνιστικήν» έγινε «εις κοινωνίαν σοσιαλιστικήν με μεταβατικόν στάδιον την δικτατορίαν του προλεταριάτου»³⁸⁷. Στον τίτλο του κόμματος προστέθηκε ο χαρακτηρισμός «*Κομμουνιστικόν*» (σε παρένθεση) και το κόμμα εμφανίζεται στο εξής ως «*Σοσιαλιστικόν Εργατικόν Κόμμα Ελλάδος*

³⁸¹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 535

³⁸² Ριζοσπάστης, φ. 974, ((9/4/1920), σ. 1

³⁸³ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 535

³⁸⁴ Ρ. Λούξεμπουργκ, *Ρώσικη επανάσταση*, εκδ. «ύψιλον», Αθήνα 1980, σ. 40

³⁸⁵ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ.136

³⁸⁶ Ριζοσπάστης, φ.974 (9/4/1920), σ. 1

³⁸⁷ Ό.π., φ. 982 (17/4/1920), σ. 2

(Κομμουνιστικόν)»³⁸⁸. Προσδιορίστηκε με περισσότερη σαφήνεια η επιλογή των αντιπροσώπων, οι οποίοι θα εκπροσωπούσαν τις οργανώσεις του κόμματος στα συνέδρια τόσο με *θετική* όσο και με *συμβουλευτική* ψήφο και καθορίστηκαν όλες οι αρμοδιότητες του συνεδρίου ως κυρίαρχο όργανο του κόμματος. Ο θεσμός του Εθνικού Συμβουλίου καταργήθηκε³⁸⁹.

Αποφασίστηκε, επίσης, η σύσταση κεντρικού δημοσιογραφικού οργάνου, του οποίου τον διευθυντή και τα πρόσωπα, τα οποία το διαχειρίζονταν, θα τα εξέλεγε η ΚΕ. Η έκδοση εφημερίδων, περιοδικών, εντύπων και βιβλίων κάθε είδους θα γινόταν με τις οδηγίες και την άδεια της ΚΕ, η οποία θα έκρινε αν βλάπτονται τα συμφέροντα του κόμματος. Για τη συστηματοποίηση της προπαγάνδας και για τη σοσιαλιστική εκπαίδευση των νέων και των γυναικών οργανώθηκαν αντίστοιχοι Όμιλοι μέσα στα Τμήματα, ελεγχόμενοι από μέλη της τοπικής επιτροπής. Η κεντρική οργάνωση της νεολαίας καθοδηγείτο από μέλος του κόμματος, το οποίο εκλεγόταν στο συνέδριο. Οι όμιλοι γυναικών διέπονταν από ιδιαίτερο κανονισμό, τον οποίο θα ενέκρινε η τοπική επιτροπή και τη διοίκησή τους θα είχαν γυναίκες. Οι αντιπρόσωποι του κόμματος στο Κοινοβούλιο ή στα δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια έπρεπε να ενεργούν σύμφωνα με τις αποφάσεις των συνεδρίων και καθοδηγούνταν από την ΚΕ. Η απειθαρχία των βουλευτών ελεγχόταν από την ΚΕ, τις αποφάσεις της οποίας επικύρωνε μόνο το συνέδριο. Αποφασίστηκε επίσης το κόμμα μαζί με τα επαγγελματικά εργατικά σωματεία, τα οποία συνδέονταν οργανικά με αυτό, να οργανώνει κάθε χρόνο τη γιορτή της Πρωτομαγιάς³⁹⁰.

Το συνέδριο επικύρωσε την απόφαση του Εθνικού Συμβουλίου για την *αποχώρηση* του κόμματος από τη *Β' Διεθνή* με την αιτιολογία ότι αυτή απέβλεπε στη δημιουργία εθνικών σοσιαλισμών: «η Β' Διεθνής είχε θυσιάσει πολλάκις τας αρχάς του Μαρξισμού, εκτροχιασθείσα εις τον αγώνα των δημοκρατικών αστικών ελευθεριών, ο οποίος παρεσκεύασεν τον όλεθρόν της»³⁹¹. Καταλόγισε στη Β' Διεθνή ότι δεν ακολούθησε σοσιαλιστική πολιτική αλλά σοσιαλπατριωτική, όταν κηρύχθηκε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, με συνέπεια τα περισσότερα ευρωπαϊκά κόμματα να παύσουν να αποτελούν τμήματά της. Αποφασίστηκε να *προσχωρήσει* το ΣΕΚΕ *οργανικά* στη *Γ' Διεθνή*, για να *προετοιμασθεί* η εργατική τάξη για την κατάληψη της

³⁸⁸ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., τ. Β', Β' μέρος, σ. 27

³⁸⁹ Αβ. Μπεναρόγιας *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 136

³⁹⁰ Ριζοσπάστης, φ. 982 (17/4/1920), σ. 2

³⁹¹ Ό.π., φ. 975, (10/4/1920), σ. 1

εξουσίας με την επιβολή της «δικτατορίας της εργατικής τάξης» και την απόρριψη οποιασδήποτε μορφής αστικής δημοκρατίας³⁹².

Το συνέδριο ενέκρινε τις αποφάσεις της «Βαλκανικής Κομμουνιστικής Συνδιάσκεψης» που συνήλθε στη Σόφια και έδωσε εντολή στην ΚΕ να επιδιώξει στενότερη σύνδεση με τα σοσιαλιστικά κόμματα της Βαλκανικής που εντάχθηκαν στη Γ' Διεθνή, προκειμένου να προετοιμαστεί ο κοινός αγώνας για τη δημιουργία «Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας» των συμβουλίων των εργατών και αγροτών της Βαλκανικής³⁹³.

Το συνέδριο, επίσης, λαμβάνοντας υπόψη τη γνώμη του Εθνικού Συμβουλίου του Μαΐου 1919 για τη μερική αναθεώρηση του προγράμματος και την πρόταση του Τμήματος Πειραιά για ολική αναστολή του, κατήργησε τις σοσιαλδημοκρατικές αποφάσεις του Α' συνεδρίου. Συγκεκριμένα απέρριψε κάθε μεταρρυθμιστική πολιτική μέσα στα πλαίσια του αστικού καθεστώτος και υποστήριξε την κατάργηση των κοινωνικών τάξεων. Τάχθηκε εναντίον κάθε πολέμου και της Κοινωνίας των Εθνών με το επιχείρημα ότι εξυπηρετούσαν το συμφέροντα της αστικής τάξης.

Με βάση τις παραπάνω εκτιμήσεις αποφασίστηκε α. Να προσαρμοσθεί το πρόγραμμα του κόμματος στις αρχές και την τακτική της Γ' Διεθνούς, αφού καταργηθούν τα προτεινόμενα από το Εθνικό Συμβούλιο του Μαΐου 1919 άρθρα, τα οποία δεν συμβιβάζονταν με τις εκτιμήσεις και αρχές του Συνεδρίου, δηλαδή το άρθρο για την αστική δημοκρατία, την Κοινωνία των Εθνών και για τον αμυντικό πόλεμο. Β. Εγκρίνοντας την αναθεώρηση όλων των άρθρων του προγράμματος ανέθεσε στην ΚΕ να επεξεργαστεί και να καταρτίσει το νέο πρόγραμμα του κόμματος³⁹⁴. Επειδή, όμως νέο πρόγραμμα δεν συντάχθηκε, το ΣΕΚΕ πορεύθηκε μέχρι το Γ' έκτακτο συνέδριο του 1924 χωρίς πρόγραμμα³⁹⁵.

Αποφασίστηκε επίσης (24/4/1920) να τεθεί η εφημερίδα «Ριζοσπάστης» υπό τον έλεγχο της ΚΕ και ορίστηκε ο Γιάννης Κορδάτος, μέλος της ΚΕ του κόμματος, ως υπεύθυνος για τον έλεγχο από το κόμμα της πολιτικής του εντύπου. Ο «Ριζοσπάστης» παραχωρήθηκε τελικά στο κόμμα τον Ιούλιο του 1921 και από την 1^η Αυγούστου 1921 κυκλοφορούσε με τον υπότιτλο «Όργανο του Σοσιαλεργατικού

³⁹² Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σσ. 61-62

³⁹³ Ριζοσπάστης, φ. 976 (11/4/1920), σ.1

³⁹⁴ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σσ. 64-65

³⁹⁵ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., τ. Β', Β' μέρος, σ. 26

Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδος και της Γενικής Συνομοσπονδίας των Εργατών της Ελλάδος»³⁹⁶.

Τέλος το συνέδριο διέγραψε από το κόμμα τον εργάτη συνδικαλιστή του Τμήματος Πειραιά Κ. Σπέρα και δεν του επέτρεψε να αντιπροσωπεύει το ΣΕΚΕ(Κ) στη ΓΣΕΕ και να εμφανίζεται ως εκπρόσωπος του, γιατί το εξύβρισε και το πρόδωσε. Απήθυνε, ταυτόχρονα, θερμό χαιρετισμό στον εξόριστο στη Φολέγανδρο Αβρ. Μπεναρόγια. Εκλέχθηκε νέα ΚΕ, αποτελούμενη από τους: Ν. Δημητράτο (Γραμματέας), Γ. Κορδάτο, Γ. Δούμα (Ταμίας), Μ. Σιδέρη και Π. Δημητράτο. Αναπληρωματικοί εκλέχθηκαν οι: Ν. Δαμίγος, Δημ. Λιγδόπουλος, Αβρ. Μπεναρόγια, Αρ. Αρβανίτης και Σ. Κομιώτης. Επόπτης της νεολαίας ορίστηκε ο Ν. Σαργολόγος.

Η νέα ΚΕ αποτελείτο από την προηγούμενη πλειοψηφία των κεντροαριστερών και με μοναδικό νέο μέλος τον Γιάνη Κορδάτο. Η νέα πολιτική κατεύθυνση, η οποία αποφασίστηκε στο Β' συνέδριο, και ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας διοίκησης του κόμματος με την επανεκλογή του Ν. Δημητράτου ως Γραμματέα είχαν αρχίσει να προκαλούν αντιδράσεις στο εσωτερικό του ΣΕΚΕ(Κ). Οι αντιδράσεις αυτές εκδηλώνονταν τόσο από την ομάδα των αντικοινοβουλευτικών του Ευάγγελου Παπαναστασίου με τον «φρασεολογικόν αριστερισμόν» όσο και από αρκετά άλλα εργατικά στελέχη, τα οποία αισθάνονταν πειστική την επέμβαση του κόμματος στα σωματεία. Όσοι δυσανασχετούσαν με τον συγκεντρωτισμό, συνασπίζονταν, ασκώντας κριτική στην πλειοψηφία της ΚΕ. Ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλεγόταν και μια αρκετά μεγάλη ομάδα της νεολαίας, αποτελούμενη κυρίως από φοιτητές, με επικεφαλής τους Φρ. Τζουλάτη και Γ. Σαραντίδη, οι οποίοι πρόβαλλαν το σύνθημα της ανάγκης «μορφώσεως δια την επανάστασιν»³⁹⁷.

Τον Απρίλιο του 1920 η ΚΕ του ΣΕΚΕ, η πενταμελής της ΓΣΕΕ και οργανώσεις των Αθηνών και του Πειραιά, προσκαλούσαν με προκηρύξεις τους³⁹⁸ την εργατική τάξη να γιορτάσει την εργατική Πρωτομαγιά. Στις 18 Απριλίου οι εργάτες συγκεντρώθηκαν στον Άγιο Ιωάννη του Ρέντη και με ψήφισμά τους πρόβαλαν αιτήματα παρόμοια με το ψήφισμα της αντίστοιχης συγκέντρωσης του 1919 και επί πλέον απαιτούσαν την απελευθέρωση του εξόριστου Αβρ. Μπεναρόγια και συνιστούσαν στην κυβέρνηση να αναπτύξει σχέσεις με τη Ρωσία³⁹⁹. Την ίδια χρονική περίοδο εργατικά σωματεία, όπως η πανεργατική ένωση, η πανελλήνια

³⁹⁶ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία ...* ό.π., σ. 538

³⁹⁷ Αβρ. Μπεναρόγιας *Η πρώτη σταδιοδρομία ...*, ό.π., σ. 136

³⁹⁸ Ριζοσπάστης, φ. 981 (16/4/1920) σ. 1 και φ. 982 (17/4/1920), σ.1

³⁹⁹ Ό.π., φ. 983 (19/4/1920), σ.1

ένωση μηχανικών και το σωματείο βυρσοδεψοεργατών Βόλου, ανακοίνωσαν την προσχώρησή τους στο ΣΕΚΕ⁴⁰⁰. Οι ομοσπονδίες ηλεκτρισμού, ηλεκτροκίνησης και φωταερίου και η καπνεργατική ομοσπονδία Ελλάδας είχαν ήδη ψηφίσει την οργανική σύνδεση με το κόμμα⁴⁰¹. Στις 24 Απριλίου 1920 ο πρωθυπουργός Ελευθ. Βενιζέλος, αναγιγνώσκοντας απόσπασμα του «Ριζοσπάστη», ζήτησε από το βήμα της Βουλής τη δίωξη του Γ. Πετσόπουλου, επειδή σε άρθρο του επέκρινε τη νέα πολεμική πολιτική της κυβέρνησης⁴⁰². Ο Γ. Πετσόπουλος συνελήφθη και καταδικάστηκε από το 1^ο Διαρκές Στρατοδικείο σε φυλάκιση ενός έτους και πρόστιμο 1.000 δρχ., κατηγορούμενος «επί διαδόσει ανησυχαστικών ειδήσεων αναγομένων εις την πολεμικήν πολιτικήν της Κυβερνήσεως»⁴⁰³.

Επειδή η χρονιά ήταν προεκλογική, ο αντιπολιτευόμενος προς την κυβέρνηση αστικός Τύπος, με δημοσιεύματά του, προσπαθούσε να προκαλέσει στον εργατικό κόσμο σύγχυση, εκμεταλλευόμενος την κριτική στάση του ΣΕΚΕ(Κ) προς την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων, για να παρουσιάσει ένα κοινό μέτωπο του λαού εναντίον της κυβέρνησης. Η εφημερίδα «Καθημερινή» πρότεινε τη δημιουργία «πολιτικών Συλλόγων» της αντιπολίτευσης σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας, χαρακτηρίζοντάς τους «μέτωπον του αντιπολιτευόμενου πολίτη»⁴⁰⁴. Την πρόταση αυτή αποδέχθηκε και η «Αθηναϊκή»⁴⁰⁵. Το ΣΕΚΕ(Κ) με ανακοίνωσή του αντέδρασε και διευκρίνιζε ότι κάθε κυβέρνηση αστική είναι εχθρός της εργατικής τάξης και ότι «εν γένει η πολιτική του Σοσιαλεργατικού εργατικού κόμματος εναντίον της κυβερνήσεως των Φιλελευθέρων δεν εμπνέεται από την ανάγκην όπως η παρούσα κυβέρνηση αντικατασταθεί απλώς δι' άλλης αστικής κυβερνήσεως»⁴⁰⁶. Τόνιζε, επίσης, ότι η συμμετοχή του κόμματος στις εκλογές είχε ως βασικό στόχο να «διαφωτίσει το λαό για να αγωνισθεί εναντίον όλων των κομμάτων της αστικής τάξης».

Το καλοκαίρι του 1920 το ΣΕΚΕ(Κ) πρόβαλε ως κεντρικό προεκλογικό σύνθημα τον αγώνα εναντίον του πολέμου στη Μικρά Ασία. Το τελευταίο δεκαήμερο

⁴⁰⁰ Ο.π., φ. 985 (21/4/1920), σ. 1

⁴⁰¹ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό... ό.π.*, σσ. 83-84

⁴⁰² Ριζοσπάστης, φ. 988 (24/4/1920), σ. 1

⁴⁰³ Καθημερινή, φ. 223 (29/4/1920), σ. 2

⁴⁰⁴ Ο.π., φ. 222 (28/4/1920), σ. 1 : «Οι πολιτικοί Σύλλογοι θα είναι η επιστημονική, η επαγγελματική και η εργατική Ελλάς, η οποία θα καταψηφίση το βενιζελικόν σύστημα προ των εκλογών, δια να ψηφίση κατά τας εκλογάς την Κυβερνήσιν της. Ο αγών μας έχει ανάγκην ... μιας πανελληνίου προεκλογικής κυβερνήσεως».

⁴⁰⁵ Ο.π., φ. 223 (29/4/1920), σ. 2

⁴⁰⁶ Ριζοσπάστης, φ. 999 (5/5/1920), σ. 1

του Ιουνίου η ΚΕ επιχείρησε να γνωστοποιήσει μέσω του Τύπου τη θέση του κόμματος για τον πόλεμο, αλλά βρέθηκε αντιμέτωπο με τη λογοκρισία⁴⁰⁷. Η εφημερίδα «Εστία» χαρακτήρισε αντεθνική αυτή τη στάση του ΣΕΚΕ(Κ), υποστηρίζοντας ότι «*ωμοιάζε με μίαν μάχαιραν, η οποία υψούται εκ των νότων δια να πλήξη εις την ράχην τους μαχόμενους στρατιώτας μας*»⁴⁰⁸ και κατηγορήσε τον «Ριζοσπάστη» ότι «*διδάσκει την αδιαφορίαν προς την ιερότητα της ίδιας της πατρίδος*»⁴⁰⁹.

Η κυβέρνηση αντέδρασε αρχικά με τη νέα σύλληψη του διευθυντή του «Ριζοσπάστη» Γ. Πετσόπουλου, ο οποίος κατηγορήθηκε για την αντεθνική πολιτική της εφημερίδας στο ζήτημα του πολέμου⁴¹⁰. Ακολούθησε η σύλληψη του Γραμματέα του ΣΕΚΕ(Κ) Ν. Δημητράτου και η φυλάκισή του για είκοσι ημέρες, επειδή το ανακοινωθέν του κόμματος εναντίον του πολέμου, το οποίο είχε απαγορευθεί από τη λογοκρισία να δημοσιευθεί στον «Ριζοσπάστη», δημοσιεύθηκε παράνομα στον «Εργατικό Αγώνα»⁴¹¹. Ο Αβρ. Μπεναρόγια υποστήριξε τότε ότι με τις ενέργειές της η κυβέρνηση αποδείκνυε ότι «*στην Ελλάδα υπάρχει σοσιαλισμός, υπάρχει πάλη των τάξεων, υπάρχει καταδίωξις αγωνιστών, υπάρχει απελευθερωτικός αγώνας*»⁴¹². Όταν η είδηση της απόπειρας δολοφονίας του πρωθυπουργού Ελευθ. Βενιζέλου στο Παρίσι έγινε γνωστή στην Αθήνα, η αστυνομία συνέλαβε πολλά στελέχη της αντιβενιζελικής παράταξης και οπαδοί των Φιλελευθέρων κατέστρεψαν τα γραφεία και πειστήρια όλων των αντιβενιζελικών εφημερίδων, καταστράφηκαν και τα γραφεία του «Ριζοσπάστη»⁴¹³ με συνέπεια η εφημερίδα να σταματήσει την έκδοσή της για οκτώ ημέρες⁴¹⁴.

Το 2^ο συνέδριο της ΓΣΕΕ, το οποίο είχε αποφασισθεί να συγκληθεί στις 31 Μαΐου του 1920, αναβλήθηκε εκ νέου από τον Ευάγ. Ευαγγέλου, επειδή θα έλειπαν αντιπρόσωποι από την Μακεδονία και τη Θράκη λόγω των συλλήψεων ηγετών των καπνεργατών κατά τη διάρκεια της απεργίας του Απριλίου του 1920. Στην αναβολή αυτή αντέδρασαν οι Αχ. Χατζημιχάλης και Ηλ. Δελαζάνος του Σοσιαλιστικού

⁴⁰⁷ Ό.π., φ. 1053 (27/6/1920), σ. 1, φ. 1054 (28/6/1920), σ. 1

⁴⁰⁸ Εστία, φ. 9274 (27/6/1920), σ. 1

⁴⁰⁹ Ό.π., φ. 9275 (28/6/1920), σ. 1

⁴¹⁰ Ριζοσπάστης, φ. 1074 (20/7/1920), σ.1

⁴¹¹ Ό.π., φ. 1076 (22/7/1920), σ. 1

⁴¹² Ό.π., φ. 1082 (28/7/1920), σ. 1

⁴¹³ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία ...* ό.π., σ. 541

⁴¹⁴ Ριζοσπάστης, φ. 1086 (9/8/1920), σ. 1

κόμματος του Ν. Γιαννιού, αποχώρησαν από την πενταμελή των σοσιαλιστών⁴¹⁵ και κατηγόρησαν το ΣΕΚΕ ότι φοβάται τη σύγκληση του συνεδρίου, γιατί δεν θα διέθετε την πλειοψηφία. Η στάση αυτή των δύο μελών της πενταμελούς και η συνεργασία τους με την παράταξη του Εμμ. Μαχαίρα θα οδηγήσει στη διοργάνωση του 2^{ου} συνεδρίου της ΓΣΕΕ στο Πειραιά στις 21 Ιουνίου 1920, απομονώνοντας τους σοσιαλιστές του ΣΕΚΕ. Η συμμετοχή, όμως, των οργανώσεων ήταν αρκετά μικρή, αφού τα Εργατικά Κέντρα Αθήνας και Θεσσαλονίκης δεν συμμετείχαν, ενώ από το Εργατικό Κέντρο Πειραιά συμμετείχαν σχεδόν τα μισά σωματεία⁴¹⁶.

Στο εργατικό αυτό συνέδριο αποκηρύχθηκαν τα τρία σοσιαλιστικά μέλη του ΣΕΚΕ(Κ) της διοίκησης αλλά επικρίθηκαν, επίσης, και οι επίτροποι της πλειοψηφίας για τη διάσπαση της συνομοσπονδίας. Το συνέδριο ζήτησε από την κυβέρνηση την ικανοποίηση των εργατικών αιτημάτων και αποφασίστηκε να γιορτάζεται η Πρωτομαγιά με το νέο ημερολόγιο «δι' αργίας, συγκεντρώσεων, διαλέξεων συνδικαλιστικών, οργανωμένων τη πρωτοβουλία της εκτελεστικής διοικήσεως»⁴¹⁷. Αποδοκιμάστηκε κάθε πολιτικολογία από όπου και αν εκπορευόταν⁴¹⁸, και, ενώ ο Αχ. Χατζημιχάλης και ο Ηλ. Δελαζάνος επέμεναν στη «σοσιαλιστική κατεύθυνση» της συνομοσπονδίας, χωρίς να συνδέεται με κάποιο κόμμα, ο Εμμ. Μαχαίρας επέμενε «στην πάλη των τάξεων έξω από κάθε πολιτικήν σχολήν ή πολιτικήν τάσιν», οδηγώντας τους σοσιαλιστές αντιπροσώπους στην αποχώρησή τους. Έτσι το συνέδριο δεν θα αποφύγει τη διάσπαση αλλά και δεν θα καταγραφεί ποτέ ως 2^ο συνέδριο της ΓΣΕΕ. Τελικά, η παράταξη του Μαχαίρα θα καταρρεύσει μετά την εκλογική ήττα του Ελευθ. Βενιζέλου τον Νοέμβριο του 1920⁴¹⁹.

Τρεις μήνες μετά το εργατικό συνέδριο του Εμμ. Μαχαίρα, η σοσιαλιστική τριμελής της ΓΣΕΕ συγκάλεσε στην Αθήνα, στις 27 Σεπτεμβρίου 1920 το 2^ο συνέδριο της συνομοσπονδίας «*υπό την προστασίαν των Εργατικών Κέντρων της χώρας και με την συμμετοχή των σημαντικότερων ομοσπονδιών*»⁴²⁰. Πριν από το συνέδριο το ΣΕΚΕ με προκήρυξή του καλούσε τους εργάτες να εγγραφούν στα σωματεία τους και να τα οργανώσουν σύμφωνα με τις απαιτήσεις του εργατικού κινήματος, αφού

⁴¹⁵ Αβ. Μπεναρόγιας *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 138 : «Η διάσπασις της πενταμελούς είχε συντελεσθή».

⁴¹⁶ Άμυνα, φ. 78 (22/6/1920), σ. 1

⁴¹⁷ Ό.π., φ. 87 (1/7/1920), σ. 1

⁴¹⁸ Ό.π., φ. 83 (27/6/1920), σ. 1 : «ένταξη στο καταστατικό όρου του απαγορευόντος εις την Συνομοσπονδίαν την άσκησιν παρ' αυτής οιασδήποτε πολιτικής».

⁴¹⁹ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό...* ό.π., σσ. 86-87

⁴²⁰ Ριζοσπάστης, φ. 1066 (12/7/1920), σ. 1

μεταβάλλουν τις παραδοσιακές οργανώσεις σε οργανώσεις εργοστασίου, βιομηχανίας, δημιουργώντας έτσι μια ισχυρή δύναμη απέναντι στον εργοδότη. Συνιστούσε, επίσης, στους οργανωμένους εργάτες την ένωση των ομοσπονδιών με τη ΓΣΕΕ και την άμεση συνεργασία της συνομοσπονδίας με το ΣΕΚΕ(Κ), το οποίο αγωνίζεται «όχι μόνο για την καλύτερευση των όρων της σκλαβιά σας αλλά για την πλήρη και τελειωτική απολύτρωσή σας από τον ζυγό του κεφαλαίου»⁴²¹.

Στο συνέδριο συμμετείχαν 160 περίπου οργανώσεις «των πλέον συμπαγών, των μάλλον δρώντων», αντιπροσωπεύοντας 32.000 μέλη⁴²². Οι σύνεδροι επικύρωσαν τη δράση της τριμελούς και τάχθηκαν υπέρ της πάλης των τάξεων, της οργανικής σύνδεσης της συνομοσπονδίας με το ΣΕΚΕ⁴²³ και την εκπροσώπησης της κάθε οργάνωσης στα συλλογικά όργανα της άλλης με δικαίωμα λόγου και ψήφου. Η οργανική σύνδεση προέβλεπε τη συνεργασία των δύο οργανισμών, με τη ΓΣΕΕ να πρωτοστατεί στα επαγγελματικά θέματα και το ΣΕΚΕ(Κ) στα πολιτικά. Επίσης αποφασίστηκε η αποχώρηση της συνομοσπονδίας από την εργατική διεθνή του Άμστερνταμ, η προετοιμασία για την προσχώρηση στη Γ' Διεθνή των συνομοσπονδιών και η συμμετοχή της στο προεκλογικό συλλαλητήριο του ΣΕΚΕ. Εκλέχθηκαν ως νέα μέλη της εκτελεστικής διοίκησης οι Ευαγ. Ευαγγέλου, Γ. Παπανικολάου, Αβρ. Μπεναρόγια, Π. Αγγελής και Χρ. Τσολάκης⁴²⁴.

Το 1^ο Έκτακτο Εκλογικό Συνέδριο του ΣΕΚΕ συνήλθε στην Αθήνα στα γραφεία του Κόμματος στις 16 – 19 Σεπτεμβρίου του 1920. Συμμετείχαν τα μέλη της ΚΕ και της ΚΕΕ, οι βουλευτές του Κόμματος (Αρ. Σίδερης και Αλ. Κουριέλ), και οι αντιπρόσωποι των τμημάτων Αθήνας (Αβρ. Μπεναρόγια, Δ. Λεβέντης, Μ. Οικονόμου και Ν. Δαμίγος), Πειραιά (Σ. Παλιούρας και Στ. Κόκκινος), Θεσσαλονίκης (Α. Αρδίττης και Ν. Σαργολόγος, ο Γ. Γεωργιάδης είχε προσκληθεί με συμβουλευτική ψήφο), Βόλου (Β. Κανάβας και Κ. Στέλλος), Δράμας (Ελ. Σταυρίδης), Καβάλας (Μόσχος και Λ. Χατζησταύρου), Κέρκυρας (Παδοβάς) και των Ομίλων Πατρών και Πύργου (Αρβανιτάκης), Χαλκίδας (Πικραμένος), Λάρισας (Β. Κανάβας), Τυρνάβου (Κεραμιάς), Σερρών (Μ. Οικονόμου). Επίσης συμμετείχαν ως εκπρόσωπος της Ομοσπονδίας της Σοσιαλιστικής Εργατικής Νεολαίας της Ελλάδας

⁴²¹ Εργατικός Αγών, (30/8/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 102

⁴²² Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 138

⁴²³ Ριζοσπάστης, φ. 1136 (30/9/1920), σ. 1

⁴²⁴ Ό.π., φ. 1140 (4/10/1920), σ. 4

(ΟΣΕΝΕ) (ο Ζακ Βεντούρα), της ΓΣΕΕ (ο Ευαγγ. Ευαγγέλου), της ομοσπονδίας καπνεργατών (ο Τακαβίτης) και της ομοσπονδίας ηλεκτροκίνησης (ο Μ. Σιδέρης)⁴²⁵.

Κεντρικό θέμα του συνεδρίου ήταν η συμμετοχή ή μη του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές, οι οποίες είχαν προκηρυχθεί για την 1^η Νοεμβρίου 1920. Λίγες ημέρες πριν ο Τύπος της εποχής προεξοφλούσε τη συμμετοχή του ΣΕΚΕ στις προσεχείς εκλογές⁴²⁶. Τη δεύτερη ημέρα του συνεδρίου, 17 Σεπτεμβρίου, έγινε εκτενής συζήτηση για τη συμμετοχή ή όχι του κόμματος στις εκλογές. Ο αντιπρόσωπος του Τμήματος Καβάλας Λ. Χατζησταύρου υποστήριξε ότι το κόμμα δεν έπρεπε να συμμετάσχει στις εκλογές, επειδή δεκαεννέα στελέχη του κόμματος της Ανατολικής Μακεδονίας ήταν φυλακισμένοι⁴²⁷. Την ίδια θέση υποστήριξε και ο Ι. Λαγουδάκης, λόγω της έλλειψης «ακλονήτου πειθαρχίας και δυνατού οργανισμού» και ο μόνιμα αντικοινοβουλευτικός Ευαγγ. Παπαναστασίου. Μετά όμως τις τοποθετήσεις πολλών άλλων αντιπροσώπων, έγινε αποδεκτή η πρόταση του Γραμματέα Ν. Δημητράτου για τη συμμετοχή του κόμματος στις εκλογές⁴²⁸.

Το κόμμα των Φιλελευθέρων και η ενωμένη αντιπολίτευση επιδίωκαν την εκλογική συνεργασία με το ΣΕΚΕ, προσφέροντας βουλευτικές έδρες στον Βόλο – Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Δράμα – Καβάλα, Σέρρες και Πειραιά. Ο Αλ. Κουριέλ και ο Αρ. Σίδερης είχαν υποστηρίξει ότι έπρεπε να γίνει δεκτή η πρόταση συνεργασίας από τους Φιλελεύθερους με αντάλλαγμα τρεις έως πέντε βουλευτές⁴²⁹. Ο Μπεναρόγια, επίσης, υποστήριξε ότι οι αντιβενιζελικοί είχαν προτείνει εκλογική συνεργασία «δια της παραχωρήσεως τριάκοντα θέσεων εις το ΣΕΚΕ»⁴³⁰. Και ο Γραμματέας του κόμματος Ν. Δημητράτος επιβεβαίωσε τις προτάσεις που είχε δεχθεί το κόμμα για εκλογική συνεργασία, όταν μετά τις εκλογές δήλωσε «η αστική αντιπολίτευσις επρότεινεν επανειλημμένως να συμπράξωμεν ... ευκολώτατα θα είχαμεν αρκετούς βουλευτές»⁴³¹.

Το συνέδριο απέρριψε την προτεινόμενη συνεργασία με τα αστικά κόμματα και αποφάσισε να συμμετάσχει στις εκλογές με δικούς του συνδυασμούς στις μεγάλες

⁴²⁵ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 117 [Δεν είναι γνωστά τα ονόματα των αντιπροσώπων Καλαμών, Ιωαννίνων και Κεφαλληνίας].

⁴²⁶ Σήματα Αθηνών, φ. (16/9/1920), σ. 2

⁴²⁷ Ριζοσπάστης, φ. 1059 (3/7/1920), σ. 1 [οι καταδιώξεις στην Καβάλα με την απεργία των καπνεργατών επεκτάθηκαν και με τη σύλληψη του συμβουλίου των καπνεργατών της Ξάνθης].

⁴²⁸ Ριζοσπάστης, φ. 1125 (19/9/1920), σ. 2

⁴²⁹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 543

⁴³⁰ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 140

⁴³¹ Εργατικός Αγών (8/11/1920) από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 162

πόλεις της χώρας⁴³². Το ΣΕΚΕ(Κ) συμμετείχε στις εκλογές όχι για να διεκδικήσει και να αναλάβει την εξουσία – γι' αυτό και δεν τοποθέτησε υποψήφιους σε όλες τις περιφέρειες – αλλά για να διαδώσει τις θέσεις του στις εργαζόμενες μάζες⁴³³. Υποστήριζε ότι, όταν η μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού, εργάτες, αγρότες, υπάλληλοι και βιοπαλαιστές συνειδητοποιήσουν το συμφέρον τους και αποκτήσουν πολιτική συνείδηση, συνείδηση τάξης, ο δρόμος για την εξουσία δεν θα είναι οι κάλπες αλλά τα συμβούλια της εργατικής τάξης.

Το ΣΕΚΕ(Κ) δεν έκανε διάκριση ανάμεσα στα δύο κόμματα εξουσίας, τα οποία θεωρούσε εχθρούς της εργατικής τάξης και στρεφόταν αντιπολιτευτικά εναντίον του κόμματος των Φιλελευθέρων, δήλωνε, όμως, ότι θα ακολουθήσει την ίδια στάση, αν τις εκλογές κερδίσει το Λαϊκό κόμμα. Ζητούσε την ψήφο για να μπορούν οι εκπρόσωποι του κόμματος μέσα στη Βουλή να υπερασπίζονται τα δίκαια των εργατών, των αγροτών και των βιοπαλαιστών⁴³⁴. Μετά το συνέδριο, με ανακοίνωσή του το ΣΕΚΕ(Κ) διέψευσε για άλλη μια φορά τη συνεργασία του με την τότε αντιπολίτευση, χαρακτηρίζοντας ψευδείς τις πληροφορίες για συσκέψεις του κόμματος με παράγοντες της «*δεδομένου ότι σύμψας ο οργανωμένος εργατικός κόσμος είναι στερρεώς αποφασισμένος να αγωνισθή υπό την σημαίαν του ΣΕΚΕ και εναντίον αμφοτέρων των αστικών κομμάτων*»⁴³⁵.

Στο εκλογικό συνέδριο δεν έγινε καμία αλλαγή στη σύνθεση της ΚΕ και της ΚΕΕ και εκδόθηκε διαμαρτυρία για τις καταδιώξεις και φυλακίσεις μελών του κόμματος εκ μέρους της Κυβέρνησης, γιατί αυτές είχαν ως σκοπό να εμποδίσουν τον εκλογικό του αγώνα. Οι καταδιώξεις και η τρομοκρατία εναντίον των μελών του κόμματος εκδηλώνονταν με την απαγόρευση των εργατικών συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων, με τον εκφοβισμό που προκαλούσαν τα κρατικά όργανα στην Αθήνα και με την απαγόρευση της επικοινωνίας των μελών της επαρχίας με το κόμμα⁴³⁶. Ο εκπρόσωπος της νεολαίας τόνισε το χρέος της να ενισχύσει την προεκλογική δράση του κόμματος αλλά στις ψηφοφορίες του συνεδρίου έδινε λευκή ψήφο,

⁴³² Σήματα Αθηνών, φ. (23/9/1920), σ.2 και Εργατικός Αγών (29/9/1920) από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σ. 162 [Το συνέδριο επέλεξε 23 υποψήφιους στις περιφέρειες Αττικοβοιωτίας (6), Λάρισας (5), Θεσσαλονίκης (6), Δράμας (5), Σερρών (2) και Αχαϊοήλιδας (2). Τρεις υποψήφιοι μετείχαν σε δύο περιφέρειες].

⁴³³ Εργατικός Αγών, (27/9/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σ. 144

⁴³⁴ Ριζοσπάστης, φ.1163 (25/10/1920), σ. 1

⁴³⁵ Σήματα Αθηνών, φ. (25/9/1920), σ. 2

⁴³⁶ Εργατικός Αγών, (29/9/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σ. 119

διευκρινίζοντας ότι η κατάσταση⁴³⁷ στο εσωτερικό των νεολαιών δεν ήταν καλή και ότι οι νεολαίοι «διέρχονται κατά το μάλλον ή ήττον οξείαν κρίσιν»⁴³⁸.

Το συνέδριο με εγκύκλιο του προεδρείου του απαίτησε πειθαρχία όλων των Τμημάτων και Ομίλων στις αποφάσεις της ΚΕ και παρέπεμψε τις τυχόν διαφωνίες που υπήρχαν να συζητηθούν στο επόμενο τακτικό συνέδριο του κόμματος. Το εκλογικό πρόγραμμα του ΣΕΚΕ(Κ), το οποίο ψηφίστηκε στο συνέδριο, περιλάμβανε τις θέσεις του για το επίκαιρο θέμα του πολέμου και περιείχε προτάσεις για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Ως προς το ζήτημα του πολέμου απαιτούσε την κατάπαυσή του, την αποχή από κάθε πολεμική επιχείρηση, την άμεση αποστράτευση και αμνηστία των καταδικασμένων για πολιτικά ή στρατιωτικά ζητήματα. Υποστήριζε τη στενή συνεργασία των Βαλκανικών λαών, την αποκατάσταση οικονομικών και πολιτικών σχέσεων με τη Ρωσία και τη σύναψη συνθηκών ειρήνης με όλους τους λαούς. Για την κοινωνική πολιτική θεωρούσε απαραίτητη την κατάργηση της φορολογίας των εργατών και των αγροτών, τη φορολόγηση του μεγάλου πλούτου και την προστασία των εργατών από την ανεργία. Απαιτούσε, επίσης, την υπεράσπιση των λαϊκών δικαιωμάτων και την οριστική κατάργηση του στρατιωτικού νόμου για την επίτευξη ελεύθερης πολιτικής δράσης⁴³⁹.

Με αφορμή τις εκλογές το ΣΕΚΕ(Κ), δύο χρόνια μετά την ίδρυσή του, συνέταξε και παρουσίασε το *πρόγραμμά του για τους αγρότες* και τη βελτίωση της ζωής στην ύπαιθρο. Κατηγορούσε τις αστικές κυβερνήσεις ότι υποστήριζαν τα συμφέροντα των μεγαλοκτηματιών και δεν μεριμνούσαν για τη βελτίωση και αύξηση τόσο της παραγωγής όσο και της καθημερινής ζωής του αγροτικού κόσμου, ο οποίος υπέφερε από τη φορολογία, τις επιτάξεις και την εκμετάλλευσή του από τους εμπόρους. Η ζωή των αγροτών δεν άλλαξε με τον νόμο 2052/1919, αφού οι αγρότες αντί να αποδίδουν το «γεώμορο», αναγκάζονταν για τριάντα χρόνια να πληρώνουν την αξία της γης στους ιδιοκτήτες⁴⁴⁰.

Ως προς την ιδιοκτησία της γης προτάθηκε να είναι ο κάθε αγρότης ιδιοκτήτης της γης, την οποία καλλιεργούσε ο ίδιος με την οικογένειά του. Εκτάσεις ακαλλιέργητες θα παραχωρούνταν χωρίς αποζημίωση σε επιτροπές αγροτών, οι

⁴³⁷ Ριζοσπάστης, φ. 1054 (28/6/1920) σ. 2 [πολλές νεολαίες τότε ζητούσαν την «ανεξαρτησία τους» για να έχουν το δικαίωμα να απέχουν από δραστηριότητες του κόμματος, όταν διαφωνούσαν].

⁴³⁸ Εργατικός Αγών, (29/9/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σσ. 121-122

⁴³⁹ Ριζοσπάστης, φ. 1126 (20/9/1920), σ. 1

⁴⁴⁰ Ό.π., φ. 1133 (27/9/1920), σ. 1

οποίες στη συνέχεια θα τις κατένειμαν στους ακτήμονες αγρότες, και τα δάση και οι βοσκότοποι θα παραδίδονταν στις κοινότητες σύμφωνα με τις ανάγκες κάθε περιοχής. Προτάθηκε, επίσης, η παραγραφή όλων των υποθηκευμένων κτημάτων, γιατί η γη θεωρούνταν «όργανο παραγωγής», «φυσικό εργοστάσιο» και όχι μέσο πλουτισμού αυτών που την κατέχουν⁴⁴¹. Στο προεκλογικό αυτό πρόγραμμα απουσιάζουν οι έννοιες εθνικοποίηση και απαλλοτρίωση.

Στο εκλογικό πρόγραμμα ανακοινώθηκαν μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής στις αγροτικές περιοχές. Σε αυτό προβλέπονταν έργα υποδομής για την αξιοποίηση των υδάτινων πόρων με αρδευτικά και αποστραγγιστικά. Το οικονομικό κόστος για την κατασκευή τους θα καλυπτόταν από τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών. Το σχεδόν ανύπαρκτο οδικό δίκτυο ήταν στις προτεραιότητες του ΣΕΚΕ(Κ), για να μπορούν οι άνθρωποι της υπαίθρου να έχουν εύκολη πρόσβαση στα αστικά κέντρα της περιοχής τους και να μεταφέρονται εύκολα τα προϊόντα από το χώρο παραγωγής στον χώρο κατανάλωσης. Για την ποιοτική βελτίωση των παραγόμενων αγαθών και για την αύξηση της παραγωγής υποσχόταν να εφοδιάσει τους παραγωγούς με παραγωγικά μέσα – μηχανές, με λιπάσματα, και βελτιωμένους σπόρους⁴⁴².

Η δωρεάν ιατρική περίθαλψη και η δημιουργία θεραπευτικών κέντρων σε κάθε κοινότητα θα συντελούσαν στην πρόληψη των ασθενειών, οι οποίες μάστιζαν τους πληθυσμούς της υπαίθρου, θα αντιμετώπιζαν την παιδική θνησιμότητα και θα εξασφάλιζαν την αξιοπρεπή διαβίωση των ηλικιωμένων και ασθενών ατόμων με την παροχή δικαιώματος συνταξιοδότησης⁴⁴³. Με την παροχή εκ μέρους του κράτους των απαραίτητων υποδομών για τη παραγωγή ο αγρότης θα εξασφάλιζε ελεύθερο χρόνο για να συμμετέχει σε πολιτιστικές δραστηριότητες. Για να αντιμετωπισθεί ο αναλφαβητισμός, ο οποίος στην ύπαιθρο ήταν πολύ μεγάλος, κρίθηκε απαραίτητη η παροχή δωρεάν εκπαίδευσης και η θέσπιση της υποχρεωτικής φοίτησης. Στόχος του ΣΕΚΕ(Κ) ήταν η δωρεάν παροχή στα παιδιά των αγροτών του μαθητικού εξοπλισμού και ειδικών γνώσεων για τη γεωργική ενασχόληση. Οι επιμελείς μαθητές θα μπορούσαν να φοιτούν δωρεάν στα πανεπιστήμια και θα διευκολύνονταν για τα έξοδά τους από το κράτος⁴⁴⁴.

⁴⁴¹ Ο.π.

⁴⁴² Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σσ. 135-136

⁴⁴³ Ριζοσπάστης, φ. 1135 (29/9/1920), σ. 1

⁴⁴⁴ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σσ. 138-139

Στόχος του κόμματος ήταν να περιέλθει η διοίκηση των τοπικών κοινωνιών στα χέρια των εργαζόμενων τάξεων, εργατών και αγροτών, και για να γίνει αυτό έπρεπε να απομονωθούν οι κομματάρχες των αστικών κομμάτων, για να μην είναι η διοίκηση ζήτημα προσώπων αλλά αρχών και τα τοπικά συμβούλια να αναλάβουν την εξουσία σε κάθε χωριό. Τα προεκλογικά συνθήματα του κόμματος ήταν: *Κάτω οι εκμεταλλευτές. Κάτω τα αστικά κόμματα, Κάτω οι βασιλικοί. Κάτω οι πόλεμοι. Κάτω η επιστράτευση. Ζήτω η αληθινή ελευθερία των εργατών και αγροτών. Ζήτω το Σοσιαλιστικό εργατικό κόμμα. Άσπρο στο Σφυρί – Δρεπάνι. Μαύρο στην Άγκυρα και στην Ελιά*⁴⁴⁵. Με το τέλος του συνεδρίου έγινε η πρώτη προεκλογική συγκέντρωση του κόμματος στην Πλατεία Θεάτρου με ομιλητή τον Ευαγγ. Παπαναστασίου και σε αυτή συμμετείχαν σύμφωνα με τον Γ. Κορδάτο 50.000⁴⁴⁶ διαδηλωτές ενώ η αστυνομία μίλούσε για 5.000 άτομα. Ακολούθησε «παρέλασις των κοκκίνων» προς το Σύνταγμα και αργότερα συγκέντρωση στα γραφεία του κόμματος, όπου μίλησε ο Αρ. Σίδερης. Ταυτόχρονα εκδηλώθηκε και μια αυθόρμητη αντισυγκέντρωση των Φιλελευθέρων και η αστυνομία φρόντισε να μη βρεθούν κοντά οι δύο διαδηλώσεις⁴⁴⁷.

Με συνεχείς προκηρύξεις και ανακοινώσεις το ΣΕΚΕ(Κ) μέχρι τις εκλογές απευθυνόταν στο λαό και ανέλυε τις θέσεις του. Εκτιμούσε ότι ο διαρκής έλεγχος της εξουσίας από τα αστικά κόμματα οφειλόταν στην έλλειψη πολιτικής συνείδησης των μαζών. Κατήγγειλε τα δύο αστικά κόμματα για τη στάση τους στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, επειδή το Λαϊκό κόμμα εκμεταλλεύτηκε την αποστροφή του λαού για τον πόλεμο και το Βενιζελικό τον πατριωτισμό του, ενώ και τα δυο εξυπηρετούσαν με τη στάση τους ξένα συμφέροντα. Αυτή η πολιτική των δύο κομμάτων συνοδευόταν με διώξεις, φυλακίσεις, εξορίες, πείνα και δυστυχία του λαού, αφού η συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο αύξησε τη φτώχεια⁴⁴⁸.

Το ΣΕΚΕ(Κ) θεωρούσε ότι το Βενιζελικό κόμμα είχε συμφέρον να διατηρηθεί στην εξουσία, ασκώντας βία και τρομοκρατία. Από τη άλλη, το Λαϊκό βασιλικό κόμμα, επειδή έμεινε για πολύ χρόνο μακριά από την εξουσία, επιδίωκε να την ανακτήσει για να καρπώνεται τα οφέλη της. Αυτό εκπροσωπούσε τον παλαιό πολιτικό κόσμο που χαρακτηριζόταν από φαυλότητα και ήταν αποφασισμένο να ασκήσει τις अपαρχαιωμένες πολιτικές και κοινωνικές αντιλήψεις του. Σε αυτά τα δύο κόμματα η ουδετερότητα, η ειρήνη και οι συνταγματικές ελευθερίες είχαν καταντήσει

⁴⁴⁵ Ριζοσπάστης, φ. 1133 (27/9/1920), σ. 1

⁴⁴⁶ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία ...* ό.π., σσ. 543-544

⁴⁴⁷ Εμπρός, φ. 8598 (21/9/1920), σ. 2

⁴⁴⁸ Ριζοσπάστης, φ. 1163 (25/10/1920), σ. 1

έννοιες χωρίς περιεχόμενο, αφού πάνω σε αυτές στηριζόταν ο ανταγωνισμός ανάμεσά τους, για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα των ισχυρών της Ευρώπης και να ωθούν τον λαό σε πολέμους στα βάθη της Ανατολής⁴⁴⁹.

Με προκήρυξη του, επίσης, απευθύνθηκε στους στρατιώτες του μετώπου και κατήγγειλε τα δύο αστικά κόμματα για τα ψεύδη που τους διέδιδαν, ότι, δηλαδή, αν τα ψηφίσουν, θα τελειώσει ο πόλεμος και τους καλούσε να στηρίζουν το ψηφοδέλτιο του, γιατί αυτό εξέφραζε την πραγματική ελευθερία, την αδελφοσύνη των λαών και την ελευθερία⁴⁵⁰. Απευθυνόμενο και στα μικροαστικά τμήματα του πληθυσμού, τους δημοσίους και ιδιωτικούς υπαλλήλους, τους οποίους θεωρούσε μέρος της εργατικής τάξης, τους καλούσε να το στηρίζουν με τη ψήφο τους και να ενταχθούν στις τάξεις του, για να υπερασπισθούν τα συμφέροντα των οικογενειών τους. Συνιστούσε στους δημοσίους υπαλλήλους να αποβάλλουν την αντίληψη ότι ανήκουν σε διαφορετική από τους άλλους εργαζόμενους τάξη και τους υπενθύμιζε ότι οι κυβερνήσεις τους μείωσαν τα εισοδήματά τους⁴⁵¹.

Στις εκλογές δεν εκλέχθηκε κανένας υποψήφιος του ΣΕΚΕ(Κ) και ο Γραμματέας του ΣΕΚΕ(Κ) Ν. Δημητράτος, κάνοντας τον απολογισμό για το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών, τόνισε ότι η ήττα του Βενιζέλου, για την οποία το ΣΕΚΕ(Κ) εργάστηκε για τρία χρόνια, δεν αποτελούσε εκδήλωση φιλομοναρχισμού ή προτίμηση άλλης «τυραννίας» αλλά έκφραση αγανάκτησης και διαμαρτυρίας του λαού για την αστική κυβέρνηση. Για τον λόγο αυτόν η εργατική τάξη θα αγωνισθεί εναντίον και της νέας κυβέρνησης αν αυτή θα εμποδίσει την ελεύθερη οργάνωση των εργατών και αν οδηγήσει τη χώρα σε νέους πολέμους. Απέδωσε την αποτυχία εκλογής βουλευτών στο εκλογικό σύστημα και στην απόφαση του κόμματος να μη συμπράξει εκλογικά με ένα από τα δύο αστικά κόμματα. Υποστήριξε ότι το ΣΕΚΕ(Κ) έλαβε 100.000 ψήφους και ότι αυτό αποτελεί «θετικό κέρδος» του εργατικού αγώνα, το οποίο πρέπει «οι ευσυνείδητοι εργάται της Ελλάδος να χρησιμοποιούν δι' ευρύτεραν δράσιν και οργάνωσιν για το άμεσον μέλλον»⁴⁵². Τον ίδιο αριθμό ψήφων αναφέρει και ο Γιάν. Κορδάτος με την παρατήρηση ότι, αν οι ψηφοφόροι του ΣΕΚΕ(Κ) δεν «διπλοψήφισαν», στηρίζοντας και τους «βασιλικούς

⁴⁴⁹ Εργατικός Αγών, (27/9/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σ. 143

⁴⁵⁰ Ό.π., (2/10/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σ. 151

⁴⁵¹ Ό.π., (18/10/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σσ. 155-157

⁴⁵² Ό.π., (29/9/1920), από Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σ. 162

αντιβενιζελικούς» υποψήφιους, το κόμμα θα κέρδιζε μερικές έδρες⁴⁵³. Ο Αβρ. Μπεναρόγια, όμως, υποστηρίζει ότι το ΣΕΚΕ(Κ) συγκέντρωσε 35.000 ψήφους και ότι στην Δράμα για λίγες ψήφους δεν εκλέχθηκε βουλευτής⁴⁵⁴.

Εν τω μεταξύ τον Ιούλιο του 1920 είχε συγκληθεί στη Μόσχα το 2^ο συνέδριο της Γ' Κομμουνιστικής Διεθνούς (ΓΚΔ)⁴⁵⁵. Το ΣΕΚΕ(Κ) το αντιπροσώπευσε ο Δ. Λιγδόπουλος, ο οποίος είχε πάει στη Μόσχα από τις αρχές του 1920 και επιστρέφοντας στην Ελλάδα τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου δολοφονήθηκε από πειρατές στη Μαύρη Θάλασσα μαζί με τον Ωρίωνα Αλεξάκη στον οποίο η Εκτελεστική Επιτροπή της ΓΚΔ είχε αναθέσει αποστολή στα Βαλκάνια⁴⁵⁶.

Το 2^ο συνέδριο της ΓΚΔ θέσπισε *είκοσι ένα (21) όρους* και έκρινε απαραίτητη την αποδοχή τους από κάθε κόμμα, το οποίο επιθυμούσε να γίνει τμήμα της. Συνοπτικά οι 21 όροι απαιτούσαν τα ακόλουθα: Η προπαγάνδα και η δράση ενός κόμματος να έχουν χαρακτήρα πραγματικά κομμουνιστικό και τα προγράμματά τους να ευθυγραμμίζονται με το πρόγραμμα και τις αποφάσεις της ΓΚΔ (1^{ος}). Κάθε οργάνωση που θα προσχωρεί στη ΓΚΔ πρέπει να απομακρύνει από θέσεις, έστω και μικρής ευθύνης μέσα στο εργατικό κίνημα, τους μεταρρυθμιστές και τους κεντριστές και να τους αντικαταστήσει από δοκιμασμένους κομμουνιστές, ανεξάρτητα αν αυτοί είναι πρωτόπειροι.(2^{ος}). Τα κόμματα να συνδυάζουν νόμιμη και παράνομη δράση (3^{ος}). Προπαγάνδα και η δράση στο στρατό (4^{ος}). Μεθοδική και συστηματική δράση στην ύπαιθρο (5^{ος}). Καταγγελία του σοσιαλπατριωτισμού και σοσιαλειρηνισμού (6^{ος}). Υποστήριξη των απελευθερωτικών κινήματων των αποικιών (8^{ος}). Να ενισχυθεί η κομμουνιστική προπαγάνδα στα εργατικά συνδικάτα (9^{ος}). Να καταπολεμηθεί η Διεθνής των συνδικάτων του Άμστερνταμ (10^{ος}). Να απομονώνονται από τις κοινοβουλευτικές ομάδες τα αμφίβολα στοιχεία.(11^{ος}). Να εκκαθαριστούν τα κόμματα από συμφεροντολογικά και μικροαστικά στοιχεία (13^{ος}). Όλα τα κόμματα να υποστηρίζουν τις σοβιετικές δημοκρατίες(14^{ος}). Όλα τα κόμματα που διατηρούν παλιά δημοκρατικά προγράμματα να τα αναθεωρήσουν χωρίς αργοπορία και να ετοιμάσουν το νέο κομμουνιστικό προσαρμοσμένο στις ειδικές συνθήκες της χώρας

⁴⁵³ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 544 : «η ψηφοφορία γινόταν με το σύστημα του σφαιριδίου, σύμφωνα με το οποίο ο ψηφοφόρος μπορούσε να ψηφίζει όχι μόνο έναν υποψήφιο αλλά όσους ήθελε, ρίχνοντας το σφαιρίδιο σε όποια κάλπη επιθυμούσε».

⁴⁵⁴ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 140 : «στο ίδιο βιβλίο στη σελ. 167 αναφέρει 46.000 ψήφους».

⁴⁵⁵ Ριζοσπάστης, φ. 1056 (30/6/1920), σ. 2

⁴⁵⁶ Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ 1918-1939, *Μεσοπόλεμος: οικονομία και πολιτική*, τόμος Α2, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2018, σ. 139

τους και σύμφωνα με το πνεύμα της ΓΚΔ (15^{ος}). Όλες οι αποφάσεις της ΓΚΔ είναι υποχρεωτικές για όλα τα κόμματα που ανήκουν στη ΓΚΔ (16^{ος}). Τα κόμματα να συγκαλέσουν σε τέσσερις μήνες έκτακτο συνέδριο για να αποφασίσει για τους όρους (19^{ος}). Τα μέλη του κόμματος που απορρίπτουν τις αρχές και θέσεις της ΓΚΔ να αποκλείονται από το Κόμμα.(21^{ος})⁴⁵⁷.

Οι όροι αυτοί προκάλεσαν αναστάτωση στους ηγέτες των αριστερών και σοσιαλιστικών οργανώσεων της Ευρώπης, επειδή ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός μετέτρεπε τους παράγοντες των κομμάτων σε απλούς εκτελεστές των αποφάσεων της ΓΚΔ. Πολλοί απ' αυτούς υποστήριζαν ότι, εφαρμόζοντας στις χώρες τους τις εντολές της ΓΚΔ, θα διαλύονταν οι οργανώσεις τους. Εξάλλου τους ήταν δύσκολο να αποδεχθούν ως προδότες «τους ως χθες συντρόφους τους αγωνιστές». Στη Γαλλία και στην Ιταλία η προσπάθεια των κομμάτων να εναρμονισθούν με τις θέσεις της ΓΚΔ τα οδήγησε σε διάσπαση⁴⁵⁸.

Στο ΣΕΚΕ(Κ) οι εκλογές του Νοεμβρίου είχαν αποσπάσει την προσοχή των μελών του από τους 21 όρους της ΓΚΔ, όταν, όμως, οι όροι αυτοί δημοσιεύθηκαν στον «Ριζοσπάστη»⁴⁵⁹, άρχισαν συζητήσεις και με δημοσιεύματα στον Τύπο τα μέλη του κόμματος διατύπωναν την άποψή τους. Η ΚΕ, για να προλάβει τυχόν λανθασμένες επιρροές, ανακοίνωσε ότι πρώτα η ίδια θα παρουσιάσει την εισήγησή της και στη συνέχεια τα μέλη και οι οργανώσεις του κόμματος θα μπορούν να ασχοληθούν με αυτό το θέμα⁴⁶⁰. Ο «Εργατικός Αγών» την ίδια χρονική περίοδο επισήμαινε τη σημασία για το κόμμα της προσχώρησης στη ΓΚΔ⁴⁶¹.

Τον Φεβρουάριο (9/2/1921) η Κ.Ε. ανακοίνωσε τη σύγκληση του Γ' τακτικού συνεδρίου για τις 9 Μαΐου 1921 στη Θεσσαλονίκη και ανάμεσα στα θέματα της ημερήσιας διάταξης ήταν η εκπόνηση του προγράμματος του κόμματος, η δράση του στον αγροτικό τομέα και η αναδιοργάνωσή του με τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις και τομές σύμφωνα με τις θέσεις και τους όρους της ΓΚΔ. Η ΚΕ. Συνέστησε στις τοπικές οργανώσεις του κόμματος και στα μέλη, τα οποία είχαν μελετήσει τους 21 όρους και τις θέσεις της ΓΚΔ, να δημοσιεύσουν τις απόψεις τους στον «Ριζοσπάστη» και όρισε

⁴⁵⁷ Γ. Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός Προβλήματα θεωρίας και πράξης*. Τόμος Α', εκδ. «Παπαζήση», Αθήνα, σσ. 170-172

⁴⁵⁸ Ο.π., σσ. 172-173

⁴⁵⁹ Ριζοσπάστης, φ. 1177 (8/11/1920), σ. 2

⁴⁶⁰ Ο.π., φ. 1226 (28/12/1920), σ. 1 : «οποιαδήποτε άλλωστε συζήτησις επί των 21 όρων ... ουδέν συμφέρον του Κόμματος θέλει εξυπηρετήσει».

⁴⁶¹ Εργατικός Αγών, φ. 166 (3/1/1921), σ. 2

τους εισηγητές των παραπάνω θεμάτων της ημερήσιας διάταξης, αφού δεσμεύθηκε να δημοσιοποιήσει τις δικές της πρώτα προτάσεις της⁴⁶².

Στις 5 Μαρτίου 1921 το ΣΕΚΕ(Κ) με ανακοίνωσή του έδωσε οδηγίες στα μέλη του για το Γ' τακτικό συνέδριο και όρισε τους αντιπροσώπους οι οποίοι θα συμμετείχαν σ' αυτό. Δυο μέρες αργότερα η Κ.Ε. κοινοποίησε στον Τύπο⁴⁶³ την άποψή της για τους 21 όρους της ΓΚΔ. Στην εισήγησή της αναφέρθηκε στην αναγκαιότητα δημιουργία ενός ομοιογενούς κόμματος, για να αντιμετωπισθεί η ανομοιογένεια, η οποία κυριαρχούσε στο κόμμα από την ίδρυσή του και να επιτευχθεί η συνοχή του που μέχρι τώρα στηριζόταν σε αμοιβαίες υποχωρήσεις. Για δύο περίπου χρόνια το κόμμα διένυε περίοδο μεταβατική και αγωνίστηκε κυρίως να απαλλάξει τις εργατικές οργανώσεις από την επιρροή των εκπροσώπων της αστικής τάξης. Με την ίδρυση, όμως, της ΓΚΔ διαμορφώθηκε στο κόμμα μια αντίληψη, η οποία οδηγούσε προς μια επαναστατική κατεύθυνση και διαπιστώθηκε η ύπαρξη ενός τέτοιου πνεύματος, το οποίο ήταν αποφασισμένο να αγωνιστεί για τη συγκρότηση μιας επαναστατικής οργάνωσης⁴⁶⁴.

Η Κ.Ε. πρότεινε το Γ' τακτικό συνέδριο να επιβεβαιώσει την προσχώρηση του ΣΕΚΕ(Κ) στην ΓΚΔ, αφού αποδεχθεί τους 21 όρους και τις θέσεις του 2^{ου} συνεδρίου της⁴⁶⁵ και εναρμονίσει την τακτική του κόμματος σε όλα τα ζητήματα με αυτές. Θεωρούσε απαραίτητη τη συγκεντρωτική οργάνωση του κόμματος και απέρριπτε κάθε άποψη, η οποία θα αντιτίθετο προς τις απόψεις του και τις αρχές της ΓΚΔ. Εισηγήθηκε τον αποκλεισμό από το κόμμα των μελών τα οποία θα διαφωνήσουν στο συνέδριο με τις αρχές και τους όρους της ΓΚΔ και το όνομα του κόμματος οριστικά θα γινόταν «Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος», Τμήμα της ΓΚΔ.

Μετά την εισήγηση της Κ.Ε. άρχισε μέσα από τις στήλες του «Ριζοσπάστη» ένας δημόσιος διάλογος με τοποθετήσεις των μελών του κόμματος για δυο περίπου μήνες και επικεντρώθηκε κυρίως στην αποδοχή ή μη των θέσεων και των 21 όρων της ΓΚΔ. Στον διάλογο αυτόν πήραν μέρος κυρίως οι διανοούμενοι του κόμματος, λίγοι εργάτες και παρουσιάστηκαν οι απόψεις και διαφωνίες τους, οι οποίες περιλάμβαναν σχεδόν όλες τις τάσεις που υπήρχαν τότε στο ΣΕΚΕ(Κ) και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να έλθουν στην επιφάνεια οι θεωρητικές διαφορές των στελεχών του

⁴⁶² Ριζοσπάστης, φ. 1269 (10/2/1921), σ. 1

⁴⁶³ Ο.π., φ. 1294 (7/3/1921), σ. 2

⁴⁶⁴ Εργατικός Αγών, φ. 175 (7/3/1921), σ. 2

⁴⁶⁵ Ριζοσπάστης, φ. 1294 (7/3/1921), σ. 2

κόμματος⁴⁶⁶. Επειδή όλοι σχεδόν οι συμμετέχοντες στη συζήτηση αποδέχονταν τους 21 όρους, η βασική διαφωνία επικεντρωνόταν στο αν θα διαμορφώσουν το πρόγραμμα του κόμματος σύμφωνα με τις απαιτήσεις της ΓΚΔ και προσαρμόσουν ταυτόχρονα και την τακτική του σύμφωνα μ' αυτούς ή θα δεχθούν θεωρητικά τους 21 όρους αλλά θα ακολουθήσουν πολιτική μεταρρυθμίσεων. Η πλήρης αποδοχή των απόψεων της ΓΚΔ σήμαινε ότι το ΣΕΚΕ(Κ) γινόταν κομμουνιστικό – επαναστατικό, ενώ η απλή αποδοχή των όρων θα οδηγούσε σε κόμμα σοσιαλδημοκρατικό – μεταρρυθμιστικό. Η εκτίμησή μας από τις τοποθετήσεις των μελών του κόμματος σ' αυτόν τον διάλογο είναι ότι υπήρχαν τέσσερες τάσεις⁴⁶⁷, οι θέσεις των οποίων δεν βοηθούσαν στην διαμόρφωση ομοιογενούς οργάνωσης.

Πρώτος τοποθετήθηκε ο Αρ. Σίδερης και με αυτόν συμφωνούσαν σε πολλά σημεία ο αντιπρόσωπος του κόμματος στη ΓΣΕΕ Γ. Παπανικολάου, ο σύμβουλος του πανελλαδικού συνδέσμου μηχανοδηγών Δ. Τσαφέρης και ο Γ. Κορδάτος. Ο Αρ. Σίδερης απέρριπτε τη Β' Διεθνή παρόλο που με τις θέσεις της είχε γαλουχηθεί ως σοσιαλιστής αλλά διαφωνούσε ριζικά με το συγκεντρωτικό σύστημα της ΓΚΔ, χαρακτηρίζοντας «πάθημα» του Β' Συνεδρίου του κόμματος την ένταξή του σε αυτήν. Αποδεχόταν τις αρχές της ΓΚΔ, οι οποίες είχαν ισχύ στις προηγμένες καπιταλιστικά χώρες αλλά δεν ίσχυαν στην μικροαστική και αγροτική Ελλάδα⁴⁶⁸.

Εκτιμούσε ότι στην Ελλάδα απουσίαζε η ταξική συνείδηση της εργατικής τάξης, η οργάνωση και ότι το κόμμα διερχόταν περίοδο οργανωτική και ότι δεν είχε συνειδητά, αποφασιστικά, πεπειραμένα και τολμηρά στελέχη. Γι' αυτόν τον λόγο, δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί στην Ελλάδα η θέση της Διεθνούς για την εμπροσθοφυλακή του προλεταριάτου που με την εμπιστοσύνη των μαζών θα προχωρούσε σε επαναστατική τακτική. «Η δράση μας δεν μπορεί να είναι τριτοδιεθνική, ... αλλά οργάνωσις του προλεταριάτου, μόρφωσις αυτού, γενική άκρως προοδευτική πολιτική ... Είμεθα το πλέον μικρόν και οπισθοδρομικόν κόμμα»⁴⁶⁹.

Ο Αρ. Σίδερης πρότεινε να χρησιμοποιήσει το κόμμα τον κοινοβουλευτισμό όχι μόνο ως μέσο αρνητικής κριτικής αλλά και ως μέσο θετικής εργασίας με εισαγωγή σειράς μεταρρυθμίσεων που θα ανακουφίσουν τους εργάτες και το κόμμα θα γίνει

⁴⁶⁶ Γ. Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός Προβλήματα...* ό.π., σ. 175

⁴⁶⁷ Ό.π..

⁴⁶⁸ Ριζοσπάστης, φ. 1299 (12/3/1921), σ. 1

⁴⁶⁹ Ό.π., φ. 1301 (14/3/1921), σ. 2

συμπαθές στο λαό. Υποστήριζε ότι δεν αντιστρατευόταν την πολιτική της Διεθνούς και ότι συμφωνούσε με όλες τις θεωρητικές απόψεις της και εκδήλωνε τη λύπη του, επειδή η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει την πολιτική της⁴⁷⁰. Λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση της χώρας, την οργάνωση και τις δυνατότητες του κόμματος πρότεινε να εξετάσει η ΓΚΔ την πολιτική της για τις μη αναπτυγμένες σοσιαλιστικά χώρες (Ελλάδα, Τουρκία, Αφγανιστάν, Περσία) και εισηγήθηκε το Γ' συνέδριο να επικυρώσει την προσχώρηση του κόμματος στην ΓΚΔ και να αναβάλει τη συζήτηση των 21 όρων.

Ο Γ. Παπανικολάου υποστήριξε ότι η κατάσταση της χώρας είναι ακατάλληλη για να γίνει οποιαδήποτε συζήτηση για τους όρους της ΓΚΔ και πρότεινε να αναβληθεί το συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ) μέχρι τη σύγκληση του 3^{ου} συνεδρίου της Διεθνούς, καυτηριάζοντας *«υπερδιεργέςεις διαφορών υπερκομμουνιστών, τους ενθουσιασμούς και τα παραληρήματα των ανεύθυνων»*⁴⁷¹. Ο Δ. Τσαφέρης υποστήριξε ότι η αποδοχή των 21 όρων θα οδηγήσει το κίνημα στην αποσύνθεση και την αποξένωση από τους εργάτες, και θα βλάψει το κόμμα στις εργατικές τάξεις, που με τόσο κόπο απέκτησε μια μικρή μερίδα της μέσα σε δύσκολες συνθήκες, τις οποίες προκαλούσαν οι συστηματικές διώξεις, φυλακίσεις και εξορίες των μελών του. Ο ίδιος είχε τη γνώμη ότι, αν και μερικά μέλη ήθελαν να ενισχύσουν τις θέσεις της ΓΚΔ, όμως η ατομική προσπάθεια λίγων αφοσιωμένων συντρόφων δεν θα είχε κανένα αποτέλεσμα, αφού η ολότητα της διαμορφωμένης συνείδησης των εργατών έδειχνε αδιαφορία αν όχι αντίδραση⁴⁷². Πρότεινε την αναβολή του Γ' συνεδρίου μέχρι το επόμενο συνέδριο της ΓΚΔ. Ο Θ. Λασκαρίδης έθεσε 21 ερωτήσεις στις οποίες διαφαίνεται ότι το κόμμα δεν ήταν ώριμο να δεχθεί και να εφαρμόσει τους 21 όρους⁴⁷³.

Η κεντρικά άποψη εκφράστηκε με την εισήγηση της ΚΕ, στην οποία είχε την πλειοψηφία. Ο Αβρ. Μπεναρόγια συμφώνησε με την ΚΕ, διαφώνησε, όμως, με τις θέσεις του Αρ. Σίδερι και υποστήριξε ότι το συγκεντρωτικό σύστημα διοίκησης του κόμματος και η αποδοχή των όρων της ΓΚΔ ανταποκρίνονταν στις κομμουνιστικές

⁴⁷⁰ Ο.π. : «Θέλω να μείνωμεν εις την Γ' Διεθνή, ουχί ως μάχιμος μονάς αυτής αλλά ως κόμμα συμπαθούν, κανονίζοντες αυτοβούλως – τουλάχιστον προσωρινώς – την πολιτικήν μας».

⁴⁷¹ Ο.π., φ. 1314 (27/3/1921), σ. 1

⁴⁷² Ο.π., φ. 1316 (29/3/1921), σ. 1

⁴⁷³ Ο.π., φ. 1312 (25/3/1921), σ. 1

αντιλήψεις της εποχής⁴⁷⁴. Θεωρούσε απαραίτητο τα μέλη του κόμματος να διασαφηνίσουν τις απόψεις τους για τις αρχές και την τακτική του κόμματος στην ελληνική πραγματικότητα. Έθεσε το ζήτημα πάνω σε δυο βάσεις: Αν τα μέλη του κόμματος δέχονταν ότι ο επαναστατικός μαρξισμός ίσχυε για όλο τον κόσμο, θα οργάνωναν το κόμμα σύμφωνα με τις αρχές της ΓΚΔ. Αν, όμως, τα μέλη του κόμματος πίστευαν ότι η ιστορία διέψευσε τον επαναστατικό μαρξισμό ή ότι η κομμουνιστική τακτική και δράση ήταν αδύνατη για κάποιες χώρες, όπως η Ελλάδα, θα ήταν φανερό ότι δεν έπρεπε να συνεχιστεί η συζήτηση για την αποδοχή των 21 όρων⁴⁷⁵.

Ο Αβρ. Μπεναρόγια υποστήριζε ότι οι θέσεις και οι αρχές της ΓΚΔ θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν στην Ελλάδα, επειδή και αυτή υφίστατο την επίδραση της διεθνούς οικονομικής και πολιτικής κατάστασης και, κατά συνέπεια, των κρίσεων της διεθνούς οικονομίας⁴⁷⁶. Εντόπιζε ότι, μολονότι δεν είχε διαμορφωθεί ακόμη στην Ελλάδα συνειδητό σοσιαλιστικό εργατικό κίνημα, οι εργατικές κινητοποιήσεις, ύστερα από μικρή παύση μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920, άρχισαν πάλι να εκδηλώνονται⁴⁷⁷. Για την οργάνωση των εργατικών σωματείων έκρινε ότι το πρόγραμμα δράσης της ΓΣΕΕ απομάκρυνε πολλά στελέχη των αστικών κομμάτων από τα σωματεία και πρότεινε να συσταθούν *εκπαιδευτικά εργατικά Τμήματα*, ελεγχόμενα από το κόμμα, για τη θεωρητική κατάρτιση των εργατών. Θεώρησε απαραίτητη τη συνεργασία των σωματείων του ίδιου επαγγέλματος και έκρινε ότι έπρεπε να αποφεύγεται η διεκδίκηση πρόσκαιρων συντεχνιακών στόχων και οι εργατικές επιδιώξεις να συνδέονται με τον επαναστατικό αγώνα του κόμματος. Για να επιτευχθεί αυτό εισηγήθηκε τη σύσταση «Σοσιαλιστικών Επαγγελματικών Ομίλων»⁴⁷⁸, τη δημιουργία των οποίων αποδεχόταν και ο Γραμματέας του κόμματος

⁴⁷⁴ Ο.π., φ. 1337 (20/4/1921), σ. 1 : «Όποιος λέγει δικτατορία του προλεταριάτου, σοβιέτ κλπ. κατ' ανάγκην λέγει και συγκεντρωτική Διεθνής και παραδοχή των 21 όρων. Και αντιθέτως όποιος λέγει ότι έχει επιφυλάξεις δια τον συγκεντρωτικόν χαρακτήρα της Διεθνούς και δια τους 21 όρους, αναγκαιώς λέγει ότι δεν παραδέχεται απολύτως τη δικτατορία του προλεταριάτου, τα σοβιέτ κλπ. μέσος όρος δεν υπάρχει, εκτός αν πρόκειται περί φιλολογικής παραδοχής της δικτατορίας του προλεταριάτου».

⁴⁷⁵ Αβρ. Μπεναρόγια, *Ελπίδες και* ό.π., σ. 68

⁴⁷⁶ Ο.π., σ. 137 Τριάντα χρόνια, όμως, αργότερα με άρθρο του στον Τύπο «πώς, πότε και γιατί διαγράφηκα από το ΚΚΕ» δήλωσε «δε διστάζω δε να συμπληρώσω ότι μολονότι ήμην ενθουσιώδης υποστηρικτής της ρωσικής επαναστάσεως, δεν ήμην καθόλου ενθουσιασμένος με την παραμονή του κόμματος στην Κομμ. Διεθνή. Αυτό φυσικά ήταν αρκετό για τη διαγραφή μου».

⁴⁷⁷ Ριζοσπάστης, φ. 1337 (20/4/1921), σσ. 1, 2

⁴⁷⁸ Ο.π., φ. 1348 (1/5/1921), σσ. 1,2

Ν. Δημητράτος, θεωρώντας τους απαραίτητους στον αγώνα εναντίον των αντιδραστικών διοικήσεων και των αστικών επιρροών⁴⁷⁹.

Η κομμουνιστική τάση τάχθηκε ανεπιφύλακτα υπέρ της αποδοχής των 21 όρων της ΓΚΔ και στη δημόσια συζήτηση τοποθετήθηκαν με άρθρα τους οι: Δ. Γιαμογιάννης, Μ. Οικονόμου, Χ. Ζανάπαλης, Αντ. Απλοχωρίτης, Χ. Χρυσοστομίδης, και οι Ελ. Σταυρίδης (Δράμας), Π. Μιχαηλίδης, Αν. Αναστασιάδης και Ισαάκ Αμών (Καβάλας). Στις τοποθετήσεις τους – οι τέσσερις τελευταίοι παρουσιάστηκαν με κοινό άρθρο – παρά τις διαφοροποιήσεις τους ως προς το σκεπτικό τους, συνέκλιναν στην αποδοχή των αρχών και θέσεων της ΓΚΔ.

Χαρακτήρισαν την εισήγηση της ΚΕ για τους 21 όρους «ακαδημαϊκή»⁴⁸⁰ και την κατηγόρησαν, επειδή δεν τύπωσε τους 21 όρους σε ένα τεύχος, για να ενημερωθούν τα μέλη του κόμματος⁴⁸¹. Ο Αντ. Απλοχωρίτης κατήγγειλε ότι μερικοί σύντροφοι διανοούμενοι, υποστηρικτές της μεταρρυθμιστικής πολιτικής, δεν ήθελαν καθόλου συζήτηση για τους 21 όρους⁴⁸². Μόνο ο Χρυσοστομίδης τάχθηκε υπέρ της άμεσης σύγκλησης του συνεδρίου, επικαλούμενος την υποχρέωση, την οποία επέβαλε ο 19^{ος} όρος της ΓΚΔ⁴⁸³. Όλοι τους υποστήριζαν την αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός «ομοιογενούς Κομμουνιστικού Κόμματος»⁴⁸⁴, το οποίο θα αποδεχόταν τη βίαιη ανατροπή της αστικής τάξης από την εξουσία με την επιβολή της δικτατορίας της εργατικής τάξης, εφαρμόζοντας κομμουνιστική θεωρία και τακτική. Η αποδοχή επαναστατικής τακτικής θα οδηγούσε σε μια μορφή αγώνα, ο οποίος θα είχε ως απώτερο σκοπό να απαλλάξει τις μάζες των εργατών από τη δυστυχία⁴⁸⁵.

Απαντώντας σε εκείνους, οι οποίοι υποστήριζαν την αναγκαιότητα της μεταρρυθμιστικής τακτικής, επειδή η Ελλάδα δεν ήταν ώριμη για την αποδοχή μιας επαναστατικής τακτικής και επειδή το κίνημα έπρεπε να περιμένει την αστικοποίηση της κοινωνίας και μετά να προσαρμοστεί η δράση του σύμφωνα με τις απαιτήσεις της ΓΚΔ, υποστήριζαν ότι τα ίδια επιχειρήματα χρησιμοποιούσε και ο Κάουτσκι όταν αντιτασσόταν στις θέσεις και την τακτική της ΓΚΔ⁴⁸⁶. Θεωρούσαν ότι η

⁴⁷⁹ Ο.π., φ. 1370 (23/5/1921), σ. 2

⁴⁸⁰ Ο.π., φ. 1310 (23/3/1921), σ. 1,2

⁴⁸¹ Ο.π., φ. 1309 (22/3/1921), σ. 1

⁴⁸² Ο.π., φ. 1329 (11/4/1921), σ. 2

⁴⁸³ Ο.π., σσ. 2,3

⁴⁸⁴ Ο.π., σ. 2

⁴⁸⁵ Ο.π., φ. 1310 (23/3/1921), σ. 1,2

⁴⁸⁶ Ο.π., φ. 1309 (22/3/1921), σ. 1 : «Το ίδιο λένε και οι μενσεβίκοι για τη Ρωσία και οι σοσιαλδημοκράτες σ' όλο τον κόσμο. Εμείς έχουμε να τους απαντήσουμε ... ότι δεν έπεται ότι θα βγούμε για να κηρύξουμε την επανάσταση στην Ελλάδα, αλλά ότι θα συνδυάσουμε την αγνή

μεταρρυθμιστική πολιτική και τακτική εξαπατούσε τις εργατικές μάζες με υποσχέσεις ωφελειών, οι οποίες στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα αποτελούσαν ουτοπία και οι τυχόν κατακτήσεις των εργατών τους αποκοίμιζαν και ελάττωναν την επαναστατικότητα τους⁴⁸⁷.

Η κομμουνιστική τάση πίστευε ότι το «θετικό» πρόγραμμα το οποίο ζητούσαν οι μεταρρυθμιστές δεν αποτελούσε μέσο προσέλκυσης των εργατικών μαζών αλλά απομάκρυνσης αυτών από το κόμμα. Αν, όμως, το κόμμα βασιζόταν σε πρόγραμμα ανατροπής ολόκληρης της αστικής τάξης, τότε θα «ηλέκτριζε» και θα προσέγγιζε τις μάζες. Επομένως ήταν ανάγκη να δεχθεί το Κόμμα όλα τα μέσα προετοιμασίας της δικτατορίας της εργατικής τάξης, για να συνταχθεί ένα κομμουνιστικό πρόγραμμα, λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές τοπικές συνθήκες και ασκώντας αδιάλλακτη επιθετική πολιτική εναντίον της αστικής τάξης⁴⁸⁸.

Ο Μ. Οικονόμου εντόπιζε τρία σοβαρά εμπόδια για να γίνει το κόμμα κομμουνιστικό τριτοδιεθνιστικού χαρακτήρα. Το πρώτο ήταν οι ακραίες υπερεπαναστατικές αντιλήψεις, οι οποίες δεν βοηθούσαν στη διαμόρφωση κομμουνιστικής τακτικής. Το δεύτερο εμπόδιο ήταν ο ειλικρινής οπορτουνισμός, επικίνδυνος αλλά όχι φοβερός, γιατί η μορφή του έχει ξεπεραστεί στη συνείδηση των προοδευτικών εργατών. Το τρίτο εμπόδιο και το πιο σοβαρό ήταν ο «σκεπασμένος οπορτουνισμός», ο οποίος, χρησιμοποιώντας φρασεολογία κομμουνιστική προέβαινε σε πράξεις μεταρρυθμιστικές και είχε γίνει μόνιμη τακτική των περισσότερων μελών του κόμματος⁴⁸⁹. Για τους λόγους αυτούς κρινόταν απαραίτητο να αποκλειστούν από τον διοικητικό πυρήνα του κόμματος οι μεταρρυθμιστές και τα αμφιταλαντευόμενα στοιχεία και να συμπυκνωθεί ένας πυρήνας από έμπειρους σοσιαλιστές, οι οποίοι θα διαμόρφωναν επαναστατικές αρχές⁴⁹⁰.

Τα τέσσερα μέλη του κόμματος της Δράμας και της Καβάλας υποστήριξαν με την τοποθέτησή τους ότι το ΣΕΚΕ(Κ) δεν ήταν κομμουνιστικό κόμμα και διαμαρτυρήθηκαν, επειδή στο Γ' συνέδριο δεν θα συζητείτο το πρόγραμμα του

επαναστατική μας δράση σύμφωνα με τη δράση της Κομμ. Διεθνούς και όλων των επαναστατικών κομμάτων του κόσμου».

⁴⁸⁷ Ο.π., φ. 1311 (24/3/1921), σ. 1 : «Αν θελήσωμεν να κερδίσωμεν τις εργαζόμενες μάζες μεταχειριζόμενοι πρόγραμμα «θετικών», πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων ως μέσον «προσελκύσεως των μαζών» (αυτό είναι το αιώνιο μοτίβο των μεταρρυθμιστών), τότε η πρώτη χρεοκοπία των μεταρρυθμίσεων που θα ηθέλαμε επιδιώξει – και η χρεοκοπία αυτή είναι ασφαλής – θα ήτο στη συνείδηση των μελών χρεοκοπία του Κόμματος».

⁴⁸⁸ Ο.π.

⁴⁸⁹ Ο.π.

⁴⁹⁰ Ο.π., φ. 1329 (11/4/1921), σ. 2

κόμματος και το αγροτικό ζήτημα. Επέκριναν στελέχη του κόμματος της Αθήνας και του Πειραιά, επειδή αγνοούσαν την κατάσταση του κινήματος στην επαρχία και ακολουθούσαν προσωπικές τακτικές, κάνοντας επίδειξη επαναστατικότητας, γνώσεων και αντιπολίτευσης προς την κομματική ηγεσία. Τόνιζαν, επίσης, ότι η αποδοχή των θέσεων της ΓΚΔ δεν ερμηνευόταν με τον ίδιο τρόπο από αρκετά στελέχη⁴⁹¹.

Αποδεχόμενοι τους 21 όρους και τις θέσεις του 2^{ου} συνεδρίου της ΓΚΔ πρότειναν, όταν συγκληθεί το Γ' συνέδριο του κόμματος, να ιδρυθεί ένα καθαρά Κομμουνιστικό Κόμμα στην Ελλάδα, το οποίο θα στηριζόταν στην αριστερή πτέρυγα του μέχρι τότε ΣΕΚΕ(Κ), και καλούσαν όλους αυτούς, οι οποίοι αποδέχονταν τις θέσεις της ΓΚΔ να αποχωρήσουν «πάραυτα εκ του κόμματος» Για την ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος πρότειναν να συσταθεί καταστατικό και εσωτερικός κανονισμός, όπως υπαγορεύονταν από τον ρόλο και την τακτική ενός Κομμουνιστικού Κόμματος στην Ελλάδα, να αποφασισθεί τόσο πολιτικό πρόγραμμα *maximum* απαιτήσεων με βάση τις αρχές της ΓΚΔ όσο και πρόγραμμα δράσης, στο οποίο θα καθοριστούν οι επιδιώξεις των εργατών στις πόλεις και των αγροτών στην ύπαιθρο⁴⁹².

Ο *Ευάγγελος Παπαναστασίου* αποδεχόταν τις θέσεις της ΓΚΔ και θεωρούσε απαραίτητο να προετοιμασθεί η εργατική τάξη για τον «τελειωτικό»⁴⁹³ αγώνα εναντίον της αστικής τάξης. Τασσόταν υπέρ του συγκεντρωτικού χαρακτήρα οργάνωσης του κόμματος, απορρίπτοντας το προτεινόμενο από άλλα στελέχη μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Πρότεινε, επίσης, τη δημιουργία ενιαίου εργατικού μετώπου, με το οποίο η εργατική τάξη «θα φθάσει στον κομμουνισμό χωρίς να περάσει από τα διάφορα στάδια της κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης»⁴⁹⁴. Συμφωνούσε με την ανάλυση του Σίδερι για την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας και την οργάνωση της εργατικής τάξης, όμως διαφωνούσε με τις μεταρρυθμιστικές του αντιλήψεις και τον διαχωρισμό της εκπαίδευσης και οργάνωσης των μελών από τη δράση. Πρότεινε την προπαρασκευαστική εργασία με βάση τους 21 όρους της ΓΚΔ, την οργάνωση της εργατικής τάξης και την αναγκαιότητα της επαναστατικής δράσης και υποστήριζε ότι η ΓΚΔ δεν απαιτούσε άμεση κήρυξη της επανάστασης αλλά

⁴⁹¹ Ο.π., φ. 1336 (18/4/1921), σ. 2

⁴⁹² Ο.π.,

⁴⁹³ Ο.π., φ. 1303 (16/3/1921), σ. 1

⁴⁹⁴ Ο.π., φ. 1307 (20/3/1921), σ. 1

προετοιμασία για την προσεχή κήρυξη της επανάστασης. Ο ίδιος δεν πίστευε ότι ο κοινοβουλευτικός αγώνας αποτελούσε μέσο για τον επαναστατικό σκοπό, όμως υποχωρούσε και πειθαρχούσε στις θέσεις της ΓΚΔ. Πρότεινε, τέλος, την απομάκρυνση από το κόμμα όλων των συντρόφων εκείνων, οι οποίοι δεν αποδέχονταν τους 21 όρους⁴⁹⁵.

Ο Γ. Γεωργιάδης, όπως μαρτυρεί ο Πετσόπουλος, ως εισηγητής για την ένταξη του ΣΕΚΕ(Κ) στην Γ' Κομμ. Διεθνή στο δεύτερο συνέδριο του Κόμματος είχε δηλώσει «ότι δεν πρόκειται το Κόμμα μας να αποτελέσει Τμήμα εξηρημένον της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας, πολύ δε περισσότερο της ΓΚΔ της Μόσχας αλλά ότι πρόκειται να διατηρήσωμεν πλήρως την ανεξαρτησίαν της δράσεώς μας»⁴⁹⁶. Όταν η Κ.Ε. ανέβαλε τη σύγκληση του Γ' συνεδρίου για δεκαπέντε ημέρες και όρισε νέα ημερομηνία την 23^{ην} Μαΐου⁴⁹⁷, αφαιρώντας από τα θέματα της ημερήσιας διάταξης τη συζήτηση για το πρόγραμμα του κόμματος και για το αγροτικό ζήτημα, ο Γ. Γεωργιάδης απαίτησε να αναβληθεί το συνέδριο για τον επόμενο Οκτώβριο⁴⁹⁸, υποστηρίζοντας ότι η δημόσια συζήτηση περιστράφηκε στους 21 όρους ενώ η ΓΚΔ απαιτούσε απόφαση και για το αγροτικό ζήτημα. Υποστήριξε ότι οι 21 όροι αφορούσαν τον χαρακτήρα του προγράμματος και η αφαίρεσή του από τη συζήτηση αποδείκνυε ότι η Κ.Ε. δεν επιδίωκε την ουσιαστική αλλά την τυπική αποδοχή των 21 όρων. Δέχθηκε ότι ο Αρ. Σίδερης πρόβαλε μια σημαντική αντίρρηση για τους 21 όρους και τον συγχάρηκε για το θάρρος της γνώμης, πίστευε όμως ότι ο Αρ. Σίδερης δεν μπορούσε να αποδεσμευθεί από το ιδεολογικό πλαίσιο της Β' Διεθνούς.⁴⁹⁹

Παρουσίασε, επίσης, ένα σχέδιο προγράμματος για το «τι είναι σοσιαλισμός» και σε αυτό υποστήριξε ότι ο μαρξικός σοσιαλισμός δεν έχει καμιά σχέση με τους ουτοπιστές και τους αναρχικούς και ότι κεφαλαιώδες ζήτημα της εργατικής τάξης ήταν η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, όταν αυτή καταλάβει το κράτος. Η απελευθέρωση της εργατικής τάξης θα μπορούσε να επιτευχθεί από την ίδια με έργο όχι καταστροφικό αλλά δημιουργικό και η κοινωνική επανάσταση θα ήταν έργο ολόκληρης της εργατικής τάξης, αφού απομάκρυνε τους ανίκανους ηγέτες της και

⁴⁹⁵ Ο.π. : «το συνέδριον καθορίζει ότι το Κομμουνιστικό κόμμα ... θέλουν αποτελεί εφεξής εκείνοι μόνον οι σύντροφοι οι οποίοι θα εξακολουθούν να δέχονται τους εν λόγω όρους και να τους εφαρμόζουν».

⁴⁹⁶ Ο.π., φ. 1319 (1/4/1921), σ. 1

⁴⁹⁷ Ο.π., φ. 1316 (29/3/1921), σ. 1

⁴⁹⁸ Γ. Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός Προβλήματα...* ό.π., σ. 183

⁴⁹⁹ Ριζοσπάστης, φ. 1318 (31/3/1921), σ. 1

επέλεγε μια ομοιογενή εξουσία και τότε, ελέγχοντας τον κρατικό μηχανισμό, θα τον έστρεφε εναντίον της αστικής τάξης⁵⁰⁰.

Ο Πετσόπουλος συμμετείχε στον διάλογο με δέκα εισηγήσεις στις 1-10 Απριλίου με τον τίτλο «ανάγκη ειλικρίνειας». Άσκησε αυστηρή κριτική στην Κ.Ε. για την εισήγησή της και την χαρακτήρισε «ακαδημαϊκή», επειδή δεν είχε το θάρρος της ευθύνης να ερμηνεύσει τους 21 όρους, λαμβάνοντας υπόψη την πραγματικότητα του ελληνικού κινήματος. Διαφώνησε με την πρόταση της ΚΕ για διαγραφή από το κόμμα των μελών, τα οποία θα διατύπωναν αντιρρήσεις και θα διαφωνούσαν με τους 21 όρους και της καταλόγιζε ότι έκανε κατάχρηση εξουσίας, εκμεταλλευόμενη τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του καταστατικού και καταχρηστικά αφαίρεσε από τη συζήτηση το πολιτικό πρόγραμμα⁵⁰¹. Τόνισε, επίσης, ότι δεν είχε το θάρρος να χαράξει και να εφαρμόσει επαναστατική τακτική ούτε κατήρτισε ένα πρόγραμμα δράσης, θεωρώντας την ανίκανη και χωρίς κύρος⁵⁰² και ζητούσε την αντικατάστασή της, αφού την κατηγόρησε ότι διέλυε Τμήματα για να έχει την πλειοψηφία στο κόμμα⁵⁰³.

Συμφωνούσε με τις διαπιστώσεις του Αρ. Σίδερι αλλά διαφωνούσε με τα συμπεράσματά του, υποστηρίζοντας ότι δεν μπορούσε να απαλλαγθεί από το πνεύμα της Β΄ Διεθνούς. Σε αντίθεση προς την απαισιοδοξία του Αρ. Σίδερι ο ίδιος αισιοδοξούσε, αντιπροτείνοντας στη μεταρρυθμιστική πολιτική τον επαναστατικό χαρακτήρα της ΓΚΔ. Υποστήριζε, όμως, ότι τα στελέχη εκείνα, τα οποία δέχονταν ανεπιφύλακτα τους όρους της ΓΚΔ, αποδέχονταν θέσεις αταίριαστες προς την ελληνική πραγματικότητα και η στάση τους προς τη ΓΚΔ ήταν συναισθηματική και αμφίβολης θεωρητικής αξίας⁵⁰⁴.

Ο Γ. Πετσόπουλος σε όλες τις τοποθετήσεις απαιτούσε από τα μέλη του κόμματος ειλικρίνεια και πρότεινε να αποδεχθεί το συνέδριο τους 21 όρους, επειδή η μεταρρυθμιστική πολιτική διαμόρφωνε στα μέλη του κόμματος αντίληψη εχθρική προς την επαναστατική δράση. Εισηγήθηκε, επίσης, να δημιουργηθεί ενιαίο πρόγραμμα δράσης με τη Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία και στον

⁵⁰⁰ Ο.π., φ. 1330 (12/4/1921), σ. 1

⁵⁰¹ Ο.π., φ. 1319 (1/4/1921), σ. 1

⁵⁰² Ο.π., φ. 1320 (2/4/1921), σ. 1 : «Είναι αλήθεια ότι η διοίκηση του Κόμματος είναι πολύ κατωτέρα των σημερινών αναγκών του κινήματος και ότι στερείται του αναγκαίου επί των μαζών και εν τη πολιτική ζωή της χώρας εν γένει κύρους».

⁵⁰³ Ο.π., φ. 1324 (6/4/1921), σ. 1 : «οφείλουμε να έχουμε το θάρρος να το κάνουμε για να πιστεύσωσιν και εκείνοι που πρόκειται να μας ακολουθήσουν ότι ξέρουμε τι θέλουμε για να μη δώσουμε την εντύπωσιν ότι τους 21 όρους θέλομεν για να είμεθα εντάξει με έναν ακόμη τύπο».

⁵⁰⁴ Ο.π., φ. 1319 (1/4/1921), σ. 1

επαγγελματικό χώρο και στα εργατικά σωματεία να υπάρχουν μορφωμένα στις σοσιαλιστικές ιδέες στελέχη, ώστε να μη δημιουργείται η εντύπωση ότι το κόμμα επιθυμούσε να επιβληθεί με βία στα εργατικά σωματεία, πράγμα το οποίο θα προκαλούσε αντιπάθειες σε μεγάλο αριθμό εργατών. Η δράση του κόμματος στους αγρότες θα έπρεπε να στοχεύει στην οργάνωση των αγροτών εναντίον της εκμετάλλευσης από τους μεγαλοϊδιοκτήτες γης. Συνιστούσε την αναβολή του συνεδρίου για να δοθεί η δυνατότητα σε όλα τα μέλη του κόμματος να συνειδητοποιήσουν τις υποχρεώσεις που αναλάμβανε το κόμμα με την ουσιαστική αποδοχή των 21 όρων⁵⁰⁵.

Η αυστηρότητα των 21 όρων της Γ΄ Διεθνούς είχε ως στόχο, σύμφωνα με τον Γ. Πετσόπουλο, να απαλλάξει τα κομμουνιστικά κόμματα, τμήματα της ΓΚΔ από τα οπορτουνιστικά στοιχεία της Β΄ Διεθνούς. «Ο Ζηνόβιεφ, πρόεδρος της Γ΄ Διεθνούς, δήλωνε στην εισήγησή του για τους 21 όρους ότι μ' αυτούς θα ήταν τόσο δύσκολο για τους ρεφορμιστές και τους «κεντριστές» να μπουν στη Διεθνή όσο δύσκολο είναι να περάσει η καμήλα από την τρύπα μιας βελόνας»⁵⁰⁶.

Μέσα Απριλίου 1921 ο Αρ. Σίδερικς κατήγγειλε ότι ο Γραμματέας του κόμματος Ν. Δημητράτος σε συνέλευση του Τμήματος Αθηνών, όταν ρωτήθηκε για τη στάση του κόμματος απέναντι στα αιτήματα των εργατών για οκτάωρο και αύξηση ημερομισθίου σε σχέση με την αποδοχή των 21 όρων, απάντησε ότι «και προσχωρούντες θα κάνωμεν ό,τι έως τώρα κάνομεν». Στηριζόμενος σ' αυτήν τη δήλωση ο Σίδερικς κατηγόρησε την Κ.Ε. για άσκηση ανειλικρινούς πολιτικής και την χαρακτήρισε *φευδο-τρίτο-διεθνιστική*⁵⁰⁷.

Αντιδρώντας στην καταγγελία αυτή ο Ν. Δημητράτος ομολόγησε ότι είπε «ότι αποδεχόμενοι τας θέσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς δεν πρόκειται να κάμωμεν περισσότερα απ' ό,τι σήμερον κάμνομεν»⁵⁰⁸. Τόνισε επίσης ότι το κόμμα δεν θα ακολουθήσει «αρνητική» πολιτική αλλά θα στηρίζει τα αιτήματα των εργατών αρκεί οι μικροεπιτυχίες να μη τους αποπροσανατολίζουν από τον αγώνα, τον οποίο διεξάγει η εργατική τάξη, για να πετύχει την κυριαρχία της. Υποστήριξε ότι το κόμμα θα έκανε και συμβιβασμούς όπου απαιτούσαν οι περιστάσεις, όχι όμως στο όνομα της μεταρρυθμιστικής πολιτικής.

⁵⁰⁵ Ο.π., φ. 1326 (8/4/1921), σ. 1

⁵⁰⁶ Λ. Μπόλαρης, Σ.Ε.Κ.Ε. *Οι επαναστατικές ρίζες της Αριστεράς στην Ελλάδα*, εκδ. «Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο», Αθήνα 2008, σ. 69

⁵⁰⁷ Ριζοσπάστης, φ. 1331 (13/4/1921), σ. 1

⁵⁰⁸ Ο.π., φ. 1333 (15/4/1921), σ. 1

Και ο Πετσόπουλος μετά την τοποθέτηση του Γραμματέα του κόμματος και τις εξηγήσεις που έδωσε, εκδήλωσε την ικανοποίησή του γιατί αναιρέθηκε μια παρεξήγηση που προκλήθηκε στα μέλη του Κόμματος από την ακαδημαϊκή εισήγηση της Κ.Ε. για την αποδοχή των 21 όρων. «Ευτυχώς αι χθεσιναί δηλώσεις του σ. Δημητράτου έρχονται επικαίρως να θέσουν τέλος εις την παρεξήγησιν των εισηγητών της προτάσεως της αποδοχής των 21 όρων και να διευκολύνη την προσχώρησιν εις την άποψιν ταύτην και των στοιχείων εκείνων τα οποία εις την περί ης ο λόγος παρεξήγησιν εβάσισαν την διαφωνίαν των»⁵⁰⁹.

Αυτή ήταν η κατάσταση των μελών και στελεχών του ΣΕΚΕ(Κ) την άνοιξη του 1921. Μετά απ' αυτά θα κυριαρχήσει στο κόμμα η κεντροδεξιά τάση των διανοουμένων, όπως φαίνεται από τη σύνθεση της Κ.Ε., η οποία εκλέχθηκε τον Φεβρουάριο 1922 (Α. Σίδερης, Γ. Γεωργιάδης, Γ. Πετσόπουλος, Γ. Κορδάτος, Γ. Παπανικολάου) και η οποία θα αλλάξει ριζικά στο έκτακτο συνέδριο του Οκτωβρίου 1922.

Το εργατικό κίνημα το 1921 χαρακτηριζόταν από έντονη μαχητικότητα καθώς πολλές οργανώσεις του αντιδρούσαν για την ακρίβεια, τα χαμηλά ημερομίσθια αλλά και τον πόλεμο με έντονες κινητοποιήσεις και απεργίες. Τον Ιανουάριο του 1921 οι καπνεργάτες της Καβάλας και της Δράμας οργάνωσαν παλλαϊκά συλλαλητήρια με αιτήματα την απαγόρευση εξαγωγής ανεπεξέργαστων καπνών και την αποφυλάκιση συνδικαλιστικών στελεχών τους, αιτήματα τα οποία υπέβαλαν στον πρωθυπουργό Δ. Γούναρη, ο οποίος επισκέφθηκε αυτές τις πόλεις⁵¹⁰. Την ίδια περίοδο απεργούσαν οι τροχιοδρομικοί της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης για αυξήσεις ημερομισθίων⁵¹¹, καθώς επίσης οι εργάτες φωταερίου, το προσωπικό του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου και οι υφαντουργοί στον Πειραιά και η κυβέρνηση απειλούσε με κήρυξη στρατιωτικού νόμου στην Αθήνα⁵¹².

Το Φεβρουάριο οργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη μαζικό συλλαλητήριο με κύριο σύνθημα «Κάτω ο Πόλεμος». Η χωροφυλακή διέλυσε βίαια τη διαδήλωση και συνέλαβε αρκετούς διαδηλωτές⁵¹³. Οι ναυτεργάτες, επίσης, απεργούσαν πάλι αντιτιθέμενοι στην τακτική του εφοπλιστή Λ. Εμπειρικού να αγνοεί τα σωματεία

⁵⁰⁹ Ο.π., φ. 1334 (16/4/1921), σ. 1

⁵¹⁰ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα – τα παρασκήνια του ΚΚΕ*, Αθήνα 1953, σσ. 43-45

⁵¹¹ Εμπρός, φ. 8722 (25/1/1921), σ. 4

⁵¹² Ο.π. φ. 8726 (29/1/1921), σσ. 1, 4 : «Πάσα απόπειρα προς εξάπλωσιν της αναρχίας εις όλον το κράτος να εύρη αντιμέτωπον την σιδηράν επιβολήν του Νόμου και της Τάξεως».

⁵¹³ Ριζοσπάστης, φ. 1260 (1/2/1921), σ. 1

τους, η απεργία τους όμως θα λήξει με την επιστράτευση των απεργών⁵¹⁴ την ίδια ημέρα που ξεκινούσε η απεργία της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σιδηροδρομικών, στις 21 Φεβρουαρίου, με μισθολογικά αιτήματα και την οκτάωρη εργασία⁵¹⁵. Η απεργία προκάλεσε προβλήματα στην τροφοδοσία των στρατευμάτων στο μέτωπο και έληξε μετά από έντεκα ημέρες με αρκετές συλλήψεις, επιστρατεύσεις και αποστολή στο μικρασιατικό μέτωπο πολλών απεργών⁵¹⁶.

Τον ίδιο μήνα στο Βόλο, η «Πανεργατική Ένωση», σε συνεργασία με το τοπικό τμήμα του ΣΕΚΕ, οργάνωσαν κινητοποίηση, εξαιτίας της αύξησης της τιμής του ψωμιού, εναντίον της ακρίβειας, της αισχροκέρδειας και του πολέμου, η οποία όμως θα λάβει ανεξέλεγκτες βίαιες διαστάσεις. Οι διαδηλωτές, επειδή προπηλακίστηκαν από ιδιοκτήτες ανοιχτών καταστημάτων, επιτέθηκαν σε αυτά προκαλώντας καταστροφές, με αποτέλεσμα να θορυβηθούν τόσο οι συνδικαλιστές αλλά και οι σοσιαλιστές. Ο ίδιος ο Μπεναρόγια, ο οποίος παρίστατο, συνέστησε στους απεργούς να διαλυθούν, για να αποφευχθεί η αιματοχυσία από την επέμβαση της αστυνομίας και του στρατού. Συνελήφθησαν αρκετοί εργάτες, ενώ οι διοργανωτές του συλλαλητηρίου, ανάμεσά τους και ο Μπεναρόγια, φυλακίστηκαν για δύομιση περίπου χρόνια⁵¹⁷.

Τον Απρίλιο του 1921, ενώ η κυβέρνηση είχε απαγορεύσει τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς, οι εργάτες της Θεσσαλονίκης μαζί με στρατιώτες, οι οποίοι προορίζονταν για τη Μικρά Ασία και είχαν στασιάσει, οργάνωσαν μαζικό συλλαλητήριο. Οι διαδηλωτές συγκρούστηκαν με τις δυνάμεις καταστολής και αρκετοί συνδικαλιστές και στελέχη του ΣΕΚΕ φυλακίστηκαν⁵¹⁸. Για τις καταδιώξεις των Ελλήνων σοσιαλιστών η γαλλική εφημερίδα «Ουμανιτέ» δημοσίευσε άρθρο με τον τίτλο « Η λευκή τρομοκρατία στην Ελλάδα»⁵¹⁹.

Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους οι εργάτες της Ομοσπονδίας Ηλεκτροκίνησης (ηλεκτροτεχνίτες, τροχοδρομικοί, σιδηροδρομικοί και εργάτες φωταερίου) απήργησαν απροειδοποίητα, διακόπτοντας τον φωτισμό και την κίνηση σε Αθήνα και Πειραιά για δύο ημέρες. Η εφημερίδα «Εμπρός» χαρακτήρισε το γεγονός «ωσει

⁵¹⁴ Εμπρός, φ. 8750 (22/2/1921), σ. 3

⁵¹⁵ Ο.π. φ. 8751 (23/2/1921), σ. 4

⁵¹⁶ Εργατικός Αγών, φ. 174 (28/2/1921), σ. 4

⁵¹⁷ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σσ. 143-144

⁵¹⁸ Ριζοσπάστης, φ. 1338 (21/4/1921), σ. 2

⁵¹⁹ Εργατικός Αγών, φ. 192 (18/7/1921), σ. 4 : «Αφότου ο ελληνικός λαός βρίσκεται υπό το καθεστώς των βασιλικών υφίστανται την μανίαν των πρώτοι οι κομμουνισταί ... οι αγωνισταί του Βόλου, τα γραφεία του περιοδικού «Κομμουνισμός», μέλη της ΚΕ του ΣΕΚΕ(Κ)».

κεραυνός εν ώρα αιθρίας ήτο η χθεσινή αιφνιδιαστική κήρυξις απεργίας» και ανέφερε ότι η κυβέρνηση θεώρησε την απεργία «στάσιν κατά του καθεστώτος» και τους απεργούς «θα τους μεταχειρισθή ως στασιαστάς»⁵²⁰. Η «Καθημερινή» με κύριο άρθρο της κατηγορούσε τους υποκινητές της απεργίας, χαρακτηρίζοντάς τους εργατοκάπηλους⁵²¹. Τελικά η απεργία αυτή αντιμετώπιστηκε με καταστολή και συνελήφθησαν πολλοί εργάτες οι οποίοι οδηγήθηκαν στο στρατοδικείο και καταδικάστηκαν με ποινές «δεκαετούς και εικοσαετούς ειρκτής» καθώς, επίσης, και πολλά στελέχη του ΣΕΚΕ(Κ) φυλακίστηκαν στο Παλαμήδι και στην Αίγινα⁵²². Το «Έθνος» αναφερόμενο στα έκτακτα μέτρα της κυβέρνησης, στις συλλήψεις και στις δίκες των απεργών, τόνιζε ότι μαζί με την «πλειάδα» των απεργών συνελήφθησαν και οι κομμουνιστές Ευαγ. Ευαγγέλου, Γ. Πετσόπουλος, Π. Δημητράτος, Ν. Δημητράτος Α. Δούμας και Γ. Σοφακίτος, όλοι εργαζόμενοι στον «Ριζοσπάστη»⁵²³.

Από το Β΄ Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ) τον Απρίλιο του 1920 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1922 δεν συγκλήθηκε τακτικό συνέδριο του κόμματος, στο οποίο θα επιλύονταν τα ακανθώδη ζητήματα του προγράμματος σύμφωνα με τις αρχές της ΓΚΔ. Οι συνεχείς αναβολές του Γ΄ συνεδρίου αποδίδονταν στον μικρασιατικό πόλεμο με τη γενικευμένη επιστράτευση πολλών στελεχών του κόμματος. Και στις φυλακίσεις, εξορίες και απελάσεις στελεχών του κόμματος από την κυβέρνηση του Δ. Γούναρη⁵²⁴. Ο Μπεναρόγια αναφέρει 30 φυλακισμένους στον Βόλο, 15 στη Θεσσαλονίκη, 10 στην Καβάλα και 20 στην Αθήνα⁵²⁵. Όμως η αναβολή του συνεδρίου για μεγάλο χρονικό διάστημα οφειλόταν, κυρίως, στην ένταση που είχε προσλάβει η εσωκομματική αντιπαράθεση ανάμεσα σε αντιμαχόμενες ιδεολογικά τάσεις⁵²⁶ και στις αποχωρήσεις από το κόμμα πολλών μελών της νεολαίας τον Μάιο του 1921⁵²⁷.

Το καλοκαίρι του 1921 με απόφαση της ΚΕ μετέβησαν στη Μόσχα οι Ν. Δημητράτος, Π. Γιατσόπουλος και Γ. Γεωργιάδης αλλά δεν έγιναν δεκτοί από τα ηγετικά στελέχη της Ρώσικης ηγεσίας και γύρισαν απογοητευμένοι, αφού είδαν μια

⁵²⁰ Εμπρός, φ. 9008 (10/11/1921), σ. 1

⁵²¹ Καθημερινή, φ. 766 (12/11/1921), σ. 1

⁵²² Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σσ. 146-147

⁵²³ Έθνος, φ. 2792 (10/11/1921), σ. 4

⁵²⁴ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 564-565

⁵²⁵ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 148

⁵²⁶ Ριζοσπάστης, φ. 1356 (9/5/1921), σ. 1 [προς τούτους και άλλοι σοβαρότεροι λόγοι γενικωτέρας σημασίας και ευρύτεροι λόγοι μη δυνάμενοι ει μη μόνον ενώπιον του Συνεδρίου να ανακοινωθούν, συντρέχουν δια την αναβολήν του δια την 23ην Μαΐου ε.ε. ορισθέντος Γ΄ Συνεδρίου του Κόμματος]

⁵²⁷ Ό.π., φ. 1366 (19/5/1921), σ. 1

πόλη «πεινασμένη και κατεστραμμένη». Αυτή την απογοήτευση μετέδωσαν στην ΚΕ, υποστηρίζοντας ότι η Σοβιετική εξουσία «εξελίσσεται εις ένα Εργατικό (Λαϊκό) κράτος και ότι η Γ' Διεθνής ετροποποίησε τις προγραμματικές της αρχές». Μετέφεραν, επίσης, εντολή της ηγεσίας της Μόσχας να προσαρμόσει το ΣΕΚΕ(Κ) το πρόγραμμα και την τακτική του σύμφωνα με τις νέες κατευθύνσεις του διεθνούς κομμουνισμού⁵²⁸.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα η ΚΕ συγκάλωσε για τις 6 Φεβρουαρίου 1922 *Πανελλαδική Συνδιάσκεψη* των στελεχών του κόμματος, στοχεύοντας στην ανασυγκρότησή του. Για την αναγκαιότητα αυτής της συνδιάσκεψης ο Μπεναρόγια υποστήριζε ότι «Μια στροφή ήτο απαραίτητος. Μόνο μια στροφή έσωζε την κατάσταση»⁵²⁹. Πριν αρχίσει η συνδιάσκεψη είχε προηγηθεί σύσκεψη της ΚΕ και ΚΕΕ μαζί με τους Γ. Πετσόπουλο, Αρ. Σίδερι, Γ. Γεωργιάδη, Γ. Κορδάτο, χωρίς να προσκληθεί ο Ευαγγ. Παπαναστασίου, και προετοιμάστηκε η εισήγηση για τα θέματα της συνδιάσκεψης⁵³⁰.

Στη συνδιάσκεψη εκτιμήθηκε ότι βεβιασμένες ενέργειες του κόμματος και των εργατικών οργανώσεων έβλαψαν το κόμμα, αφού οι επιδιώξεις τους ήταν δυσανάλογες ως προς την αντοχή και τις δυνάμεις τους. Συνέπεια αυτής της κατάστασης ήταν να βρεθεί το κόμμα σε εξαιρετικά δύσκολη θέση και να εκδηλωθούν τάσεις απειθαρχίας προς τα κεντρικά όργανα. Πολλές επιρροές του κόμματος απομακρύνονταν απ' αυτό, οδηγώντας το σε ολοκληρωτική απομόνωση⁵³¹. Η ΚΕ υποστήριζε ότι υπέστη κριτική δυσανάλογη με τις δυνατότητές της, με αποτέλεσμα να στερηθεί το αναγκαίο κύρος για την αντιμετώπιση της δύσκολης κατάστασης. Η εσωτερική κρίση του κόμματος καθιστούσε αναγκαία τη λήψη μέτρων, με τα οποία θα αναζωογονηθεί το κίνημα και το κόμμα θα διατηρήσει το κύρος του και την ενότητά του, προσαρμόζοντας την πολιτική του σύμφωνα με τις διαμορφωθείσες συνθήκες⁵³².

Ως προς την πολιτική του ΣΕΚΕ(Κ) αποφασίστηκε ο αγώνας του κόμματος να στραφεί εναντίον όλων των άλλων αστικών κομμάτων και να αποκλεισθεί

⁵²⁸ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...*, ό.π. σσ. 614-615

⁵²⁹ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 149

⁵³⁰ Ό.π., σ. 150

⁵³¹ Κομμουνιστική Επιθεώρησης, *Απόφασις της Πρώτης Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΣΕΚΕ(Κ)* φ. 4, Απρίλης 1922, σ. 172

⁵³² Ριζοσπάστης, φ. 1688 (20/2/1922), σ. 3 : «Είναι δε τούτο αναγκαίο αφού καθοριστούν κεφαλαιωδώς αι μέθοδοι της γενικής του Κόμματος πολιτικής με σκοπό να εγκαινιασθή μια τακτική περισσότερο πραγματική και καρποφόρος, ν' ανασυγκροτηθεί η διοίκησης του Κόμματος κατά τρόπον πλέον επαρκή και αποτελεσματικόν δια τας σημερινάς περιστάσεις».

οποιαδήποτε συνεργασία και σύμπραξη με αυτά. Επειδή το κόμμα βρισκόταν σε περίοδο αναδιοργάνωσης «έχει ανάγκη μακράς νομίμου υπάρξεως»⁵³³, γιατί οι αντοχές της εργατικής τάξης δεν ήταν ικανές για την άσκηση επιθετικής πολιτικής. Κρίθηκε απαραίτητη η *ευρύτερη συμμετοχή του Κόμματος σε όλους του κοινοβουλευτικούς αγώνες και οργανισμούς*, επειδή μεγάλα τμήματα της εργατικής τάξης αποδέχονταν τους δημοκρατικούς και κοινοβουλευτικούς θεσμούς⁵³⁴. Ακολουθώντας το κόμμα πολιτική διεκδικήσεων στο κοινοβούλιο, εκτιμήθηκε ότι η οποιαδήποτε επιτυχία, έστω και περιορισμένη, θα ενίσχυε το κύρος του στη συνείδηση της εργατικής τάξης. Στη συνδιάσκεψη επιβεβαιώθηκε η εναντίωση του κόμματος προς κάθε πόλεμο, χωρίς αυτή η θέση να οδηγεί στον «πασιφισμό» και να καλλιεργεί αισθήματα «ατομισμού και δειλίας των φυγοπολέμων»⁵³⁵.

Εκτιμήθηκε, επίσης, ότι άμεσος στόχος της δράσης του κόμματος ήταν η οργάνωση και ανάπτυξη του *εργατικού κινήματος* με τη στήριξη της ΓΣΕΕ και την απομάκρυνση των εκπροσώπων της αστικής τάξης από το χώρο των εργατικών ενώσεων. Θεωρήθηκε μειονέκτημα του εργατικού κινήματος το γεγονός ότι μεγάλες εργατικές οργανώσεις (ναυτεργατικά σωματεία και σιδηροδρομικοί) δεν συμμετείχαν στο δεύτερο πανεργατικό συνέδριο της ΓΣΕΕ. Η επιστράτευση πολλών μελών του κόμματος μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 είχε ως αποτέλεσμα την εξασθένηση του εργατικού κινήματος και σε αυτό συνέβαλαν οι εκπρόσωποι της αντιβενιζελικής παράταξης, οι οποίοι, εκμεταλλευόμενοι τη δυσαρέσκεια των εργατών απέναντι στη κυβερνητική πολιτική του Ελευθ. Βενιζέλου, έλεγχαν πολλές οργανώσεις και μετά τις εκλογές του 1920 καταπολέμησαν τις απεργίες που εκδηλώνονταν⁵³⁶.

Η συνεργασία του κόμματος με τη ΓΣΕΕ, η οποία επισφραγίστηκε στο δεύτερο πανελλαδικό της συνέδριο, έπρεπε να διατηρηθεί, χωρίς να υποταχθεί η εργατική οργάνωση στην πολιτική δράση του κόμματος αλλά το κόμμα να έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα με στόχο την πλήρη ενότητα του εργατικού κινήματος, αποφεύγοντας τάσεις διασπαστικές⁵³⁷. Για να επιτευχθεί η ενότητα αυτή, κρίθηκε απαραίτητη η ύπαρξη εργατικού προγράμματος εκ μέρους του ΣΕΚΕ(Κ), με το οποίο τα μέλη του κόμματος θα απέτρεπαν τους εργάτες από ασυντόνιστες απεργίες⁵³⁸.

⁵³³ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., τ. Β' Β' μέρος, σ. 32

⁵³⁴ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 213

⁵³⁵ Ό.π., σ. 214

⁵³⁶ Ριζοσπάστης, φ 1688 (20/2/1922), σ. 3

⁵³⁷ Κομμουνιστική Επιθεώρησης, *Απόφασις της Πρώτης ...*, ό.π., σ. 175 : «Το κόμμα είναι σαφώς κερηυγμένον κατά πάσης διασπάσεως του επαγγελματικού κινήματος».

⁵³⁸ Ριζοσπάστης, φ. 1688 (20/2/1922), σ. 3

Αποφασίστηκε, επίσης, η οργάνωση ανεξάρτητων από το κόμμα *εργατικών ομίλων*, οι οποίοι θα αποτελούνταν από επαγγελματικά μέλη του κόμματος και μέσω αυτών οι όμιλοι θα ήταν «υποταγμένοι» στο διεύθυνση του κόμματος. Υπεύθυνος για την τακτική του κόμματος στο εργατικό κίνημα ορίστηκε ο Μ. Σιδέρης.

Η Συνδιάσκεψη αποδέχτηκε την απόφαση του Β΄ συνεδρίου για τη ΓΚΔ, παραμένοντας «αδιασπαστως ηνωμένον με τη Γ΄ Διεθνή» και αποφάσισε να καθορίσει «εις ευθετώτερον χρόνον» τη στάση του κόμματος με βάση τις αποφάσεις του 2^{ου} και 3^{ου} συνεδρίου της ΓΚΔ, αφού πρώτα οργανωθεί ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται στα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις ενός επαναστατικού εργατικού κόμματος. Για αυτό, αυτή τη χρονική περίοδο, το κόμμα αποδέχτηκε όλες τις αποφάσεις των συνεδρίων της Γ΄ Διεθνούς ως «δοκουμεντα ιστορικής σημασίας» τα οποία θα βοηθούσαν το κίνημα στην Ελλάδα ανάλογα με την ιστορική περίοδο που διανύει⁵³⁹. Αποφασίστηκε, επίσης, η τοποθέτηση μόνιμου αντιπροσώπου του κόμματος στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΓΚΔ και η αποστολή διανοούμενων εργατών αγωνιστών στη ΓΚΔ, ώστε να εξασκηθούν ως στελέχη του κόμματος στον τρόπο σκέψης και δράσης των άλλων κομμάτων της Κομμουνιστικής Διεθνούς⁵⁴⁰.

Για την καλύτερη οργανωτική λειτουργία του κόμματος η Κεντρική Επιτροπή έγινε *επταμελής* και τα μέλη της έπρεπε να είναι έμπειρα με θεωρητική και πολιτική κατάρτιση και σε αυτήν θα μετείχαν υποχρεωτικά και εργατικά στελέχη με αδιαμφισβήτητο κύρος. Θεσπίστηκε πενταμελές *Μόνιμο Συμβούλιο του Κόμματος*, στις συνεδριάσεις του οποίου θα μετείχαν τα μέλη της ΚΕ και ΚΕΕ, καθώς και οι γραμματείς των Τμημάτων. Αρμοδιότητα αυτού του συμβουλίου ήταν ο έλεγχος της ΚΕ και η λήψη αποφάσεων για όλα τα ζητήματα του κόμματος. Δημιουργήθηκαν, επίσης, διοικητικά κέντρα στο Βόλο για τη Θεσσαλία, στη Θεσσαλονίκη για τη Μακεδονία και στον Πειραιά για τη Στερεά Ελλάδα, με σκοπό να ενισχυθούν οι οργανώσεις του κόμματος σε αυτές τις περιοχές, οι οποίες παρουσίαζαν ιδιαίτερη κομματική δράση⁵⁴¹. Αποφασίστηκε, τέλος, να αναλάβει μέλος του κόμματος τη διεύθυνση του «Ριζοσπάστη» και τα θέματα της «Κομμουνιστικής Επιθεωρήσεως» να μη είναι μόνο θεωρητικά αλλά να αφορούν και την ελληνική πραγματικότητα.

Η συνδιάσκεψη εξέλεξε νέα ΚΕ, η οποία αποτελούνταν από τους: Γ. Γεωργιάδη, Γ. Πετσόπουλο, Α. Σίδερι, Γ. Κορδάτο, Γ. Παπανικολάου, Ι. Λαγουδάκη

⁵³⁹ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ... ό.π.*, τ. Β΄, Β΄ μέρος, σ. 33

⁵⁴⁰ Ριζοσπάστης, φ. 1688 (20/2/1922), σ. 3

⁵⁴¹ Ό.π., σ. 4

και Μ. Σιδέρη. Γραμματέας του Κόμματος εκλέχθηκε ο Γ. Κορδάτος. Η ΚΕ δεσμευόταν ότι το κόμμα θα διεξάγει αμείλικτο πόλεμο εναντίον όλων των αστικών κομμάτων και διέψευσε τις συκοφαντίες για οποιαδήποτε συνεργασία με οποιοδήποτε απ' αυτά.⁵⁴² Η συνδιάσκεψη αυτή κατόρθωσε να συγκεράσει τις διαφορετικές ιδεολογικές απόψεις και αντιλήψεις, για να μη οδηγηθεί το κόμμα σε διάσπαση αλλά η σύγκλιση, η οποία επιτεύχθηκε, ήταν μια δύσκολη ισορροπία⁵⁴³.

Το ΣΕΚΕ(Κ), έχοντας ως βασική αρχή την αποχή από κάθε πόλεμο εναντιώθηκε στη *Μικρασιατική εκστρατεία*, θέση που επιβεβαίωσε και στο εκλογικό συνέδριο του Σεπτεμβρίου 1920⁵⁴⁴. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας οι ανακοινώσεις του κόμματος και τα σχόλια των στελεχών του για την κατάσταση στο μέτωπο λογοκρίνονταν και συνοδεύονταν από συλλήψεις και φυλακίσεις και εξαιτίας της αντιπολεμικής του στάσης δεχόταν συχνά επιθέσεις⁵⁴⁵. Ο Γιάνης Κορδάτος, γραμματέας τότε του κόμματος, αναφέρει ότι απεσταλμένος της ΓΚΔ και του υπουργείου Εξωτερικών και Στρατιωτικών της Μόσχας τον επισκέφθηκε και του πρότεινε να απευθυνθεί στην κυβέρνηση για να δεχθεί προσφορά βοήθειας από τη Ρωσία για την Ελλάδα «να βγει από το αδιέξοδο της μικρασιατικής εκστρατείας». Επισκέφθηκε τότε τον αρχηγό της αντιπολίτευσης Γ. Στράτο και του έκανε γνωστή την πρόταση του Ρώσου απεσταλμένου. Ο Γ. Στράτος του υποσχέθηκε να μελετήσει το θέμα, όταν σχηματίσει κυβέρνηση και τον παρέπεμψε στο υπουργό Αντ. Καρτάλη, αλλά ο τελευταίος απέρριψε την πρόταση⁵⁴⁶.

Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1920 στο μικρασιατικό μέτωπο είχαν συγκροτηθεί πυρήνες κομμουνιστών στρατιωτών, οι οποίοι δρούσαν παράνομα και με ανακοινώσεις και προκηρύξεις απευθύνονταν στους στρατιώτες του μετώπου⁵⁴⁷. Σε αυτές διαμαρτύρονταν τόσο προς τη κυβέρνηση του Ελευθ. Βενιζέλου όσο και αργότερα προς την κυβέρνηση του Δημ. Γούναρη για τον πόλεμο και για την απαγόρευση της κυκλοφορίας των σοσιαλιστικών εφημερίδων στο μέτωπο⁵⁴⁸.

⁵⁴² Ό.π., φ.1689 (21/2/1922), σ. 1

⁵⁴³ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σσ. 155-156

⁵⁴⁴ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία ...*, ό.π., σ. 543

⁵⁴⁵ Εργατικός Αγών, φ. 191 (11/7/1921), σ. 4 : «Με το πρόσχημα της πτώσης του Εσκι Σεχίρ ομάς λαού «ενθουσιώντος» αποτελούμενη από μπράβους, χωροφύλακες, ενωμοτάεχες επέδραμε στα γραφεία του Κόμματος για να συμπληρώσει τα ηρωικά κατορθώματα του ελληνικού στρατού».

⁵⁴⁶ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 566-568

⁵⁴⁷ Εργατικός Αγών, φ. 174 (28/2/1921), σ. 4 : «Φτάνει πια το αίμα! Πάψτε τον πόλεμο, χάσαμε τα στηρίγματά μας, δυστυχάμε, θέλουμε να ξαναβρούμε! Δεν θέλουμε πια να πολεμήσουμε! Απολύστε μας».

⁵⁴⁸ Ό.π., φ. 167 (10/1/1921), σ. 1 : «Θα εξακολουθήσωμεν τον πόλεμον εις την Ασίαν; Αλλά διατί; Αλλ' έως πότε;».

Ανάμεσα στους στρατιώτες του μετώπου κυκλοφορήθηκε το πολυγραφημένο περιοδικό «Φούντα», του οποίου συντάκτης ήταν ο Γ. Νίκολης⁵⁴⁹. Οι κομμουνιστές στρατιώτες αυξάνονταν στο μέτωπο, επειδή η κυβέρνηση του Δημ. Γούναρη χρησιμοποιούσε ως μέσο καταστολής των απεργιών την επιστράτευση και την αποστολή στο μέτωπο των απεργών ως ποινή⁵⁵⁰.

Στο μέτωπο η κόπωση και οι κακουχίες των στρατιωτών, η ανάμειξη απεργών κομμουνιστών με άλλους στρατιώτες και η συνεχής αναβαλλόμενη αποστράτευση βοήθησαν στην ανάπτυξη «αντιπολεμικού αισθήματος». Οι κομμουνιστές στρατιώτες του μετώπου ζητούσαν από το ΣΕΚΕ(Κ) οδηγίες, αλλά αυτό δεν μπορούσε να ικανοποιήσει «απαιτήσεις υπερτέρας των δυνάμεών του». Τον Μάιο του 1922 συγκλήθηκε στη Σόφια συνέδριο της ΒΚΟ, στην οποία αντιπρόσωπος του ΣΕΚΕ(Κ) ήταν ο Γ. Πετσόπουλος. Ο «εναγκαλισμός» του με τον Τούρκο σοσιαλιστή αντιπρόσωπο και οι επαναστατικές του δηλώσεις στο συνέδριο έδωσαν αφορμή στην ελληνική κυβέρνηση να δηλώσει ότι θα «εκμηδενίσει» το ΣΕΚΕ(Κ)⁵⁵¹.

Όταν, αρχές του καλοκαιριού 1922, η κατάσταση στο μικρασιατικό μέτωπο χειροτέρευσε για την Ελλάδα, ο Μουσταφά Κεμάλ έριχνε επικριτικά για την εκστρατεία αποσπάσματα των εφημερίδων «Ελεύθερος Τύπος», «Πατρίς» και «Ριζοσπάστης» και άρθρα του Γ. Κονδύλη στο ελληνικό μέτωπο. Η κυβέρνηση αποφάσισε να κατάσχει αυτές τις εφημερίδες, αν δημοσίευαν άρθρα, τα οποία μπορούσαν να κλονίσουν το ηθικό των στρατιωτών. Τότε άρχισαν οι διώξεις των στελεχών του ΣΕΚΕ(Κ) και της ΓΣΕΕ. Στις 2 Ιουλίου συνελήφθη ο Γ. Πετσόπουλος και στις 6 του ίδιου μήνα οι Γ. Κορδάτος, Γ. Γεωργιάδης, Γ. Παπανικολάου, Αρ. Σίδερης, Ευαγγ. Ευαγγέλου, Π. Αγγελής και Γ. Στράγκας, σχεδόν όλη η ΚΕ του ΣΕΚΕ(Κ)⁵⁵². Τον Ιούλιο του 1922 στο μέτωπο συλλαμβάνονταν στρατιώτες για την αντιπολεμική δράση τους και είκοσι δύο στρατιώτες φυλακίστηκαν στη Σμύρνη με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας.

Η «Καθημερινή» επιχειρούσε να επιρρίψει τις ευθύνες για την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου στους φυλακισμένους κομμουνιστές. Υποστήριζε ότι τα

⁵⁴⁹ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 416

⁵⁵⁰ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα – τα παρασκήνια του ΚΚΕ*, Αθήνα 1953, σσ. 65-66

⁵⁵¹ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σσ. 148-149, 156

⁵⁵² Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 571-573 : «Δια σειράς άρθρων δημοσιευθέντων εις τον «Ριζοσπάστην» παρωτρύνανε τον μαχόμενον στρατόν εις λιποταξίαν ενώπιον του εχθρού συνεννοηθέντες δε μετά του εχθρού, ήτοι μετά του Μουσταφά Κεμάλ, απεστείλατε μέσον Κων/λεως ή Μόσχας τα εν λόγω άρθρα του «Ριζοσπάστη» εις αυτόν ίνα ρίπτονται εις τας Ελληνικάς προφυλακάς προς επίτευξιν του εγκλήματος της προδοσίας».

φύλλα του «Ριζοσπάστη» στις 3, 7, 9 Ιουνίου 1922 περιείχαν άρθρα, τα οποία κλώνιζαν το ηθικό των στρατιωτών και τα εκμεταλλεύθηκε ο Κεμάλ. Δημοσίευσε, μάλιστα, αποσπάσματα άρθρων⁵⁵³ του «Ριζοσπάστη», τα οποία ο Γ. Κορδάτος τα χαρακτήρισε πλαστά⁵⁵⁴. Η ίδια, όμως, εφημερίδα λίγες ημέρες πριν την κατάρρευση του μετώπου είχε ρίξει το σύνθημα της οπισθοχώρησης με το άρθρο «οίκαδε»⁵⁵⁵ και υποστήριζε ότι «το αίμα της Ελλάδος δεν ρέει εις τας φλέβας της διά να χύνεται εις την απωτάτην Μικρασίαν»⁵⁵⁶. Στελέχη του ΣΕΚΕ(Κ), όταν στις 23 Αυγούστου κατάρρευσε το μέτωπο στο Αφιόν Καραχισάρ, έδωσαν στους στρατιώτες το σύνθημα «στα σπίτια σας», «ο πόλεμος ετελείωσε!»⁵⁵⁷. Η εφημερίδα «Χρονικά» κατηγορήσε την κυβέρνηση επειδή δεν είχε πάρει μέτρα για να αντιμετωπίσει τους κομμουνιστές στο μέτωπο⁵⁵⁸.

Οι οκτώ φυλακισμένοι της ΚΕ του ΣΕΚΕ και της ΓΣΕΕ κινδύνευσαν να εκτελεστούν, όταν ο στρατιωτικός διοικητής της Αθήνας στις 10 Σεπτεμβρίου προσπάθησε να τους αποσπάσει από τον διευθυντή των φυλακών⁵⁵⁹. Τελικά οι προφυλακισμένοι ηγέτες του ΣΕΚΕ(Κ) αποφυλακίστηκαν στις 22 Σεπτεμβρίου 1922. Η συμπεριφορά μερικών απ' αυτούς, όταν απειλούνταν η ζωή τους στη φυλακή, κατά τον Αβρ. Μπεναρόγια, αποδείχθηκε «εύκαμπτη, συμβιβαστική και ταλαντευόμενη»⁵⁶⁰. Μετά την κατάρρευση του μετώπου στη Μικρά Ασία, το ΣΕΚΕ(Κ) δεν εκμεταλλεύθηκε πολιτικά τη δεινή κατάσταση, στην οποία βρίσκονταν τα αστικά κόμματα και αρκέστηκε μόνο σε ένα διάβημα από κοινού με τη ΓΣΕΕ προς τα κομμουνιστικά κόμματα της Ευρώπης για την προστασία των ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας και των αιχμαλώτων⁵⁶¹. Ο «Ριζοσπάστης» με πρωτοσέλιδες εκκλήσεις και προκηρύξεις του ΣΕΚΕ(Κ) ζητούσε τη γενική αποστράτευση, την αμνήστευση των συλληφθέντων σοσιαλιστών, την αποζημίωση

⁵⁵³ Καθημερινή, φ. 1035 (24/8/1922), σ. 1 : «Να έχετε την πεποίθησιν ότι αυτοί που σας παραστήνουν τους Τούρκους ως εχθρούς και αυτοί που σας εφορμούν κατά των Τούρκων είνε εκείνοι οι γαλανοφόροι, οι διπλωμάται και οι αισχροκέρδοι εκμεταλλευταί οι αναμεταξύ εχθροί του αίματός σας»

⁵⁵⁴ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία ...* ό.π., σσ. 575-576

⁵⁵⁵ Καθημερινή, φ. 1025 (14/8/1922), σ. 1

⁵⁵⁶ Ό.π., φ. 1028 (17/8/1922), σ. 1

⁵⁵⁷ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα...* ό.π., σσ. 81-82

⁵⁵⁸ Χρονικά, φ. 457 (26/8/1922), σ. 1

⁵⁵⁹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 578 : «θα σκηνωθετούσανε μια δήθεν εξέγερση του λαού, ο οποίος εξαγριγμένος για την ... προδοσία των κομμουνιστών θα τους λυντσάριζε».

⁵⁶⁰ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 157

⁵⁶¹ Ριζοσπάστης, φ. 1863 (28/8/1922), σ. 1

των θυμάτων πολέμου, εκλογές με αναλογικό σύστημα, την κατάργηση της λογοκρισίας και την αποφυλάκιση των αγωνιστών της εργατικής τάξης⁵⁶².

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1922 η ΚΕ ανακοίνωσε τη σύγκληση *Εκτάκτου Συνεδρίου* του ΣΕΚΕ(Κ) για τις 20-31 Οκτωβρίου 1922 και δημοσίευσε την ημερήσια διάταξή του. Το συνέδριο αυτό είχε ως κύριο θέμα συζήτησης την ερμηνεία των αποφάσεων της συνδιάσκεψης του Φεβρουαρίου 1922 εξαιτίας των διαφωνιών και «παρερμηνειών», οι οποίες είχαν προκύψει⁵⁶³. Δύο ημέρες πριν τη σύγκλησή του ανακοινώθηκε νέα ημερήσια διάταξη, η οποία περιλάμβανε τη λογοδοσία της ΚΕ, την εξέταση της γενικής πολιτικής του κόμματος, την επαγγελματική τακτική, το ζήτημα των εκλογών, την οργάνωση του κόμματος και την εκλογή νέας διοίκησης⁵⁶⁴.

Το συνέδριο άρχισε τις εργασίες του στις 20 Οκτωβρίου 1922 στην Αθήνα στα γραφεία της ΓΣΕΕ. Συμμετείχαν εκτός από τα μέλη της ΚΕ εκπρόσωποι των Τμημάτων: Αθήνας οι Μ. Οικονόμου, Δ. Παπανικολάου, Θεόδ. Μάγγος και Γ. Στράγγας, Πειραιά οι Α. Κουρτίδης, Κ. Αγγελιζάκης και Π. Αγγελής, Θεσσαλονίκης οι Ν. Σαργολόγος, Λ. Χατζησταύρου και Ζακ Βεντούρα, Καβάλας οι Σμαραγδάς και Β. Ασίκης, Βόλου οι Τηλ. Μπουφίδης και Δ. Αδαμίδης, Δράμας οι Δ. Γιαμογιάννης και Ελευθ. Σταυρίδης, Κερκύρας ο Γ. Ράλλης και των Ομίλων: Ηρακλείου ο Ν. Φραντζεσκάκης, Τρικάλων, Καρδίτσας ο Γ. Σιάντος, Χαλκίδας και Πύργου ο Ευάγ. Παπαναστασίου, Πατρών ο Μπατής, Λάρισας και Καζακλάρ ο Μπας. Γιατσόπουλος και από την ΟΚΝΕ ο Ζακ Βεντούρα. Στο συνέδριο αντιπροσωπεύτηκαν η ΓΣΕΕ, οι ομοσπονδίες καπνεργατών και ηλεκτροτεχνιτών. Παραβρίσκονταν και τα μέλη της προηγούμενης ΚΕ για να υποβάλλουν την έκθεση δράσης. Πρόεδρος του συνεδρίου εκλέχτηκε ο Λεων. Χατζησταύρου και γραμματείς οι Ν. Σαργολόγος και Μ. Οικονόμου. Αποφασίστηκε να παρακολουθήσουν το συνέδριο μόνο οι εργατικές αντιπροσωπείες, οι οποίες συνδέονταν οργανικά με το κόμμα⁵⁶⁵.

Το έκτακτο συνέδριο δεν πήρε ουσιαστικές αποφάσεις αλλά αποτέλεσε την αρχή των μετέπειτα εξελίξεων στο εσωτερικό του κόμματος με κατάληξη την οριστική επίλυση των διαφορών ανάμεσα στους διαφωνούντες στα επόμενα δύο

⁵⁶² Ό.π., φ. 1862 (27/8/1922), σ. 1

⁵⁶³ Ό.π., φ. 1885 (22/9/1922), σ. 1

⁵⁶⁴ Ό.π., φ. 1916 (20/10/1922), σ. 1

⁵⁶⁵ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σσ. 264-265

χρόνια⁵⁶⁶. Η δυσχερής εσωκομματική κατάσταση που επικρατούσε στο ΣΕΚΕ(Κ) φάνηκε από τη σχεδόν ανύπαρκτη αντίδρασή του για τα τραγικά γεγονότα της χώρας μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και από τις τοποθετήσεις ηγετικών στελεχών του κόμματος⁵⁶⁷.

Τις τέσσερις πρώτες ημέρες (20-23 Οκτωβρίου 1922) το συνέδριο ασχολήθηκε με το θέμα του Γ. Πετσόπουλου τον οποίο τελικά διέγραψε για αντικομμουνιστική συμπεριφορά. Κατηγορήθηκε ότι λόγω χαρακτήρα έβλαψε το κόμμα και δεν διαμόρφωσε πεποιθήσεις τέτοιες που να συμφωνούν με την πολιτική του γραμμή. Ως μέλος της ΚΕ προέβη σε πράξεις, οι οποίες έρχονταν σε αντίθεση προς τις αρχές, την τακτική, την πειθαρχία και την οργάνωση του κόμματος. Συγκεκριμένα κατηγορήθηκε ότι ανακοίνωσε σε μη μέλη του κόμματος μυστικά της ΚΕ, ότι δικαζόμενος στο Στρατοδικείο αρνήθηκε να χαρακτηρίσει τη Μικρασιατική εκστρατεία τυχοδιωκτική και ότι κωλυσιεργούσε να παραδώσει το «Ριζοσπάστη» στο κόμμα. Επίσης, όταν ταξίδευσε στην Ευρώπη, προέβη σε ενέργειες αντίθετες προς τις εντολές που είχε πάρει, και στη Σόφια στη Βαλκανική Διάσκεψη εξέφρασε απόψεις αντίθετες προς το πνεύμα της Συνδιάσκεψης του Φεβρουαρίου και τέλος, όταν ήταν φυλακισμένος μαζί με τα άλλα μέλη της ΚΕ, μεταχειρίστηκε πλάγια μέσα για την αποφυλάκισή του⁵⁶⁸.

Διάσταση απόψεων εκδηλώθηκε την πέμπτη ημέρα του συνεδρίου (24 Οκτωβρίου 1922) για το ζήτημα της γενικής πολιτικής του κόμματος. Πολλά μέλη υποστήριξαν ότι οι αποφάσεις της συνδιάσκεψης του Φεβρουαρίου 1922 δεν ήταν σύμφωνες με τις θέσεις της ΓΚΔ. Οι Αρ. Σίδερις, Γιαν. Κορδάτος και Γ. Γεωργιάδης υπερασπίστηκαν τις αποφάσεις της συνδιάσκεψης και πρότειναν την αποχώρηση από τη ΓΚΔ, επειδή οι συνθήκες της χώρας επέβαλλαν τη νόμιμη δράση του κόμματος και την οργάνωση και μόρφωση των μελών του. Ο Μ. Οικονόμου, όμως, υποστήριξε, αντικρούοντας την παραπάνω άποψη, ότι η πολιτική ενός κομμουνιστικού κόμματος δεν έπρεπε να είναι η νομιμότητα αλλά το συμφέρον του⁵⁶⁹.

⁵⁶⁶ Κομμουνιστική Επιθεώρησις, *Αποφάσεις έκτακτου συνεδρίου*, φ. 11-12, Νοέμβρης Δεκέμβρης 1922, σ. 439 : «είναι Συνέδριον επιλύσεως μόνον επειγόντων σοβαρών εσωτερικών ζητημάτων και δεν είναι εις θέσιν να ασχοληθεί με σοβαρά προγραμματικά ζητήματα».

⁵⁶⁷ Ριζοσπάστης, φ. 1928 (1/11/1922), σ. 1 : «αι συνθήκαι υπό τας οποίας αναλαμβάνομεν ως ΚΕ είναι τόσο δυσμενείς και τα εμπόδια τα παρεμβαλλόμενα εις το έργον μας τόσο σοβαρά, ώστε θα χρειαστούν ισχυραί προσπάθειαι δια την υπερπήδησίν των».

⁵⁶⁸ Ο.π., φ.1920 (24/10/1922), σ. 1

⁵⁶⁹ Ο.π., φ. 1923 (27/10/1922), σ. 2

Επειδή, όμως, τα σοβαρά εσωτερικά προβλήματα του κόμματος δεν επέτρεπαν τη διαμόρφωση ενός οριστικού προγράμματος, το συνέδριο αποφάσισε να παραμείνουν σε ισχύ οι αποφάσεις του Β΄ Συνεδρίου και της Συνδιάσκεψης του Φεβρουαρίου ως *προσωρινή* βάση της δράσης του κόμματος μέχρι τη σύγκληση του Γ΄ συνεδρίου. Θεώρησε ότι οι αποφάσεις της συνδιάσκεψης του Φεβρουαρίου βρίσκονταν μέσα στο πνεύμα της ΓΚΔ και ότι η ερμηνεία τους γινόταν σύμφωνα με τις αρχές, το πρόγραμμα και την τακτική της, και ότι οι αποφάσεις της ήταν υποχρεωτικές για το κόμμα και θα εφαρμόζονταν σύμφωνα με τις τοπικές συνθήκες και ανάλογα με την πολιτική κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν το κόμμα. Έδωσε αυστηρή εντολή στην ΚΕ να προετοιμάσει σχέδιο *maximum* προγράμματος πολιτικής, εργατικής και αγροτικής δράσης, το οποίο θα υποβαλόταν στις τοπικές οργανώσεις για μελέτη και συζήτηση.

Η ΚΕ οκτώ ημέρες πριν την έναρξη του συνεδρίου με εγκύκλιό της προς τα Τμήματα και τους Ομίλους έθεσε για συζήτηση το ζήτημα της *εκλογικής συνεργασίας* του κόμματος στις επόμενες εκλογές⁵⁷⁰. Ενημέρωνε ότι για τα περισσότερα μέλη του η μη συνεργασία με άλλα κόμματα στις εκλογές ήταν θέμα αρχής. Υπήρχαν όμως μέλη και στην ΚΕ, τα οποία υποστήριζαν ότι η εκλογική συνεργασία – στενή εκλογική και όχι κοινοβουλευτική – δεν έπρεπε να αποτελεί για το κόμμα «ζήτημα αρχής» αλλά «ζήτημα τακτικής». Η ΚΕ εισηγήθηκε στο συνέδριο και τη δημιουργία ενιαίου εκλογικού μετώπου της εργατικής τάξης με τη συμμετοχή στους εκλογικούς συνδυασμούς εργατικών παραγόντων, οι οποίοι θα απολάμβαναν την εμπιστοσύνη των εργατικών και αγροτικών μαζών και ήταν έντιμα άτομα⁵⁷¹. Ο Γ. Γεωργιάδης συμφωνούσε με την πρόταση της ΚΕ και τόνιζε, αφενός, τη μεγάλη σημασία του κοινοβουλευτικού αγώνα και, αφετέρου, ότι το κόμμα έπρεπε να ρυθμίζει την εκλογική του πολιτική ανάλογα με την περίοδο, την οποία διερχόταν⁵⁷². Την ίδια θέση εξέθεσε και στο συνέδριο του κόμματος που, μεταξύ των άλλων, υποστήριξε ότι «πρέπει να παρατάξωμεν μαζί τας δυνάμεις μας με το προχωρημένον τμήμα της

⁵⁷⁰ Ρίζοσπάστης, φ.1908 (12/10/1922), σ. 1

⁵⁷¹ Κομμουνιστική Επιθεώρησης, *Αποφάσεις έκτακτου ...* ό.π., σ. 443

⁵⁷² Ρίζοσπάστης, φ. 1903 (7/10/1922), σ. 1 : «Πρέπει να καλέση εις εκλογικήν συνεργασίαν όλας τας εργατικές οργανώσεις ανεξαρτήτως της συνεργασίας των μετά της ΓΣΕΕ και του Κόμματος και αφ' ετέρου να περιλάβη εις τους συνδυασμούς του όλα εκείνα τα κοινωνικά στοιχεία τα οποία πλησιάζουν προς τους σκοπούς του. Με μίαν λέξιν πρέπει να δημιουργήσει εκλογικόν μέτωπον των *εργαζομένων*».

αστικής τάξεως»⁵⁷³. Με τη θέση του Γ. Γεωργιάδη συντάχθηκαν και οι Μ. Σιδέρης, Ν. Δημητράτος.

Ο Αρ. Σίδερης υποστήριξε στο συνέδριο την εκλογική συνεργασία με αστικά κόμματα, τα οποία θα τα υπεδείκνυε, αν το συνέδριο αποφάσιζε τη συνεργασία. Ο Γ. Κορδάτος υποστηρίζει ότι ο Αρ. Σίδερης είχε προτείνει την εκλογική συνεργασία του ΣΕΚΕ(Κ) με άλλα μικροαστικά κόμματα και εννοούσε τη «Δημοκρατική Ένωση» και ότι το κόμμα δεν έπρεπε να είναι άκαμπτο στο ζήτημα αυτό⁵⁷⁴. Ο Αρ. Σίδερης θεωρούσε την εκλογική δράση όχι μόνο μέσο προπαγάνδας των αρχών του κόμματος αλλά και ζήτημα ουσίας. Διαφώνησε με τη θέση της ΚΕ και της κεντρώας άποψης για συνεργασία με εργατικούς και αγροτικούς παράγοντες και τη χαρακτήρισε επικίνδυνη, ασύμφορη και πρακτικά ανεφάρμοστη. Πίστευε ότι η εκλογική συνεργασία δεν ήταν ζήτημα αρχής και δεν στρεφόταν ενάντια στην αρχή της πάλης των τάξεων. Με την άποψη αυτή συμφωνούσε και ο τότε γραμματέας του κόμματος Γ. Κορδάτος⁵⁷⁵.

Ο Ευάγγελος Παπαναστασίου, αποδεχόμενος τη συμμετοχή του κόμματος στους κοινοβουλευτικούς αγώνες, υποστήριξε την ανεξάρτητη συμμετοχή του στο εκλογικό αγώνα και απέρριψε κάθε συνεργασία με κόμματα, τα οποία δεν δέχονταν τις αρχές της ΓΚΔ⁵⁷⁶. Οι Ελευθ. Σταυρίδης Λεων. Χατζησταύρου, Μ. Οικονόμου, Γ. Σιάντος, Γ. Ράλλης, Τηλ. Μπουφίδης, Ν. Σαργολόγος και Δ. Γιαμογιάννης απέρριπταν την εκλογική συνεργασία με κάθε αστικό κόμμα, θεωρώντάς την αναστολή της θέσης της πάλης των τάξεων. Οι τρεις τελευταίοι, όμως, αποδέχονταν τη συνεργασία με αγροτικούς συνεταιρισμούς, αλλά δήλωναν ότι θα πειθαρχήσουν στις αποφάσεις της πλειοψηφίας⁵⁷⁷.

Το συνέδριο απέρριψε την πρόταση του Αρ. Σίδερι, η κεντρώα θέση πήρε 12 ψήφους και με 16 ψήφους αποφασίστηκε ότι βασική αρχή του κόμματος ήταν η πάλη των τάξεων και συνεπώς η κάθε μορφής εκλογική συνεργασία, έστω και προσωρινή, με αστικά κόμματα, θα παραβίαζε αυτήν την βασική αρχή και ενέχει σοβαρούς

⁵⁷³ Ο.π., σ. 1924 (28/10/1922), σ. 2

⁵⁷⁴ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...*, ό.π. σ. 619

⁵⁷⁵ Ριζοσπάστης, φ. 1922 (26/10/1922), σ. 1

⁵⁷⁶ Ο.π., φ. 1918 (22/10/1922), σ. 1 : «Η ενέργεια των υποψηφίων κατά την προεκλογικήν δράσιν και των βουλευτών του εντός του Κοινοβουλίου δεν δύναται να είναι λογομαχία μετά των εχθρών του προλεταριάτου αλλά ανηλεής και ενεπιφύλακτος αποκάλυψις των πρακτόρων της αστικής τάξεως, ... αγώνας προσέγκυσης των μικροαστών και ημιπρολεταρίων προς τας τάξεις του προλεταριάτου, προετοιμασία της εργατικής τάξεως ώστε όταν επέλθωσιν οι κατάλληλοι όροι και ωριμάσουν αι συνθήκαι να αρχίσει η αποτελεσματική ενέργεια της μεγάλης και τελικής επιθέσεως».

⁵⁷⁷ Ο.π., φ. 1924 (28/10/1922), σ. 2

κινδύνους για τον αγώνα του κόμματος. Γι' αυτό το συνέδριο απέκλεισε με κατηγορηματικό τρόπο κάθε συνεργασία με οποιοδήποτε αστικό κόμμα καθώς επίσης και με αγροτικούς ή εργατικούς παράγοντες, οι οποίοι βρίσκονταν εκτός του κόμματος. Το συνέδριο εκτίμησε ότι το Γ' συνέδριο θα είχε μεγάλη σημασία, γιατί αυτό επρόκειτο να καθορίσει το οριστικό πρόγραμμα του κόμματος, για να διαμορφωθεί έτσι μια ενιαία πολιτική και ένα ομοιογενές κόμμα. Αυτή η εκτίμηση αποδεικνύει ότι στο ΣΕΚΕ(Κ) υπήρχαν διαφορετικές ιδεολογικές τάσεις, η σύγκλησή των οποίων ήταν πολύ δύσκολη, όπως φάνηκε με τις μέχρι τότε προσπάθειες⁵⁷⁸.

Την τελευταία ημέρα του συνεδρίου υποβλήθηκε πρόταση διαγραφής από το κόμμα των Αρ. Σίδερι, Μ. Σιδέρη και Γ. Γεωργιάδη, αλλά απορρίφθηκε από την πλειοψηφία των συνέδρων, οι οποίοι αποφάσισαν να συζητηθούν οι κατηγορίες εναντίον των τριών στελεχών στο Γ' τακτικό συνέδριο⁵⁷⁹. Σύμφωνα με τον Ελευθ. Σταυρίδη και τον Αβρ. Μπεναρόγια στο συνέδριο εκδηλώθηκαν «παρασκηνιακές προσπάθειες»⁵⁸⁰ εναντίον των διανοουμένων του κόμματος και αυτό αποτυπώθηκε στη σύνθεση της νέας διοίκησης του κόμματος, στην οποία κυριαρχούσαν τα εργατικά στελέχη⁵⁸¹.

Εκλέχθηκε νέα διοίκηση του κόμματος και την ΚΕ αποτελούσαν οι: Ι. Λαγουδάκης, Γ. Κορδάτος, Θεόδ. Μάγγος, Ν. Σαργολόγος και Δ. Γιαμογιάννης. Μέλη της ΚΕΕ εκλέχθηκαν οι: Αβρ. Μπεναρόγια, Ελ. Σταυρίδης και Μπαστ. Γιατσόπουλος και μέλη του Εθνικού Συμβουλίου οι: Μ. Οικονόμου, Λ. Χατζησταύρου, Δ. Αδαμίδης, Γ. Γεωργιάδης και Ζάκ Βεντούρα. Γραμματέας του κόμματος εκλέχθηκε ο Ν. Σαργολόγος και ταμίας ο Δ. Γιαμογιάννης, ενώ γραμματέας της ΚΕΕ εκλέχθηκε ο Μπαστ Γιατσόπουλος⁵⁸². Η νέα ΚΕ επισήμανε την ανάγκη καταβολής υπερπροσπάθειας εκ μέρους των μελών του κόμματος για τη διατήρηση της έκδοσης του «Ριζοσπάστη», επειδή η εφημερίδα δεν είχε άδηλους πόρους, όπως ο υπόλοιπος αστικός τύπος και ήταν η μόνη εφημερίδα, η οποία υποστήριζε τα εργατικά συμφέροντα και έπρεπε να γίνει κατανοητό από κάθε εργάτη ότι η συνέχιση της έκδοσής του στηριζόταν από αυτούς. Το οικονομικό πρόβλημα της εφημερίδας μπορούσε να λυθεί και με εράνους και πώληση ενσήμων (κουπονιών)⁵⁸³.

⁵⁷⁸ Κομμουνιστική Επιθεώρησης, *Αποφάσεις έκτακτου ...*, ό.π. σ. 443

⁵⁷⁹ Ό.π. σ. 445

⁵⁸⁰ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...*, ό.π. σ. 160

⁵⁸¹ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα ...*, ό.π. σ. 109

⁵⁸² Ριζοσπάστης, φ. 1028 (31/10/1922), σ. 1

⁵⁸³ Ό.π., φ. 1940 (13/11/1922), σ. 1

Η ΚΕ απαιτούσε τη συμβολή όλων των μελών του κόμματος για την αποτελεσματική λειτουργία του και την προετοιμασία της εργατικής τάξης για τον απελευθερωτικό της αγώνα. Ο συντονισμός της δράσης των μελών του ΣΕΚΕ(Κ) θα απέτρεπε διασπαστικές ενέργειες, οι οποίες απείλησαν το κόμμα στο παρελθόν. Γι' αυτό καλούσε τα Τμήματα και τους Ομίλους να βρίσκονται σε συνεχή επαφή με την ΚΕ, για να αποκτήσει η εργατική τάξη την εμπιστοσύνη στο κόμμα και για να προετοιμασθεί η σύγκληση του Γ' συνεδρίου του κόμματος στον καθορισμένο χρόνο.⁵⁸⁴.

Η σύγκρουση και η αντιπαράθεση των ιδεολογιών προς το μετασχηματισμό του ΣΕΚΕ(Κ)

Μετά το έκτακτο συνέδριο η εσωστρέφεια στο ΣΕΚΕ(Κ) οξύνθηκε περισσότερο, επειδή ήταν δύσκολο να συνυπάρχουν στον ίδιο πολιτικό χώρο στελέχη με σοσιαλδημοκρατικές απόψεις, τα οποία προωθούσαν μία μεταρρυθμιστική πολιτική, με στελέχη - οπαδούς της επαναστατικής τριτοδιεθνιστικής πολιτικής. Από τη μία πλευρά «δεξιόι» και κεντρώοι, αν και αποδέχονταν σε θεωρητικό επίπεδο τις θέσεις της ΓΚΔ, υποστήριζαν ότι ο μικροαστικός χαρακτήρας της ελληνικής κοινωνίας δεν επέτρεπε την άσκηση επαναστατικής δράσης, Εκφραστές αυτής της τάσης ήταν οι Αρ. Σίδερις, Π. Δημητράτος, Α. Κουριέλ, Γ. Γεωργιάδης, Αβρ. Μπεναρόγια και Ν. Δημητράτος. Από την άλλη πλευρά κομμουνιστές και «υπερκομμουνιστές» ήθελαν να επιβάλλουν στο κόμμα μία επαναστατική γραμμή. Η πλειοψηφία αυτών των στελεχών αποτελείτο από όσους γύρισαν από το μέτωπο της Μικράς Ασίας, Ελ. Σταυρίδης, Π. Πουλιόπουλος, Γ. Νίκολης, Ι. Μοναστηριώτης και από τους εκφραστές της ακραίας αριστερής τάσης Ν. Σαργολόγο και Ευαγγ. Παπαναστασίου⁵⁸⁵.

Με αφορμή τη δημόσια τοποθέτηση στο «Ριζοσπάστη» του Δ. Γιαμογιάννη, για τις αποφάσεις του έκτακτου συνεδρίου, η ΚΕ αποφάσισε να επιτρέψει σε όσα μέλη ήθελαν, να τοποθετηθούν δημόσια, αναλαμβάνοντας την ευθύνη των απόψεών τους. Έτσι τον Δεκέμβριο του 1922 και Ιανουάριο 1923 στελέχη, τα οποία αντιπροσώπευαν όλες τις τάσεις, τοποθετήθηκαν δημόσια μέσα από τις στήλες του «Ριζοσπάστη» (Ν. Δημητράτος, Ανδρ. Χαϊτάς, Ι. Λαγουδάκης, Δ. Φωτεινός, Ν. Οικονόμου, Π. Τσελέπης και Ευάγγ. Παπαναστασίου). Οι περισσότεροι από αυτούς απέδιδαν την δυσχερή εσωκομματική κατάσταση του ΣΕΚΕ(Κ) στην ανομοιογενή

⁵⁸⁴ Ο.π., φ. 1928 (1/11/1922), σ. 1

⁵⁸⁵ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...*, ό.π., σσ. 617-618

σύνθεση της ΚΕ. Ο Ν. Οικονόμου υποστήριξε ότι πολλά στελέχη διαμόρφωσαν μία προσωπική αντίληψη για τις θέσεις της ΓΚΔ, με συνέπεια να προκληθεί ιδεολογική σύγχυση στο κόμμα και να εμφανιστούν προσωπικές αντιπαλότητες⁵⁸⁶ ενώ και η πλειονότητα των μελών του κόμματος, ανενημέρωτη για τις εσωτερικές τάσεις⁵⁸⁷, αγνοούσε τις απαιτήσεις, τις οποίες επέβαλλε μία επαναστατική τακτική με συνέπεια να κυριαρχούν στο κόμμα μικροαστικές αντιλήψεις και αναρχοσυνδικαλιστικά στοιχεία. Ο Δ. Φωτεινός συμφωνούσε με τις εκτιμήσεις του Ν. Οικονόμου, αλλά απέδιδε τη δεινή θέση του κόμματος στην απουσία προγράμματος βασισμένου σε κομμουνιστικές αρχές και στην έλλειψη συνοχής της διοίκησης του κόμματος.

Ως προς τις εκτιμήσεις για την επιτυχία ή μη του έκτακτου συνεδρίου η «δεξιά» και η κεντρώα τάση υποστήριξε ότι το συνέδριο απέτυχε. Ο Δ. Γιαμογιάννης υποστήριξε ότι το συνέδριο «δεν ήρθη εις το ύψος των περιστάσεων» και απέδιδε την αποτυχία στη βεβιασμένη σύγκλησή του⁵⁸⁸. Την ίδια άποψη διατύπωσε και ο Ν. Δημητράτος, ο οποίος χρησιμοποίησε φρασεολογία προσβλητική για τους συνέδρους και αυτό συνέβαλε αργότερα στη διαγραφή του. Τόνιζε ότι το συνέδριο δεν είχε σοβαρή σύνθεση και ότι η πλειοψηφία των μελών αποτελείτο από «αναρχοσυνδικαλιστικά» και υπερβολικά μικροαστικά στοιχεία, τα οποία οδηγούσαν το κόμμα στον επικείμενο «θάνατο»⁵⁸⁹. Ο Ν. Οικονόμου, από την άλλη πλευρά, απέδιδε την αποτυχία στο ότι η πλειοψηφία του συνεδρίου είχε αιχμαλωτιστεί από τους «αριστερούς».

Η αριστερή τάση, όμως, αποτίμησε ως θετικό το έργο του συνεδρίου, υποστηρίζοντας ότι για πρώτη φορά μετά από διάστημα πέντε ετών μία ακαθόριστη ακόμα αριστερή τάση κατόρθωσε να επικρατήσει της «δεξιάς», η οποία κυριαρχούσε μέχρι τότε στο κόμμα. Οι Ανδ. Χαιτάς και Π. Τσελέπης, επικροτώντας τη διαγραφή του Γ. Πετσόπουλου, τόνιζαν ότι στο ζήτημα των διαγραφών το έργο του συνεδρίου

⁵⁸⁶ Ριζοσπάστης, φ. 1990 (4/1/1923), σ. 1

⁵⁸⁷ Ριζοσπάστης, φ. 1988 (1/1/1923), σ. 2 Ο Δ. Φωτεινός συμφωνεί με τον Μ. Οικονόμου και μιλούν για τέσσερες τάσεις: «Μια τάση διαλυτική «υπερκομμουνιστική» στην εκδήλωση και «υπερμεταρρυθμιστική» στην πράξη. Μια δεύτερη φιλολογική, ρεβιζιονιστική, που παραδέχεται ακόμα και τον αστικό δημοκρατισμό μαζί με τον σοσιαλδημοκρατισμό και τον κομμουνισμό. Μια τρίτη καθορισμένη κεντριστική με ορισμένες επιφυλάξεις ως προς τη διεθνή θέση του κόμματος και τη διεθνή και τοπική κατάσταση των πραγμάτων, συνεπώς και του κομμουνισμού. Και μια τέταρτη ακαθόριστη ακόμα σε όλα τα ζητήματα, αλλά που καθαρά εκδηλώθηκε ως θετική κομμουνιστική τάση που θέλει να διαμορφωθεί ένα σωστά οργανωμένο κόμμα, του οποίου η δράση θα είναι θετική προς την Γ' Κομμουνιστική Διεθνή».

⁵⁸⁸ Ο.π., φ. 1971 (14/12/1922), σ. 1

⁵⁸⁹ Ο.π., φ. 1978 (21/12/1922), σ. 1

ήταν ημιτελής και καταφέρονταν εναντίον του Γ. Γεωργιάδη⁵⁹⁰. Ο Δ. Φωτεινός θεώρησε περιττή τη σύγκληση του συνεδρίου και υποστήριξε την ανάγκη σύγκλησης του Γ' τακτικού συνεδρίου. Ερμήνευσε τη διαγραφή του Γ. Πετσόπουλου ως προειδοποίηση, για όσους νόμιζαν ότι η επανάσταση θα γίνει «στα γραφεία τους ή στο στενό κύκλο των πολυμαθών»⁵⁹¹.

Ο εσωτερικός αυτός διχασμός στο ΣΕΚΕ(Κ) καθιστούσε αδύνατη τη σύγκληση του Γ' συνεδρίου. Ακόμα και ένα εθνικό συμβούλιο, το οποίο είχε αποφασισθεί να συγκληθεί στις 29 Ιανουαρίου 1923 αναβλήθηκε χωρίς να δημοσιοποιηθούν οι λόγοι της αναβολής του και ακολούθησε μακρά περίοδος με ελάχιστες ανακοινώσεις της ΚΕ στα δημοσιογραφικά όργανα του κόμματος. Τον Μάρτιο του 1923 στο Τμήμα Αθηνών καταγγέλθηκε ότι οι Γ. Γεωργιάδης και Αρ. Σίδερης συμμετείχαν στον «Σύνδεσμο προς υπεράσπισιν των δικαιωμάτων του ανθρώπου». Ο σύνδεσμος αυτός θεωρούσε τη Ρώσικη επανάσταση «μπολσεβικικό πραξικόπημα» και εναντιωνόταν στη χρήση βίας για την επιβολή της δικτατορίας της εργατικής τάξης. Ο Γ. Γεωργιάδης αρνήθηκε ότι ήταν μέλος αυτού του συνδέσμου και έτσι λύθηκε για το πρόσωπό του η παρεξήγηση.

Το *Εθνικό Συμβούλιο* συνήλθε, τελικά, στην Αθήνα στα γραφεία του «Ρίζοσπάστη» στις 21 - 24 Μαΐου 1923. Πήραν μέρος τα μέλη της ΚΕ Ν. Σαργολόγος, Ι. Λαγουδάκης, Γιάνης Κορδάτος και Θεοδ. Μάγγος, (ο Δ. Γιαμογιάννης είχε παραιτηθεί από μέλος της ΚΕ), τα μέλη της ΚΕΕ Μπαστιάς Γιατσόπουλος και Ελευθ. Σταυρίδης, (ο Αβρ. Μπεναρόγιας δεν προσκλήθηκε), τα μέλη του Εθνικού Συμβουλίου Μ. Οικονόμου, Λ. Χατζησταύρου, Ζακ Βεντούρα και Γ. Γεωργιάδης, ο οποίος εμφανίστηκε τη δεύτερη ημέρα, ο αντιπρόσωπος της ΓΣΕΕ Ευάγ. Ευαγγέλου, οι αντιπρόσωποι των Τμημάτων Χρ. Τζάλλας, Β. Ασίκης, Λ. Αποστόλου και Τηλ. Μπουφίδης, απουσίαζαν, όμως, γραμματείς ορισμένων Τμημάτων του κόμματος⁵⁹². Πρόεδρος του συμβουλίου εκλέχθηκε ο Γιάνης Κορδάτος⁵⁹³.

Με την έναρξη των εργασιών του συμβουλίου ο Ι. Λαγουδάκης υπέβαλε την παραίτησή του από μέλος της ΚΕ, διαμαρτυρόμενος μαζί με τους Ζακ Βεντούρα, Μ. Οικονόμου και Τηλ. Μπουφίδη για τις απουσίες των Αβρ. Μπεναρόγια και Γ. Γεωργιάδη. Ο γραμματέας του κόμματος Ν. Σαργολόγος υποστήριξε ότι η απουσία

⁵⁹⁰ Ό.π., φ. 1982 (25/12/1922), σ. 1 και φ. 1997 (11/1/1923), σ. 1

⁵⁹¹ Ό.π., φ. 1988 (1/1/1923), σ.2

⁵⁹² Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 292

⁵⁹³ Κ. Μοσκόφ, *Ιστορία του κινήματος...* ό.π., σ. 425

του Γ. Γεωργιάδη οφειλόταν στο γεγονός ότι είχε παραιτηθεί από μέλος του Εθνικού Συμβουλίου στις 31 Δεκεμβρίου 1922. Ο Ελευθ. Σταυρίδης τόνισε για τον Αβρ. Μπεναρόγια ότι δεν απαιτείτο πρόσκληση αφού ως μέλος της ΚΕΕ αυτοδίκαια μπορούσε να παραβρεθεί⁵⁹⁴. Αποφασίστηκε, επίσης, να κληθεί ο Γ. Γεωργιάδης, για να εξηγήσει τους λόγους της παραίτησής του, αλλ' όταν αυτός παρουσιάστηκε την επόμενη ημέρα, ανακάλεσε την παραίτησή του.

Ο Ι. Λαγουδάκης κατηγόρησε την ΚΕ ότι αυτή αντί να ασχοληθεί για να βελτιώσει τη δύσκολη εσωκομματική κατάσταση του κόμματος, αναζητούσε επιβαρυντικά στοιχεία εναντίον των «δεξιών και κεντρώων στελεχών, με σκοπό να τους απομακρύνει από το κόμμα. Ο Λ. Χατζησταύρου υποστήριξε ότι στα Τμήματα Αθηνών και Πειραιώς οι ιδεολογικές συγκρούσεις ανάμεσα στα μέλη τους τα οδηγούσαν σε κατάσταση διάλυσης, αλλά η πρότασή του να συζητηθεί στο συμβούλιο η «βαθύτατη κρίση» του κόμματος δεν έγινε αποδεκτή. Ο Ζακ Βεντούρα πρότεινε την παραίτηση της ΚΕ και τη διαγραφή από το κόμμα του Ευαγγ. Παπαναστασίου, τον οποίο χαρακτήρισε «γελοίο πρόσωπο» επιβλαβές για το κόμμα, αλλά και αυτή η πρόταση δεν έγινε αποδεκτή. Στη θέση των δύο παραιτηθέντων μελών της ΚΕ τοποθετήθηκαν οι Επαμειν. Ακριβόπουλος και Λ. Χατζησταύρου, στελέχη προερχόμενα από τον εργατικό χώρο⁵⁹⁵ και ο Σεραφείμ Μάξιμος τοποθετήθηκε υπεύθυνος του συνδικαλιστικού κινήματος, αντικαθιστώντας τον Αβρ. Μπεναρόγια, ο οποίος είχε πλέον παραγκωνισθεί.

Επειδή το συμβούλιο ασχολήθηκε κυρίως με την «πάταξιν της δεξιάς»⁵⁹⁶, δεν συζητήθηκε εκτενώς η αναδιοργάνωση του κόμματος σύμφωνα με τις θέσεις της ΓΚΔ. Οι αποφάσεις του συμβουλίου επικεντρώθηκαν στην αναγκαιότητα ενίσχυσης της δημιουργίας *εργατο-αγροτικού ενιαίου μετώπου*, με την προβολή αγροτικών διεκδικήσεων, όπως η παράδοση στους αγρότες κτημάτων χωρίς αποζημίωση και η δωρεάν παροχή σε αυτούς τεχνικών μέσων καλλιέργειας. Για την επαγγελματική δράση στα εργατικά σωματεία έπρεπε τα μέλη του κόμματος, τα οποία δραστηριοποιούνταν στον εργατικό χώρο, να επιδιώκουν την ένταξη στη ΓΣΕΕ όλων των εργατικών ενώσεων και να αποτρέπουν διασπαστικές κινήσεις με την ίδρυση ανεξάρτητων εργατικών ομοσπονδιών⁵⁹⁷.

⁵⁹⁴ Ριζοσπάστης, φ. 2100 (27/5/1923), σ. 2

⁵⁹⁵ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα...* ό.π., σ. 149

⁵⁹⁶ Ό.π., σ. 149

⁵⁹⁷ Ριζοσπάστης, φ. 2100 (27/5/1923), σ. 2

Η πιο σημαντική απόφαση, η οποία ελήφθη στο συμβούλιο αυτό, ήταν η κατάργηση των αρχών του κόμματος, οι οποίες είχαν ληφθεί στη συνδιάσκεψη του Φεβρουαρίου 1922 και η θέση για «ανάγκη μακράς νομίμου υπάρξεως» θεωρήθηκε «οπορτουνιστική». Αποφασίστηκε παράλληλα με τη νόμιμη δράση να ασκεί το κόμμα και παράνομη και να ενισχυθεί η συνεργασία με τα Βαλκανικά κομμουνιστικά κόμματα, για να εκφρασθεί το *δικαίωμα των εθνικών μειονοτήτων να «διαθέσουν ελεύθερα»* την τύχη τους⁵⁹⁸.

Τον Ιούλιο 1923 άρχισαν στο ΣΕΚΕ(Κ) οι διαγραφές στελεχών του. Η ΚΕ, αφού διαπίστωσε ότι μερικά μέλη του κόμματος και μάλιστα από τα αρχαιότερα εμπόδιζαν την σωστή λειτουργία του κόμματος και δεν συναισθάνονταν τις ευθύνες τους, αποφάσισε να διαγράψει από το κόμμα τον Ν. Δημητράτο, επειδή «εξετράπη τελείως των καθηκόντων του και εγένετο τελείως επιλήσμων των ευθυνών του ως παλαιόν μέλος του Κόμματος». Ο Ν. Δημητράτος είχε κατακρίνει τις αποφάσεις του έκτακτου συνεδρίου του κόμματος, κλονίζοντας το κύρος της νέας ηγεσίας του και υποστηρίζοντας ότι το κόμμα «αυτοκτόνησε» με τις αποφάσεις, τις οποίες έλαβε στο έκτακτο συνέδριο⁵⁹⁹.

Επιβλήθηκε, επίσης, μηνιαίος αποκλεισμός από το κόμμα στους Ι. Λαγουδάκη και Γ. Παπασωτηρίου, επειδή με ενέργειές τους έβλαψαν το κύρος της ΚΕ και στον Μ. Σιδέρη επιβλήθηκε τρίμηνος αποκλεισμός από το κόμμα, επειδή κλόνισε το ηθικό των εργατών και την εμπιστοσύνη τους προς τη ΓΣΕΕ. Μετά από αυτές τις ποινές πολλά μέλη, τα οποία ανήκαν στη «δεξιά» και κεντρώα τάση, εκδήλωσαν τη διαμαρτυρία τους παραιτούμενα. Αποχώρησαν τότε από το ΣΕΚΕ(Κ) οι Γ. Γεωργιάδης, Ν. Φραντζεσκάκης, Μ. Οικονόμου, Γ. Δούμας, Α. Αλεξάνδρου, Γ. Στράγγας, Σπ. Κομιώτης Ι. Μπαρδής και πολλά άλλα μέλη⁶⁰⁰. Ο Αρ. Σίδερης είχε αποστασιοποιηθεί από το κόμμα μετά το έκτακτο συνέδριο 1922⁶⁰¹.

Το καλοκαίρι του 1923, εκδηλώθηκε η *μεγάλη απεργία του Αυγούστου*, όταν εργοδοσία και κυβέρνηση του Στ. Γονατά συντονίστηκαν για τη μείωση των ημερομισθίων κατά 25-30%, έπειτα από την πτώση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του νομίσματος. Επιχειρήσεις προέβαιναν σε εκτεταμένες απολύσεις ή προχωρούσαν σε κλείσιμο (λοκ-άουτ) για τη μείωση του εργατικού κόστους, καταπατώντας την

⁵⁹⁸ Ό.π.

⁵⁹⁹ Ό.π., φ. 2164 (30/7/1923), σ. 2

⁶⁰⁰ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...*, ό.π., σ. 163

⁶⁰¹ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 620

εργατική νομοθεσία και απαιτούσαν την κατάργηση του νόμου 2112 του 1920 «περί υποχρεωτικής καταγγελίας της συμβάσεως των ιδιωτικών υπαλλήλων», νόμος που απαγόρευε τις απολύσεις χωρίς αποζημίωση⁶⁰². Στις απαιτήσεις αυτές των εργοδοτών βοηθούσε και η μεγάλη παρουσία φτηνού, ανειδίκευτου όμως, εργατικού δυναμικού από τους πρόσφυγες μικρασιάτες⁶⁰³. Την περίοδο αυτή Υπουργός Εθνικής Οικονομίας ήταν ο Ανδρ. Χατζηκυριάκος «αλλά και ένας από τους μεγαλύτερους εργοδότες της Ελλάδας»⁶⁰⁴. Το ΣΕΚΕ(Κ), αντιδρώντας στην εργοδοτική επίθεση, διοργάνωσε συλλαλητήριο στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά στις 10 Ιουνίου⁶⁰⁵.

Η δημιουργία των «Επιτροπών Αμύνης» ενάντια στην εργοδοτική επίθεση από όλες τις δυνάμεις που συμφωνούσαν στη μη μείωση των ημερομισθίων και την επαναπρόσληψη των απολυθέντων, αποτέλεσε την οργανωτική μορφή που χρησιμοποιήθηκε για την πραγματοποίηση, στις ελληνικές συνθήκες, της τακτικής του «Ενιαίου Μετώπου». Η πολιτική του ενιαίου μετώπου, η οποία είχε αποφασισθεί από την ΓΚΔ, αποσκοπούσε στη διεύρυνση της επιρροής του κόμματος στα εργατικά σωματεία με την ένταξη σε αυτό των πλέον αγωνιστικών στοιχείων της εργατικής τάξης⁶⁰⁶. Έτσι με την τακτική του ενιαίου μετώπου συνδικαλιστικές ηγεσίες, σωματεία και εργάτες, που δεν συμμετείχαν στη ΓΣΕΕ, θα μπορούσαν να ενωθούν στη βάση ενός minimum προγράμματος δράσης.

Γι' αυτό, η ΓΣΕΕ στις 8-9 Ιουνίου 1923 συγκάλεσε συνδιάσκεψη, στην οποία ανταποκρίθηκαν πολλά συνδικάτα, εργατικά κέντρα και ομοσπονδίες, για να συντονίσουν τον αγώνα τους και να κηρύξουν απεργία, χωρίς πολιτικά προαπαιτούμενα, συγκροτώντας έτσι και την «κεντρική» Εθνική Άμυνα⁶⁰⁷. Ο Σεραφείμ Μάξιμος, γραμματέας του Τμήματος Πειραιά, στην συνδιάσκεψη ανέφερε «κίτρινοι, κόκκινοι, πράσινοι συνταυτίζονται επί του ζητήματος της Αμύνης, γι' αυτό χρειάζονται αι μεικταί επιτροπαί Αμύνης προς παρασκευήν και καλλιέργειαν των μαζών»⁶⁰⁸. Σημειώνεται ότι Επιτροπές Άμυνας συγκροτούνταν και κατά τόπους, για τη συσπείρωση των εργατών σε κρίσιμες στιγμές.

⁶⁰² Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό ... ό.π.*, σ. 102

⁶⁰³ Χ. Μπαμπούνης, *Τοπική αυτοδιοίκηση και ελλαδικός χώρος*, εκδ. «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 2007, σ. 96

⁶⁰⁴ Ριζοσπάστης, φ. 2105 (1/6/1923), σ. 1 : «διοκτήτης της τσιμεντοβιομηχανίας ΑΓΕΤ Ηρακλής και πρόεδρος του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων».

⁶⁰⁵ Ό.π., φ. 2113 (9/6/1923), σ. 1

⁶⁰⁶ Ν. Χάλας, *Κομιντέρν. Η Τρίτη Διεθνής*, ... ό.π., σ. 70

⁶⁰⁷ Ριζοσπάστης, φ. 2113 (9/6/1923), σ. 2

⁶⁰⁸ Ό.π., φ. 2119 (15/6/1923), σ. 2

Στις 4 Ιουλίου ανεστάλη ο νόμος 2112 του 1920, ο οποίος προέβλεπε αιτιολογία των απολύσεων και η ΓΣΕΕ ζήτησε την απομάκρυνση του υπουργού οικονομικών Ανδρ. Χατζηκυριάκου, ενώ δύο ημέρες αργότερα παραιτήθηκε ο γραμματέας του ΕΚΠ Ι. Καλομοίρης και τη θέση του ανέλαβε το στέλεχος του ΣΕΚΕ(Κ) Α. Κουρτίδης. Αρχές Ιουλίου οι εργάτες του Λαυρίου απήργησαν επιδιώκοντας την κατοχύρωση του δωρου και αύξηση ημερομισθίων. Την αναγκαιότητα συλλογικής δράσης εξέφρασαν σε προκηρύξεις τους Ομοσπονδίες που είχαν ουδέτερες ή εχθρικές σχέσεις με τους κομμουνιστές, όπως η Ομοσπονδία Επισιτισμού και η Ναυτεργατική⁶⁰⁹. Η Επιτροπή Άμυνας Πειραιά διοργάνωσε στις 8 Ιουλίου συγκέντρωση στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά, στην οποία συμμετείχαν 10.000 εργάτες και αρκετά σωματεία⁶¹⁰. Αντίστοιχες πυκνές συγκεντρώσεις διοργανώθηκαν στην Θεσσαλονίκη και την Νάουσα από τις τοπικές Επιτροπές Άμυνας και την Ένωση Παλαιών Πολεμιστών⁶¹¹. Η Επιτροπή Άμυνας Αθήνας πραγματοποίησε στις 30 Ιουλίου, παρά την απαγόρευση, μεγάλη συγκέντρωση στην Αθήνα, εναντίον των κερδοσκόπων χρηματιστών και των απολύσεων, στην οποία μίλησε ο πρωθυπουργός Νικ. Πλαστήρας, διαβεβαιώνοντας ότι θα λάβει μέτρα κατά των χρηματιστών και ζήτησε από το πλήθος να διαλυθεί⁶¹².

Στο μεταξύ, ΓΣΕΕ και ΣΕΚΕ(Κ) προετοιμάζονταν για την πανελλαδική απεργία και τον Αύγουστο του 1923 εντάθηκαν οι απεργιακές κινητοποιήσεις. Στις 9 του μήνα οι μυλεργάτες Αθήνας και Πειραιά ξεκίνησαν τις κινητοποιήσεις, ζητώντας να μη μειωθούν τα εισοδήματά τους⁶¹³, τους ακολουθούν οι μηχανουργοί του Πειραιά, ενώ η Ομοσπονδία επισιτισμού, η ναυτική Ομοσπονδία, οι εργάτες του λιμανιού και η Ομοσπονδία των φορτοεκφορτωτών «παρέχουν συνδρομήν εις τους απεργούς», γενικεύοντας έτσι τις απεργιακές κινητοποιήσεις⁶¹⁴. Η απεργία των μυλεργατών επεκτεινόταν και στην επαρχία, ενώ και οι αρτεργάτες προετοιμάζονταν καθώς και οι ναυτοθερμαστές, τους οποίους ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας Ανδρ. Χατζηκυριάκος προειδοποίησε ότι θα αναγκαστεί να τους επιστρατεύσει⁶¹⁵. Λίγες ημέρες αργότερα ο ίδιος θα δηλώσει ότι η απεργία στρεφόταν εναντίον του «διότι

⁶⁰⁹ Ο.π., φ. 2141 (7/7/1923), σ. 2

⁶¹⁰ Πατρίς, φ. 173 (19/7/1923), σ. 5

⁶¹¹ Ριζοσπάστης, φ. 2148 (14/7/1923), σ. 2

⁶¹² Καθημερινή, φ. 13500 (31/7/1923), σ. 3

⁶¹³ Εστία, φ. 10361 (10/8/1923), σ. 4

⁶¹⁴ Ο.π., φ. 10364 (13/8/1923), σ. 4

⁶¹⁵ Ο.π., φ. 10367 (16/8/1923), σ. 4

πάντοτε εφάνην διαλλακτικός προς τους εργάτας»⁶¹⁶ και ενέταξε τα κατασταλτικά μέτρα σε ένα γενικότερο πολιτικό σχέδιο κατάργησης των εργατικών σωματείων. Ο Πειραιάς έγινε το επίκεντρο των εργατικών κινητοποιήσεων, το λιμάνι παρέλυσε και στις 20 Αυγούστου «παρουσιάζει από πρωίας ασύνηθη όψιν», ενώ πολυπληθής ήταν η ύπαρξη σωματών στρατού⁶¹⁷.

Στις 20 Αυγούστου ο Ν. Πλαστήρας ανακοίνωσε με διάταγμα τη διάλυση των εργατικών σωματείων⁶¹⁸. Κάθε συγκέντρωση εργατών ή συνδικαλιστών σε κλειστό ή υπαίθριο χώρο απαγορεύθηκε. Δικαστές με συνοδεία αστυνομικών και στρατιωτικών δυνάμεων, αφού εισέβαλαν στα εργατικά κέντρα και σωματεία, έκαναν συλλήψεις και κατασχέσεις σε αρχεία, βιβλία, έσοδα και περιουσίες των υπό διάλυση σωματείων⁶¹⁹. Την ίδια ημέρα η ΓΣΕΕ προκήρυξε πανελλαδική, πανεργατική απεργία, γνωστοποιώντας τα αιτήματα των εργατών, τα οποία η κυβέρνηση δεν δέχθηκε να συζητήσει, απειλώντας μάλιστα ότι θα επιστρατεύσει τους απεργούς και όσους δεν θα παρουσιάζονταν στην εργασία τους θα τους αντικαθιστούσε με πρόσφυγες⁶²⁰. Οι Ομοσπονδίες Ηλεκτρισμού και Ηλεκτροκινήσεως και των Καπνεργατών είχαν ήδη προετοιμαστεί για την απεργία και σε άλλες επαρχιακές πόλεις άρχιζαν οι απεργιακές κινητοποιήσεις⁶²¹. Την επόμενη ημέρα 21/8/1923 δεν κυκλοφορήθηκαν εφημερίδες, αφού οι τυπογράφοι και η Ομοσπονδία Τύπου συμμετείχαν στην απεργία⁶²².

Στις 21, 22 και 23 Αυγούστου στο Πασαλιμάνι, τόπος συγκέντρωσης των απεργών, δόθηκε η πιο κρίσιμη μάχη του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος. Οι απεργοί ξεχύθηκαν στους δρόμους φωνάζοντας «Κάτω η κυβέρνηση των εργοδοτών» και βρέθηκαν αντιμέτωποι με το στρατό. Σύμφωνα με το ανακοινωθέν του Α΄ Σώματος Στρατού, στις 22-8-1923, στις 3 μ.μ. απεργοί κομμουνιστές επιτέθηκαν κατά των αστυνομικών και στρατιωτικών περιπόλων, οι οποίες αναγκάστηκαν να πυροβολήσουν τραυματίζοντας εννέα απεργούς, εκ των οποίων δύο υπέκυψαν στα τραύματά τους. «Μετά τούτο οι απεργοί διελύθησαν και η τάξις απεκαταστάθη πλήρως». Οι νεκροί θάφτηκαν κρυφά την επόμενη ημέρα, ύστερα από διαταγή του Α΄

⁶¹⁶ Καθημερινή, φ. 13520 (20/8/1923), σ.3

⁶¹⁷ Σφαίρα, φ. 13473 (20/8/1923), σ. 2

⁶¹⁸ Εμπρός, φ. 9632 (22/8/1923), σ. 3, Εφημερίς της Κυβερνήσεως φ. 132 (20/8/1923), Διάταγμα 20444 : «Απόφασις της Επαναστάσεως περί παροχής δικαιώματος εις την Κυβέρνησιν να προβαίνει εις την διάλυσιν ανεγνωρισμένων επαγγελματικών Σωματείων»

⁶¹⁹ Εστία, φ. 10371 (20/8/1923), σ. 2

⁶²⁰ Καθημερινή, φ. 13521 (21/8/1923), σσ. 1, 3, 4

⁶²¹ Εστία, φ. 10368 (17/8/1923), σ. 4

⁶²² Ο.π., φ. 10371 (20/8/1923), σ. 2

Σώματος στρατού, το οποίο ανακοίνωσε ότι «απόλυτος ησυχίαν επεκράτησεν σήμερον»⁶²³. Η «Εστία» όμως αναφέρει ότι στις 21-8-1923 υπήρξε αιματηρό επεισόδιο στον Πειραιά και η κηδεία των θυμάτων της χθεσινής συμπλοκής «ετελέσθη κατά τας πρωινάς ώρας»⁶²⁴. Οι νεκροί στο Πασαλιμάνι ανέρχονταν στους έντεκα, υπήρξαν αρκετοί τραυματίες και ακόμη περισσότεροι συλληφθέντες⁶²⁵. Μετά την καταστολή της συγκέντρωσης στο Πασαλιμάνι, ο Ανδρ. Χατζηκυριάκος δήλωσε πώς «όσοι στασιασταί τολμήσουν χειροδικίαν κατά του Κράτους θα τουφεκισθούν»⁶²⁶.

Όλες οι εφημερίδες εκείνες τις ημέρες, ενώ χαρακτηρίζαν λυπηρά τα γεγονότα, προσπαθούσαν, όμως, να δικαιολογήσουν την καταστολή. Ανάμεσα στους νεκρούς και ένα δωδεκάχρονο προσφυγόπουλο για το οποίο η «Εστία» αναφέρει «το αίμα αυτό το ηθέλησεν ο αγών του προλεταριάτου και το δυστυχημένο προσφυγόπουλο αντιπροσώπευε το κεφάλαιον εναντίον του οποίου στρέφεται ο αγών αυτός»⁶²⁷. Η «Πατρίς» στο κεντρικό της άρθρο επιδοκίμασε την πολιτική της κυβέρνησης και τόνισε ότι η δικαιοσύνη θα τιμωρήσει του πρωταίτιους. Συμπλήρωνε, μάλιστα, ότι διεξάγονταν συνεννοήσεις μεταξύ των απεργών για τη λήξη της απεργίας ενώ οι συλλήψεις και οι προφυλακίσεις των κομμουνιστών συνεχίζονταν⁶²⁸. Η ΓΣΕΕ ανακοίνωσε τη λήξη της απεργίας στις 25 Αυγούστου 1923, κάτω από την πίεση της ενωμένης εργοδοσίας αλλά και λόγω της απειρίας των εργατικών ηγεσιών να διαχειρισθούν ένα τόσο σημαντικό γεγονός.

Η ΚΕ στις 5/8/1923 ανακοίνωσε την ημερήσια διάταξη του Γ' συνεδρίου του κόμματος, το οποίο θα διεξαγόταν στις 9/9/1923. Επειδή, όμως η κυβέρνηση προκήρυξε εθνικές κοινοβουλευτικές εκλογές για τις 16 Δεκεμβρίου 1923 για Συντακτική Συνέλευση⁶²⁹, αναγκάστηκε η ΚΕ να αναβάλει το συνέδριο και να ανακοινώσει τη σύγκληση *Έκτακτου Εκλογικού Συνεδρίου*, το οποίο θα διεξαγόταν στις 19-24 Σεπτεμβρίου 1923. Το έκτακτο εκλογικό συνέδριο εξέλεξε νέα ΚΕ, της οποίας γνωρίζουμε τα τέσσερα μέλη, Σερ. Μάξιμος, Θ. Αποστολίδης, Ελευθ.

⁶²³ Καθημερινή, φ.13523 (23/8/1923), σσ. 1, 3

⁶²⁴ Εστία, φ. 10373 (22/8/1923), σ. 4

⁶²⁵ Θ. Καμπαγιάννης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό ... ό.π.*, σ. 158

⁶²⁶ Καθημερινή, φ. 13523 (23/8/1923), σ. 3

⁶²⁷ Εστία, φ. 10374 (23/8/1923), σ. 1

⁶²⁸ Πατρίς, φ. 216 (24/8/1923), σσ. 1, 4

⁶²⁹ Χ. Μπαμπούνης, *Τοπική αυτοδιοίκηση και ... ό.π.*, σ. 96

Σταυρίδης και Χρ. Τζάλλας⁶³⁰, και ΚΕΕ αποτελούμενη από τους Μπ. Γιατσόπουλος, Λ. Χατζησταύρου⁶³¹ και το Συμβούλιο του κόμματος αποτελούσαν οι Τηλ. Μπουφίδης, Ν. Σαργολόγος, Δ. Αδαμίδης, Γ. Σιάντος και Φρ, Τζουλάτη, γενικός γραμματέας εκλέχθηκε ο Θ. Αποστολίδης και ταμίας ο Χρ. Τζάλλας.⁶³² Η ΚΕ ζήτησε από τα Τμήματα και τους Ομίλους του κόμματος να υποδείξουν υποψήφιους βουλευτές και να σχηματίσουν τοπικές εκλογικές επιτροπές, επισημαίνοντας την αναγκαιότητα να συμβάλλουν όλα τα μέλη στην προετοιμασία και τη διεξαγωγή της εκλογικής προπαγάνδας.

Η ΚΕ με συνεχείς ανακοινώσεις και προκηρύξεις κατήγγειλε τα αστικά κόμματα, τα οποία προσπαθούσαν να «υφαρπάξουν» την ψήφο του ελληνικού λαού για την εξυπηρέτηση εγχώριων και ξένων συμφερόντων και ευθύνονταν για την τραγική μοίρα του μικρασιατικού ελληνισμού. Τόνιζε ότι όσο οι εκπρόσωποι της αστικής τάξης βρίσκονταν στην εξουσία, θα υπάρχουν πόλεμοι, πείνα, ανεργία, αισχροκέρδεια και εκμετάλλευση⁶³³.

Συγκροτήθηκε εικοσαμελής *εκλογική επιτροπή*, η οποία ανακοίνωσε ότι το ΣΕΚΕ(Κ) θα μετείχε στον εκλογικό αγώνα ως ανεξάρτητο κόμμα, απορρίπτοντας εκλογική ή πολιτική συνεργασία με άλλα πολιτικά κόμματα ή φορείς, τόνισε ότι η συμμετοχή στις εκλογές δεν είχε αυτοσκοπό την εκλογή βουλευτών στο κοινοβούλιο, αλλά στόχος ήταν η ενημέρωση των πολιτών για την αντιλαϊκή πολιτική των αστικών κομμάτων⁶³⁴. Ως κόμμα της πάλης των τάξεων θεωρούσε αδύνατη την κατάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη με τη βοήθεια «της γενικής συγκαταθέσεως» στις εκλογές και υποστήριζε την ανατροπή του αστικού καθεστώτος με την επιβολή της δικτατορίας των εργατών και αγροτών⁶³⁵. Πολιτικός στόχος του ΣΕΚΕ(Κ) ήταν η

⁶³⁰ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα...*, ό.π., σ. 173 : «ως πέμπτο μέρος της ΚΕ αναφέρεται από τον Ελευθ. Σταυρίδη ο Ακριβόπουλος».

⁶³¹ «Δεν είναι γνωστό το όνομα του τρίτου μέλους της ΚΕΕ».

⁶³² Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...*, ό.π. σσ. 324-325 : «Στο συνέδριο συμμετείχαν αντιπρόσωποι των Τμημάτων Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Πειραιώς, Βόλου, Λάρισας, Δράμας, Καβάλας και Κέρκυρας και των Ομίλων Χαλκίδας, Πατρών, Πύργου, Λαμίας, Τρικάλων, Καρδίτσας, Ιωαννίνων, Σερρών, Ηρακλείου, Τυρνάβου, Σύρου, Δεδέαγατς, Αργινίου, Πρεβέζης και Διδυμοτείχου, όμως δεν διασώθηκαν τα πρακτικά του συνεδρίου ούτε τα ονόματα των αντιπροσώπων, οι οποίοι συμμετείχαν σε αυτό».

⁶³³ Ριζοσπάστης, φ. 2246 (22/10/1923), σ. 1 : «με την κωμωδία των εκλογών προσπαθούν παραπλανώντας τις λαϊκές μάζες να νομιμοποιήσουν την τυραννία της παρασιτικής και αιμοβόρας αυτής πλουτοκρατίας επάνω στη μεγάλη μάζα του λαού που εργάζεται και βιοπαλεύει».

⁶³⁴ Ό.π. φ. 2258 (17/11/1923), σ. 2

⁶³⁵ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 355 : «καθήκον του εργαζομένου λαού είναι να αποτινάξη τον ζυγόν όλων των αστικών πολιτικών κομμάτων και να εγκαθιδρύση την εργατοαγροτική κυβέρνηση».

εγκαθίδρυση «εργατο-αγροτικής δημοκρατίας»⁶³⁶, η οποία θα αποτελούσε τη βάση της διεκδίκησης των δικαιωμάτων των εργατών και των αγροτών – όπως είχαν διατυπωθεί και στο εκλογικό πρόγραμμα το 1920 – και θα τους απελευθέρωναν από το καθεστώς της εκμετάλλευσης.

Όταν τον Οκτώβριο του 1923 εκδηλώθηκε το αποτυχημένο κίνημα των Λεοναρδόπουλου, Π. Γαργαλίδη και Γ. Ζήρα⁶³⁷, το ΣΕΚΕ(Κ) διαμαρτυρήθηκε για την εχθρική στάση της κυβέρνησης απέναντί του, επειδή δεν καλούσε εκπροσώπους του σε συσκέψεις πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων, στις οποίες συζητείτο η έξοδος του τόπου από την ανώμαλη κατάσταση⁶³⁸.

Όσο πλησίαζαν οι εκλογές αυξάνονταν οι διαμαρτυρίες και οι καταγγελίες της Εκλογικής Επιτροπής προς την κυβέρνηση για τα εμπόδια που προέβαλε στον προεκλογικό αγώνα. Από τα Τμήματα και τους Ομίλους η ΚΕ δεχόταν συνεχείς πληροφορίες για παρεμπόδιση του εκλογικού αγώνα από αστυνομικά όργανα και στρατιωτικές αρχές, με εξορίες υποψηφίων και την απαγόρευση των συγκεντρώσεων του κόμματος. Οι επιθέσεις ήταν τόσο σφοδρές, ώστε ανάγκασαν την ΚΕ να δηλώσει ότι η κυβερνητική βία μπορούσε να προκαλέσει την αντιβία εκ μέρους των εργαζόμενων⁶³⁹. Λίγες ημέρες πριν τις εκλογές, επειδή η κυβερνητική βία προς τα μέλη του ΣΕΚΕ(Κ) συνεχιζόταν η ΚΕ καλούσε τους εργαζόμενους να μη ανεχθούν αυτή την κατάσταση και τους προέτρεπε να αντιτάξουν βία στη βία της κυβέρνησης⁶⁴⁰. Οι επιθέσεις εναντίον του ΣΕΚΕ(Κ) κορυφώθηκαν με την καταγγελία ότι και στο στρατό γινόταν κομμουνιστική προπαγάνδα. Ο Ελευθ. Σταυρίδης το 1953 επιβεβαίωσε την προσπάθεια του ΣΕΚΕ(Κ) να αποκτήσει ερείσματα στο στράτευμα⁶⁴¹. Η ΚΕ κατήγγειλε τα δημοσιεύματα για ανάμειξη του κομμουνισμού σε συνωμοτικά σχέδια ως «ακατονόμαστα» και «δόλια»⁶⁴². Τελικά στις εκλογές αυτές το

⁶³⁶ Γ. Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός Προβλήματα...* ό.π., σ. 480

⁶³⁷ D. Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, εκδ. «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 2012, σ. 361

⁶³⁸ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 634-635

⁶³⁹ Ριζοσπάστης, φ. 2272 (1/12/1923), σ. 1 : «Διά λόγους αξιοπρεπείας και δια λόγους τάξεως ζητούμεν τόσον από την Επανάστασιν όσον και από τη κυβέρνηση να δώσει τις δέουσες διαταγές, επαναλαμβάνοντες ότι ουδεμίαν ευθύνην αναλαμβάνομεν εις περίπτωσιν κατά την οποίαν εις την βίαν των τυραννίσκων αντιταχθή η βία του συνόλου του εργαζόμενου λαού».

⁶⁴⁰ Ό.π. φ. 2278 (7/12/1923), σ.1 : «Χτύπα, λοιπόν, τσάκισέ τους στο ξύλο, αρνήσου να υποταχθής στην κάθε προτροπή εκείνων που χωρίς να σε ρωτήσουν άρπαξαν την εξουσία και σε τυραννούν! Θάναι αυτό η αγνότερη πράξη σου και ακόμα θα είναι η αρχή της οριστικής σου απολυτρώσεως»

⁶⁴¹ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα...* ό.π., σσ. 193-194

⁶⁴² Ριζοσπάστης, φ. 2281 (10/12/1923), σ. 1 : «ημείς διδάσκομεν τον Κομμουνισμόν ελεύθερα, χωρίς να λαμβάνωμεν υπ' όψει τα παρεμβαλλόμενα εμπόδια, τας καταδιώξεις, τας φυλακίσεις, τους διωγμούς».

ΣΕΚΕ(Κ) δεν εξέλεξε κανένα βουλευτή και πήρε 18.000 ψήφους, πολύ λιγότερες από τις 100.000 ψήφους που είχε πάρει στις εκλογές του 1920⁶⁴³.

Το *Εθνικό Συμβούλιο του Φεβρουαρίου 1924* αποτέλεσε σταθμό με τις αποφάσεις του για την εσωκομματική κατάσταση του ΣΕΚΕ(Κ), αφού οι διαγραφές έφθασαν στο τελικό στάδιο λίγο πριν την μπολσεβικοποίηση του κόμματος. Συγκλήθηκε στην Αθήνα στα γραφεία του «Ριζοσπάστη» (Πειραιώς 24 β) στις 3 - 8 Φεβρουαρίου. Συμμετείχαν τα μέλη της ΚΕ και της ΚΕΕ τα μέλη του Εθνικού Συμβουλίου, ο αντιπρόσωπος της νεολαίας Σπ. Θεοδώρου και της ΓΣΕΕ Ευαγγ. Ευαγγέλου, ο διευθυντής του «Ριζοσπάστη» Γιαν. Κορδάτος, οι γραμματείς των Τμημάτων Αθήνας Ανδρ. Χαϊτάς, Πειραιά Χρ. Καραμούζης, Θεσσαλονίκης Ι. Αμών, Βόλου Ευαγγ. Ευαγγελόπουλος και Καβάλας Πέκος και ο Παντ. Πουλιόπουλος ως εισηγητής σε θέμα ημερήσιας διάταξης⁶⁴⁴.

Κεντρικό θέμα του συμβουλίου ήταν, κυρίως, η αντιμετώπιση της εσωτερικής κατάστασης του κόμματος αλλά συζητήθηκαν και θέματα σχετικά με την πολιτική κατάσταση της χώρας και τη σύσφιξη των σχέσεων του κόμματος με τη ΓΚΔ. Οι αποφάσεις, οι οποίες ελήφθησαν, καθόρισαν την πορεία του ΣΕΚΕ(Κ) μέχρι το Γ' συνέδριο, γιατί θα ήταν αδύνατη η ανάπτυξη του κόμματος, αν δεν αντιμετωπιζόταν ριζικά η εσωτερική κρίση, η οποία απειλούσε με διάλυση όλον τον πολιτικό φορέα. Για τον λόγο αυτόν το ΣΕΚΕ(Κ) απέπεμψε στελέχη, τα οποία υπονόμισαν την ίδια την ύπαρξή του και παρέσυραν τον εργατικό κόσμο με «ψευτο-σοσιαλιστικές μεταρρυθμίσεις», προσπαθώντας να ικανοποιήσουν προσωπικές φιλοδοξίες. Υποστηρίχθηκε, επίσης, ότι η «δεξιά» και κεντρώα τάση προσπάθησαν να ελέγξουν το κόμμα και να το μετατρέψουν σε «βενιζελο-δημοκρατικό», όταν θέλησαν να συνεργασθούν προεκλογικά με δημοκρατικούς, απορρίπτοντας τον επαναστατικό χαρακτήρα μιας εργατο-αγροτικής κυβέρνησης.

Τότε επικυρώθηκε και η διαγραφή του Αβρ. Μπεναρόγια ως υπονομευτή του επαναστατικού χαρακτήρα του κόμματος⁶⁴⁵. Ο Αβρ. Μπεναρόγια με δήλωσή του αναφερόμενος στη διαγραφή του από το κόμμα υποστήριξε ότι η ΚΕ τον «διέγραψε» από «μέλος» του Τμήματος Θεσσαλονίκης για «αντικομμουνιστικές» ενέργειές του. Χαρακτήρισε «αριβιστές και καιροσκόπους», αυτούς που τον διέγραψαν και τόνισε ότι υπηρέτησε για δεκαπέντε χρόνια τον αγώνα χωρίς να θέσει ποτέ υπέρνω του

⁶⁴³ Γ. Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός Προβλήματα...* ό.π., σ. 480

⁶⁴⁴ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σ. 395

⁶⁴⁵ Ό.π., σ. 402

αγώνα τον εαυτό του⁶⁴⁶. Ως δεύτερος εχθρός του κόμματος θεωρήθηκε η ύπαρξη σε αυτό «τυχοδιωκτικών και αναρχούμενων αντικομμουνιστικών στοιχείων». Για τον λόγο αυτόν το συμβούλιο διέγραψε τον Ευαγγ. Παπαναστασίου, χαρακτηρίζοντάς τον «αριβίστα», «αντικομμουνιστή» και αδιάλλακτο υπερκομμουνιστή, ο οποίος παρέσυρε εργατικά στελέχη για να ικανοποιήσει προσωπικές του φιλοδοξίες⁶⁴⁷.

Για να αντιμετωπισθεί η κρίσιμη κατάσταση, στην οποία βρισκόταν το κόμμα, εκλέχθηκε τριμελής «δικτατορική»⁶⁴⁸ ΚΕ, αποτελούμενη από τον Γιάννη Κορδάτο, τον Σερ. Μάξιμο και τον Θ. Αποστολίδη ως γραμματέα, και παραχωρήθηκαν σε αυτήν απόλυτες εξουσίες δράσης, οι οποίες θα μπορούσαν να υπερβούν ακόμα και τα όρια του καταστατικού του κόμματος στην προσπάθειά της να το εξυγιάνει. Δόθηκε, επίσης, εντολή στην ΚΕ να πλαισιωθεί από στελέχη με μαρξιστική μόρφωση, για να συγκροτήσουν το πρόγραμμα του κόμματος, το οποίο θα το παρουσίαζαν στο Γ' συνέδριο και θα ρύθμιζε τη δράση του κόμματος με βάση της αρχές της ΓΚΔ και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας⁶⁴⁹.

Στο συμβούλιο εκτιμήθηκε ότι η διαχείριση εκ μέρους της Ελλάδας ενός εκατομμυρίου περίπου προσφύγων προκάλεσε οξεία πολιτική κρίση και έντονο ανταγωνισμό μεταξύ των αστικών κομμάτων. Το ΣΕΚΕ(Κ), εκμεταλλευόμενο αυτήν την κρίση, επιδίωκε να αποτρέψει την ανασυγκρότηση της εγχώριας αστικής τάξης και να την εμποδίσει από τη κήρυξη νέων επεκτατικών πολέμων. Για τον λόγο αυτόν προσπαθούσε να αποσπάσει τον εργατικό κόσμο από την επιρροή των άλλων πολιτικών παρατάξεων και να αποτρέψει τη δημιουργία άλλων πολιτικών σχημάτων, τα οποία στο όνομα της εξυπηρέτησης των συμφερόντων της εργατικής τάξης θα προκαλούσαν σύγχυση στο λαό⁶⁵⁰.

Στην περίπτωση προκήρυξης δημοψηφίσματος για το πολιτειακό ζήτημα το συμβούλιο θεώρησε ότι το δημοψήφισμα δεν αποτελούσε τρόπο εκδήλωσης της πραγματικής θέλησης των εργαζόμενων, γιατί λειτουργούσε ως μέσο της αστικής τάξης, για να συγκαλύψει και να νομιμοποιήσει την κυριαρχία της με το πρόσχημα

⁶⁴⁶ Αβρ. Μπεναρόγια, *Ελπίδες και...*, σσ. 134-135 : «Όσον αφορά τας «αντικομμουνιστικές ενεργείας» μου, προβαλλομένας ως δικαιολογίαν της «διαγραφής» μου υπό των συνειδητών και ασυνειδητών οργάνων της πλουτοκρατίας, αυτά δεν θα ευρεθούν βέβαια ούτε εις «κομμουνιστικάς» συναλλαγάς με τον Χαρίλαον, ούτε εις «κομμουνιστικάς» ερωτοτροπίας με τα υπουργεία ούτε εις «κομμουνιστικάς» επιχειρήσεις με τον Πετσοπουλισμόν, ούτε εις «κομμουνιστικάς» ψευδολογίας προς εξαπάτησιν της Διεθνούς».

⁶⁴⁷ Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σ. 614

⁶⁴⁸ Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), 26 Νοέμβρη – 3 Δεκέμβρη 1924, *Σταθμός στην ιστορία του ΚΚΕ, πρακτικά*, έκδοση του ιστορικού τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ 1991, σ. 33

⁶⁴⁹ Ριζοσπάστης, φ. 2340 (9/2/1924), σ. 3

⁶⁵⁰ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ...* ό.π., σσ. 404-405

της λαϊκής επιδοκμασίας. Όμως το ΣΕΚΕ(Κ) δεν θα απείχε από το δημοψήφισμα αλλά θα συμμετείχε σύμφωνα με τη δική του ερμηνεία για το πολιτειακό ζήτημα. Η συμμετοχή του κόμματος στο δημοψήφισμα είχε ως σκοπό την κατάργηση της μοναρχίας και τη διάδοση του συνθήματος για μια εργατο-αγροτική κυβέρνηση ως την πραγματική και οριστική λύση του πολιτειακού ζητήματος⁶⁵¹.

Το ΣΕΚΕ(Κ) με την ευκαιρία του δημοψηφίσματος αυτού σε πολλές πόλεις διοργάνωσε κοινές συγκεντρώσεις με τους δημοκρατικούς του Αλεξ. Παπαναστασίου. Δύο, όμως μέλη της ΚΕ απαιτούσαν να υπάρξει και «κόκκινο ψηφοδέλτιο», για να συμμετέχουν οι κομμουνιστές εργάτες στο δημοψήφισμα, όμως οι συνθήκες τόσο της χώρας όσο και της κατάστασης στο εσωτερικό του κόμματος επέβαλαν τη συμμαχία του ΣΕΚΕ(Κ) με τους «δημοκρατικούς». Τελικά τα δυο διαφωνούντα μέλη άλλαξαν γνώμη και αποδέχθηκαν τη συμμετοχή του κόμματος στο δημοψήφισμα, αλλά το ΣΕΚΕ(Κ) υπέστη σκληρή κριτική από την «Κομμουνιστική Ένωση της Ελλάδος» του Ευαγγ. Παπαναστασίου⁶⁵².

Τα στελέχη τα οποία είχαν διαγραφεί ή είχαν αποχωρήσει από το ΣΕΚΕ(Κ) άρχισαν να δραστηριοποιούνται, οργανώνοντας αντιπολιτευτικά προς αυτό σχήματα. Οι Ν. Δημητράτος, Αβρ. Μπεναρόγιας και Δ. Γιαμογιάννης ίδρυσαν στη Θεσσαλονίκη τη συγκεντρωτική ομάδα «*Νέα Εποχή*», εκδίδοντας και δεκαπενθήμερο περιοδικό. Στην Αθήνα από τον Σεπτέμβριο 1923 οι Γ. Γεωργιάδης, Αρ. Σίδερισ και Μ. Σιδέρης είχαν ιδρύσει την «*Εργατική Σοσιαλιστική Ένωση της Ελλάδος*» με εβδομαδιαίο δημοσιογραφικό όργανο τη «*Φωνή του Λαού*»⁶⁵³. Επειδή οι δύο αυτές οργανώσεις είχαν ως ιδεολογική βάση τις αποφάσεις της συνδιάσκεψης του Φεβρουαρίου 1922⁶⁵⁴, ενώθηκαν και εξέλεξαν Κεντρική Επιτροπή, αποτελούμενη από τους Γ. Γεωργιάδη, Αρ. Σίδερι, Αβρ. Μπεναρόγια, Ν. Δημητράτο, Μ. Σιδέρη, Ν. Φραντζεσκάκη και Μ. Οικονόμου. Στο καταστατικό αυτής της οργάνωσης γινόταν αποδεκτή η πάλη των τάξεων και προβαλλόταν η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας⁶⁵⁵ και στόχος της ήταν η ανασυγκρότηση του εργατικού και πολιτικού κινήματος με την απαλλαγή του από τυχοδιωκτικές και αναρχούμενες τάσεις.

⁶⁵¹ Ριζοσπάστης, φ. 2348 (17/2/1924), σ. 1

⁶⁵² Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία...* ό.π., σσ. 685-686 : «Δια πρώτην φοράν το Κ.Κ. κατήρχετο εις ένα πολιτικόν αγώνα μεγάλης μεν πολιτικής σημασίας, αλλά και αρκετά επικίνδυνον δια την μη ευρισκομένην εις ανάλογον πολιτικὴν ωριμότητα εργατικὴν τάξιν κατώρθωσε – παρ' ὅλην την τυχοδιωκτικὴν πολεμικὴν ανισορρόπων (κομμουνιζόντων) στοιχείων – να ξεκαθαρίσει το σύνθημα του Κ.Κ. και να το εκλαϊκεύση».

⁶⁵³ Γ. Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός Προβλήματα...* ό.π., σ. 15

⁶⁵⁴ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 168

⁶⁵⁵ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* τ. Β', Β' μέρος, ό.π., σ. 431

Αποδοκιμάσθηκαν οι θέσεις της ΒΚΟ για το εθνικό ζήτημα⁶⁵⁶ και οι επεμβάσεις της ΓΚΔ θεωρήθηκαν επιβλαβείς για την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα⁶⁵⁷. Η μειοψηφία της «Ένωσης» με επικεφαλής τον Αβρ. Μπεναρόγια επιχείρησε το καλοκαίρι 1924 μια αποτυχημένη τελικά προσπάθεια επανασύνδεσης με το ΣΕΚΕ(Κ)⁶⁵⁸. Η οργάνωση αυτή, τελικά, διαλύθηκε στα τέλη του 1924.

Ο Ευαγγ. Παπαναστασίου μετά τη διαγραφή του συγκρότησε τον Μάρτιο 1924 την «Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδος», στην οποία εντάχθηκαν τα περισσότερα μέλη του Τμήματος Πειραιά και γι' αυτό το ΣΕΚΕ(Κ) διέγραψε όλο το Τμήμα Πειραιά⁶⁵⁹. Η «Ένωση» αυτή υιοθέτησε τις θέσεις της ΓΚΔ και της ΒΚΟ για το εθνικό ζήτημα και κατηγορούσε το ΣΕΚΕ(Κ) ότι είχε μετατραπεί σε σοσιαλ-δημοκρατικό κόμμα. Και αυτή η οργάνωση διαλύθηκε μετά το Γ' συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), όταν τα περισσότερα μέλη της επέστρεψαν στο ΚΚΕ⁶⁶⁰.

Την ίδια περίοδο το ΣΕΚΕ(Κ) ήλθε σε σύγκρουση με τους *αρχαιομαρξιστές*, οι οποίοι από το φθινόπωρο του 1921 είχαν συστήσει «μυστική φράξια», ερμηνεύοντας με αυτόν τον τρόπο τον τρίτο από τους 21 όρους της ΓΚΔ για τη λειτουργία παράνομης μυστικής οργάνωσης παράλληλα προς τη νόμιμη. Τον Μάιο του 1923 είχαν εκδώσει το «Αρχείο Μαρξισμού»⁶⁶¹ με σκοπό να γίνει γνωστό και στην Ελλάδα το μαρξιστικό έργο. Την άνοιξη του 1924 το ΣΕΚΕ(Κ) κατέκρινε τον «μαρξισμό του χαρτιού» και κατήγγειλε τα στελέχη του ως υπονομευτές των οργανώσεων του κόμματος. Τότε διαγράφηκαν από το ΣΕΚΕ(Κ) οι Χρ. Δεδούσης και Φρ. Τζουλάτη, ο οποίος ήταν ένα από τα ιδρυτικά του στελέχη⁶⁶².

Μετά τις διαγραφές και τις αποχωρήσεις το ΣΕΚΕ(Κ) στηρίχθηκε κυρίως στο κίνημα των «Παλαιών Πολεμιστών». Οι οργανώσεις αυτές είχαν αρχίσει να συγκροτούνται το δεύτερο εξάμηνο του 1923 με τον τίτλο «Ενώσεις Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού». Ο Παντ. Πουλιόπουλος ως γραμματέας της «Πανελλήνιας Ομοσπονδίας» αυτού του κινήματος προωθούσε μέσα από αυτές τις «Ενώσεις» επαναστατικά μηνύματα κυρίως στον αγροτικό κόσμο, με σκοπό να οργανωθούν οι φτωχοί αγρότες σε έναν εργατο-αγροτικό συνασπισμό⁶⁶³. Η

⁶⁵⁶ Ο.π., σ. 118

⁶⁵⁷ Ο.π., σ. 46

⁶⁵⁸ Α. Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία ...* ό.π., σ. 169

⁶⁵⁹ Ριζοσπάστης, φ. 2395 (5/4/1924), σ. 2

⁶⁶⁰ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* τ. Β', Β' μέρος, ό.π., σσ. 119-120

⁶⁶¹ Ο.π., σσ. 109-110, 413

⁶⁶² Ριζοσπάστης, φ. 2416 (26/4 1924), σ. 2

⁶⁶³ Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη ...* ό.π., σ. 84

ομοσπονδία αυτή στο πρώτο της συνέδριο⁶⁶⁴ τον Μάιο 1924 συνδέθηκε με τη «Διεθνή των Παλαιών Πολεμιστών» και είχε ως σύνθημα το «πόλεμος κατά του πολέμου»⁶⁶⁵.

Μετά το Β' συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ) επιχειρήθηκαν οκτώ προσπάθειες να συγκληθεί το Γ' Συνέδριο του κόμματος, αλλά αναβλήθηκε ισάριθμες φορές και τελικά συγκλήθηκε στις 3 Δεκεμβρίου 1924. Εξαιτίας των διωγμών εναντίον της εργατικής τάξης και της τρομοκρατίας που είχε εξαπολύσει η κυβέρνηση, δεν ανακοινώθηκε η σύγκλησή του στον Τύπο του κόμματος και το συνέδριο δεν έγινε δημόσια⁶⁶⁶. Επειδή η τριμελής ΚΕ του Φεβρουαρίου 1924 ασχολήθηκε με την εκκαθάριση του κόμματος από τα «υπερεπαναστατικά» στοιχεία και επισκεπτόταν συχνά τις οργανώσεις στην επαρχία για την ενημέρωση των στελεχών, δεν κατέστη δυνατόν να προετοιμασθεί κατάλληλα το συνέδριο, με συνέπεια να χαρακτηριστεί τελικά ως Έκτακτο⁶⁶⁷. Συμμετείχαν αντιπρόσωποι όλων των οργανώσεων του κόμματος, καθώς και της ΓΚΔ και ΒΚΟ. Παρά την ελλιπή προετοιμασία κατορθώθηκε να συζητηθούν όλα τα ζητήματα αρχών και τακτικής και καταστατικού του κόμματος.

Έγιναν ομόφωνα αποδεκτές όλες οι αποφάσεις των συνεδρίων της ΓΚΔ, καθώς και των Βαλκανικών κομμουνιστικών συνδιασκέψεων και ειδικά οι 21 όροι του 2^ο συνεδρίου της ΓΚΔ. Σύμφωνα με αυτές το ΣΕΚΕ(Κ) μετονομάστηκε από σοσιαλιστικό σε κομμουνιστικό και ο τίτλος του έγινε *Κομμουνιστικόν Κόμμα της Ελλάδος, Τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς (ΚΚΕΤτΚΔ)*. Ψηφίστηκε, επίσης, νέο καταστατικό του κόμματος, το οποίο ήταν σύμφωνο με το καταστατικό της ΓΚΔ και σύμφωνα με αυτό εκλέχθηκε δεκαπενταμελής ΚΕ και από αυτή επταμελής εκτελεστική επιτροπή, αποτελούμενη από τους Παν. Πουλιόπουλο, (Γραμματέας) Κ. Σκλάβο (Κ. Νέο), Θ. Αποστολίδη, Σερ. Μάξιμο, Ν. Νικολαΐδη (Κ. Μαραινή), Ν. Ευαγγελόπουλο (Βάγγο) και Σ. Δεφφέρη (ή Νικολάκο). Τα υπόλοιπα οκτώ μέλη, Επαμ. Ακριβόπουλος, Γ. Κορδάτος, Ελευθ. Σταυρίδης, Κ. Θεός, Ανδρ. Χαϊτάς, Σαρόγλου, Ταχογιάννης και Κοσμάς, μαζί με τους επτά προηγούμενους, αποτελούσαν την «ευρεία» ΚΕ⁶⁶⁸.

⁶⁶⁴ Ριζοσπάστης, φ. 2431 (12/5/1924), σ. 1,2

⁶⁶⁵ Ό.π., φ. 2514 (3/8/1924), σ. 1

⁶⁶⁶ Ό.π., φ. 2645 (14/12/1924), σ. 1

⁶⁶⁷ Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), 26 Νοέμβρη – 3 Δεκέμβρη ... ό.π., σ. 20

⁶⁶⁸ Ό.π., σ. 191

Η έβδομη κομμουνιστική Βαλκανική συνδιάσκεψη απαίτησε από το ΚΚΕ να αποτρέψει κάθε άλλη διάσπαση και να επαναφέρει στο κόμμα τα μέλη του Τμήματος Πειραιά, τα οποία είχαν διαγραφεί με τη δημιουργία της «Κομμουνιστικής Ένωσης». Οι αντιπρόσωποι του συνεδρίου, αφού απέκλεισαν την επανένταξη στο κόμμα της ηγετικής ομάδας της «Ένωσης»⁶⁶⁹, δέχθηκαν την επιστροφή των απλών μελών της με τον όρο να διαλυθεί η «Κομμουνιστική Ένωση», να διακόψουν την έκδοση του «Κομμουνιστικού Βήματος» και να αναγνωρίσουν το λάθος τους, επειδή δεν υποστήριζαν τις διαφωνίες τους εντός του κόμματος, παραβιάζοντας την αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού⁶⁷⁰.

Τη δεύτερη ημέρα του συνεδρίου (4 Δεκεμβρίου 1924) ασκήθηκε κριτική στην ΚΕ, επειδή δεν κατόρθωσε να έχει συστηματική και συνεχή επαφή με τον εργατικό και αγροτικό κόσμο⁶⁷¹. Κατηγορήθηκε, κυρίως, για την αδράνειά της να προωθήσει το ενιαίο μέτωπο με τις οργανώσεις των εθνικών μειονοτήτων και για τη μη εφαρμογή των αποφάσεων της ΒΚΟ για τα εθνικά ζητήματα. Θεωρήθηκε, όμως, ως ελαφρυντικό της ΚΕ η ολιγομελής σύνθεσή της⁶⁷² και κρίθηκε θετικό το έργο της, επειδή έσωσε το κόμμα από τις διαλυτικές επιρροές των «μεταρρυθμιστών και των εξτρεμιστών».

Όταν η σοβιετική κυβέρνηση υιοθέτησε την αρχή της «Διακήρυξης των δικαιωμάτων των λαών της Ρωσίας», η προπαγάνδα των κομμουνιστικών κομμάτων καθιέρωσε το σύνθημα της αυτοδιάθεσης των λαών και την κατάργηση των εθνικών διακρίσεων καθώς και κάθε είδους περιορισμών για την ανάπτυξη των εθνικών μειονοτήτων⁶⁷³. Με βάση αυτή την αρχή η ΒΚΟ επιδίωκε τη δημιουργία ενιαίου μετώπου εργατών, αγροτών και καταπιεζόμενων εθνοτήτων, το οποίο θα αγωνιζόταν για το δικαίωμα του «αυτοκαθορισμού» των εθνοτήτων της Βαλκανικής και τη δημιουργία Βαλκανικής ομοσπονδίας. Επειδή θεωρούσε ότι οι εθνικές μειονότητες των Βαλκανίων καταπιέζονταν από την αστική τάξη και στερούνταν το δικαίωμα για να έχουν δική τους γλώσσα, εκπαίδευση και θρησκεία, υπερασπιζόταν τον επαναστατικό αγώνα των μειονοτήτων, για να διεκδικήσουν το δικαίωμα της εθνικής

⁶⁶⁹ Ο.π., σ. 34

⁶⁷⁰ Ριζοσπάστης, φ. 2645 (14/12/1924), σ. 5

⁶⁷¹ Ο.π., φ. 2689 (29/1/1925), σ. 2

⁶⁷² Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), 26 Νοέμβρη – 3 Δεκέμβρη ... ό.π., σ. 47 Ο Θ. Αποστολίδης υποστήριξε ότι το Εθνικό Συμβούλιο (Φεβρουαρίου 1924) «δεν μπόρεσε να βρει τα απαιτούμενα πρόσωπα».

⁶⁷³ Μ. Ρόζενταλ – Π. Γιουντίν, *Φιλοσοφικό ...* ό.π., σ. 157

αυτοδιάθεσης, το οποίο θα μπορούσε να τις οδηγήσει και σε σχηματισμό ανεξάρτητου κράτους⁶⁷⁴.

Το ΚΚΕ εκτιμούσε ότι οι Βαλκανικοί πόλεμοι όχι μόνο δεν έλυσαν το εθνικό ζήτημα στη Μακεδονία και στη Θράκη αλλά το περιέπλεξαν ακόμα περισσότερο. Το ΚΚΕ αποδέχθηκε τις θέσεις της 6^{ης} και 7^{ης} Βαλκανικής κομμουνιστικής συνδιάσκεψης για τη δημιουργία «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης», επισημαίνοντας ότι ο επαναστατικός αγώνας των λαών αυτών των περιοχών θα ήταν αποτελεσματικός, αν διεξαγόταν μαζί με τους εργάτες και αγρότες της κάθε Βαλκανικής χώρας⁶⁷⁵. Με αυτή τη θέση του συνεδρίου του ΚΚΕ διαφωνούσαν οι Γ. Κορδάτος, ο οποίος δεν συμμετείχε στη συζήτηση για το εθνικό θέμα, και ο Ελευθ. Σταυρίδης⁶⁷⁶.

Ως προς το εργατικό κίνημα το ΚΚΕ συνέχιζε την ίδια πολιτική του ΣΕΚΕ(Κ) και έθετε ως προτεραιότητα την αποτροπή διασπαστικών κινήσεων των σωματείων, των εργατικών κέντρων και της ΓΣΕΕ, καθώς επίσης και τον έλεγχο των σωματείων από το κόμμα⁶⁷⁷. Στον πολιτικό χώρο στόχος του κόμματος ήταν η εκμετάλλευση της κρίσης της αστικής τάξης, η οποία οξύνθηκε μετά την ήττα στη Μικρά Ασία, και η δημιουργία εργατο-αγροτικής κυβέρνησης με την ενίσχυση του ενιαίου μετώπου εργατών, αγροτών και προσφύγων, χωρίς να αποκλείει τον ένοπλο αγώνα για την εγκαθίδρυσή της. Το ΚΚΕ τασσόταν εναντίον των πολέμων και για την εξασφάλιση της ειρήνης στα Βαλκάνια θεωρούσε απαραίτητη τη σύσταση Βαλκανικής ομοσπονδίας. Τέλος, επιδίωκε να οργανωθεί το κόμμα με «σιδερένια» πειθαρχία και να μεταβληθεί ιδεολογικά και οργανικά σε ένα κόμμα «μπολσεβίκικο», κατευθύνοντας τον αγώνα στον «τελικό απελευθερωτικό σκοπό»⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα ... ό.π.*, σ. 513

⁶⁷⁵ Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), 26 Νοέμβρη – 3 Δεκέμβρη ... ό.π., σσ. 122-123 : «Ο Σταυρίδης άσχημα καταλαβαίνει το εθνικό ζήτημα ... στη θέση του σ. Σταυρίδη υπάρχουν πολλές ανακρίβειες».

⁶⁷⁶ Ελ. Σταυρίδης, *Αίρεται το παραπέτασμα...*, σ. 203 : «το σύνθημα αυτό εγώ δεν το εχώνευα», σ. 265

⁶⁷⁷ Ριζοσπάστης, φ. 2698 (7/2/1925), σ. 1,2

⁶⁷⁸ Ό.π., φ. 2645 (14/12/1924), σ. 1

Γενικά συμπεράσματα

Στην εργασία αυτή προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε την εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα μέσα από τις διαδοχικές φάσεις μιας μακρόχρονης ιστορικής πορείας και τη σύνθεση των διάσπαρτων σοσιαλιστικών κινήσεων, για να οδηγηθούμε στην κοινωνική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης και την ίδρυση του πολιτικού της κατεξοχόν φορέα, του Σ.Ε.Κ.Ε. Συνοπτικά, οι σοσιαλιστικές ιδέες στην Ελλάδα, ξεκινώντας από την περίοδο του «ουτοπικού» σοσιαλισμού (1875-1907), σύμφωνα με τις σοσιαλιστικές αντιλήψεις της Ευρώπης, διάνυσαν μια περίοδο προσαρμογής στην εργατική τάξη με τον θεωρητικό Γ. Σκληρό, ο οποίος πρώτος διαπίστωσε τον ρόλο της πάλης των τάξεων στην κοινωνική πρόοδο (1907-1914). Η προσπάθεια συσχετισμού του σοσιαλισμού με τις εργατικές οργανώσεις (1914-1918) οδήγησε στην επαγγελματική οργάνωση των εργατών με την ίδρυση της Γ.Σ.Ε.Ε. και την πολιτική της έκφραση με το Σ.Ε.Κ.Ε. και έτσι, εγκαταλείπεται η φάση της ουτοπίας.

Το 1918 η φανερή πλέον κοινωνική και οικονομική πάλη των τάξεων ένωσε όλες τις σοσιαλιστικές οργανώσεις σε ένα κόμμα και αρχίζει μια νέα περίοδος φανερών συγκρούσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Τα αστικά κόμματα της εποχής εκείνης βρέθηκαν αντιμέτωπα, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, με ένα οργανωμένο κίνημα λαϊκών διεκδικήσεων, τη στιγμή που είχαν εμπλακεί σε μια επικίνδυνη πολεμική περιπέτεια και η ευρωπαϊκή αστική τάξη αντιμετώπιζε σοβαρή μεταπολεμική κρίση. Έτσι, η ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ, η οποία συνδέθηκε με την «πρώτη σταδιοδρομία του εργατικού προλεταριάτου» και τους εργατικούς αγώνες, δραστηριοποιείται σε μια περίοδο εθνικών, κοινωνικών, ιδεολογικών και πολιτικών ανακατατάξεων και βρίσκεται μπροστά σε διλήμματα, τα οποία σε άλλα ευρωπαϊκά κινήματα είχαν ωριμάσει στη διάρκεια πολλών δεκαετιών.

Οι δραστηριότητες του νεοϊδρυθέντος κόμματος προσεγγίσθηκαν με τη συμβολή του Τύπου, από τα φύλλα του οποίου αναλύθηκε το ιστορικό υπόβαθρο της περιόδου 1917-1924 ως προς τη δημιουργία του ΣΕΚΕ και την πορεία του μέχρι τη μετεξέλιξή του σε ΚΚΕ. Το υλικό, το οποίο επεξεργασθήκαμε, προήλθε αφενός από τα έντυπα, τα οποία εξέδιδε το ΣΕΚΕ ή πρόσκειντο φιλικά προς αυτό και αφετέρου από τον αστικό Τύπο της εποχής. Ο «Εργατικός Αγών», ο οποίος κυκλοφορήθηκε ως σοσιαλιστική εφημερίδα από το πρώτο του φύλλο το καλοκαίρι του 1917 και έγινε με την ίδρυση του ΣΕΚΕ το επίσημο εβδομαδιαίο όργανό του, δημοσίευε ειδήσεις, οι

οποίες αφορούσαν την εργατική τάξη, ανακοινώσεις και δραστηριότητες του κόμματος, καθώς και μεταφρασμένα αποσπάσματα κλασικών έργων της ευρωπαϊκής σοσιαλιστικής και μαρξιστικής διανόησης. Ο Αβρ. Μπεναρόγια, μάλιστα, υποστήριζε ότι αρχές του 1920 κυκλοφορούσαν 6.000 φύλλα.

Ο «Ριζοσπάστης» εκδιδόταν από το 1916 στη Θεσσαλονίκη ως δημοκρατική εφημερίδα και μεταφέρθηκε στην Αθήνα στις 23 Ιουλίου 1917 με υπότιτλο «Εφημερίς Δημοκρατικών Αρχών». Τον Σεπτέμβριο του 1919 ο υπότιτλος έγινε «Εφημερίς Σοσιαλιστική», στις 1 Αυγούστου 1921 έγινε επίσημο όργανο του ΣΕΚΕ(Κ) και της ΓΣΕΕ και στις 12 Δεκεμβρίου 1924 όργανο του ΚΚΕ και της ΓΣΕΕ. Σε αυτήν την εφημερίδα, ιδιοκτησία του Γιαν. Πετσόπουλου μέχρι το καλοκαίρι το 1922, διεξαγόταν ο δημόσιος διάλογος των μελών του κόμματος για τον καθορισμό των αρχών και της τακτικής του, καθώς και αποσπάσματα από τα πρακτικά των συνεδρίων και των συμβουλίων και δημοσιεύονταν ανακοινώσεις του ΣΕΚΕ και της ΓΣΕΕ, όταν αυτή συνδέθηκε οργανικά με το κόμμα. Η λογοκρισία δεν επέτρεπε στην εφημερίδα αυτή να δημοσιεύει άρθρα, τα οποία ήταν επικριτικά για τη μικρασιατική εκστρατεία, και άρθρα στην περίοδο των μεγάλων απεργιών με αποτέλεσμα να αναδημοσιεύει κείμενα από τον αστικό Τύπο.

Τον Ιανουάριο του 1921 εκδόθηκε το πρώτο μηνιαίο τεύχος της «Κομμουνιστικής Επιθεωρήσεως», η οποία λειτουργούσε ως θεωρητικός φορέας της σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Στο έντυπο αυτό δημοσιεύονταν άρθρα και αποσπάσματα των κλασικών του μαρξισμού και της Γ΄ Κομμουνιστικής Διεθνούς, αλλά και αναλύσεις της πολιτικής και κοινωνικής ελληνικής πραγματικότητας, από τα καταρτισμένα θεωρητικά στελέχη. Από τα τρία αυτά έντυπα αντλήσαμε πληθώρα πληροφοριών, πολλές προπαγανδιστικού καθαρά περιεχομένου, στις οποίες φανερό ήταν το ενδιαφέρον των συντακτών και του αναγνωστικού κοινού να διαμορφώσουν το δικό τους ιδεολογικό υπόβαθρο, και προσπαθήσαμε κριτικά να διακρίνουμε τις πιο σημαντικές απόψεις για την εργασία μας.

Στην προσέγγιση του θέματος μέσα από τον αστικό Τύπο εντοπίστηκαν οι ζυμώσεις και οι αντιπαράθεσεις των πολιτικών χώρων και η στάση τους προς το ΣΕΚΕ. Εμφανής ήταν, αρχικά, η απουσία ειδησεογραφικού υλικού για τις κομματικές δραστηριότητες του ΣΕΚΕ, φυσιολογικό ίσως, σε μια εποχή επικίνδυνη για το αστικό σύστημα να προβάλλονται οι επαναστατικές θέσεις του ΣΕΚΕ, όταν στην Ευρώπη μετά τη Ρώσικη επανάσταση ήταν υπαρκτός ο κίνδυνος επέκτασης του επαναστατικού ρεύματος. Αλλά και μετά από πολύωρες αναζητήσεις οι αναφορές στο

ΣΕΚΕ ήταν επικριτικά σχόλια και κινδυνολογία για την επικείμενη καταστροφή της χώρας με την κυριαρχία των απόψεων των στελεχών του, τα οποία χαρακτηρίζονταν ως αντεθνικοί συνωμότες και φορείς της αναρχίας.

Οι εφημερίδες «Πατρίς» και «Εστία», υποστηρικτικές προς την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων, προσπαθούσαν να προσεταιρισθούν το ΣΕΚΕ στα ευρωπαϊκά συνέδρια για την Ειρήνη, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, για την προβολή και προάσπιση των ελληνικών θέσεων, αλλά και τη ΓΣΕΕ στην προβολή του κυβερνητικού – εργοδοτικού συνδικαλισμού, όπως και η βραχύβια «Άμυνα». Με πανομοιότυπη φρασεολογία πολλές φορές θεωρούσαν τα εργατικά αιτήματα ανύπαρκτα και υπερβολικά και τόνιζαν ότι οι εργάτες γίνονταν αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους σοσιαλιστές, τους οποίους προσπαθούσαν να απομονώσουν από τα συνδικάτα, χαρακτηρίζοντας παράλογες και άκαρπες τις κομμουνιστικές απεργίες. Απέναντι στις διεθνιστικές αντιλήψεις του ΣΕΚΕ πρόβαλλαν την προάσπιση της εθνικής ιδέας, η οποία κινδύνευε από την επικράτηση των κομμουνιστικών αντιλήψεων.

Οι εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Εμπρός», οι οποίες αντιπολιτεύονταν την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων, μέχρι τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920, επέκριναν τα ηγετικά στελέχη του ΣΕΚΕ και καταδίκασαν συχνά τις δραστηριότητες των δύο σοσιαλιστών βουλευτών, οι οποίοι παρουσιάζονταν ως κήρυκες «της θρησκείας του Λένιν». Με ειρωνικά σχόλια αντιμετώπιζαν τον Τύπο του ΣΕΚΕ και τους ελάχιστους, κατά την άποψή τους, αναγνώστες του. Μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 η αρθρογραφία τους έγινε πιο επιθετική στην περίοδο κατά την οποία ήταν έντονο το απεργιακό κίνημα, με κορύφωση την εφημερίδα «Η Καθημερινή» και τα «Χρονικά», οι οποίες επιδίωξαν να επιρρίψουν την ευθύνη της κατάρρευσης του μικρασιατικού μετώπου στην αντιπολεμική στάση, την οποία ακολουθούσε το ΣΕΚΕ αυτήν την περίοδο.

Ο «Βαλκανικός Ταχυδρόμος», ο οποίος ανταποκρίθηκε αρχικά με συμπάθεια στη σοσιαλιστική υπόθεση, αν και ο εκδότης του δεν ήταν σοσιαλιστής, δημοσίευσε με άρθρα τόσο την προετοιμασία της οργανωτικής επιτροπής για το ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ όσο και αποσπάσματα από τις συζητήσεις και αποφάσεις κατά τη διάρκεια του Α΄ Συνεδρίου. Κατά τους πρώτους μήνες της δράσης του νεοϊδρυθέντος κόμματος προβάλλονταν οι εκδηλώσεις και οι δραστηριότητες του κόμματος με εκτενείς αναφορές, όταν, όμως, η εφημερίδα προσχώρησε στο Βενιζελικό στρατόπεδο, περιορίστηκε η αρθρογραφία του σχετικά με τους

σοσιαλιστές. Η «Αθηναϊκή», επίσης, με την έναρξη της κυκλοφορίας της τον Φεβρουάριο του 1919, παρουσιάστηκε ως υπερασπιστής των εργατικών δικαιωμάτων και μέχρι τον Απρίλιο του ίδιου έτους δημοσίευε συνεχείς ανακοινώσεις για τις διαλέξεις στελεχών του ΣΕΚΕ και για τις πολιτιστικές του εκδηλώσεις στην Αθήνα και στον Πειραιά. Η φιλεργατική στάση της εφημερίδας αποσκοπούσε να επηρεάσει εργάτες της αντιβενιζελικής παράταξης, οι οποίοι δραστηριοποιούνταν σε πολλά σωματεία μαζί με εργάτες φιλικά προσκείμενους στο ΣΕΚΕ. Μετά, όμως, την Πρωτομαγιά του 1919 υποστήριζε διακριτικά την αντιβενιζελική παράταξη, προσδοκώντας να απομακρύνει τους εργάτες τόσο από την επιρροή του ΣΕΚΕ όσο και από τη Βενιζελική παράταξη.

Από τα ιδρυτικά, όμως, στελέχη του ΣΕΚΕ κανένα δεν συμμετείχε στο τρίτο έκτακτο συνέδριο του κόμματος, το 1924. Τα μεγάλα σχίσματα του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος, τα ετερογενή ιδεολογικά στοιχεία, η σύγκρουση αντιφατικών τάσεων σε ζητήματα αρχών και τακτικής, η οποία δεν επέτρεψε από το 1922 και μετά να διαμορφωθεί ένας ομοιογενής βασικός πυρήνας στο κόμμα και το επαναστατικό όραμα των στελεχών που επέστρεψαν από το μικρασιατικό μέτωπο δεν είχαν απήχηση στις ευρύτερες λαϊκές και προσφυγικές μάζες. Έτσι, απομονώθηκαν τα λαϊκά στοιχεία, που αγωνίζονταν για τον σοσιαλισμό, στο όνομα της «προλεταριακής καθαρότητας». Άστοχο θα ήταν, επίσης, να κριθούν κάποια στελέχη του ΣΕΚΕ με βάση τη μετέπειτα πολιτική τους καριέρα σε αντίθετους προς τον σοσιαλισμό πολιτικούς χώρους.

Αυτή η περίοδος της ιστορίας της αριστεράς και του εργατικού κινήματος, την οποία προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε, έχοντας επίγνωση των υποκειμενικών μας αδυναμιών και των παραλείψεων, είναι ίσως η λιγότερο μελετημένη. Για τον λόγο αυτόν το πεδίο μελέτης και έρευνας αυτής της περιόδου εξακολουθεί να είναι ευρύ και, ελπίζουμε, ελκυστικό για όσους θα ήθελαν να το αξιοποιήσουν και να το εμπλουτίσουν στα πλαίσια της ιστορικής έρευνας των κοινωνικών και πολιτικών ιδεών.

Συντομογραφίες

- ΒΔΟ : Βαλκανική Δημοκρατική Ομοσπονδία.
ΒΚΟ : Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία.
ΓΚΔ : Γ' Κομμουνιστική Διεθνής
ΓΣΕΕ : Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος.
Ε.Κ.Α. : Εργατικό Κέντρο Αθηνών.
Ε.Κ.Β. : Εργατικό Κέντρο Βόλου.
Ε.Κ.Θ. : Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης.
Ε.Κ.Π. : Εργατικό Κέντρο Πειραιώς.
Ε.Σ.Κ. : Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα.
ΚτΕ : Κοινωνία των Εθνών.
ΚΕ : Κεντρική Επιτροπή.
ΚΕΕ : Κεντρική Εξελεγκτική Επιτροπή.
ΟΚΝΕ : Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων της Ελλάδος
ΣΕΕ : Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση
ΣΕΚΕ : Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος.
ΣΕΚΕ(Κ) : Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Κομμουνιστικόν).
Σ.Τ.Ε.Τ. : Σύνδεσμος Των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος.
ΣΚΑ : Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών.
ΤΤΤ : Ταχυδρομείου Τηλεγραφίας Τηλεφωνίας.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

I. Πρακτικά

- *Το Πρώτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ*, εκδ. «Της ΚΕ του ΚΚΕ», Αθήνα 1982.
- *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), 26 Νοέμβρη – 3 Δεκέμβρη 1924, Σταθμός στην Ιστορία του ΚΚΕ*, εκδ. «Του Ιστορικού Τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ», Αθήνα 1991.

II. Περιοδικές Εκδόσεις

Κομμουνιστική Επιθεώρησης

- Μπεναρόγια Αβρ., «*Ο επαγγελματικός αγών του ελληνικού προλεταριάτου*», Αθήναι, φ. 1, Ιανουάριος 1921, σ. 35, φ. 2, Φεβρουάριος 1921, σ. 110, φ. 3, Μάρτιος 1921, σ. 201
- Δημητράτος Ν., «*Δημοσθένης Λιγδόπουλος*», Αθήναι, φ. 2, Φεβρουάριος 1921, σ. 78
- *Απόφαση της πρώτης πανελλαδικής συνδιάσκεψης του ΣΕΚΕ(Κ)*, Αθήναι, φ. 4, Απρίλιος 1922, σ. 172, σ. 175
- *Αποφάσεις εκτάκτου συνεδρίου*, Αθήναι, φ. 11-12, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1922, σσ. 439, 443, 445

Νουμάς

- Σκληρός Γ., «*Ζήτημα της Ανατολής*», Αθήνα 1909, φ. 360, (4/10/1909), σσ. 1,2,3, φ. 362, (18/10/1909), σ. 1, φ. 363, (25/10/1909), σσ. 6,7, φ. 364, (1/11/1909), σσ. 2,3

III. Εφημερίδες

- Αθηναϊκή φ. 72 (17/4/1919), σ. 1· φ. 75 (21/4/1919), σ. 1·
- Άμυνα φ. 78 (22/6/1920). σ. 1· φ. 83 (27/6/1920), σ. 1· φ. 87 (1/7/1920), σ. 1·
- Βαλκανικός Ταχυδρόμος φ. 168 (3/9/1918), σ. 1· φ. 170 (5/9/1918), σ. 1· φ. 171 (6/9/1918), σ. 1· φ. 172 (7/9/1918), σ. 1· φ. 179 (14/9/1918), σ. 1· φ. 226 (31/10/1918), σ. 1· φ. 228 (2/11/1918), σ. 1· φ. 233 (7/11/1918), σ. 1· φ. 236 (10/11/1918), σ. 1· φ. 306 (22/1/1919), σ. 2· φ. 320 (14/2/1919), σ. 1· φ. 388 (16/4/1919), σ. 2·

- Έθνος φ. 2073 (25/11/1919), σ. 1· φ. 2074 (26/11/1919), σ. 1· φ. 2075 (27/11/1919), σ. 1· φ. 2077 (29/11/1919), σ. 2· φ. 2082 (4/12/1919), σ. 1· φ. 2792 (10/11/1921), σ. 4·
- Εμπρός φ. 8598 (21/9/1920), σ. 2· φ. 8722 (25/1/1921), σ. 4· φ. 8726 (29/1/1921), σ. 1· φ. 8726 (29/1/1921), σ. 4· φ. 8750 (22/2/1921), σ. 3· φ. 8751 (23/2/1921), σ. 4· φ. 9008 (10/11/1921), σ. 1· φ. 9632 (22/8/1923), σ. 3·
- Εργατικός Αγών φ. 66 (18/11/1918), σ. 1· φ. δυσεύρετο (30/8/1920)· φ. δυσεύρετο (8/11/1920)· φ. δυσεύρετο (27/9/1920)· φ. δυσεύρετο (29/9/1920)· φ. δυσεύρετο (2/10/1920)· φ. δυσεύρετο (18/10/1920)· φ. 166 (3/1/1921), σ. 2· φ. 174 (28/2/1921), σ. 4· φ. 175 (7/3/1921), σ. 2· φ. 191 (11/7/1921), σ. 4· φ. 192 (18/7/1921), σ. 4·
- Εστία φ. 8666 (6/9/1918), σ. 1· φ. 8854 (16/3/1919), σ. 1· φ. 8867 (29/3/1919), σ. 1· φ. 8868 (30/3/1919), σ. 1· φ. 8871 (2/4/1919), σ. 1· φ. 8885 (17/4/1919), σ. 1· φ. 8886 (19/4/1919), σ. 1· φ. 8946 (18/6/1919), σ. 2· φ. 8965 (7/7/1919), σ. 1· φ. 9274 (27/6/1920), σ. 1· φ. 9275 (28/6/1920), σ. 1· φ. 10361 (10/8/1923), σ. 4· φ. 10364 (13/8/1923), σ. 4· φ. 10367 (16/8/1923), σ. 4· φ. 10368 (17/8/1923), σ. 4· φ. 10371 (20/8/1923), σ. 2· φ. 10373 (22/8/1923), σ. 4· φ. 10374 (23/8/1923), σ. 1·
- Καθημερινή φ. 73 (27/11/1919), σ. 2· φ. 77 (1/12/1919), σ. 2· φ. 222 (28/4/1920), σ. 1· φ. 223 (29/4/1920), σ. 2· φ. 766 (12/11/1921), σ. 1· φ. 1025 (14/8/1922), σ. 1· φ. 1028 (17/8/1922), σ. 1· φ. 1035 (24/8/1922), σ. 1· φ. 13500 (31/7/1923), σ. 3· φ. 13520 (20/8/1923), σ. 3· φ. 13521 (21/8/1923), σ. 1· φ. 13523 (23/8/1923), σ. 1·
- Πατρίς φ. 5448 (17/2/1909), σ. 1· φ. 5448 (17/2/1909), σ. 2· φ. 8865 (15/12/1918), σ. 1· φ. 8872 (22/12/1918), σ. 1· φ. 8886 (7/1/1920), σ. 2· φ. 8983 (16/4/1919), σ. 1· φ. 8984 (17/4/1919), σ. 2· φ. 8985 (19/4/1919), σ. 1· φ. 8985 (19/4/1919), σ. 2· φ. 9063 (6/7/1919), σ. 1· φ. 9064 (7/7/1919), σ. 1· φ. 9139 (19/10/1919), σ. 1· φ. 9142 (21/10/1919), σ. 1· φ. 9144 (23/10/1919), σ. 1· φ. 9148 (27/10/1919), σ. 1· φ. 216 (24/8/1923), σ. 1· φ. 173 (19/7/1923), σ. 5· φ. 216 (24/8/1923), σ. 1·
- Σήματα Αθηνών (16/9/1920), σ. 2· (23/9/1920), σ. 2· (25/9/1920), σ. 2·
- Σφαίρα φ. 13473 (20/8/1923), σ. 2

- Ριζοσπάστης φ. 1 (23/7/1917), σ. 1· φ. 1 (23/7/1917), σ. 3· φ. 2 (24/7/1917), σ. 4· φ. 4 (26/7/1917), σ. 1· φ. 7, (29/7/1917), σ. 1· φ. 7 (29/7/1917), σ. 4· φ. 30 (23/8/1917), σ. 2· φ. 31 (24/8/1917) σ. 1· φ. 32 (25/8/1917) σ. 1· φ. 33 (25/8/1917) σ. 1· φ. 50 (10/9/1917), σ. 1· φ. 85 (15/10/1917), σ. 1· φ. 92 (22/10/1917), σ. 1· φ. 210 (19/02/1918), σ. 1· φ. 264 (15/4/1918), σ. 2· φ. 373 (3/8/1918), σ. 1· φ. 380 (18/8/1918), σ. 1· φ. 382 (12/8/1918), σ. 1· φ. 383 (13/8/1918), σ. 1· φ. 391 (22/08/1918), σ. 1· φ. 392 (23/08/1918), σ. 1· φ. 404 (4/9/1918), σ. 1· φ. 407 (7/9/1918), σ. 1· φ. 408 (8/9/1918), σ. 1· φ. 412 (12/9/1918), σ. 1· φ. 468 (6/11/1918), σ. 2· φ. 469 (7/11/1918), σ. 2· φ. 470 (8/11/1918), σ. 2· φ. 472 (12/11/1918), σ. 1· φ. 474 (12/11/1918), σ. 2· φ. 476 (14/11/1918), σ. 1· φ. 479 (17/11/1918), σ. 1· φ. 495 (3/12/1918), σ. 2· φ. 511 (19/12/1918), σ. 1· φ. 511 (19/12/1918), σ. 2· φ. 513 (21/12/1918), σ. 1· φ. 513 (21/12/1918), σ. 2 φ. 514 (22/12/1918), σ. 1· φ. 514 (22/12/1918) σ. 2· φ. 529 (8/1/1919), σ. 1· φ. 564 (13/2/1919), σ. 1· φ. 622 (14/4/1919), σ. 1· φ. 624 (16/4/1919), σ. 2· φ. 625 (17/4/1919), σ. 2· φ. 625 (17/4/1919), σ. 3· φ. 626 (19/4/1919), σ. 1· φ. 630 (23/4/1919), σ. 1· φ. 637 (30/4/1919), σ. 1· φ. 639 (2/5/1919), σ. 2· φ. 655 (18/5/1919), σ. 2· φ. 667 (30/5/1919), σ. 2· φ. 672 (4/6/1919), σ. 2· φ. 675 (7/6/1919), σ. 2· φ. 677 (9/6/1919), σ. 1· φ. 693 (25/6/1919), σ. 2· φ. 696 (1/4/1920), σ. 1· φ. 708 (13/7/1919), σ. 1· φ. 712 (17/7/1919), σ. 1· φ. 759 (3/9/1919), σ. 1· φ. 760 (4/9/1919), σ. 1· φ. 805 (19/10/1919), σ. 1· φ. 808 (22/10/1919), σ. 1· φ. 812 (26/10/1919), σ. 1· φ. 823 (6/11/1919), σ. 1· φ. 840 (23/11/1919), σ. 1· φ. 849 (1/12/1919), σ. 1· φ. 850 (3/12/1919), σ. 1· φ. 972 (7/4/1920), σ. 1· φ. 973 (8/4/1920), σ. 1· φ. 973 (8/4/1920), σ. 2· φ. 974 (9/4/1920), σ. 1· φ. 975 (10/4/1920), σ. 1· φ. 976 (11/4/1920), σ. 1· φ. 977 (12/4/1920), σ. · φ. 979 (14/4/1920), σ. 1· φ. 981 (16/4/1920) σ. 1· φ. 982 (17/4/1920), σ. 1· φ. 982 (17/4/1920), σ. 2· φ. 983 (19/4/1920), σ. 1· φ. 985 (21/4/1920), σ. 1· φ. 988 (24/4/1920), σ. 1· φ. 999 (5/5/1920), σ. 1· φ. 1053 (27/6/1920), σ. 1· φ. 1054 (28/6/1920), σ. 1· φ. 1054 (28/6/1920), σ. 2· φ. 1056 (30/6/1920), σ. 2· φ. 1059 (3/7/1920), σ. 1· φ. 1066 (12/7/1920), σ. 1· φ. 1074 (20/7/1920), σ. 1· φ. 1076 (22/7/1920), σ. 1· φ. 1082 (28/7/1920), σ. 1· φ. 1086 (9/8/1920), σ. 1· φ. 1125 (19/9/1920), σ. 2· φ. 1126 (20/9/1920), σ. 1· φ. 1133 (27/9/1920), σ. 1· φ. 1135 (29/9/1920), σ. 1· φ. 1136 (30/9/1920), σ. 1· φ. 1140 (4/10/1920), σ. 4· φ. 1163 (25/10/1920), σ. 1· φ. 1177 (8/11/1920), σ. 2· φ. 1226 (28/12/1920), σ. 1· φ. 1260 (1/2/1921),

σ. 1· φ. 1269 (10/2/1921), σ. 1· φ. 1294 (7/3/1921), σ. 2· φ. 1297 (10/3/1921),
σ. 1· φ. 1299 (12/3/1921), σ. 1· φ. 1301 (14/3/1921), σ. 2· φ. 1303
(16/3/1921), σ. 1· φ. 1304 (17/3/1921), σ. 1· φ. 1307 (20/3/1921), σ. 1· φ.
1309 (22/3/1921), σ. 1· φ. 1310 (23/3/1921), σ. 1· φ. 1310 (23/3/1921), σ. 2·
φ. 1311 (24/3/1921), σ. 1· φ. 1312 (25/3/1921), σ. 1· φ. 1314 (27/3/1921), σ.
1· φ. 1316 (29/3/1921), σ. 1· φ. 1318 (31/3/1921), σ. 1· φ. 1319 (1/4/1921), σ.
1· φ. 1320 (2/4/1921), σ. 1· φ. 1324 (6/4/1921), σ. 1· φ. 1326 (8/4/1921), σ. 1·
φ. 1329 (11/4/1921), σ. 2· φ. 1329 (11/4/1921), σ. 3· φ. 1330 (12/4/1921), σ.
1· φ. 1331 (13/4/1921), σ. 1· φ. 1333 (15/4/1921), σ. 1· φ. 1334 (16/4/1921),
σ. 1· φ. 1336 (18/4/1921), σ. 2· φ. 1337 (20/4/1921), σ. 1· φ. 1337
(20/4/1921), σ. 2· φ. 1338 (21/4/1921), σ. 2· φ. 1348 (1/5/1921), σ. 1· φ.
1348 (1/5/1921), σ. 2· φ. 1356 (9/5/1921), σ. 1· φ. 1366 (19/5/1921), σ. 1· φ.
1370 (23/5/1921), σ. 2· φ. 1688 (20/2/1922), σ. 3· φ. 1689 (21/2/1922), σ. 1·
φ. 1862 (27/8/1922), σ. 1· φ. 1863 (28/8/1922), σ. 1· φ. 1885 (22/9/1922), σ.
1· φ. 1903 (7/10/1922), σ. 1· φ. 1908 (12/10/1922), σ. 1· φ. 1912
(16/10/1922), σ. 1· φ. 1916 (20/10/1922), σ. 1· φ. 1918 (22/10/1922), σ. 1· φ.
1920 (24/10/1922), σ. 1· φ. 1922 (26/10/1922), σ. 1· φ. 1923 (27/10/1922), σ.
2· φ. 1924 (28/10/1922), σ. 2· φ. 1928 (31/10/1922), σ. 1· φ. 1940
(13/11/1922), σ. 1· φ. 1971 (14/12/1922), σ. 1· φ. 1978 (21/12/1922), σ. 1· φ.
1982 (21/12/1922), σ. 1· φ. 1988 (1/1/1923), σ. 2· φ. 1990 (4/1/1923), σ. 1· φ.
1992 (6/1/1923), σ. 1· φ. 1997 (11/1/1923), σ. 1· φ. 2100 (27/5/1923), σ. 2· φ.
2105 (1/6/1923), σ. 1· φ. 2113 (9/6/1923), σ. 1· φ. 2119 (15/6/1923), σ. 2· φ.
2141 (7/7/1923), σ. 2· φ. 2148 (14/7/1923), σ. 2· φ. 2164 (30/7/1923), σ. 2· φ.
2219 (25/9/1923), σ. 1· φ. 2246 (22/10/1923), σ. 1· φ. 2258 (17/11/1923), σ.
2· φ. 2272 (1/12/1923), σ. 1· φ. 2278 (7/12/1923), σ. 1· φ. 2281 (10/12/1923),
σ. 1· φ. 2340 (9/2/1924), σ. 3· φ. 2348 (17/2/1924), σ. 1· φ. 2395 (5/4/1924),
σ. 2· φ. 2416 (26/4/1924), σ. 2· φ. 2431 (12/5/1924), σ. 1· φ. 2514 (3/8/1924),
σ. 1· φ. 2645 (14/12/1924), σ. 1· φ. 2689 (29/1/1925), σ. 2· φ. 2698
(7/2/1925), σ. 1

- Χρονικά φ. 457 (26/8/1922), σ. 1·

B. Βιβλιογραφία

- Βουτουρή Π., *Ιδέες της σκληρότητας και της καλοσύνης, εθνικισμός, σοσιαλισμός, ρατσισμός (1897-1922)*, εκδ. «Καστανιώτη», Αθήνα 2017.
- Βραχνιάρης Χρ., *Το ελληνικό εργατικό κίνημα και το αγροτικό ζήτημα*, εκδ. «Gutenberg», Αθήνα 1988.
- Γεωργιάδης Γ., *Σοσιαλισμός Προβλήματα Θεωρίας Εφαρμογής και Πράξης, τ. Α', (1910-1923)*, εκδ. «Παπαζήση», Αθήνα.
- Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ (1918-1939), τ. Α2, *Μεσοπόλεμος: Οικονομία και Πολιτική, Η ίδρυση του ΚΚΕ, Τομή στην Ελληνική Κοινωνία*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2018.
- Ελεφάντης Α., *Η Επαγγελία της Αδύνατης Επανάστασης, τ. Α', εκδ. «Η Εφημερίδα των Συντακτών»*, Αθήνα 2017.
- Κακάμπουρα Ρ., *Αφηγήσεις Ζωής. Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα*, εκδ. «Διάδραση», Αθήνα 2011
- Καμπαγιάννης Θ., *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα 1918-1926*, εκδ. «Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο», Αθήνα 2007.
- Κολιόπουλος Ι., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*, εκδ. «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 2001.
- Κορδάτος Γ., *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, Νεώτερη Δ' 1862-1900, τ. ΙΒ, εκδ. «20^{ος} Αιώνας»*, Αθήνα 1958.
- Κορδάτος Γ., *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας, Νεώτερη Ε' 1900-1924, τ. ΙΓ, εκδ. «20^{ος} Αιώνας»*, Αθήνα 1958.
- Κροπότκιν Π., *Η Αναρχία*, εκδ. «Ηριδανός», Αθήνα.
- Κωστόπουλος Τ., *Με τα μάτια της Ασφάλειας, η πρώτη δημόσια εμφάνιση του ΣΕΚΕ πριν από 100 χρόνια*, εκδ. «Εφημερίδα των Συντακτών», 4-6 Ιανουαρίου, Αθήνα 2019, σσ. 31-32, 57-58
- Λάζαρης Β., *Οι Ρίζες του Ελληνικού Κομμουνιστικού Κινήματος*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1996.
- Λένιν Β., *Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2009.
- Λεονταρίτης Γ., *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, εκδ. «Εξάντας», Αθήνα 1978.
- Λούξεμπουργκ Ρ., *Ρώσικη επανάσταση*, εκδ. «Ύψιλον», Αθήνα 1980.

- Μαρξ Κ., *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2012.
- Μαρξ Κ. – Έγκελς Φρ., *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2017.
- Μοσκόφ Κ., *Ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*, Θεσσαλονίκη 1979.
- Μπεναρόγια Αβρ., *Ελπίδες και Πλάνες*, εκδ. «Στοχαστής», Αθήνα 1989.
- Μπεναρόγια Αβρ., *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, εκδ. «Κομμούνα», Αθήνα 1986.
- Μπαμπούνης Χ., *Τοπική αυτοδιοίκηση και ελλαδικός χώρος*, εκδ. «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 2007.
- Μπαμπούνης Χ., *Ιστορική αφήγηση και πηγές*, εκδ. «Παπαζήση», Αθήνα 2013.
- Μπόλαρης Λ., *Σ.Ε.Κ.Ε. Οι επαναστατικές ρίζες της Αριστεράς στην Ελλάδα*, εκδ. «Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο», Αθήνα 2008.
- Μπουρλιάσκος Β., *Πως γράφεται μία επιστημονική εργασία. Συγγραφή επιστημονικής εργασίας και βιβλιογραφικής έρευνας*, εκδ. «Διόνικος», Αθήνα 2010.
- Μπουρνάζος Στρ., «Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*, τ.Α2', εκδ. «Βιβλιόραμα», Αθήνα 1999, σσ. 189-282.
- Μποχώτης Θ., «Εσωτερική πολιτική», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι Απαρχές 1900-1922*, τ. Α2', εκδ. «Αθήνα» 1999, σσ.37-106.
- Νούτσος Π., *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τ. Α', *Οι σοσιαλιστές διανοούμενοι και η πολιτική λειτουργία της πρώιμης κοινωνικής κριτικής (1875-1907)*, εκδ. «Γνώση», Αθήνα 1995.
- Νούτσος Π., *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τ. Β', *Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, Α' μέρος: *Από το Κοινωνικό μας Ζήτημα στην ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ*, εκδ. «Γνώση», Αθήνα 1994.
- Νούτσος Π., *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τ. Β', *Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, Β' μέρος: *Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ*, εκδ. «Γνώση», Αθήνα 1994.

- Οικονομίδης Ορφ., *Ο μεγάλος Οκτώβρης και η Ελλάδα*, εκδ. «Η Εφημερίδα των Συντακτών», Αθήνα 2017.
- Ρόζενταλ Μ. – Γιουντίν Π., *Φιλοσοφικό Λεξικό*, εκδ. «Αναγνωστίδη», Αθήνα 1963.
- Σκληρός Γ., *Έργα*, Νεοελληνική Ιστορική Βιβλιοθήκη, εκδ. «Επικαιρότητα», Αθήνα 1977.
- Σκοπετέα Ελ., «Οι Έλληνες και οι εχθροί τους», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Οι απαρχές 1900-1922*, τ. Α2, εκδ. «Βιβλιόραμα», Αθήνα 1999, σσ. 9-30.
- Σταυρίδης Ελευθ., *Αίρεται το παραπέτασμα, Τα παρασκήνια του ΚΚΕ*, Αθήνα 1953.
- Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τόμος 1^{ος} 1918-1924, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1974.
- Τσεκίνης Χ., *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα*, εκδ. «Γαλαίος», Αθήνα 1987.
- Χάλας Ντάνκαν, *Κομμιντέρν, Η Τρίτη Διεθνής*, εκδ. «Εργατική Δημοκρατία», Αθήνα 1999.
- Burns E., *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, εκδ. «Επίκεντρο», Θεσσαλονίκη 2006.
- Dakin D., *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, εκδ. «Μ.Ι.Ε.Τ.», Αθήνα 2012.
- Hobsbawm E., *Για την Ιστορία*, εκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα 1998.
- Mazower M., *Τα Βαλκάνια*, εκδ. «Πατάκη», Αθήνα 2014.